

**Національна академія наук України
Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені
М.І. Долішнього Національної академії наук України»**

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ТА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

Наукова доповідь

Львів – 2016

УДК 330.3:332.02(477)

Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2016. – 218 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

Проведено аналіз сучасних тенденцій та проблем соціально-економічного розвитку регіонів України. Акцентується увага на особливостях формування демографічного потенціалу та забезпечення соціальної безпеки регіонів в умовах сучасних міграційних викликів, аналізі сучасної специфіки використання економічного потенціалу регіонів в розрізі його основних складових, а також на проблемах територіального розвитку, пов'язаних із формуванням регіональних метрополій та розвитком сільських територій. Представлено результати дослідження проблем та перспектив реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. Для керівників органів державної та регіональної влади, органів місцевого самоврядування, викладачів вищих навчальних закладів, науковців, аспірантів.

Науковий редактор

Кравців В.С. – доктор економічних наук, професор.

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

ISBN 978-966-02-7842-4

Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» (Протокол №12 від 25.12.2015 р.).

© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», 2015.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	6
1.1. Демографічний потенціал розвитку регіонів у світлі новітніх міграційних викликів	6
1.2. Динаміка структурних зрушень та особливості структурних пропорцій в економіці регіонів України	14
1.2.1. Оцінка динаміки структурних зрушень в економіці регіонів	15
1.2.2. Аналіз змін галузево-секторальної структури економіки регіонів	18
1.2.3. Особливості структурних пропорцій у зовнішньоекономічній діяльності регіонів України	23
1.2.4. Структурні процеси у розвитку підприємництва	31
1.2.5. Тенденції змін і проблеми функціонування базових галузей промисловості Донецької області у контексті сучасної кризової ситуації	36
1.2.6. Структурні зміни в економіці Луганської області	46
1.3. Формування та використання фінансового потенціалу регіонів	52
1.3.1. Стан та ризики бюджетної децентралізації в умовах трансформації фінансових основ місцевого самоврядування в Україні	52
1.3.2. Проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери в контексті планування та виконання місцевих бюджетів	60
1.4. Інвестиційна діяльність та її ефективність на регіональному рівні	76
1.5. Розвиток регіональних метрополій в Україні	91
1.6. Тенденції розвитку сільських територій	103
1.6.1. Соціально-демографічні процеси та поселенська мережа	104
1.6.2. Умови життєдіяльності	110
1.6.3. Медичне забезпечення і стан здоров'я	113
1.6.4. Освітнє середовище	114
1.6.5. Сільський зелений туризм	115
1.6.6. Перспективи розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади в Україні	117
1.7. Екологічна ситуація в регіонах України	124
1.7.1. Навколишнє природне середовище регіонів України та тенденції його змін	124
1.7.2. Аналіз економіко-екологічного стану регіонів України за допомогою методів багатовимірної статистики	131
1.8. Проблеми та перспективи реалізації адміністративно-територіальної реформи	138
РОЗДІЛ 2. РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	155
2.1. Методика рейтингового оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів	155
2.2. Рейтинг регіонів України	158
2.2.1. Рейтинг регіонів за напрямом «Соціально-демографічний розвиток»	158
2.2.2. Рейтинг регіонів за напрямом "Економічний розвиток"	159
2.2.3. Рейтинг регіонів за напрямом "Інфраструктурне забезпечення"	161
2.2.4. Рейтинг регіонів за напрямом "Фінансове забезпечення"	162
2.2.5. Рейтинг регіонів за напрямом "Інвестиційна активність"	164
2.2.6. Рейтинг регіонів за напрямом "Бізнес-середовище"	165
2.2.7. Рейтинг регіонів за напрямом "Розвиток сільських територій"	167
2.2.8. Рейтинг регіонів за напрямом "Навколишнє природне середовище"	168
Додатки	171

ВСТУП

Україна сьогодні перебуває під впливом процесів євроінтеграції та децентралізації, одночасна дія яких вимагає проведення глибинних реформ в економіці України, у розвитку владних інститутів та інституцій, суспільної свідомості загалом. Вирішення проблем територіального розвитку сьогодні теж залежить від ефективності реформ, які сприятимуть нарощенню внутрішнього потенціалу територій. Надмірно централізована регіональна політика вичерпала себе в нинішніх реаліях і не дозволяє у повній мірі розкрити можливості регіонів та сфокусувати їх на вирішенні конкретних проблем. Тому регіональна політика, зорієнтована на розвинене місцеве самоврядування і активні територіальні громади найбільше відповідатиме сучасним запитам суспільства, соціальним потребам та ресурсним можливостям окремих територій. Регіональна політика побудована на індивідуальному підході до розвитку кожного регіону, міста, селища, села та активній участі територіальних громад та місцевої влади у вирішенні тих чи інших питань забезпечить успішність реформ на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях.

Ускладнюючим чинником проведення необхідних країні реформ виступає військово-політичний конфлікт на сході України, який призвів до значних людських, економічних та інших втрат. Наслідком цієї ситуації стала, насамперед, втрата виробничого потенціалу регіонів України, на території яких відбуваються військові дії. Це призвело до змін у територіальній структурі економіки, у сфері зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності, в бюджетному процесі тощо.

Враховуючи необхідність аналізу тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів, оцінки тих змін, що відбуваються у політичному та державотворчому процесах та їх впливу на проблеми територіального розвитку підготовлено цього річного наукову доповідь «Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні». Доповідь виконано згідно рішення Бюро Відділення економіки НАН України щодо визначення напрямів фундаментальних та прикладних досліджень наукових установ Відділення на 2014-2018рр.

Доповідь включає широке коло питань з регіональної проблематики, які висвітлюють основні проблеми територіального розвитку та реалізації регіональної політики, а також рекомендації щодо їх вирішення.

Доповідь підготовлено авторським колективом під науковим керівництвом д.е.н., проф. Кравціва В.С.

Науковий координатор: д.е.н., проф. Шульц С.Л.

Авторський колектив:

ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України":
Бараняк І.Є., пров. інж. (1.1.1); Бас-Юрчишин М.А., інж.1-ої категорії (2.2.7); Беновська Л.Я., к.е.н., с.н.с. (1.3.2; 2.2.4); Борщевський В.В., д.е.н., с.н.с. (2.2.7); Важинський Ф.А., к.е.н.,с.н.с. (2.2.7); Возняк Г.В., к.е.н., с.н.с. (1.3.1.); Габрель М.С., к.е.н. (2.2.2; 2.2.3); Гринчишин І.М., к.е.н. (1.3.2); Гулич О.І., к.е.н., с.н.с. (1.2.3; 2.2.8); Гусева М.О., к.е.н. (1.2.3); Жук П.В., к.е.н., п.н.с. (1.8); Залуцький І.Р., к.е.н., с.н.с. (2.7); Злидник Ю.Р.,к.е.н (2.2.7); Ішук С.О., д.е.н., проф. (1.4.); Колодійчук І.А., к.е.н., с.н.с. (1.2.3, 2.2.8); Куліш І.М., к.держ.упр., с.н.с. (2.7); Луцків О.М., к.е.н., с.н.с. (1.2.1; 1.2.2; 1.2.3); Максимчук М.В., к.е.н., с.н.с. (1.2.4); Матійчук О.І., к.е.н. (2.2.6); Мельник М.І., д.е.н., с.н.с. (1.5; 2.2.6); Музика І.С., к.е.н. (1.3.2);

Попадинець Н.М., к.е.н., н.с. (1.2.2); Садова У.Я., д.е.н., проф. (1.1.1); Синютка О.М. (1.5); Сторонянська І.З., д.е.н., проф. (1.3.1); Теслюк Р.Т., к.геогр.н., с.н.с. (1.1.1; 2.2.1); Тимків С.М., к.е.н. (2.5); Ткач С.М., к.е.н., (1.4); Федірко Б.О., док. філософії; Шульц С.Л., д.е.н., проф. (1.2; 2.1).

ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України" (1.6. Розвиток сільських територій): Остафійчук Я.В., д.е.н., с.н.с.; Ільїна М.В., к.соц.н., с.н.с.; Носуліч Т.М., к.е.н., с.н.с.; Шпильова Ю.Б., к.е.н., с.н.с.; Куценко В.І., д.е.н., проф.

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України: Заяць Т.А., д.е.н. проф.; Краєвська Г.О., к.е.н.; Слюсар Л.І., к.е.н.; Аксьонова С.Ю., к.е.н.; Рингач Н.О., д.держ.упр.; Крімер Б.О., к.е.н. (1.6.1., 1.6.2).

Луганська філія Інституту економіко-правових досліджень НАН України: д.е.н., проф. Заблодська І.В. (1.2.6);

Інститут економіки промисловості НАН України: Збаразська Л.О., к.е.н., с.н.с.; Нікіфорова В.А., к.е.н., с.н.с.; Шевцова Г.З., к.е.н., доц. (1.2.5); Половян О.В., д.е.н., доц.; Половян Н.С., к.е.н., доц.; Заніздра М.Ю., Морозова М.Г., к.е.н. (1.7.2).

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

1.1. Демографічний потенціал розвитку регіонів у світлі новітніх міграційних викликів

Тривала демографічна криза в Україні актуалізує дослідження демографічних процесів, що відбуваються в державі та її регіонах. Ґрунтовний аналіз перебігу демографічних процесів на різних рівнях територіальних суспільних систем є необхідним для створення сприятливих умов формування та ефективного реалізації соціально-демографічного потенціалу країни та її регіонів. Загальна чисельність населення та її динаміка, динаміка природного та механічного приросту (скорочення) населення, зміни у його статеві-віковій структурі, тривалість життя – ці та інші чинники є визначальними у формуванні соціально-демографічного потенціалу країни чи регіону, у кількісному та якісному наповненні трудових ресурсів кожної адміністративно-територіальної одиниці чи їхньої сукупності.

Динаміка демографічних процесів у будь-якому регіоні залежить від впливу низки суб'єктивних та об'єктивних чинників. Дослідження регіональних відмінностей у деморозвитку України, науковий аналіз змін у демографічній ситуації економічного району, області чи нижчої за рангом адміністративно-територіальної одиниці, є підґрунтям для розроблення заходів демографічної політики на макро- та мезорегіональному рівнях.

Загалом за роки незалежності України кількість населення в результаті від'ємного *природного приросту* зменшилась більш ніж на 6,1 млн осіб (табл. 1.1). Причому депопуляція населення здебільшого відбувалась за рахунок зміни чисельності населення у Південно-східному та Центральному регіонах країни – на 3,6 млн осіб та на 2,4 млн осіб відповідно, в той час як у західних областях – зменшилась лише на 139 тис. осіб. Лідерами щодо показників природного приросту населення є західні області: Закарпатська, Рівненська та Івано-Франківська. Чисельність населення у 2014 році порівняно з 1990 роком в перших двох зросла за рахунок природного приросту на 64 тис. осіб та 29 тис. осіб відповідно, а у Івано-Франківській – зменшилась лише на 10,5 тис. осіб. Аутсайдерами в кількісних показниках демографічного відтворення традиційно виступають східні регіони: Донецька (-966 тис. осіб), Дніпропетровська (-556 тис. осіб), Луганська (-510 тис. осіб).

Як видно на рис. 1.1, лише Західний регіон України впродовж періоду незалежності не зазнав значних демографічних втрат за рахунок природного приросту (скорочення) населення. Натомість у Центральному та, особливо, Південно-Східному щорічні втрати населення сягали часто 150-200 тис. осіб.

Негативний характер відтворення населення зумовлений такими чинниками: 1) скороченням кількості молоді, а відтак зменшення чисельності потенційних батьків, які вступають у фертильний вік; 2) збільшенням частки населення у старшому віці; 3) зміною вікової структури в середині когорти 15-49-річних жінок у напрямку її старіння; 4) зменшенням кількості зареєстрованих шлюбів за одночасного зростання числа розлучень; 5) збільшенням частки міського населення, для якого характерна нижча народжуваність.

Таблиця 1.1

Природний приріст (скорочення) населення країни та її областей
у 1990-2014 рр., тис. осіб

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	1990- 2014
Україна	4,8	-300,1	-373,8	-356,9	-201,3	-162,8	-143,2	-158,9	-167,1	-6 137,7
Західний регіон	-12,0	-1,0	-23,1	-27,7	-3,8	2,9	6,2	1,9	0,5	-139,0
Волинська	9,8	-1,1	-3,0	-3,3	0,5	0,8	1,6	1,0	0,9	-14,5
Закарпатська	-18,0	2,3	0,4	-0,7	3,3	3,8	4,1	3,6	3,6	63,9
Івано- Франківська	-0,4	1,1	-2,7	-3,8	-1,2	-0,2	0,3	-0,6	-0,8	-10,5
Львівська	-4,5	-2,2	-8,8	-9,2	-4,0	-2,3	-1,5	-2,1	-2,2	-89,4
Рівненська	-5,6	1,2	-1,6	-1,9	2,1	3,5	4,0	2,9	2,5	29,2
Тернопільська	6,6	-2,0	-5,2	-5,8	-3,7	-2,9	-2,6	-2,9	-3,5	-86,1
Чернівецька	0,0	-0,2	-2,3	-3,0	-0,7	0,1	0,3	-0,1	0,0	-31,6
Центральний регіон	9,1	-110,7	-135,6	-134,6	-77,1	-63,4	-58,7	-64,6	-67,4	-2 396,6
Вінницька	7,3	-12,6	-15,3	-15,8	-9,0	-7,5	-6,8	-8,0	-8,0	-278,7
Житомирська	3,5	-7,2	-10,6	-12,1	-6,6	-5,3	-5,2	-5,9	-6,1	-192,3
Київська	-1,5	-13,2	-16,6	-16,1	-8,7	-6,8	-6,2	-6,7	-7,4	-283,8
Кіровоградська	-2,3	-9,6	-11,7	-11,3	-7,2	-6,2	-5,5	-6,0	-6,2	-208,7
м.Київ	0,6	-9,3	-7,7	-3,9	3,4	5,0	6,0	5,3	4,8	-44,9
Полтавська	-3,2	-14,1	-18,2	-17,7	-11,9	-10,2	-9,6	-10,1	-10,3	-333,7
Сумська	3,1	-11,6	-14,7	-14,9	-9,8	-8,4	-7,9	-8,8	-9,1	-282,0
Хмельницька	1,1	-7,2	-10,3	-11,6	-6,4	-5,6	-5,5	-6,0	-5,8	-191,8
Черкаська	-1,8	-11,3	-14,1	-14,7	-9,4	-8,4	-7,9	-8,4	-8,5	-267,1
Чернігівська	2,3	-14,5	-16,4	-16,6	-11,6	-10,1	-10,0	-10,1	-10,8	-313,5
Південно- Східний регіон	7,7	-188,4	-215,1	-194,6	-120,5	-102,3	-90,7	-96,1	-100,3	-3 602,1
АР Крим	9,5	-12,8	-13,7	-13,3	-5,3	-4,2	-2,3	-3,0	...	-198,3
Дніпропетровська	6,1	-27,9	-33,5	-31,2	-19,1	-16,1	-14,5	-15,0	-16,3	-556,5
Донецька	1,7	-50,8	-53,6	-47,9	-32,7	-29,4	-27,7	-28,3	-36,0	-966,4
Запорізька	-4,0	-14,3	-17,0	-15,0	-10,6	-8,9	-7,6	-8,4	-9,1	-285,9
Луганська	8,9	-25,3	-30,0	-26,5	-18,0	-16,0	-14,6	-15,3	-11,2	-510,5
м. Севастополь	-4,6	-2,8	-2,5	-2,2	-1,4	-1,1	-0,7	-0,9	...	-35,6
Миколаївська	-4,5	-6,7	-10,0	-9,4	-5,9	-4,4	-3,8	-4,3	-4,7	-154,1
Одеська	-0,9	-15,8	-17,9	-16,3	-7,6	-4,6	-3,4	-4,5	-4,8	-276,1
Харківська	2,0	-26,4	-28,6	-24,5	-15,8	-13,9	-13,0	-12,8	-14,3	-496,9
Херсонська	-6,5	-5,5	-8,4	-8,3	-4,1	-3,8	-3,3	-3,8	-3,9	-121,9

Процеси демовідтворення в Західному регіоні загалом повторюють негативні загальнодержавні тенденції, проте мають не такі різкі вияви. Так, в середньому значення сумарного коефіцієнту народжуваності у західних областях є на третину вищими, ніж у східних, а частка жінок фертильного віку до загальної їх кількості теж на порядок вища порівняно з областями південно-східного регіону. Показники загальної смертності на більш ніж 20% є вищими у регіонах Сходу. Це лише підтверджує тезу про те, що епіцентр депопуляції населення України демонструє чітку тенденцію до зміщення на індустріальний південний схід країни.

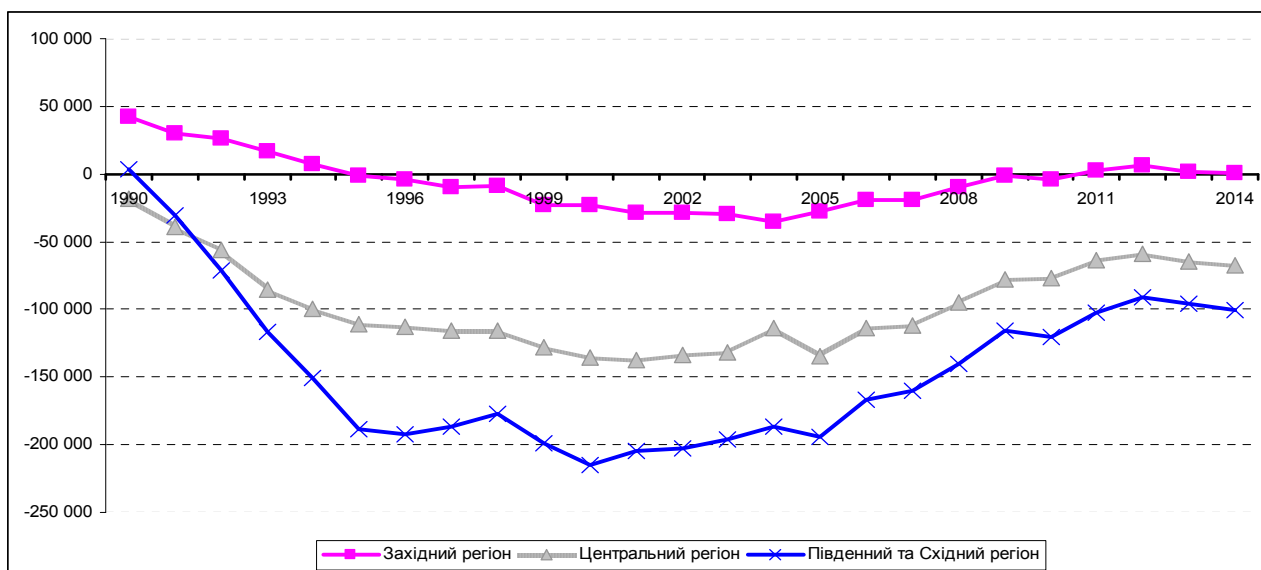

Рис.1.1. Динаміка природного приросту населення України в мезорегіональному розрізі за 1990-2014 рр., осіб

При детальному аналізі тенденцій демографічних змін можна дійти висновку, що саме ці процеси детермінують стабілізацію усіх інших процесів розвитку краю, блокують процеси запозичення інновацій, їх впровадження у господарське життя регіону. Ще більш показовою є їх роль в процесі прогнозування геопросторових аспектів відтворення СДП, а також вияву змін чисельності населення як на середню, так і більш віддалену перспективу.

Отже, процес природного відтворення населення має чіткі регіональні відмінності. У Закарпатській та Рівненській областях перманентно високі рівні народжуваності сформували відповідну вікову структуру населення з відносно значною часткою осіб молодшого та середнього віку. Це зумовлює порівняно невисокі показники смертності, тому природний приріст у цих двох областях є стабільно додатнім вже з середини 2010-х рр. Київ як столиця та головний осередок економічного життя є найбільш міграційно привабливим регіоном країни, для нього властивий потужний притік молоді, яка часто залишається у місті на постійне місце проживання та, відповідно, істотно омолоджує вікову структуру столиці. Відповідно при не надто високих показниках народжуваності рівень смертності у Києві невеликий, що у сумі дає позитивний природний приріст. Загалом, як зазначалось, західні області країни (крім Тернопільської) мають відносно збалансовану вікову структуру населення, що дозволяє їм уникати істотних природних втрат населення (табл. 1.2, рис. 1.2).

Таблиця 1.2

Природний та міграційний приріст у регіонах України, ‰ (2014 р.)

	<i>Коефіцієнт народжуваності</i>	<i>Коефіцієнт смертності</i>	<i>Коефіцієнт природного приросту</i>	<i>Коефіцієнт міграційного приросту</i>
Україна	10,8	14,7	-3,9	5,3
Західний регіон				
Волинська	14,1	13,2	0,9	6,7
Закарпатська	14,6	11,8	2,8	-6,7
Івано-Франківська	12,2	12,8	-0,6	9,0
Львівська	11,9	12,8	-0,9	6,1
Рівненська	14,8	12,7	2,1	-1,3
Тернопільська	10,9	14,2	-3,3	0,7
Чернівецька	12,9	12,8	0,1	15,4
Центральний регіон				
Вінницька	10,9	15,9	-5,0	2,0
Житомирська	12,0	16,8	-4,8	-3,8
Київська	12,1	16,4	-4,3	64,4
Кіровоградська	10,8	17,0	-6,2	-8,6
м.Київ	12,1	10,4	1,7	50,2
Полтавська	10,0	17,1	-7,1	7,2
Сумська	9,2	17,2	-8	-3,6
Хмельницька	11,2	15,6	-4,4	0,2
Черкаська	9,8	16,5	-6,7	2,5
Чернігівська	9,0	19,2	-10,2	-3,6
Південно-Східний регіон				
АР Крим	...	...	...	...
Дніпропетровська	11,1	16	-4,9	1,3
Донецька	8,2	16,6	-8,4	-24,7
Запорізька	10,6	15,7	-5,1	-4,8
Луганська	5,1	10,2	-5,1	-36,4
м. Севастополь	...	...	...	...
Миколаївська	11,2	15,2	-4	5,5
Одеська	12,3	14,3	-2	19,4
Харківська	10,1	15,3	-5,2	30,2
Херсонська	11,5	15,1	-3,6	-8

Стабільно низькі показники природного скорочення населення в останні роки демонструє Одеська область. З-поміж інших регіональних особливостей варто передусім виділити найбільш демографічно депресивні Чернігівську та Сумську області, в яких істотно деформована вікова структура вже тривалий час зумовлює природне скорочення населення на рівні -8 – -10‰. Значно поглибилась демографічна криза і на Донбасі, що для наукового дослідження ускладнюється неповною та нечіткістю даних, отримуваних з цих областей.

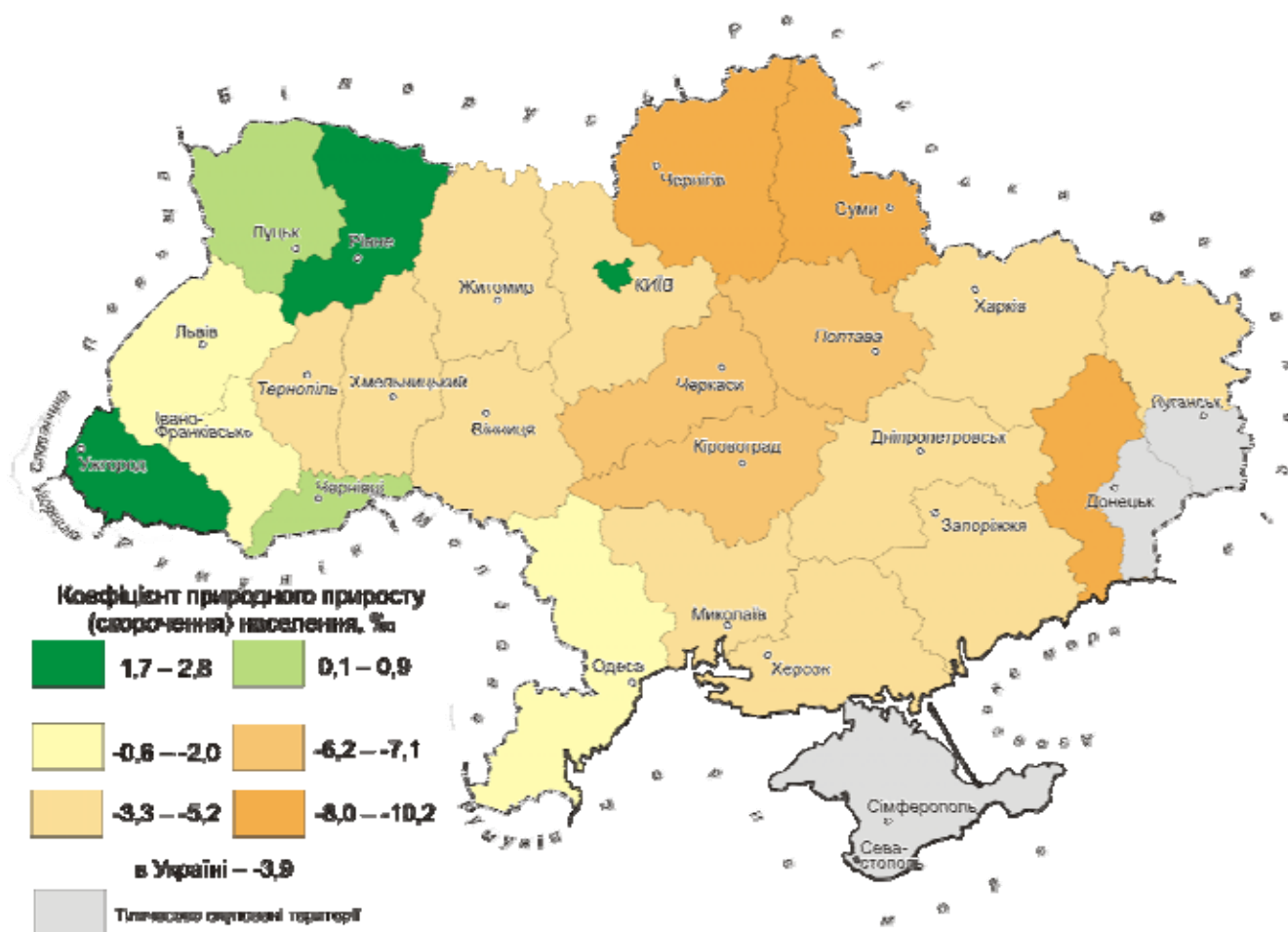

Рис. 1.2. Природний приріст населення в регіонах України (2014 р.)

Зауважимо про негативну динаміку показника природного приросту у центральних, серцевинних областях України: Полтавській, Черкаській та Кіровоградській. Дуже низькі показники народжуваності та високі показники смертності вказують на вкрай складну демографічну ситуацію у цих регіонах. Тому для запобігання повторення ситуації, аналогічної зі східнополіськими областями (Чернігівська, Сумська) варто вживати невідкладних заходів регіональної демографічної політики в Центральній Україні.

Іншим потужним викликом демографічній безпеці країни є теперішні події на сході та півдні. Значні обсяги внутрішньо переміщених осіб (вже більше 1,5 млн)¹, викликані анексією Криму та військовим конфліктом на Донбасі мають суттєвий деструктивний вплив на розвиток соціально-демографічного потенціалу не тільки цих регіонів, а й усієї країни. Східний вектор вимушеної міграції є достатньо значним – шукачів притулку, що перебувають на обліку Федеральній міграційній службі Росії станом на 01.10.15 було 327,0 тис. осіб².

Сучасний міграційний приріст (скорочення) чисельності населення сформований передусім внутрішнім переселенням. Не акцентуючи увагу на усіх особливостях цього процесу, зазначимо, що найбільше навантаження відчувають в першу чергу контрольовані українською владою частини Донецької та Луганської областей, м. Київ та Київська область, Харківська, Дніпропетровська та Запорізька області (рис. 1.3).

¹ <http://ukraineunderattack.org/38609-karta-pereselentsiv-z-okupovanyh-terytorij-ukrayiny.html>

² http://www.fms.gov.ru/fms/activity/stats/Statistics/Svedeniya_v_otnoshenii_inostrannykh_grazhd/item/5850/

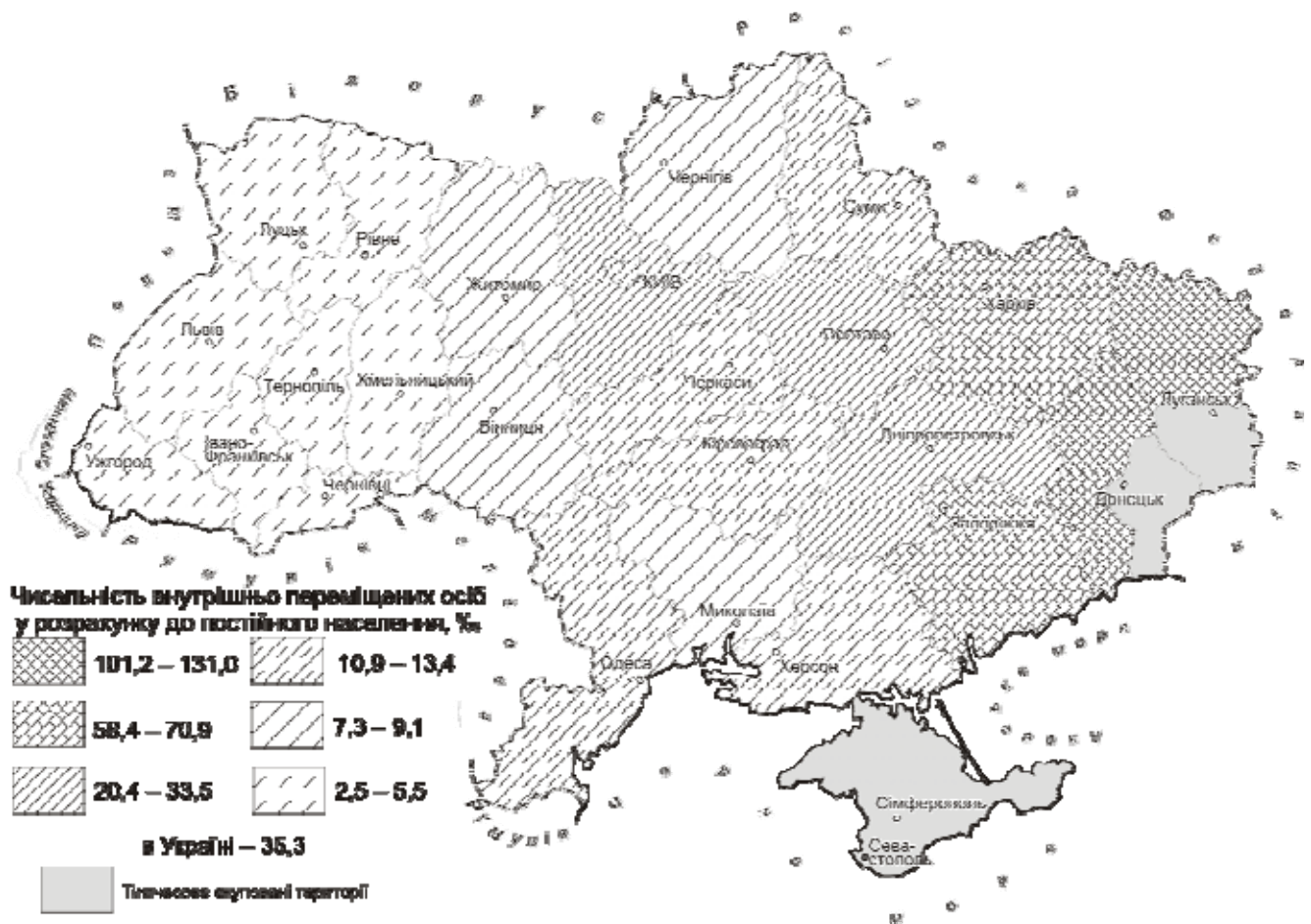

Рис. 1.3. Обсяг вимушеної міграції у регіонах України³

Аналізуючи річний зріз усіх фіксованих на теренах країни міграційних процесів, відзначимо такі їхні особливості у 2014 р. (рис. 4).

Надзвичайно високий міграційний притік відчули столиця та Київська область. Населення цих адміністративно-територіальних одиниць зросло на 5,0-6,4%! Значний приплив відчули Харківська, Одеська (вимушені переселенці осідали значною мірою у великих індустріальних, здебільшого російськомовних містах) та Чернівецька області (через малу чисельність населення внутрішня міграція доволі суттєва відобразилася на відносних показниках приросту).

В інших регіонах переселення ВПО відбулось не так інтенсивно – аж у 11 областях міграційний приріст був від’ємним (див. табл. 1.2, рис. 1.4). Даються взнаки інші фактори міграції, передусім економічні.

У своїй взаємодії процеси природного та міграційного приросту формують загальну чисельність населення. Для оцінювання сучасних трендів динаміки цього показника розраховано загальний приріст (скорочення) чисельності населення (табл. 1.3, рис. 1.5). За цей період населення зросло тільки у 3 адміністративно-територіальних одиницях країни – м.Києві (8,3%), Закарпатській (0,9) та Рівненській (0,1) областях. Відносно незначне скорочення властиве іншим західним областям, Київській та Одеській області.

³ <http://ukraineunderattack.org/38609-karta-pereselentsiv-z-okupovanyh-terytorij-ukrayiny.html>

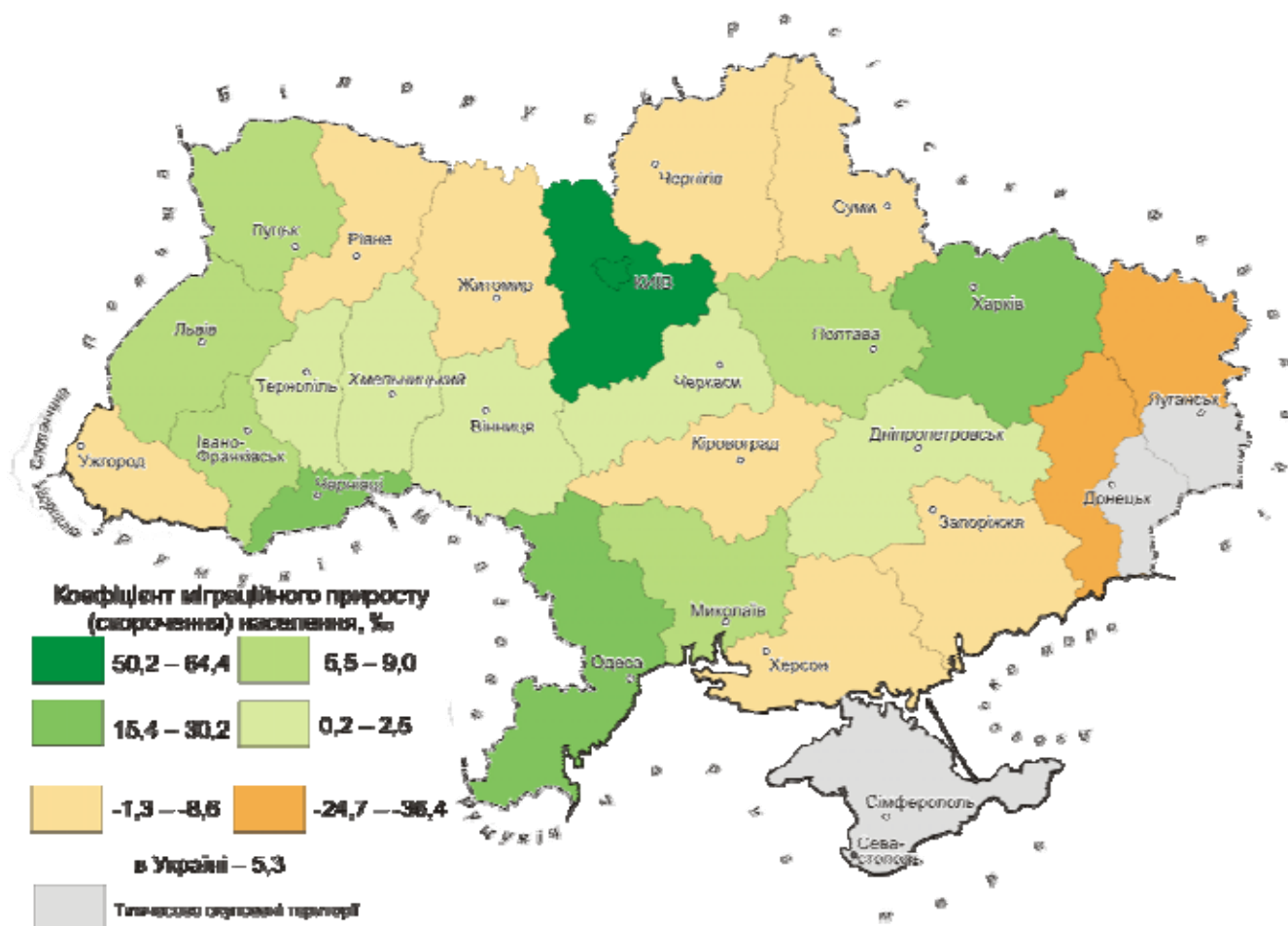

Рис. 1.4. Загальний міграційний приріст населення в регіонах України (2014 р.)

Таблиця 1.3

Загальний приріст (скорочення) чисельності населення регіонів України
у 2005-2015 рр, тис. осіб

	Рік		Зростання / скорочення, тис.ос.	Зростання/ скорочення, у %
	2005	2015		
Україна	47280,8	42928,9	4351,9	-4,5 (-9,2)⁴
Західний регіон				
Волинська	1044,8	1042,9	-1,9	-0,2
Закарпатська	1248,5	1259,6	11,1	0,9
Івано-Франківська	1393,6	1382,6	-11,0	-0,8
Львівська	2588	2537,8	-50,2	-1,9
Рівненська	1160,7	1161,2	0,5	0,1
Тернопільська	1119,6	1069,9	-49,7	-4,4
Чернівецька	911,5	910,0	-1,5	-0,2
Центральний регіон				
Вінницька	1720,1	1610,6	-109,5	-6,4
Житомирська	1345,3	1256,0	-89,3	-6,6

⁴ з урахуванням тимчасово окупованих АР Крим та м.Севастополь

Київська	1778,9	1729,2	-49,7	-2,8
Кіровоградська	1083,9	980,6	-103,3	-9,5
м.Київ	2666,4	2888,0	221,6	8,3
Полтавська	1572,5	1449,0	-123,5	-7,9
Сумська	1243,9	1123,4	-120,5	-9,7
Хмельницька	1301,2	1388,0	-86,8	-6,7
Черкаська	1357,1	1251,8	-105,3	-7,8
Чернігівська	1187,7	1055,7	-132,0	-11,1
Південно-Східний регіон				
АР Крим	1994,3	...	...	...
Дніпропетровська	3476,2	3276,6	-199,6	-5,7
Донецька	4671,9	4297,0	-374,9	-8,0
Запорізька	1877,2	1765,9	-111,3	-5,9
Луганська	2440,3	2220	-220,3	-9,0
м. Севастополь	378,6	...	...	...
Миколаївська	1229,5	1164,3	-65,2	-5,3
Одеська	2415,7	2396,4	-19,3	-0,8
Харківська	2848,4	2731,3	-117,1	-4,1
Херсонська	1138,2	1067,9	-70,3	-6,2

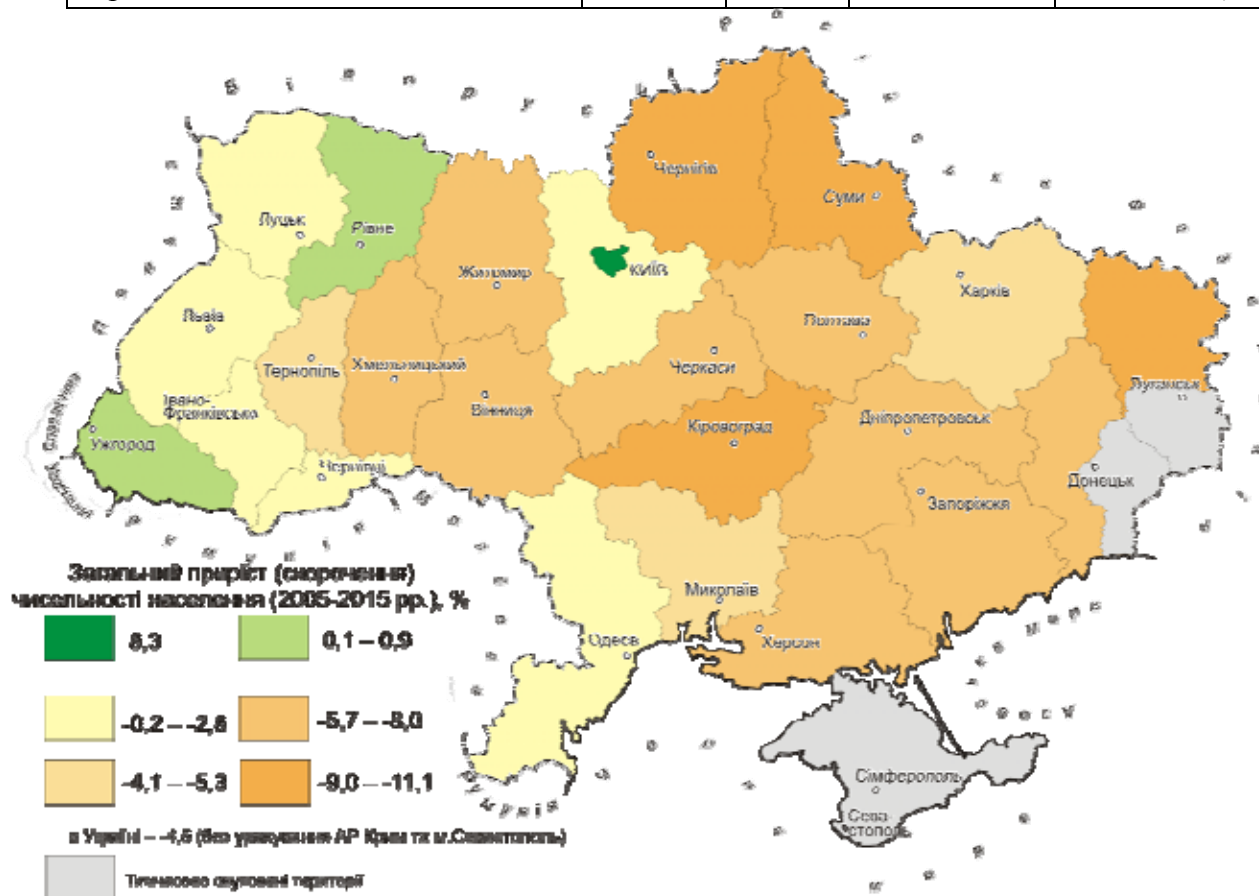

Рис. 1.5. Загальний приріст (скорочення) населення в регіонах України (2005-2015 рр.)

Окрім вже традиційно депресивних Чернігівської та Сумської областей, демографічно вихолощеного та кризового Донбасу, звертають на себе увагу значні обсяги скорочення населення в Центральній Україні: Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Житомирська, Вінницька, Хмельницька області за 10 років втратили від 6 до 8% свого населення.

З метою поліпшення демографічної ситуації в Україні та її регіонах слід перейти до вироблення конкретних цілей і заходів політики з підвищення народжуваності та скорочення смертності. Так, ціллю регіональної демографічної політики є регулювання можливостей демовідтворення мешканців території, ефективне використання потенціалу внутрішньо переміщених осіб, стабілізація на цій основі чисельності і формування передумов для наступного демографічного зростання.

1.2. Динаміка структурних зрушень та особливості структурних пропорцій в економіці регіонів України

Сучасний стан і рівень розвитку економіки України та її регіонів обумовлені диспропорційністю її галузево-секторальної структури, яка є наслідком неефективних, повільних, і водночас мало дієвих економічних реформ, а також політичної нестабільності та політико-економічної кризи в державі. В економіці українських регіонів протягом останніх років спостерігається низка негативних явищ, зумовлених втратою виробничого потенціалу, низькою інтенсивністю структурних змін, недостатнім рівнем підприємницької активності, невідповідністю існуючої структури економіки регіонів потребам розбудови інноваційної та постіндустріальної економіки.

Основними чинниками структурних зрушень в економіці регіонів України сьогодні стають:

- штучний рух капіталів внаслідок періодичного перерозподілу сфер політичного та економічного впливу еліт;
- значна диференціація інвестиційної активності у різних галузях промисловості;
- зниження ролі іноземного інвестування у створенні нових підприємств, що змінює структурні пропорції економіки регіонів;
- ситуативна орієнтація споживчого попиту;
- загрозливий стан ринку праці та зростання рівня безробіття, а також наявність дешевої робочої сили;
- недосконала кон'юнктура на традиційних ринках експортної продукції металургії, добувної та хімічної промисловості;
- втрата деякими галузями міжнародної конкурентоспроможності через значні виробничі витрати та високу собівартість продукції;
- орієнтація бізнесу на отримання швидких прибутків за умов незначних капіталовкладень у модернізацію виробництва;
- наявність бар'єрів у розвитку малих підприємств, діяльність яких здебільшого сконцентрована у сфері нефінансових послуг;
- обмеженість фінансових можливостей для розвитку інноваційних видів економічної діяльності;
- недостатність інвестиційних ресурсів у підприємств, які можуть спрямовуватись на розширення та модернізацію виробництва;

- низька ефективність державної структурної політики щодо проведення структурних реформ, стимулювання підприємництва та інвестиційної активності, а також підтримки національного виробника;
- недостання підтримка регіональними та місцевими органами влади реалізації структурної політики на цих рівнях.

Дестимулюючий вплив має також невідповідність пріоритетів реального інвестування пріоритетам, визначених державними програмами, що зумовлює стихійний, некерований характер структурних зрушень і не дозволяє спрогнозувати перспективи розвитку окремих галузей та видів економічної діяльності, особливо сьогодні, коли Україною підписано Угоду про асоціацію з ЄС. Останній факт безумовно вплине на зміни та становлення структурних пропорцій в економіці країни та її регіонів. Наведені недоліки структурної реформи в країні та діючий механізм реалізації державної структурної політики не сприяє також вирішенню проблем регіонального розвитку, зокрема депресивних територій, нарощенню виробничого потенціалу окремих територій.

Досвід високорозвинених країн у реалізації структурних економічних змін свідчить, що вони є наслідком адекватного процесу адаптації господарських суб'єктів до зміни ринкових умов та реакцією економіки на суспільні запити. Саме ці два принципових моменти визначають напрями структурних реформ в економіці цих країн.

В Україні проведення структурних реформ відбувається шляхом пристосування підприємств, галузей і секторів економіки до змін умов конкуренції та ринкового попиту, який ускладнюється штучним (заполітизованим та корумпованим) ринковим середовищем, що проявляється у залученні непрозорих механізмів підтримки певних галузей, виробників та видів діяльності.

Комплексний аналіз структурних процесів в економіці регіонів доцільно здійснювати з урахуванням специфіки динаміки цих процесів, особливостей змін у галузево-секторальній структурі економіки регіонів, фактичної ситуації щодо зміни територіальних пропорцій у розвитку окремих видів економічної діяльності та структурних пропорцій в окремих сферах економічної діяльності.

1.2.1. Оцінка динаміки структурних зрушень в економіці регіонів

Про особливості динаміки структурних процесів в економіці регіонів України свідчить показник маси структурних зрушень, який характеризує їх масштаби. Аналіз маси структурних зрушень у розрізі різних видів економічної діяльності засвідчив, що впродовж 2006-2014 рр. найбільші значення цього показника були зафіксовані у промисловості (рис.1.6). Його від'ємне значення свідчить про зменшення питомої ваги промисловості у структурі ВДВ регіонів. Ці процеси характерні і для будівництва, розвиток якого супроводжується зниженням його частки в структурі економіки регіонів.

Найбільші масштаби структурних зрушень у промисловості характерні для всіх областей України. Найвищі значення маси структурних зрушень, зокрема в промисловості спостерігались у Хмельницькій (24,7%), Сумській (15,7%), Луганській (13,1%) та Запорізькій (10,9%) областях. В інших регіонах масштаби структурних зрушень у цій сфері були нижчими за середнє значення по Україні (Додаток Б, табл. Б.1). Така ситуація засвідчує, що промисловість, хоча і втрачає свої позиції, однак зберігає свій структуроутворюючий статус.

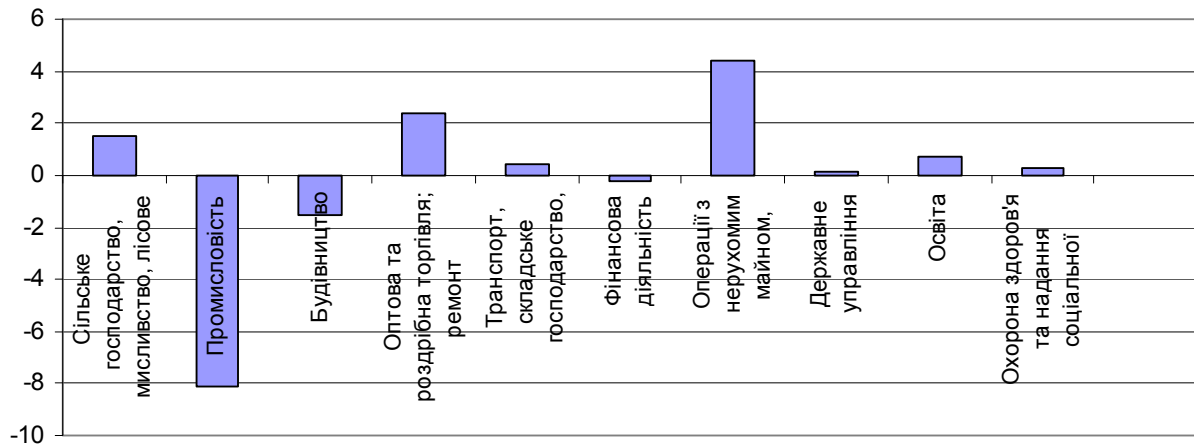

Рис. 1.6. Маса структурних зрушень в економіці України за 2006-2014 рр. %
* Розраховано за даними Державної служби статистики України

Зростання маси структурних зрушень протягом 2006-2014рр. в цілому по Україні продемонстрували також сільське господарство, мисливство, лісове господарство (1,5%), оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів; тимчасове розміщення й організація харчування (2,4%) та операції з нерухомим майном (4,4%). По інших видах економічної діяльності масштаби структурних зрушень були нижчими за середнє значення по Україні.

Відзначимо, що у більшості регіонів України за виключенням Волинської, Закарпатської, Київської та Львівської областей на масштаби структурних зрушень впливало збільшення частки сільського господарства у ВДВ. За цим показником лідируючі позиції займали Миколаївська (0,94%) та Херсонська (0,86%) області.

При цьому упродовж останніх років у більшості регіонів України спостерігалось зменшення структурної маси фінансових послуг. Ці зміни не торкнулись Волинської, Житомирської, Закарпатської, Сумської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької областей та м. Києва.

Результати оцінки масштабів структурних зрушень у галузевому вимірі слід доповнити показниками їх швидкості та інтенсивності. Так, найбільша швидкість структурних зрушень характерна для галузей сфери послуг, а саме за рахунок зростання питомої ваги операцій з нерухомим майном та торгівлі. Найбільш інтенсивно зміни у цій сфері відбулися у Волинській області (1,01) (Додаток Б, табл. Б.2).

В 10 регіонах України спостерігалось зменшення вкладу торгівлі у створення ВДВ, а саме у Волинській, Житомирській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Чернівецькій областях та м. Києві. Найбільш стрімко відбулося зменшення питомої ваги торгівлі в економіці Чернівецької області та м. Києва, а саме зі швидкістю 0,54 в рік, тоді, як, наприклад у Тернопільській та Миколаївській областях цей показник становив 0,175 в рік.

Найбільші втрати характерні для промисловості, будівництва і фінансової діяльності. Так, впродовж 2006-2014 років найбільш інтенсивними у структурі економіки були втрати частки промисловості у ВДВ. Швидкість з якою відбувалося зменшення її частки становила 1,01 в рік. Втрати вкладу промисловості у створення ВДВ характерні для всіх без виключення регіонів України. Найвищим цей показник був у Донецькій (1,87), Луганській (1,63),

Запорізькій (1,36), Івано-Франківській (1,14), Сумській (1,96), Хмельницькій (3,1) областях. Досить високі показники втрати частки промисловості також у Волинській (0,53), Житомирській (0,48), Закарпатській (0,68), Львівській (0,64), Миколаївській (0,85), Полтавській (0,86), Рівненській (0,71), Херсонській (0,77), Черкаській (0,71), Чернівецькій (0,85) та Чернігівській (0,75) областях.

Натомість швидкість структурних зрушень у сфері транспорту і зв'язку, державному управлінні та освіті є достатньо низькими, що свідчить про збереження їх структурних пропорцій у розвитку економіки.

Слід відзначити, що чим вищою є інтенсивність структурних зрушень тим більшу структуроутворюючу роль в економіці вони відіграють. Протягом аналізованого періоду в економіці України коефіцієнт інтенсивності структурних зрушень становив 0,182, що є свідченням відсутності стрімких та кардинальних структурних зрушень (рис.1.7).

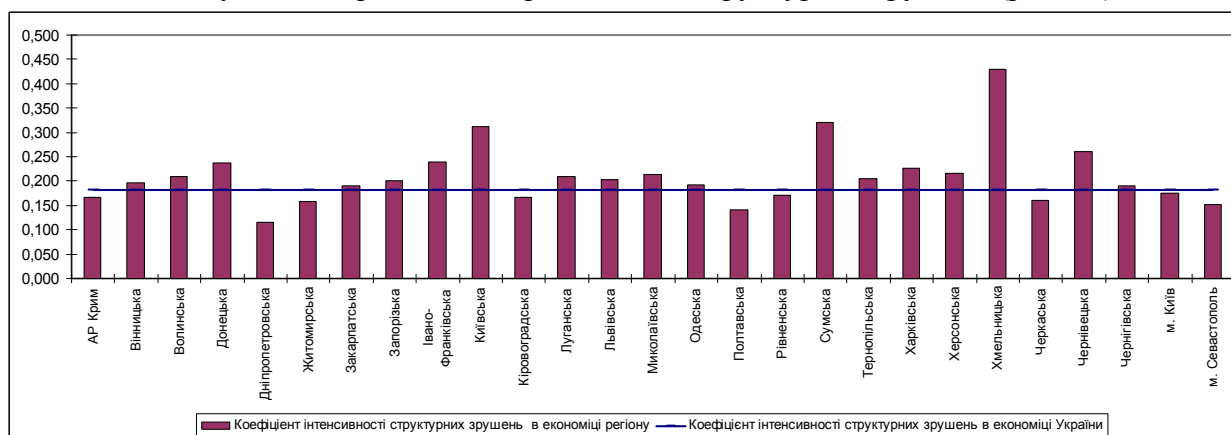

Рис. 1.7. Інтенсивність структурних зрушень в регіонах України впродовж 2006-2014 рр.

* Розраховано за: [Валовий регіональний продукт: Статистичний збірник. – Київ.: Державна служба статистики України, 2014. – 79 с.]

За цей період часу найбільш інтенсивно відбулися зміни в структурі економіки Хмельницької області (0,429) за рахунок інтенсифікації розвитку сільського господарства та операцій з нерухомим майном. Найнижчим є показник інтенсивності структурних зрушень в економіці Дніпропетровської області (0,116), що зумовлено насамперед зменшенням внеску промисловості та фінансового сектору у створення ВДВ регіону. Позитивним є те, що в 15 областях України коефіцієнт інтенсивності структурних зрушень є вищим за середньоукраїнський показник.

Загалом, оцінивши динаміку змін, які відбулися в структурі економіки українських регіонів упродовж 2006-2014 рр. слід відзначити наявність наступної закономірності: види економічної діяльності, які займають значну частку у ВДВ регіонів, є більш стійкими в часі, ніж ті, що мають незначну питому вагу. Свідченням цього є відносна стабільність питомої ваги таких великих галузей, як промисловість, сільське господарство, сфера послуг незважаючи навіть на досить значну динаміку їх зміни в часі, в той час як частка, наприклад освіти і охорони здоров'я незважаючи на динаміку її збільшення, і надалі має доволі незначний внесок у ВДВ регіонів.

1.2.2. Аналіз змін галузево-секторальної структури економіки регіонів

Масштаби змін пропорційності між обсягами первинного (сільське господарство), вторинного (галузі промисловості) та третинного (послуги) секторів та зрушення у галузевій структурі економіки регіонів на сьогоднішній день суттєво не вплинули на їх спеціалізацію та рівень розвитку. Події, які відбулись на сході країни на фоні посилення кризових явищ в економіці в цілому зумовили зміни територіальних пропорцій у розвитку окремих видів економічної діяльності, тобто зміни щодо внеску певного регіону до загального по країні промислового виробництва. Ці зміни стосуються здебільшого таких секторів економіки як промисловість та сфера послуг.

У 2014 році відбулось скорочення обсягів промислового виробництва у 16 регіонах України. Втрата промислового потенціалу у східних промислово розвинених регіонах пов'язана з відкритою російською військовою агресією, яка призвела до руйнування виробничих потужностей, знищення сировинно-матеріальних ресурсів, викрадення злочинними угрупованнями промислового обладнання високотехнологічних виробництв з подальшим вивозом до РФ. Разом з тим відбувся вимушений розрив виробничо-технологічних зв'язків між підприємствами Сходу, Півдня та решти регіонів України. Ця кризова ситуація безпосередньо вплинула на розвиток промисловості у Донецькій і Луганській областях. Найбільших втрат зазнала добувна промисловість цих регіонів, частка якої у 2014 році зменшилась у цих областях на 22,5% та 8,4% у порівнянні з 2010 роком. Незначне зменшення питомої ваги промислового виробництва в структурі економіки у 2014 році також спостерігалось у Київській, Одеській і Херсонській областях (на 0,19%, 0,56%, 0,05% відповідно). У всіх решта регіонах України відбулось незначне зростання обсягів реалізованої продукції добувної промисловості, яке коливалось від 0,1% у Чернігівській області і до 0,55% – у Полтавській.

Найбільш відчутне зростання промислового виробництва було характерним для Дніпропетровської області (2,5%) шляхом збільшення частки харчової, хімічної галузей і виробництва коксу; Запорізької області (0,6%) – виробництва коксу, металургійної та машинобудівної галузей; Харківської області (1%) – легкої, фармацевтичної та машинобудівної галузей. В структурі промисловості більшості регіонів і надалі переважають сировинно-добувні та низькотехнологічні виробництва.

Динаміка структурних змін в промисловості регіонів зумовила зміну територіальних пропорцій у розвитку окремих видів економічної діяльності. Так, за часткою промисловості в структурі економіки регіону лідируючі позиції у 2014 році займали Луганська, Запорізька та Полтавська області. П'ятдесяти відсотковий бар'єр перевищили також Донецька, Дніпропетровська, Сумська, Рівненська та Житомирська області. Відповідно, Тернопільська, Одеська та Волинська області за часткою промислової продукції в загальних обсягах реалізованої продукції займають позицію аутсайдерів (рис.1.8).

У галузевій структурі промисловості регіонів країни переробна промисловість зберігає свої лідируючі позиції за питомою вагою, яка у 2014 році становила від 46,3% в Івано-Франківській області до 87,2% в Черкаській області (Додаток Б, табл. Б.3). Однак у 2014 р. спостерігалась тенденція зниження частки переробної промисловості у структурі промисловості регіонів України. За цей період тільки Волинська, Житомирська, Кіровоградська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області зберегли зростаючу динаміку.

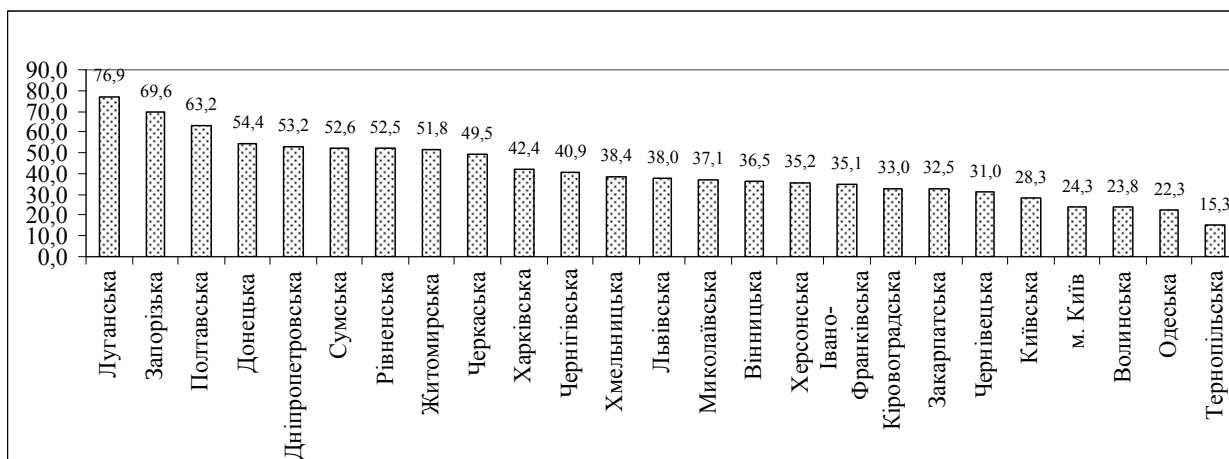

Рис. 1.8. Частка промисловості в структурі економіки регіонів України, у 2014 р., %
 *Розраховано за даними Державної служби статистики

До регіонів у структурі промисловості яких значну питому вагу займає добувна промисловість (понад 10%) належать Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Івано-Франківська, Луганська, Полтавська, Сумська та Чернігівська області.

Понад 40% виробництва харчових продуктів у структурі промисловості сконцентровано у Вінницькій, Кіровоградській, Тернопільській, Херсонській, Черкаській та Чернігівській областях. У Волинській та Івано-Франківській областях вагому частку в структурі промисловості займає деревообробна та поліграфічна діяльність – 15,2%, а у Одеській (16%), Рівненській (14,6%), Сумській (10,5%) і Черкаській (17%) областях - хімічна промисловість. Регіонами лідерами по металургійному виробництву традиційно є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька та Луганська області з частками від 35% до 38%.

Розвиток машинобудування сьогодні супроводжується скороченням інвестицій і зменшенням виробництва та попиту на товари довготривалого використання вітчизняного виробництва. Найбільша частка машинобудування в структурі промисловості належить Закарпатській, Волинській, Запорізькій, Сумській та Харківській областям.

Полтавська область виділяється з поміж інших регіонів за обсягами виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (22,9%). Слід відзначити, що Луганська область суттєво втратила свій потенціал у розвитку цієї галузі. Якщо у 2010 р. її питома вага в структурі промисловості регіону становила 26,1%, то вже у 2014 рр. - 0,01%.

Отже, зменшення питомої ваги базових галузей в структурі промисловості регіонів, в тому числі через значну зношеність основних фондів, технологічну відсталість та значні коливання ринкової кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також низькі темпи нарощення випуску інноваційної продукції та розвитку високотехнологічних виробництв засвідчують наявність ризиків конкурентоспроможності цих галузей у майбутньому.

У структурі економіки регіонів України аграрне виробництво, як історично сформований сектор займає досить вагому частку. Наявність в Україні потенціалу для розвитку саме цього виду діяльності підтверджує те, що зростання обсягів реалізованої продукції, хоч і незначне зафіксовано у 2014 році у більшості регіонів України. Так, у Вінницькій, Дніпропетровській, Полтавській, Хмельницькій та Чернігівській областях мало місце незначне зростання сільськогосподарського виробництва, яке коливалося від 2,2% до

3,3%. Зменшення питомої ваги цього виду економічної діяльності в структурі економіки регіону відбувались тільки в Донецькій, Запорізькій, Луганській і Миколаївській областях, де частка цієї продукції становила від 0,1% до 3%. У 2014 році найбільшу питому вагу в структурі економіки регіону сільське господарство займало в Вінницькій (20,3%), Сумській (21,1%), Херсонській (24,5%), Харківській (28,5) і Чернігівській (24,7%) областях (рис.1.9).

Обсяги будівництва в Україні за 2014 р. скоротилися на 21,7%. На цьому фоні домінувала тенденція до зменшення питомої ваги будівництва в структурі економіки регіонів. Зростання у цій сфері спостерігались тільки у Івано-Франківській області та у м. Києві (4% і 3,4% відповідно).

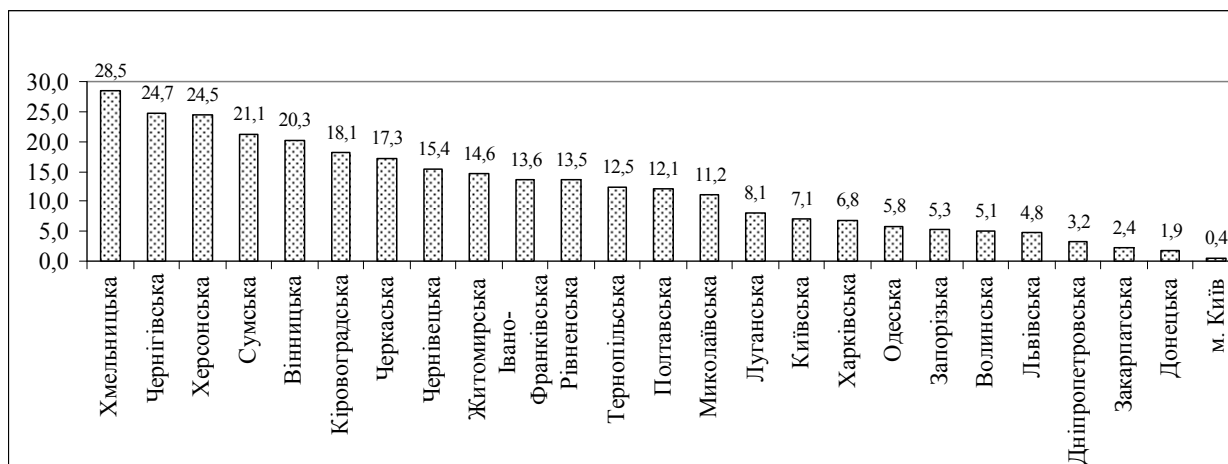

Рис. 1.9. Частка сільського, лісового та рибного господарства в структурі економіки регіонів, 2014 р., %

*Розраховано за даними Державної служби статистики

У 2014 році питома вага будівництва в економіці Івано-Франківської області склала 16,8% (рис.1.10). Таке різке зростання було зумовлене збільшенням обсягів інвестицій спрямованих у туристичний бізнес області, який став причиною активізації розвитку будівельної галузі. У всіх інших регіонах України відбулося зменшення питомої ваги будівельної галузі в структурі економіки (від 0,01 до 6,1%).

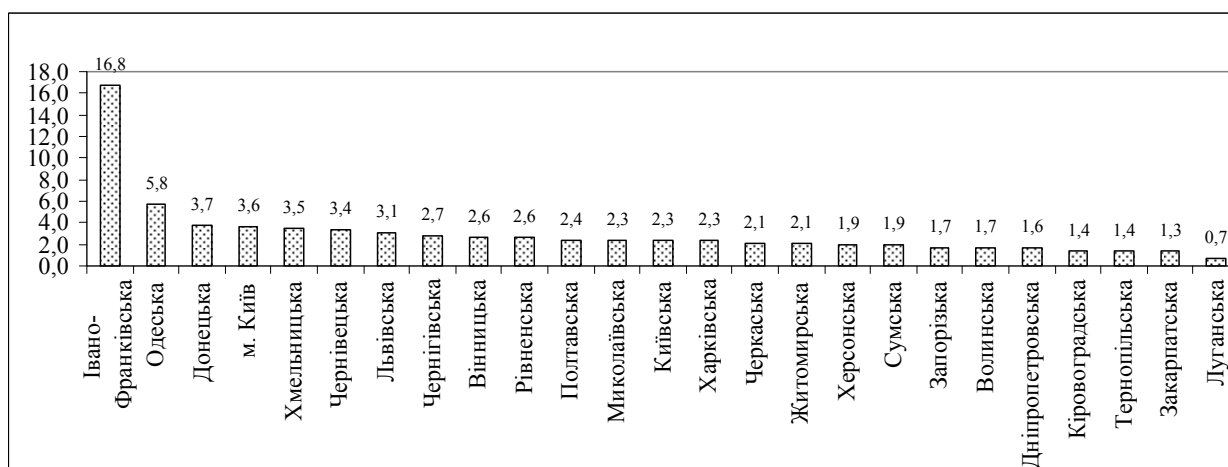

Рис.1.10. Частка будівельної галузі в структурі економіки регіонів, 2014 р., %

*Розраховано за даними Державної служби статистики

Структурний профіль економіки регіонів на сьогоднішній день в значній мірі залежить від активізації роботи невиробничих секторів економіки. В останні роки сектор послуг, частка якого становить в регіонах України від 50 до 58 % впливає на функціонування економіки, процеси зайнятості та розвиток соціальної сфери загалом. В розвинених країнах світу частка послуг в економіці є вищою і сягає 70-80%,

Розвиток сфери послуг сьогодні характеризує низка позитивних та негативних процесів. До позитивних слід віднести нарощення обсягів виробництва, розширення асортименту та підвищення якості деяких видів послуг. До негативних – зменшення кількості підприємств, збитковість їх фінансово-господарської діяльності, низький рівень інвестиційної діяльності, невисока заробітна плата (в більшості галузей нижча за середньоукраїнський показник по економіці) працівників.

У 2014 році обсяг реалізованих послуг зріс у порівнянні з 2010 роком на 9,5%. Найбільш інтенсивно за цей період збільшився обсяг надання нефінансових послуг у Тернопільській області, а саме у 4 рази. Більше половини послуг в Україні реалізовано підприємствами м. Києва. Значна кількість послуг реалізована також і підприємствами Київської (7,2%) та Дніпропетровської (9%) областей. Слід зазначити, що порівняно з 2010 роком Донецька область більше ніж удвічі втратила свої позиції в Україні за обсягами наданих нефінансових послуг. У 2010 році їх частка в Україні становила 13,6%, а в 2014 - лише 6%.

В економіці розвинених країн сфера послуг займає 60-70% ВВП, в той час як в середньому по Україні цей показник не сягає навіть 55%, що значно нижче необхідного для постіндустріального рівня розвитку економіки. В Україні цим стандартам відповідає лише економіка 7 регіонів, а саме Волинської (69,3%), Закарпатської (63,7%), Київської (61,8%), Одеської (65,9%), Тернопільської (70,8%) областей та м. Києва (69%). Саме в цих регіонах спостерігається суттєва інтенсифікація розвитку цього виду діяльності, свідченням чого є збільшення частки обсягів реалізованих послуг у загальній кількості реалізованих товарів і послуг в економіці регіону впродовж 2010-2014 рр. Слід зазначити, що збільшення у два рази частки обсягів реалізованих послуг (натомість в два рази зменшилась частка промислового виробництва, а саме з 30,7% до 15,3%) в економіці Тернопільської області зумовлено стрімким збільшенням обсягів наданих нефінансових послуг. В інших ж регіонах частка сфери послуг навпаки зменшується. Зменшення частки надання нефінансових послуг зумовлено насамперед важкою економічною ситуацією і відсутністю у населення та підприємств достатньої кількості фінансових ресурсів щоб споживати їх у достатній кількості. Безумовно, що найбільш інтенсивно зменшення частки послуг відбулося в окупованих Донецькій та Луганській областях (рис.1.11).

Загалом, впродовж 2010-2014 років в Україні спостерігалось збільшення обсягів надання усіх без винятку видів послуг. Найбільш інтенсивно за цей період часу зросли послуги транспорту та зв'язку, а саме на 37,8%. Майже третину загального обсягу послуг транспорту (32,1%) складали послуги підприємств вантажного автомобільного транспорту. Серед інших транспортних підприємств найбільший обсяг послуг надали підприємства з транспортування нафти, газу й аміаку магістральними трубопроводами (24,2% загального обсягу послуг транспорту). Частка обсягів послуг авіаційного транспорту становила 18,6%.

Зросли також і обсяги послуг операцій з нерухомим майном – на 16,1%, охорони здоров'я – на 10%, оптової та роздрібною торгівлі – на 4,9%, надання комунальних та індивідуальних послуг – на 4,4% та освіти – на 3,4% (Додаток Б, табл. Б.4).

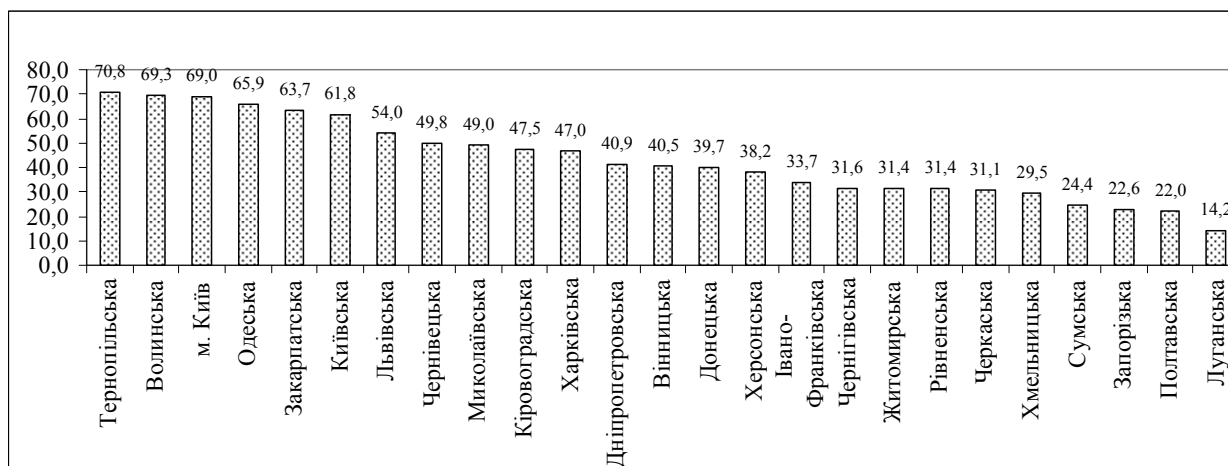

Рис. 1.11. Частка нефінансових послуг в структурі економіки регіонів, 2014 р., %
*Розраховано за даними Державної служби статистики

Загалом, впродовж 2010-2014 років в Україні спостерігалось збільшення обсягів надання усіх без винятку видів послуг. Найбільш інтенсивно за цей період часу зросли послуги транспорту та зв'язку, а саме на 37,8%. Майже третину загального обсягу послуг транспорту (32,1%) складали послуги підприємств вантажного автомобільного транспорту. Серед інших транспортних підприємств найбільший обсяг послуг надали підприємства з транспортування нафти, газу й аміаку магістральними трубопроводами (24,2% загального обсягу послуг транспорту). Частка обсягів послуг авіаційного транспорту становила 18,6%.

Зросли також і обсяги послуг операцій з нерухомим майном – на 16,1%, охорони здоров'я – на 10%, оптової та роздрібною торгівлі – на 4,9%, надання комунальних та індивідуальних послуг – на 4,4% та освіти – на 3,4% (Додаток Б, табл. Б.4).

Суттєве зростання питомої ваги торгівлі в загальних обсягах реалізованої продукції (робіт, послуг) було зафіксовано у Київській, Тернопільській областях і м. Києві (3,2%, 1,8%, 4,4% відповідно), а у Вінницькій, Волинській, Закарпатській, Кіровоградській і Львівській областях зростання частки торгівлі було вкрай незначним – в межах від 0,1% до 0,5%. У всіх інших областях України у 2014 році спостерігалась спадна динаміка (від 0,1 до 9,8%).

У результаті змін, що відбулись питома вага торгівлі в структурі економіки регіонів України у 2014 р. займала лідируючі позиції, а саме у Волинській (64,4%), Закарпатській (56%), Київській (54,1%), Кіровоградській (42,9%), Одеській (40,6%), Тернопільській (65,4%) областях і м. Києві (47%) (рис 1.12).

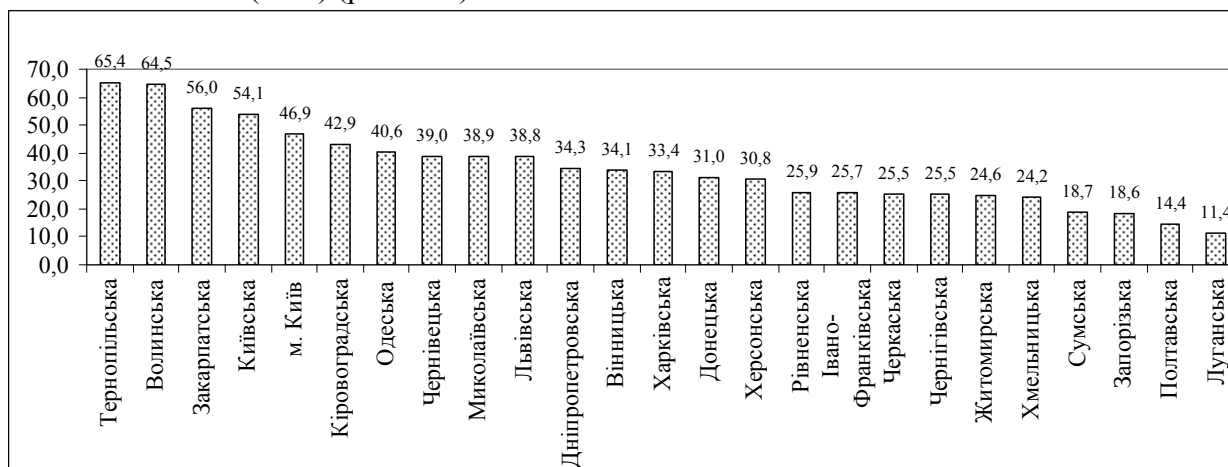

Рис. 1.12. Частка торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку в структурі економіки регіонів 2014 р., %

*Розраховано за даними Державної служби статистики

На сьогоднішній день сфера надання нефінансових послуг потребує насамперед залучення інвестицій, диверсифікації структури експорту, вдосконалення і розширення правового поля захисту виробників послуг.

У світлі реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і розширення зони вільної торгівлі сфера послуг повинна дещо змінити свій вектор розвитку та стати експортоорієнтованою. Це у свою чергу накладає певні зобов'язання на виробників послуг, до яких вони можуть бути не готові. Тобто повинна відбутися планомірна переорієнтація вітчизняних виробників послуг на роботу для іноземних споживачів за рахунок більш чіткого регулювання їх якості.

Поряд з цим, слід забезпечити ефективний захист внутрішнього ринку послуг від експансії агресивних і досвідчених іноземних конкурентів на фоні стрімкого розширення міжнародної торгівлі послугами.

Що ж до аналізу змін у галузевій структурі економіки регіонів в цілому, то тут треба констатувати факт збереження основних галузей спеціалізації регіонів. Так, до регіонів, які формують значну частку аграрного виробництва України належать Хмельницька, Чернігівська та Херсонська області; до регіонів промислового виробництва відносимо Луганську, Запорізьку, Полтавську, Донецьку та Дніпропетровську області; до регіонів із високими темпами розвитку будівництва Івано-Франківську та Одеську області; до лідерів за питомою вагою сфери послуг, зокрема торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – Тернопільську, Волинську та Закарпатську області. Така ситуація свідчить про подальший розвиток полісекторальної структури економіки регіонів та її повільний перехід до інноваційно орієнтованої.

1.2.3. Особливості структурних пропорцій у зовнішньоекономічній діяльності регіонів України

Протягом останніх років внаслідок воєнної агресії на сході відбулися зміни в напрямках зовнішньоторговельної політики України - поступова її переорієнтація з країн – членів СНД на ЄС та інші країни світу. В обороті зовнішньої торгівлі України за 2014 рік частка країн – членів ЄС зросла з 26% до 31,8%.

Щодо зовнішньоторговельного обороту України у регіональному вимірі (рис. 1.13), то лідерами за показниками ЗТО в країні Європи до 2014 р. були місто Київ, а також Донецька, Дніпропетровська, Київська, Львівська та Закарпатська області. У 2014 р. ці регіони загалом складалі 70% загального обсягу експорту країни⁵.

Нині в Україні практично не залишилося регіонів, які б експортували до країн СНД більше половини своєї продукції, за винятком трьох областей – Сумської, Харківської та Хмельницької. Яскравим також є той факт, що у двох східних областях, Луганській та Донецькій, частка експорту до країн Європи перевищила частку до країн СНД.

Водночас, впродовж останніх двох років (з часу початку зовнішньої агресії і ведення бойових дій на території східних кордонів нашої держави) експортний потенціал України втрачає свої позиції, що, в свою чергу, пряму призводить до падіння її ВВП. Багато іноземних компаній – контрагентів українського бізнесу з Європи – не стали укладати нові контракти, побоюючись посилення бойових дій в Україні. Крім цього, розпочалося

---

⁵ Розраховано на основі даних офіційної державної статистики

масштабне витіснення української продукції з російського ринку. Все це в комплексі призвело до падіння українського експорту, яке в першому кварталі 2015 р. склало 32,9%⁶.

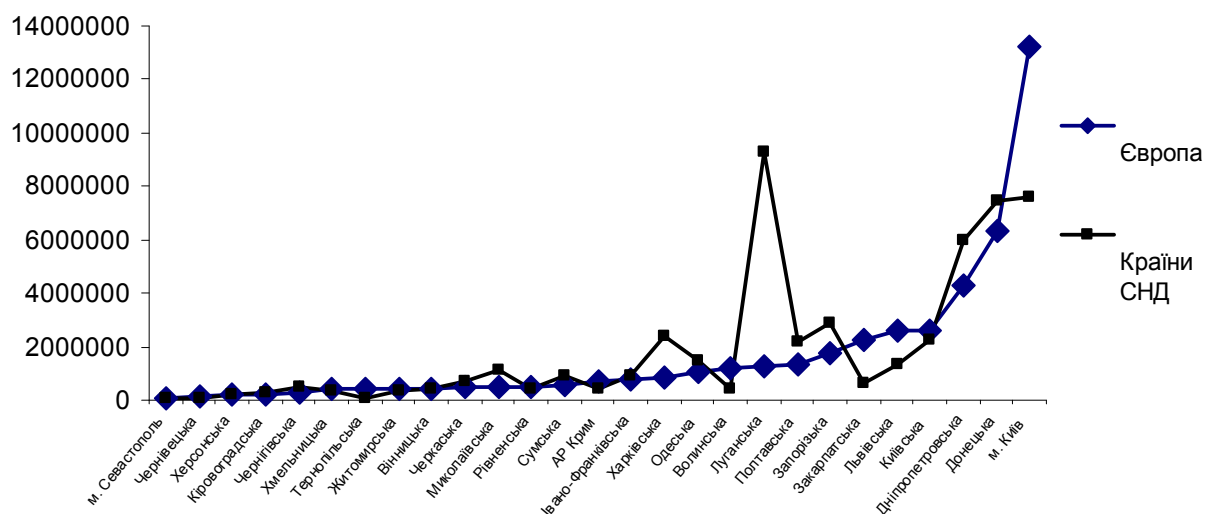

Рис. 1.13. Зовнішньоторговельний обіг України в розрізі її регіонів на початок 2014 р.

* Побудовано на основі даних Державної служби статистики

23 квітня 2014 р. в Україні набрала чинності угода про дію автономних преференцій ЄС, згідно з якими українські виробники отримали можливість експорту до країн Євросоюзу продукції без сплати митних зборів. Такий, свого роду, добродійний намір був свідомим та яскравим виявом допомоги ЄС українським експортерам. Дія режиму автономних преференцій з боку Євросоюзу забезпечила швидке зростання українського експорту в ЄС, відповідно збільшувалась і частка європейських країн у структурі українського експорту.

Проте вже від середини 2014 р. стало помітно, що позитивний ефект від відкриття європейського ринку поступово знижується. Результати наступних місяців виявилися значно гіршими, а вже в четвертому кварталі 2014 р. український експорт до ЄС продемонстрував падіння.

У 2015 р. цей спад не лише продовжився, а й поглибився. За даними офіційної державної статистики, за підсумками січня-травня 2015 року вітчизняний експорт скоротився на 33,5%. Водночас, обмеження на російському ринку призвели до різкого скорочення частки країн СНД у структурі українського експорту – на 31,3%⁷. А загальне падіння українського експорту до Росії склало понад 60%.

Якщо розглянути динаміку експортної діяльності підприємств України у регіональному вимірі (рис.1.14), то найбільше скорочення обсягів експорту товарів впродовж аналізованого періоду спостерігалось у Луганській (у 29,4 рази), Донецькій (у 2,6 рази) та Полтавській (на 36,8%) областях⁸.

⁶ Європа об'єднала Україну торгівлею, але знову втрачає Донбас. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/06/11/7034692/view_print/

⁷ Експорт–2014: сумні тенденції. Де виграла і де програла Європа? <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/03/12/7031779/>

⁸ Соціально-економічний розвиток регіонів. <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Sotsialno-ekonomichniiRozvitokRegioniv>

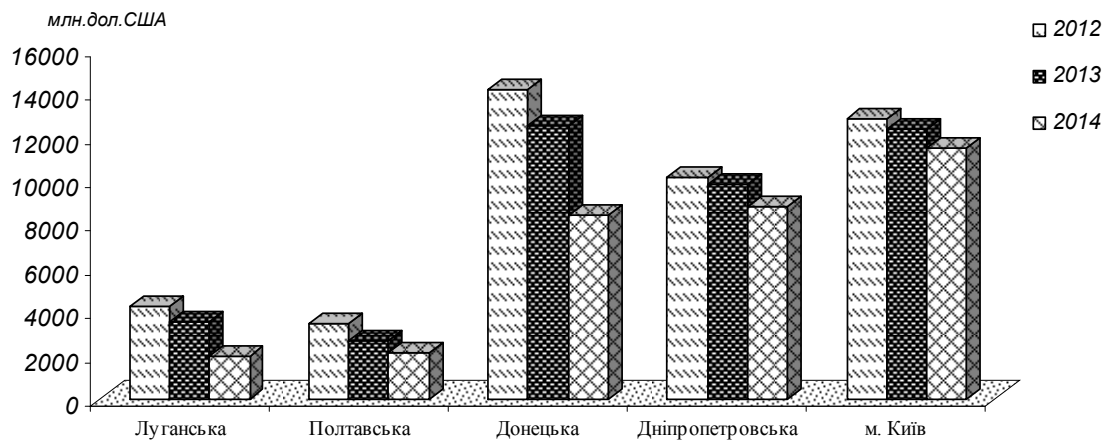

Рис. 1.14. Динаміка обсягів експорту регіонів України, які зазнали найбільшого спаду в зовнішній торгівлі

* Побудовано на основі даних Державної служби статистики

Найбільші темпи падіння експорту до ЄС спостерігалися у Донецькій (-40,9%) і Луганській (-97,8%) областях⁹. Водночас зауважимо, що деяким регіонам все ж таки вдалося зберегти позитивну динаміку торгівлі з ЄС, яка цілком компенсувала втрати від закриття східних ринків. До таких регіонів, зокрема відноситься Вінницька, Волинська і Чернівецька області, у яких темпи зростання експорту впродовж 2014 р. перевищили 20%. Крім цього, позитивна динаміка торгівлі з Європою спостерігалася ще в п'яти областях України, а саме у Житомирській, Запорізькій, Миколаївській, Сумській та Хмельницькій. Однак поки цього виявилось недостатньо, щоб компенсувати наслідки російських торговельних воєн.

Найпершою причиною падіння експорту, вочевидь, стало загострення бойових дій на сході України. Зокрема, – це зупинка експорту із зони АТО. На відміну від окупованих Криму і Севастополя, статистичні показники якого не використовуються для формування загальних оцінок, дані Донецької та Луганської областей враховуються статистикою і доказом цього є статистика експорту металургії – у 2014 р. він впав на 13,1% (у всі країни світу), а в грудні – на 31,7%¹⁰.

Наступним чинником, який призвів до загального падіння обсягів експорту держави, стало рослинництво. Експорт рослинницької продукції до ЄС за 2014 р. впав на 6,4%. Основною причиною падіння у цій галузі, як зазначають експерти, стало зниження цін та попиту на світових ринках.

Варто зазначити, що частка Європейського союзу в загальній структурі зовнішньоторговельного обігу сільськогосподарської продукції складає 30%, тому першим завданням для України на сьогодні є посилення експортних позицій вітчизняних товаровиробників на ринку ЄС та нарощування експорту продукції з високою доданою вартістю. На даний час вже суттєво зменшився експорт сировинних видів продукції до ЄС: за 6 місяців 2014 року їх частка у експорті складала 76%, а за відповідний період 2014 року -

⁹ Європа об'єднала Україну торгівлею, але знову втрачає Донбас.
<http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/06/11/7034692/>

¹⁰ Європейський ринок. Ми його втрачаємо? <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/02/17/7030948/>

67%¹¹. Важливо не тільки зберегти подібні тенденції, а й підсилити їх в процесі розвитку зовнішніх торговельних відносин аграрних підприємств України в рамках дії Угоди про асоціацію.

До інших факторів, які стали причиною падіння українського експорту можемо віднести також недоступність кредитних ресурсів для вітчизняних підприємців-експортерів, адже вихід на ринки країн ЄС потребує також модернізації своїх виробничих потужностей.

На фоні загального падіння експорту українських товарів, відчутного падіння впродовж 2013-2015 рр. зазнав також імпорнт. Впродовж 2014 р. він скоротився на 29%, або 24, 5 млрд. дол. США¹² (рис. 1.15).

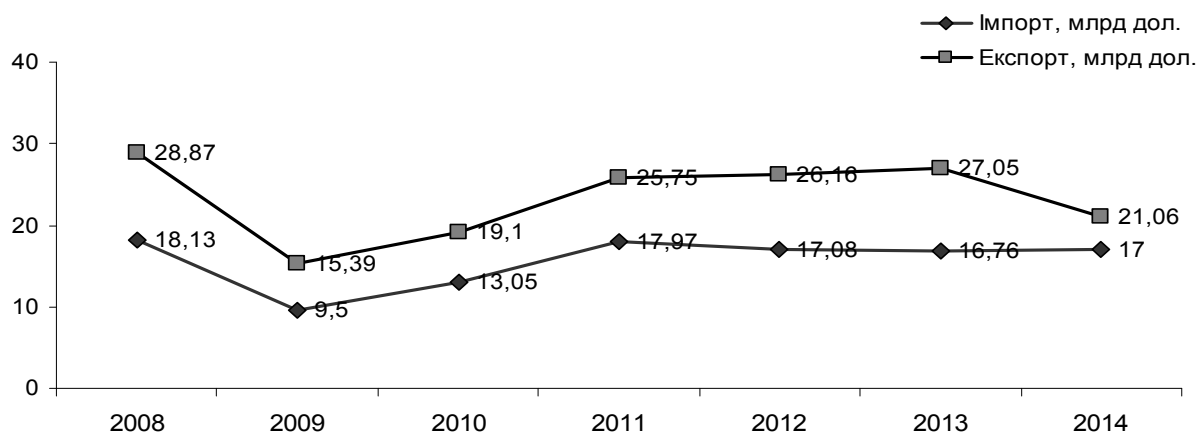

Рис. 1.15. Динаміка обсягів експорту та імпорту України та ЄС, млрд дол.

* Побудовано на основі даних Державної служби статистики

Цікаво, що падіння імпорту товарів в Україну за перші сім місяців 2015 р. сягнуло 37,8% (12,3 млрд дол. США) при загальному обсязі імпорту 20,3 млрд. дол. США¹³.

Таблиця 1.4
Територіальна структура імпорту товарів та послуг в Україну, 2014 р¹⁴.

Регіон	Млрд дол. США	Зміна дпр, Млрд дол. США	Зміна % дпр, Млрд дол. США	Внесок до загального падіння експорту, %
ЄС-28	24	-7,3	-23,30%	29,80%
Митний союз	18,1	-10,8	-37,4%	44,10%
Росія	13,6	-10,9	-44,7%	44,6%
Білорусь	4,2	+0,4	+12,1%	-1,8%
Азія	10,5	-5,3	-33,4%	21,4%
Решта світу	7,5	-1,2	-13,4%	4,7%

¹¹ РБК – Україна./ Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/-godu-vpervye-nachat-eksport-es-sahara-krahmala-1443428001.html>

¹² Динаміка імпорту України у 2014 році/ Аналітична записка /Німецька консультативна група c/o BE Berlin Economics GmbH. Берлін-Київ, березень 2015 р.

¹³ Инфографика: что происходит с импортом и экспортом в Украине/ <http://forbes.net.ua/business/>

¹⁴ Побудовано на основі даних: Динаміка імпорту України у 2014 році/ Аналітична записка /Німецька консультативна група c/o BE Berlin Economics GmbH. Берлін-Київ, березень 2015 р.

У 2014 р. відбулись важливі зміни у територіальній структурі імпорту України, зокрема:

- ✓ ЄС посилив свої позиції ключового джерела імпорту з 37% до 40%;
- ✓ позиція Митного союзу послабилась з 34% до 30%;
- ✓ частка імпорту з Росії знизилась з 29% до 23%.

Падіння імпорту більшості товарів і послуг впродовж 2014 р. спостерігалось як із Росії, так і з ЄС (рис. 1.16). До такого скорочення призвели внутрішні чинники, зокрема сильна девальвація гривні та глибока рецесія. Тому, девальвацію гривні експерти вважають основною причиною такого стрімкого падіння імпорту, як, водночас і скорочення обсягів сировини, матеріалів та устаткування, придбаних для потреб вітчизняного виробництва.

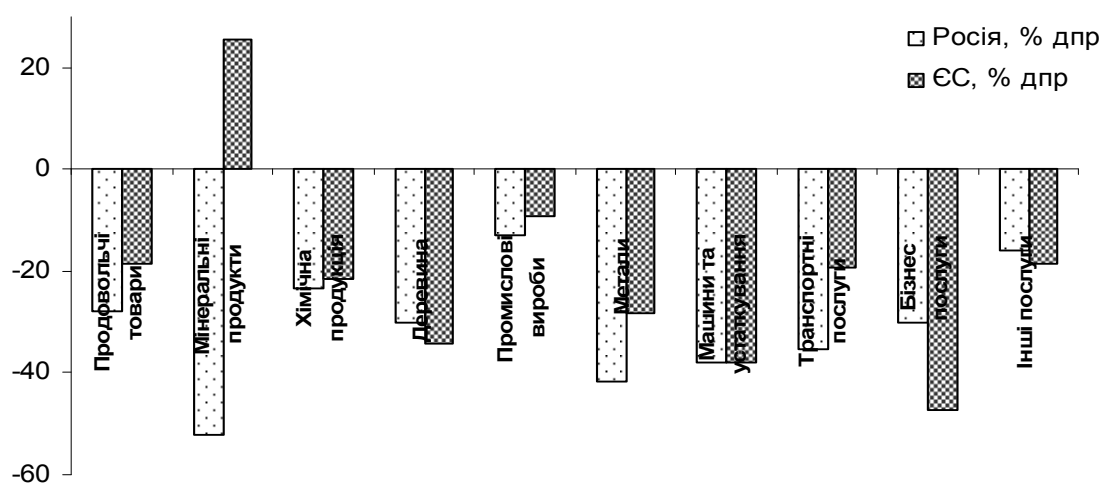

Рис. 1.16. Структура імпорту України з ЄС та Росії за технологічними групами, 2014 р.
Побудовано на основі даних: Зовнішня торгівля: СНД втратили, ЄС ще не отримали/
<http://www.epravda.com.ua/columns/2015/04/29/540589/>

Впродовж 2013-2015 рр. імпорт товарів скоротився виключно у всіх регіонах України, а його падіння варіювало від 1,3 % у Полтавській до 47,7 % у Донецькій областях. Переважання експорту над імпортом мало місце у 18 регіонах України, а найбільші значення сальдо спостерігалися у Донецькій¹⁵ (6,3 млрд дол. США), Дніпропетровській (4,2 млрд дол. США), Запорізькій (2,2 млрд дол. США), Миколаївській (1,2 млрд дол. США), Полтавській (1,0 млрд дол. США) областях.

Основним фактором такого потужного падіння імпорту у всіх без винятку регіонах України стало скорочення імпорتنих поставок з Росії (рис. 1.17; 1.18).

На падіння імпорту також вплинуло зниження попиту у самій Росії, оскільки її ВВП практично не зростає, а також незначне зростання економік основних її торговельних партнерів, зокрема, найбільшого імпортера в Росію Китаю¹⁶. Водночас, для багатьох, навіть західних регіонів, Росія залишається важливим торговельним партнером.

¹⁵ Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ / аналітична доповідь/ http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_table/dop_17_06_15.pdf

¹⁶ Менше продуктів, більше зброї: як змінився імпорт товарів до Росії / <http://ua.korrespondent.net/world/russia/>

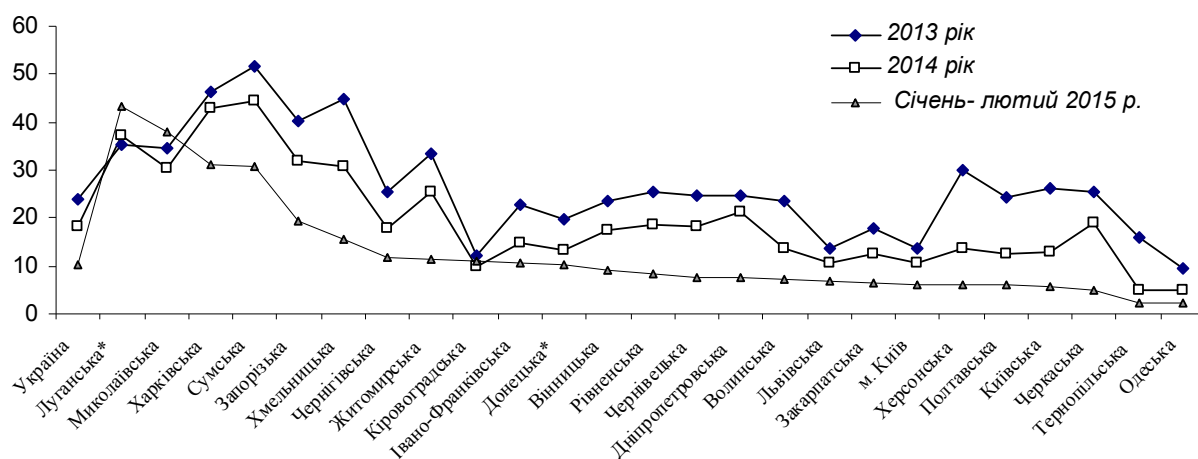

Рис. 1.17. Частка Російської Федерації у регіональному експорті товарів
* Побудовано на основі даних Державної служби статистики

Найбільш імпортоорієнтованим регіоном України залишається місто Київ та Київська область, які нарощують обсяги споживання імпортованих товарів. Показники Дніпропетровської області залишилися практично незмінними, а Донецька, яка опинилася в епіцентрі військових дій, вибула з трійки лідерів за споживанням імпорту¹⁷.

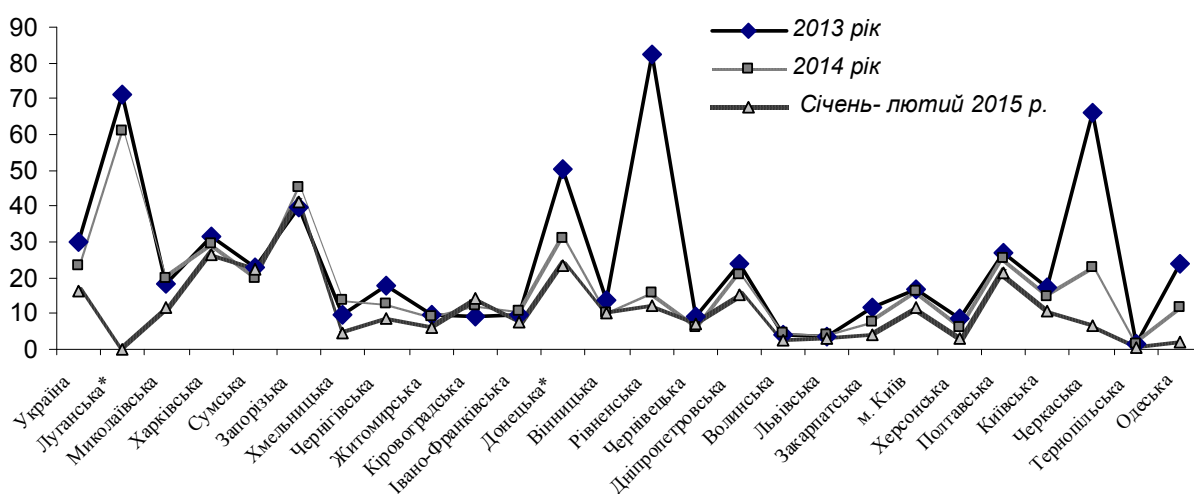

Рис. 1.18. Частка Російської Федерації у регіональному імпорті товарів
* Побудовано на основі даних Державної служби статистики

Початок 2015 р. позначився помітним подальшим скороченням зовнішньоторговельної активності більшості регіонів України. Так, 21 регіон зменшив обсяги товарного експорту, а також всі регіони – імпорту. І якщо падіння імпорту пояснюється звуженням купівельної спроможності населення України щодо споживчих товарів, то у частині експорту варто говорити про те, що регіональні експортери поки що не змогли повною мірою компенсувати ринок Російської Федерації. Крім цього, неоднозначною є ситуація у сфері зовнішньої торгівлі з країнами ЄС: досягнута динаміка не відповідає задекларованій в Угоді про Асоціацію

¹⁷ Топ-25 імпортерів України: ренкінг Forbes / <http://forbes.net.ua/ua/business/1385239-top-25-importeriv-ukrayini-renking-forbes>

можливостям розширення вітчизняного експорту до Європи. Значною проблемою залишається зволікання з переходом на технічні стандарти ЄС, що призвело до змін у товарній структурі українського експорту на користь аграрної сировини та продовольчої продукції¹⁸.

Впродовж 2014 р. відбулося різке скорочення імпорту практично усіх груп товарів і послуг, а саме:

- ✓ падіння імпорту машин та устаткування (38%) через слабкі інвестиції;
- ✓ скорочення імпорту мінеральної продукції/енергоносіїв (28%) через зниження споживання нафти і газу;
- ✓ скорочення імпорту продовольчих товарів на 26% через низький споживчий попит.

У структурі імпорту основне скорочення обсягів відбулося за рахунок продукції машинобудування, металургії та хімічної промисловості. Основні імпортоорієнтовані регіони України стали закуповувати набагато менше автомобілів (-54%), прокату чорних металів (-44,6%), кам'яного вугілля (-20 мінеральних%), добрив (-39,6%) і природного газу (-8,9%). В цілому, на падіння імпорту продукції машинобудування та енергоносіїв припадає 56% загального скорочення імпорту.

Структура імпорту з ЄС залишилась приблизно та ж, що і раніше: більше двох третин імпорту регіонів України займають високотехнологічні товари, сировина - трохи більше 20% (рис.1.19). Проте, навіть після такого скорочення імпорту дефіцит у торгівлі України з ЄС склав 4,1 млрд дол.

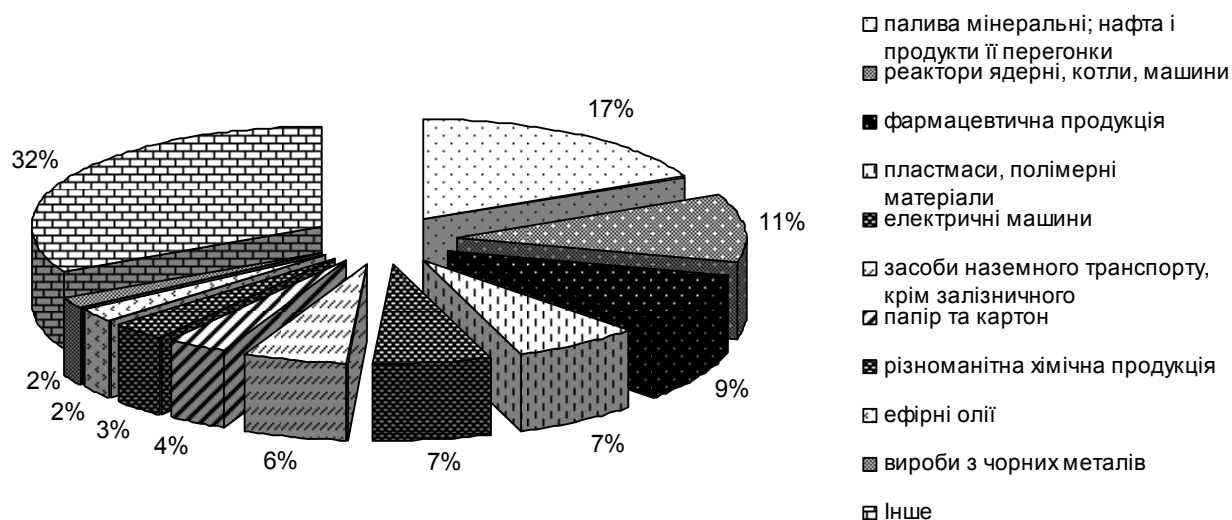

Рис. 1.19. Структура імпорту регіонів України з ЄС за технологічними групами, 2014 р.

* Побудовано на основі даних: Зовнішня торгівля: СНД втратили, ЄС ще не отримали/
<http://www.epravda.com.ua/columns/2015/04/29/540589/>

Мінеральна продукція/енергоносії лишаються ключовою товарною групою у загальному імпорті регіонів України з часткою у 27% від його обсягу. Незважаючи на недостатні обсяги інвестування інвестиції, продукція машинобудування зберегла за собою другу позицію з часткою у 20%. Таким чином, енергоносії та продукція машинобудування продовжили домінувати у загальній структурі імпорту України. Варто зауважити також

¹⁸ Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ / аналітична доповідь/ http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_table/dop_17_06_15.pdf

суттєве регіональне зміщення імпорту енергоносіїв від Росії (-52%) до ЄС (+26%) та Білорусії (+33%), що безумовно є позитивним чинником для енергетичної безпеки держави.

Підводячи підсумки можемо стверджувати, що статистичні дані сьогодні відображають нову реальність структурних пропорцій у зовнішній торгівлі регіонів України. Водночас, впродовж 2013-2015 рр. відбуваються зміни в просторовій структурі зовнішньої торгівлі держави, а саме переорієнтація зовнішнього вектора регіонів України та зміна ринків збуту зі звичних на нові. Частка європейського експорту тепер переважає навіть у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській та Одеській областях, які ще донедавна вважалися цілком залежними від російського ринку.

Проблема гальмування темпів українського експорту до країн ЄС нині є особливо актуальною на тлі закриття російського ринку. Відповідно, основним завданням уряду на сьогодні є активізувати заходи щодо підтримки українських експортерів за для припинення падіння темпів українського експорту, яке надалі може виявитися набагато вищим.

Попри позитивний короткостроковий вплив скорочення імпорту на динаміку ВВП, Україна потребуватиме імпорту для підвищення конкурентоспроможності та збільшення експорту у майбутньому. Відтак необхідно окрім нарощення власної ресурсної бази підтримувати здатність імпортувати енергоносії з ЄС і Білорусі, зокрема продовжувати політику заміщення імпорту нафти і газу з Росії імпортом з ЄС та Білорусі.

Слід зазначити також, що ключова роль енергоносіїв у загальному обсязі імпорту України показує високий потенціал для зростання енергоефективності та покращення торговельного балансу України. Відтак, заходи щодо підвищення енергоефективності мають бути пріоритетними на сучасному етапі її розвитку.

На сьогоднішній день саме центральні органи влади мають достатні повноваження для того, щоб максимально вплинути на вирішення проблем, які сформувалися у сфері зовнішньої торгівлі регіонів. Відтак, саме вони і повинні відіграти ключову роль у подоланні виявлених проблем з метою регулювання структурних диспропорцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів України.

Таким чином, основними завданнями для подолання визначених проблем на сьогодні є наступні:

- ✓ Активізація заходів щодо підтримки українських експортерів з метою припинення падіння темпів українського експорту, зокрема: стимулювання експорту до країн ЄС через імплементацію Угоди про асоціацію та запровадження норм міжнародних стандартів; дотримання принципів ведення ліберальної торговельної політики і утримання від протекціоністських заходів, в контексті введення в дію режиму вільної торгівлі.
- ✓ Усунення неефективної системи відшкодування ПДВ, що є ключовою проблемою для експортерів, а також розвиток інших фінансових інструментів стимулювання експорту
- ✓ Вирішення проблеми заміщення експорту важкої промисловості в результаті збільшення в структурі експорту регіонів продовольчих товарів. Найперше, необхідним є відповідно і вчасно зреагувати на ці зміни та пристосовувати до них зовнішньоторговельну політику регіонів. По друге, важливим є підтримка експорту важкої промисловості шляхом надання відповідних пільг та преференцій експортерам машинобудівної продукції
- ✓ Стимулювання імпорту енергоносіїв з ЄС і Білорусі, зокрема продовження політики заміщення імпорту нафти і газу з Росії імпортом з ЄС та Білорусі. Попри це необхідно продовжувати політику реалізації регіональних програм з енергоефективності, оскільки ключова роль енергоносіїв у

загальному обсязі імпорту регіонів показує високий потенціал для її зростання, а також стимулювання продажу електроенергії, виробленої з альтернативних джерел енергії.

1.2.4. Структурні процеси у розвитку підприємництва

За останні два десятиріччя в розвинутих економіках спостерігається підвищена увага до процесів розвитку підприємництва з огляду на його реальний внесок у таких сферах як зайнятість, інновації, рівень добробуту населення. Активна підтримка малого й середнього бізнесу західними державами пояснюється тим, що саме ці господарські структури забезпечують формування конкурентного середовища й сприяють скороченню безробіття. Сприяння розвитку великого підприємництва забезпечує формування потужного економічного потенціалу країн та регіонів.

Зміни, які відбулися у регіональній структурі підприємництва мають різноплановий характер (рис. 1.20). Так, за обсягами реалізованої продукції великими підприємствами найбільше зростання відбулося у Тернопільській (23,9%), Чернівецькій (20,9%) та Вінницькій областях (12,7%). Натомість найсильніше падіння продемонстрували великі підприємства Івано-Франківської (13,5%), Закарпатської (10,4%) та Львівської (7,0%) областей.

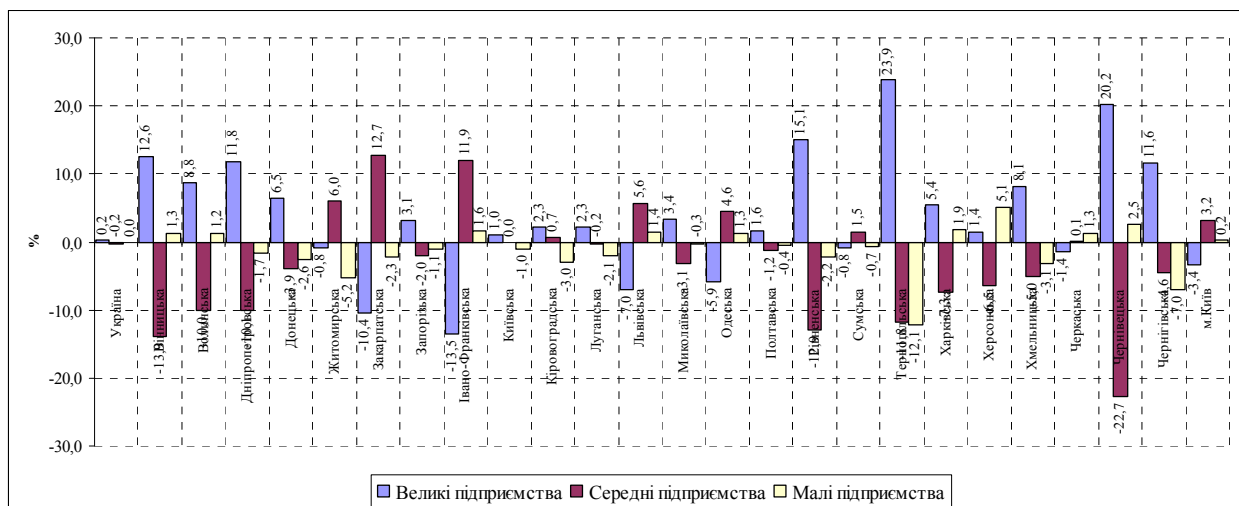

Рис 1.20. Зміни у регіональній структурі підприємництва за 2010-2014 рр. (за показником обсягу реалізації продукції)

Джерело: подано за даними офіційного сайту Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

На середніх підприємствах обсяги реалізації продукції найбільше зросли у Закарпатській (12,7%), Івано-Франківській (11,9%) та Житомирській (6,0%) областях. А значне падіння спостерігається у Чернівецькій (22,7%), Вінницькій (13,9%) та Рівненській (12,9%) областях. Також подібний рівень падіння демонструють середні підприємства Тернопільської (11,8%) та Волинської (10,0%) областей.

За показником чисельності зайнятих на великих, середніх та малих підприємствах регіонів України, представленим на рис 1.21 можемо спостерігати такі тенденції, як менша розбіжність показників між різними організаційними секторами підприємництва та декілька значних змін чисельності зайнятих, зокрема у Рівненській та Чернівецькій областях.

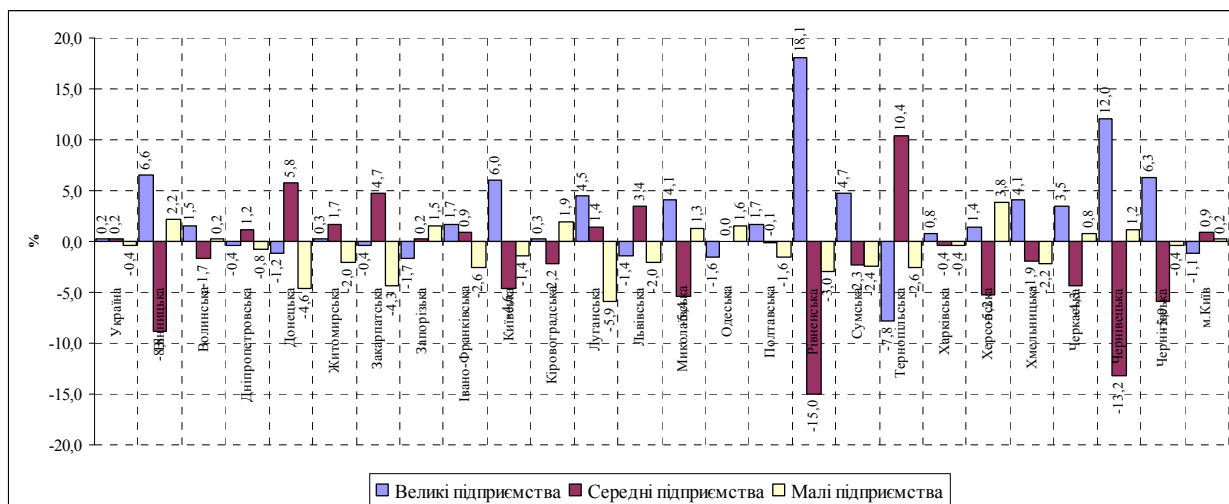

Рис 1.21. Зміни у регіональній структурі підприємництва за 2010-2014 рр. (за показником зайнятості)

Джерело: подано за даними офіційного сайту Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

На великих підприємствах найбільше зростання чисельності зайнятих відбулося у Рівненській (18,1%), Чернівецькій (12,0%) та Вінницькій (6,6%) областях. Проте у Тернопільській області зайнятість у секторі великих підприємств знизилася на 7,8%, у решті областей де спостерігається зменшення кількості зайнятих воно незначне – у Запорізькій 1,7%, у Донецькій 1,2%.

Сектор середніх підприємств характеризується наступними змінами: зростання чисельності зайнятих у Тернопільській (10,4%), Донецькій (5,8%) та Закарпатській (4,7%) областях. А у Рівненській, Чернівецькій та Вінницькій областях чисельність зайнятих на середніх підприємствах зменшилася на 15,0%, 13,2% та 8,8% відповідно.

Розвиток малого підприємництва в регіонах України супроводжується рядом негативних тенденцій. Про це свідчать сповільнений темп зростання кількості малих підприємств, доволі низька частка зайнятих на цих підприємствах у загальній кількості зайнятих працівників, недостатня частка виробленої продукції малими підприємствами. До такого стану розвитку підприємницького сектору в регіонах України призводять недосконалість ринкової інфраструктури, недостатній розвиток конкурентного середовища, нестача власних оборотних коштів, дефіцит інвестиційних ресурсів.

За офіційними даними, в Україні малі підприємства складають нині 96,7 % від загальної кількості усіх підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності. Так, станом на кінець 2014 року їх число склало 10105 підприємств.

Згідно з офіційними даними в розрізі регіонів за 2010 рік, найбільша кількість малих підприємств була сконцентрована у АР Крим. На другому місці Миколаївська область, третє місце займає Чернівецька область. Найменшу кількість малих підприємств має Житомирська та Чернігівська області.

У 2014 році найбільша кількість малих підприємств знову спостерігалася у Миколаївській області. На другому місці за кількістю малих підприємств Херсонська область. Третє місце посідає Івано-Франківська область. Найменшу кількість малих підприємств мали Луганська та Донецька області.

Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. населення в регіонах України за період 2010-2014 рр. найбільше зросла у Харківській (16,1%), Львівській (15,1%), Волинській (14,8%), Тернопільській (12,8%), Житомирській (12,4%), Вінницькій (10,1%) областях та місті Києві (11,1%). Зменшення цього показника найсильніше відбулося у Луганській (73,5%) та Донецькій (53,1%) областях, що пов'язано із веденням бойових дій та їх частковою окупацією. Також значно зменшилася кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. населення у Миколаївській (16,1%), Івано-Франківській (11,4%), Чернівецькій (8,8%) та Рівненській (7,9%) областях (рис. 1.22).

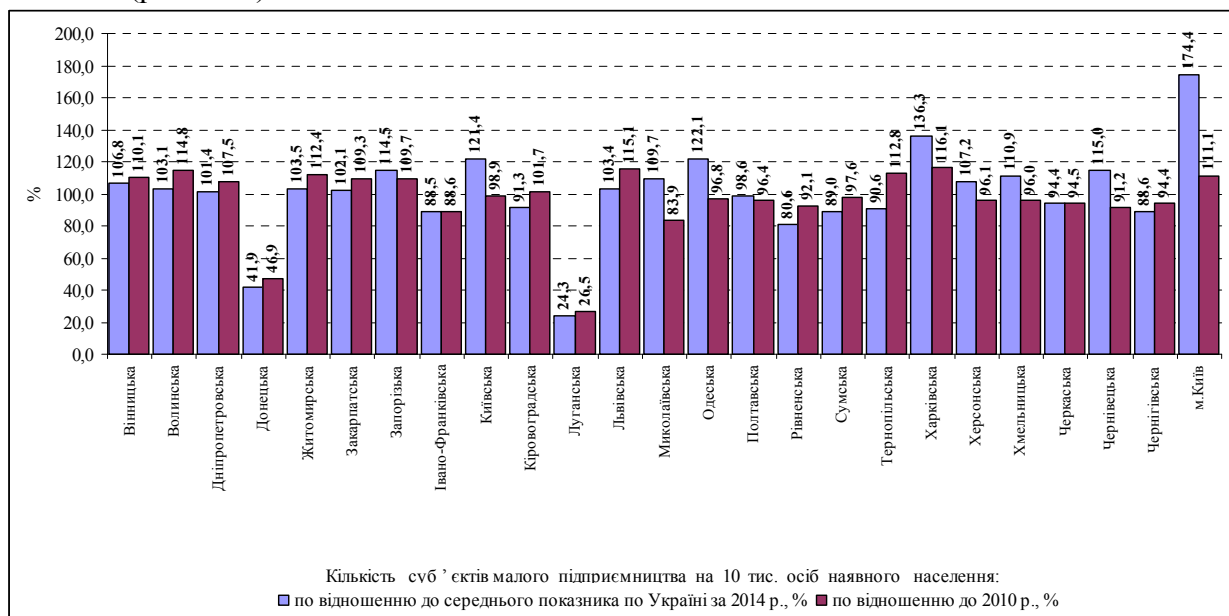

Рис. 1.22. Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення у 2014 р. по відношенню до середнього показника по Україні та по відношенню до 2010 р., %
Джерело: подано за даними офіційного сайту Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Зміна загальної кількості малих підприємств в регіонах у загальній кількості малих підприємств в Україні демонструє тенденцію до зростання (за винятком Донецької, Луганської та Чернівецької областей, де падіння склало відповідно 3,8%, 2,0% і 0,3%). Найбільше зріс цей показник у м. Києві (4,1%), Київській (1,4%) та Одеській (0,6%) областях (рис. 1.23).

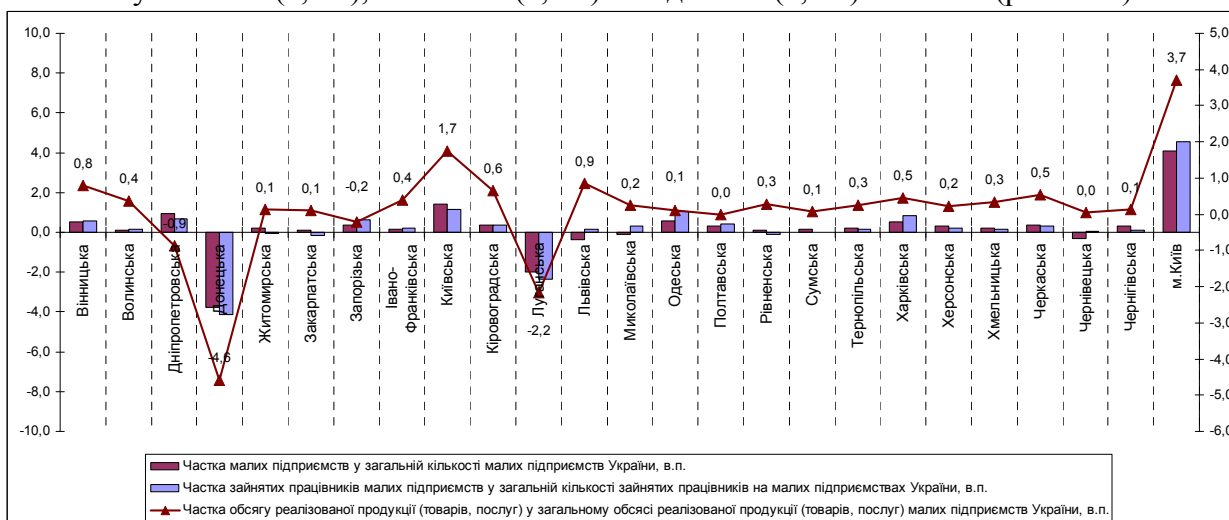

Рис. 1.23. Зміна основних показників діяльності малих підприємств в регіонах України за 2010-2014 рр., в.п. (зміна частки показника по відношенню до загального показника в Україні)
Джерело: подано за даними офіційного сайту Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 1.5

Регіонально-галузева структура малого підприємництва
за показником реалізованої продукції, 2014 р., %

Регіони	Усього	Види економічної діяльності														
		сільське, лісове та рибне господарство	промисловість	будівництво	оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	тимчасове розміщення й організація харчування	інформація та телекомунікації	фінансова та страхова діяльність	операції з нерухомим майном	професійна, наукова та технічна діяльність	діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	освіта	охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	надання інших видів послуг
Вінницька	100,0	22,4	34,2	2,7	33,1	3,2	0,1	1,2	0,0	0,2	0,3	1,6	0,1	0,5	0,1	0,2
Волинська	100,0	10,8	33,2	2,5	45,4	2,2	0,2	0,1	0,0	5,0	0,2	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0
Дніпропетровська	100,0	8,8	14,6	6,2	55,8	3,6	0,4	1,6	0,6	3,9	2,4	1,5	0,1	0,3	0,1	0,2
Донецька	100,0	7,9	12,3	6,9	56,5	4,6	0,2	1,2	1,6	4,0	1,5	2,7	0,1	0,2	0,0	0,1
Житомирська	100,0	19,0	17,3	4,9	45,2	3,7	0,4	2,5	0,2	2,9	1,5	1,2	0,2	0,6	0,2	0,2
Закарпатська	100,0	4,7	13,6	5,7	56,8	7,5	1,7	1,8	1,3	2,8	1,5	1,5	0,2	0,5	0,1	0,3
Запорізька	100,0	14,6	18,0	4,9	49,6	3,2	0,8	1,8	0,9	2,9	1,4	1,0	0,1	0,6	0,2	0,1
Івано-Франківська	100,0	12,6	20,9	12,1	40,8	3,3	0,8	1,2	2,3	2,1	2,0	0,9	0,2	0,5	0,1	0,2
Київська	100,0	9,7	13,7	7,8	52,6	4,0	0,6	1,2	0,4	5,1	2,7	1,8	0,1	0,2	0,1	0,1
Кіровоградська	100,0	34,5	8,5	5,3	44,0	3,1	0,3	1,1	0,1	1,3	0,5	1,0	0,0	0,1	0,1	0,0
Луганська	100,0	28,0	10,5	3,1	48,7	2,8	0,3	1,1	0,7	0,9	1,8	1,4	0,0	0,4	0,2	0,2
Львівська	100,0	5,1	14,5	8,9	53,2	4,5	1,1	3,4	0,6	3,9	2,3	1,7	0,1	0,4	0,1	0,3
Миколаївська	100,0	26,2	9,5	6,2	44,3	5,4	0,5	2,0	0,5	2,0	1,4	1,1	0,1	0,5	0,1	0,2
Одеська	100,0	10,9	8,5	8,9	48,2	9,1	0,9	1,4	0,5	6,4	2,0	1,9	0,1	0,4	0,4	0,3
Полтавська	100,0	15,2	13,0	6,8	51,0	5,0	0,6	0,8	0,3	3,6	1,4	1,6	0,1	0,1	0,2	0,2
Рівненська	100,0	9,9	16,8	9,1	50,3	5,8	0,8	0,8	0,1	3,5	1,0	1,1	0,1	0,1	0,3	0,3
Сумська	100,0	25,1	13,8	5,6	41,4	3,8	0,6	1,1	0,2	3,4	2,0	2,3	0,1	0,3	0,1	0,1
Тернопільська	100,0	30,5	15,5	4,1	34,2	7,3	0,3	1,3	0,4	3,2	1,1	1,5	0,1	0,3	0,1	0,2
Харківська	100,0	10,4	18,8	4,5	48,5	2,4	0,5	3,6	1,6	4,8	3,0	1,2	0,1	0,3	0,1	0,3
Херсонська	100,0	21,1	8,8	4,0	51,0	5,3	0,7	1,2	0,4	2,8	2,2	1,6	0,1	0,3	0,1	0,3
Хмельницька	100,0	21,2	13,6	8,0	43,5	4,8	0,4	1,5	0,3	3,9	1,1	1,4	0,1	0,1	0,0	0,1
Черкаська	100,0	20,8	12,8	5,5	49,5	3,6	0,4	0,9	0,3	3,1	1,4	1,1	0,2	0,2	0,1	0,1
Чернівецька	100,0	14,0	17,8	5,3	46,8	4,5	1,0	1,6	0,6	3,3	1,4	2,9	0,2	0,2	0,1	0,2
Чернігівська	100,0	24,8	11,0	5,0	43,5	6,9	0,8	1,3	0,3	3,1	1,2	1,5	0,1	0,3	0,1	0,1
м.Київ	100,0	0,6	8,1	7,3	56,3	3,2	0,7	4,7	2,2	5,6	7,6	2,7	0,2	0,3	0,3	0,2
Україна	100,0	9,4	11,7	6,8	52,2	4,1	0,6	2,7	1,2	4,5	3,9	1,9	0,1	0,3	0,2	0,2

Джерело: подано за даними офіційного сайту Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Натомість зміна кількості малих підприємств в регіонах у порівнянні з загальною кількістю підприємств спостерігається у переважній кількості регіонів, зокрема: у Чернігівській області (3,5%), Вінницькій (2,7%), Київській (2,6%) та Житомирській (2,4%) областях. Падіння цього показника спостерігається лише у Луганській області і становить 0,3% (рис. 1.24). Це пов'язано із зміною території Донецької та Луганської областей, спричинених їхньою тимчасовою окупацією.

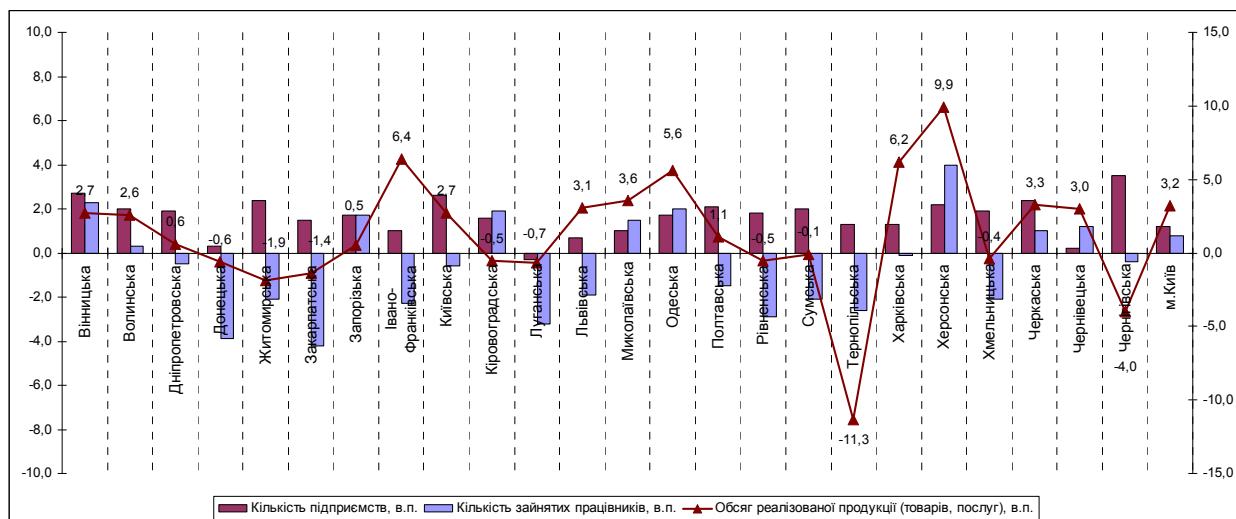

Рис. 1.24. Зміна основних показників діяльності малих підприємств в регіонах України за 2010-2014 рр., в.п. (зміна частки показника по відношенню до загального показника у регіоні)

Джерело: подано за даними офіційного сайту Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таким чином, можна визнати, що розвиток малого підприємництва в країні демонструє певні тенденції до зростання у більшості регіонів. Проте такі показники його розвитку як кількість працюючих та обсяг реалізованої продукції свідчать що у Донецькій, Луганській, Житомирській, Закарпатській, Тернопільській та Чернігівській областях темпи розвитку малого підприємництва залишаються на доволі низькому рівні.

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами в регіонах України за видами економічної діяльності (табл. 1.5) засвідчує, що лідирують за питомою вагою в структурі такі види економічної діяльності: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, промисловість, сільське, лісове та рибне господарство. У середньому по Україні їх питома вага складає 73,3%.

Наступні місця за обсягами реалізованої продукції посідають такі види економічної діяльності, як: будівництво; операції з нерухомим майном; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність. Останні місця займають освіта; охорона здоров'я і надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок.

Проведений аналіз свідчить про те, що розвиток суб'єктів малого підприємництва і фізичних осіб, малих підприємств до початку політико-економічної кризи в Україні активізувався, незважаючи на значний податковий тягар та непродуману регуляторну політику загалом. Криза спричинила падіння показників розвитку підприємництва в регіонах України, в першу чергу у Донецькій та Луганській областях.

Для корегування ситуації, що склалася в сфері розвитку малого підприємництва регіонів України необхідно проведення регуляторних заходів наступного спрямування: поступове зниження податкового навантаження на суб'єктів малого підприємництва; подальше формування спрощеної системи оподаткування; поліпшення доступу суб'єктів малого підприємництва до фінансових ресурсів, зокрема розвиток системи мікрокредитування.

Розвиток підприємництва в регіонах України є ефективним стимулятором структурних змін, оскільки підприємницький сектор є головною ланкою активізації економічного розвитку. Зокрема, розвиток малого і середнього підприємництва сприяє подоланню негативних явищ таких як безробіття й неповна зайнятість, сприяє підвищенню конкурентоспроможності пріоритетних секторів економіки регіонів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, оскільки дозволяє у короткі терміни і гнучко провести залучення людських, фінансових та виробничих ресурсів у необхідні види економічної діяльності.

Структурне корегування на засадах стимулювання розвитку підприємництва повинно здійснюватися задля формування такого прийняттого розподілу ресурсів між видами економічної діяльності, секторами економіки та регіонами, який би забезпечував стійкість економіки регіонів та формував потенціал її стабільного розвитку. При цьому слід брати до уваги найбільш значущі економічні диспропорції, які найбільше перешкоджають стабільності процесів відтворення.

Пріоритетність конкретного виду економічної діяльності у підприємницькому секторі того чи іншого регіону можна визначити на основі наступних критеріїв:

- експортний потенціал (продукція повинна посилювати конкурентоспроможність на зовнішньому ринку та сприяти швидкому нарощуванню експорту);
- перспективи попиту на продукцію на внутрішньому ринку;
- соціально-економічний розвиток держави в цілому (розвиток пріоритетних видів підприємницької діяльності регіонів повинен забезпечити зростання наукового та інтелектуального потенціалу країни в цілому);
- позитивний побічний ефект (якщо в разі прискореного розвитку даного виду підприємництва підвищується ефективність всіх інших, то він може бути визнаним пріоритетним).

З огляду на це, сьогодні є життєво важливим включення розвитку підприємництва в Україні до загальної стратегії економічного зростання і структурної реконструкції національної економіки та економіки регіонів.

1.2.5. Тенденції змін і проблеми функціонування базових галузей промисловості Донецької області

Сучасна ситуація в економіці Донецької області є вельми критичною з огляду на наслідки політико-військового конфлікту та відчуження частини її території. Безпосередньо цим спричинені і загрозливі соціально-економічні наслідки – відтік кадрів, втрата роботи й заробітків, суттєве погіршення умов та якості життя населення. На жаль, через відсутність систематизованих достовірних даних про діяльність підприємств на окупованій території Донецької області неможливо надати цілісну картину впливу останніх подій на економіку регіону. Тому представлений матеріал охоплює лише дві базові для економіки Донецької області промислові виробництва – чорну металургію та хімічну галузь.

Загалом, соціально-економічний розвиток Донецького регіону традиційно завжди спирався переважно на тенденції у базових галузях промисловості – вугледобувній, металургійній, коксохімічній, хімічній, а також у постачанні електроенергії та інших енергоресурсів. Висока питома вага зазначених галузей в обсягах виробництва і реалізації промислової продукції – провідна структурна характеристика економіки області. Трансформації періоду стихійного ринку та переділу власності не тільки не виправили ситуацію, але й призвели до поглиблення структурних деформацій, зокрема внаслідок згортання інших видів обробної промисловості (машинобудування, харчова, легка та ін..). Зокрема, найважливіші зміни у структурі промисловості Донецької області за останні п'ять років віддзеркалені у показниках наведеної таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

Питома вага базових галузей промисловості в обсягах
реалізованої промислової продукції Донецької області, %

Вид промислової діяльності	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	12,8	14,0	16,2	17,3	15,8
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	7,6	8,4	6,8	6,5	5,9
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	3,2	4,1	5,2	3,8	2,1
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	42,2	42,2	35,1	33,0	38,6
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	10,5	10,1	11,2	8,4	5,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	14,4	13,4	16,0	17,1	18,4

Серед галузей обробної промисловості провідну позицію зберегли металургійне виробництво, а також коксохімічне та хімічне виробництва. Практично удвічі зменшилася частка машинобудування, що є дуже загрозливою тенденцією для перспективного розвитку регіональної економіки.

Однак основні показники діяльності зазначених галузей зумовлені переважно кон'юнктурними коливаннями на внутрішньому, а головним чином - на зовнішньому ринках, який є домінуючим для них. З одного боку, сприятлива зовнішня кон'юнктура дозволяла галузям-експортерам утримуватися «на плаву» навіть за скрутних макроекономічних умов у національному господарстві. З іншого, - це відіграло певну стримуючу роль для інвестиційно-інноваційних процесів. Відтак проблема модернізації галузевих потужностей на основі технологічних інновацій має досить гострий характер і потребує невідкладного вирішення в інтересах структурного оновлення регіональної економіки, поліпшення екологічної ситуації та задоволення вимог енергетичної безпеки.

Військові дії 2014-2015 рр. істотно погіршили ситуацію в економіці Донецької області, насамперед – у промисловості, призвівши не тільки до скорочення обсягів виробництва та зниження прибутковості більшості підприємств усіх видів промислової діяльності, але й до негативних структурних змін внаслідок посилення ролі однієї-двох галузей та подальшого «заморожування» значної кількості інвестиційно-інноваційних проектів.

Зважаючи на роль і тенденції структурних змін, що спостерігаються у промисловості Донецької області і є визначальними для всієї економіки регіону на нинішньому етапі, увагу сконцентровано на аналізі ситуації саме у металургійній та хімічній галузях.

Металургійна промисловість Донецької області представлена в основному підприємствами чорної металургії, більшість з яких характеризуються повним циклом виробництва (чавун-сталь-прокат). Саме продукція чорної металургії завжди була домінуючою у металургійному виробництві регіону та забезпечувала майже 100% експорту недорогих металів та виробів з них.

Основними металургійними підприємствами області є ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь» (МК «Азовсталь»), ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча» (ММК ім. Ілліча), ПАТ «Єнакієвський металургійний завод» («ЄМЗ»), та його Макіївська філія, ПАТ «Харцизький трубний завод» (входять до складу ТОВ «Метінвест-Холдинг»), ПрАТ «Донецьксталь» – металургійний завод («ДМЗ»), а також ПАТ «Донецький металопрокатний завод» («ДМПЗ»), ПрАТ «Донецький електрометалургійний завод» («ДЕМЗ»), ПрАТ «Костянтинівський металургійний завод», ТОВ «Краматорський феросплавний завод» («КФЗ»), ТОВ «Електросталь».

Кольорова металургія Донецької області розвинена значно слабше зі спеціалізацією на виробництві міді, ртуті, свинцю, цинку, алюмінію, твердих сплавів. До основних підприємств кольорової металургії регіону належать ПАТ «Артемівський завод з обробки кольорових металів», ПрАТ «Свинець» (м. Костянтинівка), ТОВ «Микитртуть» (м. Горлівка), ПрАТ «Завод алюмінієвих профілів» (м. Донецьк), ТОВ «Торезький завод наплавочних твердих сплавів», «Донецьквторкольтмет» тощо.

Галузь традиційно відігравала одну з провідних ролей як у соціально-економічному розвитку Донецької області, так і усієї України¹⁹.

За підсумками діяльності металургії у довоєнному 2013 р. частка металовиробників регіону у загальноукраїнському виробництві чавуну становила 44,3%, сталі – 40,1%, готового прокату – 42,1%, сталевих труб – 22,2%. Істотну частку металургія області також мала в обсягах реалізованої металургійної продукції (33,7%) та обсягах експорту металопродукції України (45,3%).

У Донецькій області у 2013 р. на металургійних підприємствах працювало майже 90 тис. осіб, тобто п'ята частина усіх працівників промисловості. Частка галузі у загальному обсязі реалізованої промислової продукції області становила 33%, товарного експорту – 64,2%, прямих іноземних інвестицій – 16,4%.

У 2014 р. внаслідок початку активних військових дій на території регіону ситуація у галузі суттєво погіршилася (табл. 1.7), адже з другого півріччя 2014 р. чимало металургійних підприємств змушені були призупинити свою діяльність («ЄМЗ» та його макіївська філія, «Донецьксталь», «ХТЗ») через загрозу руйнування виробничих потужностей і загибелі персоналу та пошкодження транспортної й енергетичної інфраструктури.

Таким чином, можна визнати, що розвиток малого підприємництва в країні демонструє певні тенденції до зростання у більшості регіонів. Проте такі показники його розвитку як кількість працюючих та обсяг реалізованої продукції свідчать що у Донецькій, Луганській, Житомирській, Закарпатській, Тернопільській та Чернігівській областях темпи розвитку малого підприємництва залишаються на доволі низькому рівні.

---

¹⁹За даними Державної служби статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>, Головного управління статистики в Донецькій області: <http://www.donetskstat.gov.ua/>.

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами в регіонах України за видами економічної діяльності (табл. 1.7) засвідчує, що лідирують за питомою вагою в структурі такі види економічної діяльності: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, промисловість, сільське, лісове та рибне господарство. У середньому по Україні їх питома вага складає 73,3%.

Таблиця 1.7

Динаміка основних показників фінансово-економічної діяльності металургії Донецької області у 2012-2014 рр.*

Показники	Роки			2013/2012, %	2014/2013, %
	2012	2013	2014		
Обсяг реалізованої металургійної продукції, млрдгрн (у фактичних цінах)	78,1	67,8	73,9	86,8	108,9
Частка металургії у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	35,1	33,0	41,7	-	-
Індекс металургійного виробництва, % до попереднього періоду	85,0	93,7	72,3	-	-
Обсяг виробництва основних видів металургійної продукції, у тому числі:					
чавун, млн т	12,3	12,9	10,1	104,6	78,2
сталь, млн т	13,9	13,3	9,8	95,6	73,8
прокат готовий, млн т	8,0	7,5	5,3	93,6	71,3
труби та трубки, профілі порожнисті зі сталі, тис т	528,3	407,4	341,4	77,0	83,8
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	95,5	89,9	79,9	94,1	88,9
Обсяг експорту металопродукції, млндол	8863,3	7962,6	6412,6	89,8	80,5
Частка металопродукції у загальному обсязі товарного експорту, %	62,7	64,2	76,3	-	-
Обсяг імпорту металопродукції, млндол	658,5	877,4	269,9	133,2	30,8
Частка металопродукції у загальному обсязі товарного імпорту, %	12,5	14,4	12,7	-	-
Обсяг прямих іноземних інвестицій, млндол	560,2	574,6	347,8	102,6	60,5
Частка металургії у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій, %	18,8	16,4	13,6	-	-
Фінансовий результат металургійних підприємств до оподаткування, млнгрн	-5760,2	-5857,6	-6070,9	Збільшення збитків на 1,7%	Збільшення збитків на 3,6%
Рентабельність операційної діяльності, %	-4,5	-4,3	4,7	-	-

* У 2014 р. без урахування частини зони проведення АТО.

У зазначеному періоді практично усі основні показники діяльності металургійної промисловості Донецької області, окрім обсягів реалізованої металургійної продукції у фактичних цінах, погіршилися. У 2014 р. порівняно з 2013 р. впали майже на 20-30% обсяги виробництва основних видів металопродукції у натуральному виразі, індекс металургійного виробництва знизився на 27,7%, обсяг прямих іноземних інвестицій – на 39,5%. Останнє означає відтік фінансових ресурсів, конче необхідних для модернізації галузі.

Фінансові результати до оподаткування підприємств металургійної промисловості регіону були негативними, причому їх офіційні збитки у 2014 р. продовжували зростати, сягнувши більше 6 млрд. грн. Однак рентабельність операційної діяльності була позитивною внаслідок того, що статистичні дані наведено без урахування зони проведення АТО, а більшість метпідприємств, розташованих на підконтрольній Україні території, одержали у 2014 р. чистий прибуток, зокрема через перерозподіл замовлень.

Негативною тенденцією 2014 р. стало також скорочення чисельності штатних працівників галузі у Донецькій області (більше, ніж на 10% у порівнянні з попереднім роком), що у майбутньому може призвести до критичного зниження кадрового потенціалу містоутворюючих підприємств.

Серйозних втрат внаслідок військових дій зазнали експортні поставки металопродукції регіону (табл. 1.8). Їх загальний обсяг знизився у 2014 р. порівняно з 2013 р. майже на 20%, тоді як частка металопродукції у загальному обсязі товарного експорту, навпаки, зросла на 12%, що для економіки Донецької області є негативним чинником, адже посилює її залежність від ефективності функціонування одного виду діяльності.

Таблиця 1.8

Товарна структура зовнішньої торгівлі продукцією металургійної галузі Донецької області у 2013-2015 рр.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2013		2014		2015 (січень-вересень)	
	млн дол	у % до загаль- ного обсягу	млн дол	у % до загаль- ного обсягу	млн дол	у % до загаль- ного обсягу
Експорт						
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них – всього	7962,6	100	6412,5	100	2337,5	100
у тому числі						
72 чорні метали	6892,9	86,6	5855,9	91,3	2157,8	92,3
73 вироби з чорних металів	863,6	10,8	380,7	5,9	108,9	4,7
74-83 кольорові метали та вироби з них; інструменти, ножові вироби; інші вироби з недорогоцінних металів	206,0	2,6	175,96	2,7	70,8	3,0
Імпорт						

XV. Недорогоцінні метали та вироби з них— всього	877,4	100	269,9	100	85,2	100
у тому числі						
72 чорні метали	660,6	75,3	157,0	58,2	49,3	57,9
73 вироби з чорних металів	85,1	9,7	28,1	10,4	4,4	5,2
74-83 кольорові метали та вироби з них; інструменти, ножові вироби; інші вироби з недорогоцінних металів	131,6	15,0	84,9	31,5	31,4	36,0

Товарна структура зарубіжних поставок металопродукції суттєвих змін не зазнала. Основною статтею експорту, як і раніше, залишилися чорні метали, щоправда, їх частка перевищила рекордні 90%, тоді як питома вага виробів з чорних металів, тобто продукції з більш високим ступенем обробки, скоротилася удвічі.

Імпорт металопродукції у періоді, що аналізується, скоротився набагато більше – у три рази, хоча його частка у загальному обсязі товарного імпорту регіону залишилася практично незмінною (трохи більше 12%). Товарна структура металоімпорту, на відміну від експорту, змінилася більш суттєво: у 2 рази зросли закупки кольорових металів та виробів з них, інструментів, ножових виробів та інших виробів з недорогоцінних металів, тоді як питома вага чорних металів та виробів з них скоротилася у 1,5-2 рази.

Негативні тенденції 2014 р. продовжилися й у 2015 р. Спостерігалися від’ємні фінансові результати до оподаткування великих та середніх металургійних підприємств, подальше падіння (на 30,4%) індексу металургійного виробництва, зменшення більше, ніж у два рази експорту металопродукції, скорочення частки прямих іноземних інвестицій (табл. 1.9).

Причинами таких негативних тенденцій у розвитку металургійної промисловості Донецької області є те, що військові дії у регіоні призвели до значного загострення вже існуючих галузевих проблем (низький техніко-технологічний та екологічний рівень виробництва, його висока енерго- і ресурсоемність, низький рівень інвестиційно-інноваційної активності підприємств, деформації в структурі виробництва, експорту, імпорту та споживання металопродукції тощо) та появи абсолютно нових, пов’язаних виключно зі збройним протистоянням (наприклад загроза руйнування виробничих потужностей та загибелі персоналу).

Виникнення нових проблем пояснюється тим, що значна частина металургійних та коксохімічних підприємств залишилася на тимчасово окупованій території («СМЗ», «Донецьксталь», «ХТЗ», «ДМПЗ», «ДЕМЗ», ПАТ «Ясинівський коксохімічний завод», ПрАТ «Макіївкокс», ПрАТ «Снакієвський коксохіпром», ПАТ «Донецьккокс»), тоді як усі залізрудні підприємства та інша частина металургійних та коксохімічних заводів знаходяться на підконтрольній Україні території («ММК ім. Ілліча», МК «Азовсталь», «КФЗ», «КМЗ», «Електросталь», ПАТ «Авдіївський коксохімічний завод»).

Деякі показники економічної діяльності металургії
Донецької області у 2015 р.*

Показники	Період	2015 р.
Обсяг реалізованої металургійної продукції, млрдгрн (у фактичних цінах)	Січень-вересень	58,8
Частка металургії у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	Січень-вересень	46,2
Індекс металургійного виробництва, % до попереднього періоду	Січень-вересень	69,6
Обсяг експорту металопродукції, мldол	Січень-вересень	2337,5
Обсяг експорту металопродукції, % до відповідного періоду попереднього року	Січень-вересень	43,6
Частка металопродукції у загальному обсязі товарного експорту, %	Січень-вересень	82,9
Обсяг імпорту металопродукції, мldол	Січень-вересень	85,2
Обсяг імпорту металопродукції, % до відповідного періоду попереднього року	Січень-вересень	37,9
Частка металопродукції у загальному обсязі товарного імпорту, %	Січень-вересень	9,2
Обсяг прямих іноземних інвестицій, мldол	Січень-вересень	284,0
Частка металургії у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій, %	Січень-вересень	13,2
Фінансовий результат великих та середніх металургійних підприємств до оподаткування, млнгрн	Січень-червень	-1193,4
Рентабельність операційної діяльності великих та середніх металургійних підприємств, %	Січень-червень	1,5

* У 2014 р. без урахування частини зони проведення АТО

Внаслідок цього виробничий потенціал металургійної галузі регіону значно знизився через дефіцит сировинних ресурсів та труднощі з вивезенням готової продукції (з причини пошкодження транспортної, передусім залізничної, та енергетичної інфраструктури) та порушення традиційних логістичних схем руху ресурсів, продукції й послуг, що пояснюється транспортною блокадою регіону.

Проведений аналіз свідчить, що металургійна промисловість Донецької області, незважаючи на кризові явища, викликані військовими діями на Сході країни, займає чільне місце в економіці регіону та України в цілому. Тому її відродження виступає нагальною необхідністю та потребує значної державної уваги. При цьому мова йде не про пряму підтримку та надання пільг, а про загальне сприяння залученню позабюджетних джерел інвестиційних ресурсів і формуванню сучасних форм співпраці з науковими, технологічними та індустріальними парками, науковими установами і вищими навчальними закладами;

поліпшення умов оподаткування та комерційного кредитування; пріоритетний розвиток приватно-державного партнерства для реалізації великих регіональних/загальнопромислових екологічних та інфраструктурних проектів; покращення митно-тарифного регулювання експортно-імпортних операцій з сировиною для стабілізації ресурсозабезпечення підприємств та реалізації завдання імпортозаміщення.

Хімічне виробництво.

Хімічний комплекс Донецької області завжди відігравав значну роль у загальноукраїнському виробництві хімічної продукції. За підсумками 2013 р. його внесок в обсяги реалізованої базової хімічної продукції становив 15,1 %. Експорт продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості області забезпечував 12,8 % валютних надходжень від продажу української хімічної продукції на світових ринках. До 2014 р. Донецька область була нетто-експортером хімічних товарів, тоді як загалом вітчизняний хімічний комплекс демонстрував значне від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі. На хімічних підприємствах області було зосереджено \$175,5 млн, або 14,7 % загального обсягу прямих іноземних інвестицій у базове хімічне виробництво.

Основними підприємствами-виробниками хімічної продукції у Донецькій області є *Горлівське ПАТ «Концерн Стирол», Костянтинівський державний хімічний завод, Дзержинський фенольний завод, Донецький казенний завод хімічних виробів, Краматорський завод емалей, Маріупольський завод ізоляційних матеріалів.* В цілому до цієї галузі відноситься декілька десятків підприємств різної спеціалізації, які виробляють широкий спектр хімічної продукції, зокрема аміак, мінеральні добрива, кислоти, пластмаси, хімічні реагенти, вибухові речовини, лакофарбові матеріали, мило, косметичні засоби, лікарські препарати.

У 2014 р. внаслідок активних військових дій на території регіону більшість підприємств хімічної галузі призупинило виробничий процес та відвантаження готової продукції через загрози техногенного характеру; виробничу інфраструктуру окремих підприємств було пошкоджено (Донецький казенний завод хімічних виробів), значна частина, зокрема Горлівське ПАТ «Концерн Стирол», – залишилася на окупованій території, внаслідок чого виробничий потенціал хімічної галузі регіону суттєво скоротився. Чималого руйнування зазнала транспортна та енергетична інфраструктура галузі.

У Донецькій області обсяги реалізованої хімічної продукції за 2014 р. у порівнянні з 2013 р. впали більш ніж вдвічі (-52,4 %), індекс виробництва хімічних речовин і хімічної продукції становив 52,5 (табл.1.10). Катастрофічного падіння зазнало виробництво основного експортного хімічного продукту – азотних мінеральних добрив (-71,5 %).

Таблиця 1.10

Основні показники діяльності хімічної галузі Донецької області у 2012-2014 рр.*

ПОКАЗНИКИ	2012	2013	2014	2014/2013, %
1. Обсяг реалізованої хімічної продукції, млн. грн.	9471,1	7885,0	3755,3	47,6
2. Частка хімічної галузі у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	3,9	3,6	2,1	-

3. Індекс промислової продукції, %	106,0	78,4	52,5	-
4. Середньооблікова кількість штатних працівників на кінець періоду, осіб	11082	9435	2055	21,8
5. Заробітна плата штатних працівників на кінець періоду, грн	3617	3854	3681	95,5
6. Обсяг експорту хімічної продукції, \$млн	775,6**	555,3**	101,4**	18,3
7. Частка хімічної продукції у загальному обсязі товарного експорту, %	5,5	4,5	1,2	-
8. Обсяг імпорту хімічної продукції, \$млн	315,3*	319,7*	153,5*	48,0
9. Частка хімічної продукції у загальному обсязі товарного імпорту, %	6,0	5,2	7,2	-
10. Обсяг прямих іноземних інвестицій, \$млн	151,7	175,5	119,4	68,0
11. Фінансовий результат до оподаткування підприємств у хімічній промисловості, млн. грн.	-2224,0	-1767,7	-28,3	Скорочення у 62,4 р.
12. Рентабельність операційної діяльності, %	-14,5	-10,6	1,8	-

* у 2014 р. без урахування частини зони проведення АТО

** разом із фармацевтичною продукцією

Експортні поставки хімічної продукції зменшилися у 5,5 рази (що обумовило скорочення її частки в загальному обсязі товарного експорту з 4,5 % до 1,2 %).

Найбільшого падіння зазнав експорт продуктів неорганічної хімії (у 10,5 разів) і добрив (у 5,7 разів) – товарних груп, які у попередньому році забезпечували 83,2 % від загальних обсягів експорту хімічної продукції області, табл. 1.11. Внаслідок девальваційних процесів, інфляційного зростання внутрішніх цін та падіння хімічного виробництва відбулося звуження внутрішнього ринку споживання хімічних продуктів, що спричинило скорочення імпортних поставок у 2,1 рази. У підсумку, випереджальне падіння обсягів експорту обумовило переміщення сальдо зовнішньої торгівлі хімічними продуктами регіону у від’ємну зону.

Що ж стосується фінансових результатів до оподаткування підприємств хімічної галузі Донецької області (без урахування частини зони проведення АТО), то їхні офіційні збитки у 2014 р. становили 28,3млн грн. Ця цифра не враховує вкрай негативні результати фінансово-економічної діяльності ПАТ «Концерн Стирол», який у 2014 р. скоротив чистий дохід від реалізації продукції у 3,6 рази й збільшив чистий збиток у 6 разів (до 16,5 млрд грн.). Завдяки цьому ж фактору загальному показнику рентабельності операційної діяльності підприємств галузі вдалося піднятися у позитивну зону.

Таблиця 1.11

Товарна структура зовнішньої торгівлі продукцією хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості Донецької області у 2012-2014 рр.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2012		2013		2014	
	\$млн	у % до загального обсягу	\$млн	у % до загального обсягу	\$млн	у % до загального обсягу
Експорт						
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – всього	775,6	100,0	555,3	100,0	101,4	100,0
у тому числі						
28 продукти неорганічної хімії	263,0	33,9	192,2	34,6	18,3	18,0
29 органічні хімічні сполуки	43,8	5,7	38,5	6,9	17,7	17,5
30 фармацевтична продукція	4,7	0,6	4,3	0,8	1,5	1,5
31 добрива	426,0	54,9	270,1	48,6	47,8	47,1
32-38 екстракти дубильні ... різноманітна хімічна продукція	38,1	4,9	50,2	9,1	16,1	15,9
Імпорт						
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – всього	315,3	100,0	319,7	100,0	153,5	100,0
у тому числі						
28 продукти неорганічної хімії	23,1	7,3	22,8	7,1	15,8	10,3
29 органічні хімічні сполуки	43,5	13,8	44,7	14,0	10,1	6,6
30 фармацевтична продукція	53,8	17,1	65,3	20,4	28,3	18,4
31 добрива	10,6	3,4	9,6	3,0	6,4	4,2
32-38 екстракти дубильні ... різноманітна хімічна продукція	184,3	58,4	177,3	55,5	93,0	60,6
Сальдо зовнішньої торгівлі	+460,3	-	+235,6	-	-52,1	-

Важливою негативною тенденцією 2014 р. також стало скорочення трудового потенціалу хімічного комплексу Донецького регіону. Так, середньооблікова кількість штатних працівників у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції Донецької області на кінець 2014 р. зменшилася майже у 5 разів у порівнянні з 2013 р. Спостерігається відтік висококваліфікованих інженерних та робітничих кадрів з виробництв, що простоюють, отже існує загроза втрати кадрового потенціалу структуроутворюючих підприємств.

Таким чином, за підсумками 2014 р. частка Донецької області за обсягами реалізованої базової хімічної продукції скоротилася вдвічі – до 7,5 %, за обсягами експорту майже вчетверо – до 3,3 %.

Як свідчать дані табл. 1.12, падіння виробництва хімічної продукції сягнуло «дна» за підсумками I кварталу 2015 р., і зараз відбувається його повільне відновлення. Втім, варто зазначити, що у II півріччі 2015 р. частину приросту відносних показників треба відносити на рахунок низької статистичної бази аналогічного періоду 2014 р.

Таблиця 1.12

Індекси промислової продукції за видом діяльності «Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції» у 2014-2015 рр.

(відсотків до відповідного періоду попереднього року)

січен ь	січен ь - люти й	січен ь - берез ень	січен ь - квіте нь	січен ь - траве нь	січен ь - черве нь	січен ь - липе нь	січен ь - серпе нь	січен ь - верес ень	січен ь - жовт ень	січень - листоп ад	січен ь - груде нь
2014											
63,6	64,3	67,1	67,9	63,2	61,2	58,7	55,5	53,9	52,3	53,0	52,5
2015											
22,7	18,3	17,6	19,9	21,5	25,4	29,8	33,9	38,9			

За січень – вересень 2015 р. продовжилося погіршення показників зовнішньоторговельного обороту хімічної продукції області: експорт становив \$20,3 млн (-78,5 % до відповідного періоду 2014 р.), імпорт – \$49,7 млн (-60,2 %). Отже, за підсумками 9 місяців 2015 р. частка Донецької області в експортних поставках української хімічної продукції скоротилася до 1,2 %.

Виходячи з наведеного аналізу, зрозуміло, що складні завдання щодо подолання глибокої кризи та відновлення стабільної роботи хімічного комплексу Донецького регіону потребують системної державної уваги та підтримки. Передусім тут варто виділити комплекс короткострокових заходів з відновлення пошкоджених виробництв і інфраструктурних комплексів на територіях, що контролюються ЗСУ, змінення виробничих ланцюжків, стабілізації енергетичного й сировинного забезпечення, модернізації транспортних та логістичних потоків. Основною умовою тут є застосування державних ресурсів і важелів щодо відновлення й забезпечення стабільної роботи системоутворюючих підприємств.

1.2.6. Структурні зміни в економіці Луганської області

Структурні зміни в економіці будь-якої країни та регіонів відбуваються під впливом багатьох економічних, політичних, соціальних та інших факторів протягом багатьох років, проте антитерористична операція, яка сьогодні проводиться на Сході України, вельми

вплинула на структурні зміни в реальному секторі економіки Луганської області та у її зовнішньоекономічній діяльності.

Луганська область до початку проведення антитерористичної операції мала значний економічний потенціал та входила до п'ятірки найбільш міцних промислових регіонів України. Основними галузями промислового комплексу області були металургія, хімічна промисловість, виробництво коксу і продуктів нафтопереробки, вугільна промисловість, машинобудування. Окупація частини території області з найбільшим зосередженням промислових об'єктів господарювання з другого півріччя 2014 року привела промисловість до кризового стану. Про це свідчить індекс промислової продукції, який у 2015 році порівняно з 2014 роком орієнтовно становить 19,0 %. Обсяг реалізованої промислової продукції за 2015 рік орієнтовно становить 12,8 млрд. грн., що складає 1,3 % від загальнодержавного.

Зараз, на території Луганської області, підконтрольній українській владі, здійснюють виробничу діяльність 489 промислових підприємств, з них 9 – великих, 99 – середніх та 381 мале. Основні підприємства зосереджено у містах: Северодонецьк, Рубіжне, Лисичанськ, Кременна.

Реальний сектор економіки Луганської області представляли підприємства з *виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення*, до яких відносяться ПрАТ «ЛИНІК» і ПАТ «Алчевський металургійний комбінат». У 2015 році ПрАТ «ЛИНІК» промислова продукція не вироблялася, оскільки там ведуться роботи щодо відновлення виробництва поліпропілену (ремонт технічного обладнання, апаратів, трубопроводів, тощо). Щодо ПАТ «АМК» (в частині виробництва коксу) було вироблено товарної продукції на суму 1821,7 млн. грн. У натуральному виразі обсяг коксу склав 436,9 тис. т (25,1 % до рівня 2014 року). Але ПАТ «АМК» знаходиться і працює на непідконтрольній території і в будь-який час може зупинитися. Тобто, виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення в Луганській області практично втрачено.

До підприємств галузі *металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів* відносяться ПрАТ «Алчевський металургійний комбінат», ПАТ «Стахановський завод феросплавів», ПАТ «Луганський трубний завод», Лутугінський науково-виробничий валковий комбінат, ТОВ «Метали і полімери». Фактично все металургійне виробництво на цей час знаходиться на окупованій території, галузь представлено незначною кількістю металообробних підприємств, питома вага яких не перевищує 0,8 %. Тобто металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів можна вважати також втраченим.

Практично все виробництво *хімічних речовин і хімічної продукції* зосереджено на підконтрольній українській владі території. Основними підприємствами галузі є: ПрАТ «Северодонецьке об'єднання «Азот», ТОВ СП «Укрзовніштрейдінвест», ТОВ «Рубіжанський трубний завод», ДП «Хімічний завод «Південний», РКХЗ «Зоря», ТОВ НВП «Зоря». На непідконтрольній території залишилося ПАТ «Стахановський завод технічного вуглецю» та ХКО ім. Г.І.Петровського. Проте слід зауважити, що у 2015 році ПрАТ «Северодонецьке об'єднання Азот» орієнтовно виробило всього 27,1 % товарної продукції у порівнянні з 2014 роком; ТОВ «Рубіжанський трубний завод» – 62,5 % у порівнянні з 2014 роком; ТОВ НВП «Зоря» – 89,3 %; ТОВ «Склопластик» – 194,3 %; ВКФ ТОВ «ТАНА» – 100,8 %; ТОВ НВФ «МІКРОХІМ» – 188,2 %. Орієнтовно загальна частка хімічної продукції в структурі реалізації промислової продукції області складатиме всього – 13,5 %.

Такі провідні підприємства *машинобудування*, як ПАТ «Стахановський вагонобудівний завод», ПАТ «Луганськтепловоз», ПрАТ «НВЦ «Трансмаш», ТДВ «Попаснянський вагоноремонтний завод» та ряд інших, на цей час залишилися на тимчасово окупованій території. А тими, що розташовані на території підконтрольній українській владі, у 2015 році вироблено значно менше товарної продукції, ніж у 2014 році. ТОВ «Лисичанський машинобудівельний завод» виробив 27,8 % у порівнянні з 2014 роком, ТОВ НВП «Мікротерм» – 94,3 %, а ТДВ «Попаснянський вагоноремонтний завод» – 50,9 %. Винятком є ПрАТ «СНВО «Імпульс», яке виробило товарної продукції у 2,6 р. більше показників 2014 року. Проведені дослідження доводять, що машинобудування у Луганській області скорочується, а обсяги виробництва суттєво знизилися.

На території, підконтрольній українській владі, в *галузі текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів* працюють лише ТОВ ВТФ «Шарм» м. Лисичанськ, ТОВ «Смалій» м. Рубіжне, ТОВ «Рубіжанська панчішна мануфактура» та інші малі підприємства, які мають незначний вплив на структуру економіки області. За орієнтовними підсумками роботи у 2015 році у порівнянні з 2014 роком темп росту промислової продукції цих підприємств складе: ТОВ ВТФ «Шарм» м. Лисичанськ – 155,0 %, ТОВ «Смалій» м. Рубіжне – 174,2%. ТОВ «Рубіжанська панчішна мануфактура» припинило свою діяльність через зниження обсягів збуту та невідшкодування ПДВ з електроенергії. В останні п'ять років текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів у Луганській області не було провідною галуззю, хоча потреби регіонального соціуму задовольняла.

Основне підприємство галузі *виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність*, яке виробляє 90,0 % обсягів товарної продукції – ПАТ «Рубіжанський картонно-тарний комбінат». Його доля в структурі реалізації промислового виробництва – 13,0%. У 2015 році орієнтовно буде вироблено товарної продукції на 140,5 % у порівнянні з 2014 роком, у натуральному виразі – картону та паперу – 95,3 %, гофротари – 66,1 %. Взагалі, обсяги виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічної діяльності знижуються за рахунок втрати поліграфічних підприємств, які залишилися на окупованій території.

Добувна промисловість. На території підконтрольній українській владі працюють лише 4 шахти ПАТ «Лисичанськвугілля» та 4 із 7 шахт ДП «Первомайськвугілля». Внаслідок ведення бойових дій не було забезпечено фінансування прохідницьких робіт, належне постачання матеріалів та обладнання, що призвело до невиконання термінів вводу нових лав та навантаження на діючі очисні вибої. За попередніми даними обсяг виробництва (видобуток вугілля) за 2015 рік складе 562,7 тис. тонн: ДП «Первомайськвугілля» видобуто на 50,3 % від планового завдання, ПАТ «Лисичанськвугілля» видобуто вугілля на 83,6 % від планового завдання. Зменшення обсягів видобутку вугілля відбулося через незадовільну роботу вугледобувних державних підприємств з ряду причин: ведення бойових дій на території області, руйнування промислових об'єктів; погіршення гірничо-геологічних умов; несвоєчасне введення нових вибоїв через відсутність коштів і передчасне виведення з експлуатації діючих вибоїв з геологічних причин; високий рівень зносу гірничошахтного устаткування, брак матеріалів та коштів на його своєчасний ремонт і заміну; незбалансованість економіки підприємств в результаті перевищення собівартості вугільної продукції над оптовими цінами; відсутність фінансування з держбюджету на капітальне будівництво та технічне переоснащення.

Електроенергетичну галузь економіки області представляють: енергогенеруючі підприємства: ВП «Луганська ТЕС» ТОВ «ДТЕКСхіденерго», ДП «Севєродонецька ТЕЦ», блок-стації підприємств (ПАТ «Рубіжанський картонно-тарний комбінат», ПАТ «Алчевський коксохімзавод», ТОВ «Науково-виробниче підприємство «Зоря», які виробляють електроенергію для власних потреб); енерготранспортуючі підприємства: Луганські магістральні електричні мережі; енергопостачальні підприємства: ТОВ «Луганське енергетичне об'єднання» та Луганська філія ДП «Регіональні електричні мережі». Свою діяльність підприємства галузі здійснюють у рамках ринку електроенергії України. Через знаходження Луганської ТЕС в зоні бойових дій пошкоджено значну кількість ліній електромереж і обладнання. За 2015 рік всіма генеруючими потужностями області буде вироблено електроенергії на 34,5 % у порівнянні до 2014 року.

Відповідно до ліцензійних умов провадження господарської діяльності, транспортування та постачання *природного газу* розподільними газовими мережами області здійснює ПАТ «Луганськгаз». Товариство є суб'єктом природної монополії на ринку транспортування природного газу розподільними трубопроводами в межах області. Компанія забезпечує закупівлю й поставку газу населенню, бюджетним установам, промисловим споживачам, громадським організаціям, експлуатацію розподільних газових мереж області, виконує роботи з газифікації об'єктів і населених пунктів регіону. Протягом 2015 року на впровадження господарської діяльності ПАТ «Луганськгаз» негативно впливала складна ситуація в регіоні у зв'язку із проведенням антитерористичної операції, оскільки втрачено можливість розпоряджатися майном відокремлених структурних підрозділів: Алчевського, Антрацитівського, Краснодонського, Краснолуцького, Луганського, Стахановського, Свердловського міжрайонних управлінь з експлуатації газового господарства. За інформацією ПАТ «Луганськгаз» рівень розрахунків споживачів за спожитий природний газ на підконтрольній українській владі території з початку року складає 77,4 %. За інформацією НАК «Нафтогаз України» тепlopостачальні підприємства області розрахувалися за поставлений природний газ на 51,6 %.

В області сконцентовано 1908,7 тис. га земель *сільськогосподарського* призначення або 4,6 % до загальної площі сільськогосподарських угідь України. На територіях, підконтрольних українській владі знаходиться 1281,9 тис. га земель сільськогосподарського призначення, з них 10,6 тис. га підлягають розмінуванню (Новоайдарський, Попаснянський, та Станично-Луганський райони). Виробництво сільськогосподарської продукції на підконтрольних українській владі територіях здійснюють 988 агропромислових формувань та понад 43,3 тис. особистих селянських господарств. Проведення АТО негативно вплинуло на показники сільськогосподарської галузі і через це індекс обсягів сільськогосподарського виробництва у 2015 році порівняно з 2014 роком орієнтовно становить 69,4 %. У 2015 році у порівнянні з 2014 роком *скоротилося поголів'я худоби та птиці*: великої рогатої худоби на 31,8 %; корів на 31,9 %; свиней на 20,6 %; овець та кіз на 26,3 %; чисельність птиці на 22,3 %. *Виробництво основних видів продукції тваринництва у 2015 році скоротиться*: м'яса на 45,4 %; молока на 28,5 %; яєць на 78,9 %. За зазначеними показниками Луганська область серед регіонів України посідає 24 місце.

Виробництво основних видів сільськогосподарських культур у 2015 році у порівнянні з 2014 роком скоротилося: зернових та зернобобових культур на 9,8 %; насіння соняшнику на 82,7 %; картоплі на 41,1 %; овочів відкритого ґрунту на 24,7 %. Областю у 2015 році зібрано зернових 87,0 % від запланованих обсягів. Кукурудзи зібрано на 40 % від планового показника. Соняшника зібрано - 68,0 %.

Харчова промисловість, яка є заключною ланкою у виробництві сільськогосподарської продукції, мала завжди у Луганській області розгалужену структуру, яка забезпечувала потребу населення Луганської області в якісних продуктах харчування в широкому асортименті. Бойові дії та окупація території негативно вплинули на роботу галузі в цілому, оскільки спостерігається зниження обсягів виробництва всіх продуктів харчування за винятком готових кормів для тварин.

Забезпеченість до потреби населення області на підконтрольній Україні території продукцією тваринницького походження власного виробництва, з урахуванням домогосподарств, складає: м'ясом птиці на 30 % (дефіцит м'яса птиці щомісячно складає 450 тонн), яловичиною – 65 % (нестача складає 360 тонн), свининою – 95 % (нестача – 37 тонн), курячим яйцем на 60 % (нестача – 6 млн. шт.), вершковим маслом на 52 % (нестача – 135 тонн). Така ситуація склалася внаслідок того, що основні виробники зазначеної продукції залишилися на території, непідконтрольній українській владі. Також слід зазначити, що виробничі потужності з виробництва крупи гречаної, макаронних виробів, борошна (ПП «Агрорейд», м. Алчевськ, ТОВ «МілаМ», м. Луганськ, ПП «Луганськ млин», м. Луганськ) залишилися на території тимчасово підконтрольній терористичним угрупованням. Основні виробники борошна залишилися також на окупованій території – хлібопекарські підприємства змушені закупати борошно в Харківській області. На цей час на території, яка підконтрольна українській владі, знаходиться 83 підприємства переробної промисловості, або 14,6 % від загальної кількості підприємств області. На територіях підконтрольних українській владі залишилось 2 м'ясопереробних підприємства потужністю 3,6 тис. тонн. Сьогодні масложирова галузь області представлена 3 великими підприємствами (основні виробники ТОВ «Сватівська олія», ТОВ Кепітал Груп, філія ТОВ «Біловодський елеватор» «Міловський завод рафінованої олії «Стрілецький степ») та понад 20 міні-цехів, виробничі потужності яких дозволяють переробляти 300 тис. тонн сировини. До кінця 2015 року планувалось завершити реконструкцію 4-х тваринницьких приміщень на загальну суму 2,67 млн. грн. (СФГ «Каштан», ПП СВФ «Агро»).

За 2015 рік підприємствами області виконано *будівельних робіт* на суму 178,8 млн. грн. Індекс будівельної продукції за 2015 рік порівняно з 2014 роком становив 20,6 %. Проведення активних бойових дій на території області призвело до руйнації значної кількості будівель, як житлових так і нежитлових, інженерних споруд. У зв'язку з цим, основна робота у даному напрямку направлена на ремонт та відновлення пошкоджених об'єктів. На тенденцію в 2015 році вплинуло зменшення будівництва будівель на 45,3 %, у т.ч. житлових будівель – на 61,2 %, нежитлових – на 41,1 %, інженерних споруд – на 80,5 %. За видами будівельної продукції обсяги виконаних будівельних робіт характеризуються даними, що наведено у таблиці 1.13.

Таблиця 1.13

Обсяги виконаних будівельних робіт у 2015 році у Луганській області

	Виконано будівельних робіт за 2015 рік (орієнтовно).	
	млн. грн.	у % до загального обсягу
Будівництво	178,8	100,0
Будівлі	87,0	48,7
з них		
Житлові	12,8	7,2
Нежитлові	74,2	41,5
Інженерні споруди	91,8	51,3

За даними Департаменту Державної архітектурно-будівельної інспекції у Луганській області за серпень 2015 року прийняті в експлуатацію житлові будинки загальною площею 345 м². За поточний рік введено в експлуатацію 6270 м² загальної площі житла що складає 36,5 % від річного завдання (17200 м²). Індивідуальне житлове будівництво складає понад 80 % від загального обсягу введеного житла. Будівництво відбувалося у містах Северодонецьку, Лисичанську, Рубіжному, Біловодському, Кременському, Новопсковському, Старобільському районах..

Структурні зміни у зовнішньоекономічній діяльності Луганської області

Показники зовнішньоекономічної діяльності через конфлікт на сході України та загострення відносин з Росією також зазнали структурних змін. Зовнішньоторговельний оборот товарів та послуг області за 2015 рік зменшиться порівняно з 2014 роком орієнтовно на 89,2 %. Обсяги експорту товарів та послуг у порівнянні з 2014 роком орієнтовно зменшаться на 96,1 %, імпорту – на 73,6 %. У 2015 році буде однозначно отримано негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу, тоді як у 2014 році воно було позитивне - 879,6 млн. дол. США. Оборот зовнішньої торгівлі товарами області за 2015 рік зменшиться приблизно на 90,7 % порівняно з 2014 роком. Обсяги експорту товарів зменшаться на 95,7 %, імпорту – на 80,6 %. За показниками експорту та імпорту товарів серед регіонів України область посідатиме 24 та 17 місце відповідно.

Через складну економічну ситуацію в країні, зростання інвестиційних ризиків, зниження попиту на світових товарних та сировинних ринках у 2015 році відбулося скорочення обсягів виробництва продукції основних експортоорієнтованих галузей промисловості області. Загалом обсяги виробництва в регіоні зменшились на 84,0 %. До країн ЄС було експортовано 28,4 % усіх товарів, до Росії –45,9 %.

Таким чином, проведені дослідження довели, що суттєве зниження обсягів виробництва стосується насамперед таких видів промислової діяльності, як виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення, виробництва готових металевих виробів, металургії, машинобудування, добувної промисловості, тваринництва, що безпосередньо впливає на структурні зміни економіки Луганської області у цілому, та які будуть посилені змінами у зовнішньоекономічній діяльності. Коефіцієнт покриття експортом імпорту у 2015 році складатиме приблизно 0,45 (по Україні – 1,07).

Отже, масштабний військовий конфлікт негативно вплинув не тільки на розвиток регіону, а й на економічний потенціал всієї країни. Зокрема, сьогодні потерпають підприємства, які були пов'язані з виробництвом Луганщини. Нині вони змушені шукати нових партнерів. Тому нагальною потребою є формування нових схем виробничих процесів. Необхідно залучити Дніпропетровську, Харківську, Запорізьку та інші області України до цих процесів. Це передбачає, зокрема, будівництво нових доріг і комунікацій, спорудження чи ремонт об'єктів соціальної інфраструктури, зведення житла, а ще – залучення інвестицій, стимулювання розвитку малого й середнього бізнесу, що сприятиме створенню нових робочих місць.

1.3. Формування та використання фінансового потенціалу регіонів

1.3.1. Стан та ризики бюджетної децентралізації в умовах трансформації фінансових основ місцевого самоврядування в Україні

Процеси реформування суспільних фінансів, які на даний час переживає Україна, покликані врегулювати бюджетні правовідносини, підвищити фінансову самостійність та розширити дохідну базу місцевих бюджетів, стимулювати формування спроможних територіальних громад (шляхом переходу на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом тощо) є вимогою часу та потребують переосмислення закономірностей впливу інструментів та важелів бюджетної політики на розвиток регіонів.

На сьогоднішній день проблеми фінансового забезпечення місцевого самоврядування досягли свого апогею і надалі залишаються не до кінця врегульованими. Низька ефективність бюджетної політики розвитку регіонів України впродовж останніх років зумовлена низкою ключових чинників: станом сучасного суспільства та наростаючою потребою в посиленні громадянського впливу на підготовку та прийняття публічних рішень; запитом на підвищення якості державного управління на всіх рівнях (особливо із врахуванням зовнішніх та внутрішніх викликів); євроінтеграційним курсом країни та необхідністю імплементації європейських стандартів місцевого самоврядування; хронічним дефіцитом фінансових ресурсів у органів місцевого самоврядування на виконання делегованих повноважень та нестабільністю їхніх власних доходних джерел; непрозорістю формування показників місцевих бюджетів та розподілом обсягів міжбюджетних трансфертів; обмеженим доступом місцевих бюджетів до ринку запозичень тощо. З іншої сторони, практична затребуваність проведення реформ в даній сфері обумовлена низькою результативністю використання бюджетних коштів, які є бар'єром ефективного управління бюджетними видатками на регіональному та місцевому рівні.

Водночас попри очевидну неефективність, неоднозначність, надмірну централізацію та відірваність від потреб громади чинного адміністративно-територіального устрою, в науково-експертному середовищі думки щодо об'єднання громад розділилися на: тих хто ратує за швидке приєднання, та - різких противників. Очевидно, що до останніх потрапили сільські ради, розташовані біля великих міст (обласних центрів, міст-мільйонників), які володіють великим обсягом земельних ресурсів та значними податковими надходженнями (наприклад, від АЗС, торговельних комплексів тощо) в надії не бути поглинутими цими мегаполісами чи обласними центром. Групу противників також формують голови невеликих сільських рад на периферії (депресивних територій), які не володіють ресурсами, але в діючих умовах патерналістська форма міжбюджетних відносин їх цілком влаштовує.

Проголошена урядом реформа бюджетної системи²⁰, спрямована на децентралізацію бюджетних коштів, розподіл видаткових повноважень між рівнями влади, джерел їх фінансування та забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів – це важливий крок до створення необхідних умов для децентралізації влади з одночасним забезпеченням європейських стандартів адміністративної та фінансової незалежності місцевих органів самоврядування. Необхідність внесення змін до Бюджетного кодексу України зумовлена потребою вдосконалення бюджетного законодавства та реалізується в рамках проведення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні²¹.

Аналіз нормативно-правових актів, що регламентують проведення цих реформ, засвідчив, що станом на жовтень 2015 року (табл.1.14):

²⁰ Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 № 79-VIII. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-viii>

²¹ Розпорядження КМУ від 01.04.2014 р. № 333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/regional-dev/reformuvannya-miscevogo-samovryaduvannya-ta-teritorialnovi-organizaciyi-vladi-v-ukrayini-643805/zakonodavchi-akti-shvaleni-kabinetom-ministriv-ukrayini-275073/rozporядzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-01-04-2014-r--n-333-r-pro-shvalennya-koncepciyi-reformuvannya-miscevogo-samovry-189628/>

Таблиця 1.14

Нормативно-правове забезпечення проведення бюджетної децентралізації в Україні

Назва законодавчого акту	Дата прийняття та № реєстрації	Характеристика
1	2	3
Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні »	01.04.2014, № 333-р	Реалізація Концепції сприятиме: посиленню спроможності територіальних громад; доступності публічних послуг та підвищенню їх якості; створенню сприятливих правових умов для максимального залучення населення до прийняття управлінських рішень; утворенню об'єднаних територіальних громад; соціально-економічному розвитку ТГ та регіонів; визначенню чітких меж кожної АТО; забезпеченню розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування і органами виконавчої влади.
Закон України «Про співробітництво територіальних громад »	17.06.2014, №1508-VII	Спрямований на розширення можливостей громад вирішувати питання соціально-економічного розвитку своїх територій. Встановлює п'ять можливих форм співробітництва; визначає механізм такого співробітництва, його фінансування та контроль.
Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року»	06.08.2014, № 385	Стратегія визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, а також передбачає узгодженість державної регіональної політики з іншими державними політиками, які спрямовані на територіальний розвиток.
Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи »	28.12.2014, № 71-VIII	Полегшить ведення бізнесу в Україні; підвищить інвестиційну привабливість країни та її регіонів; дозволить досягти зменшення податкового навантаження на малий бізнес.

1	2	3
Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо реформи міжбюджетних відносин)»	28.12.2014, № 79-VIII	Забезпечить бюджетну автономію та фінансову самостійність місцевих бюджетів; стимулюватиме громади до об'єднання; дозволить розширити дохідну базу місцевих бюджетів; забезпечить децентралізацію видаткових повноважень та чіткий розподіл компетенцій, сформований за принципом субсидіарності; сприятиме запровадженню нових видів трансфертів та посиленню відповідальності профільних міністерств за реалізацію державної політики у відповідних галузях; регламентує новий механізм бюджетного регулювання та вирівнювання.
Закон України «Про засади державної регіональної політики»	05.02.2015, №156-VIII	Визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України; створює законодавчу основу для реалізації нової державної регіональної політики, яка повинна охоплювати значно більше коло питань, ніж просто підтримка регіонального розвитку.
Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»	05.02.2015, №157-VIII	Визначає концептуальні основи об'єднання/роз'єднання територіальних громад (відмінні від тих, що передбачені в ст.6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»); регламентує процедуру та порядок об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст; створює правові умови для добровільного об'єднання територіальних громад та формування їх дієздатності.
Постанова КМУ «Питання використання у 2015 р. коштів ДФРР»	18.03.2015, №195	Визначає механізм підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть відповідно до ст. 24-1 Бюджетного кодексу України реалізовуватися у 2015 році за рахунок коштів ДФРР.
Постанова КМУ «Про затвердження методики формування спроможних територіальних громад»	08.04.2015, №214	Спрямована створення спроможних територіальних громад, визначає механізм та умови їх формування, а також порядок розроблення і схвалення перспективного плану формування територій громад.
Постанова ВРУ «Про план законодавчого забезпечення реформ в Україні»	04.06.2015, №2986	Дозволить забезпечити реалізацію реформ, спрямованих на приведення законодавства у відповідність до Конституції України та на розвиток її положень

Примітка. Складено на основі аналізу зазначених нормативно-правових актів.

- a) визначено чіткі орієнтири здійснення реформ і засоби їх реалізації («План законодавчого забезпечення реформ в Україні»), які покликані стати основою реалізації політико-правових засад розвитку суспільства і держави, інструментом досягнення цілей стратегічних реформ в Україні;
- b) встановлено мету бюджетної децентралізації та реформи адміністративно-територіального устрою України (*Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» від 12.01.2015 року*²²);
- c) внесено зміни до більш ніж 20 Законів України, а на порядку денному ще – зміни до Конституції України, Адміністративного, Земельного, Водного, Податкового та Бюджетного кодексів України; удосконалено виборче законодавство (Закони України «Про вибори до ОМС»; «Про місцеві референдуми»), галузеве законодавство (в частині внесення змін до законодавства про освіту; охорону здоров'я;) тощо;
- d) сформовано ключові напрями перетворень відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (№333-р), які передбачають: запровадження трирівневої системи АТУ; передачу функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам рад відповідного рівня; розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування за принципом субсидіарності; чітке забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування необхідними фінансовими ресурсами; ліквідація державних адміністрацій і створення натомість державних представництв з тільки контрольно-наглядовими і координаційними, а не виконавчими функціями та проявляються в результатах нової територіальної організації місцевого самоврядування;

Так, станом на жовтень 2015 року ініційовано процес об'єднання у понад 6300 громадах, а пройшли експертизу та отримали позитивний висновок щодо створення 180 об'єднаних територіальних громад із них більше 160 подань внесено до обласних рад для прийняття рішення про утворення об'єднаних територіальних громад. 25 жовтня 2015 року в Україні відбулись перші місцеві вибори в 159 об'єднаних територіальних громадах, утворених відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», що дозволило змінити систему взаємовідносин їх місцевих бюджетів з Держбюджетом.²³

- e) визначено чітку систему органів, що беруть участь у реалізації державної регіональної політики, планових документів та фінансових інструментів (йде мова про Закон «Про засади державної регіональної політики»).

На кінець жовтня 2015 року за рахунок коштів ДФРР реалізуються 785 проектів на суму 2,9 млрд.грн., в т.ч.: по Львівській області – 50, Івано-Франківській – 101; Закарпатській – 75; Тернопільській – 38; Чернівецькій – 33; Волинській – 30.

Децентралізація влади та суттєве розширення повноважень територіальних громад неминуче породжує бюджетну децентралізацію, тобто перерозподіл повноважень, ресурсів на всіх рівнях влади, підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів, зміцнення їх матеріальної та фінансової основи. Систематизація бюджетно-податкових новацій,

²²Указ Президента України № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020". – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>

²³ За даними <http://decentralization.gov.ua/region> та <http://reforms.in.ua/ua/news/proces-dobrovilnogo-obyednannya-gromad-v-ukrayini-stanom-na-1-veresnya-2015-roku>

ухвалених Урядом наприкінці 2014 року, дозволила виокремити наступні напрями реформування:

- ✓ *Забезпечення фінансової самостійності місцевих бюджетів.*

Так, внесені зміни до Бюджетного кодексу розширили існуючу дохідну базу шляхом закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел (ПДФО та податок на прибуток підприємств); перерозподілили екологічний та єдиний податок; державне мито та плату за надання адміністративних послуг та податок на майно (розширивши його базу оподаткування, включенням комерційної нерухомості та автомобілів з великим об'ємом двигуна) (табл.1.15).

Таблиця 1.15

Бюджетно-податкові зміни в Україні, 2015 рік

<div> <div>Норматив</div> <div>Ланка бюджету</div> </div>	чинні до 2015 року			чинні з 2015 року		
	об'єднаної громади, району, міста обласного	Обласний бюджет	Державний бюджет	об'єднаної громади, району, міста обласного	Обласний бюджет	Державний бюджет
<i>ПДФО, %</i>	75	25	0	60	15	25
<i>ПНП, %</i>			100		10	90
<i>Екологічний податок, %</i>	<i>Зараховувався до доходів спецфонду (бюджет розвитку)</i>			<i>Зараховується до доходів загального фонду</i>		
	35		65	25	55	20
<i>Акцизний податок з реалізації підакцизних товарів (2-5), %</i>	-	-	-	100		
<i>Плата за надання адмінпослуг</i>			100	100		
<i>Державне мито</i>			100	100		
<i>Єдиний податок</i>	<i>Зараховувався до доходів спецфонду (бюджет розвитку)</i>			100		
<i>Податок на майно(плата за землю, транспортний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки)</i>	100			100		

Джерело: Складено на основі аналізу чинних Законів України

Отримавши такі фінансові інструменти, місцеві громади повинні бути зацікавленими в успішній діяльності підприємств приватного сектора, зможуть нарощувати дохідну базу та, як наслідок – впливати на економічне зростання території. Водночас, варто зазначити, що попри очевидні благі наміри Уряду розширити фінансову базу, місцеві бюджети втратили стабільну, передбачувану частину доходів до загального фонду по ПДФО, що за оцінками

експертів для Державного бюджету складе додаткових надходжень понад 40 млрд. грн²⁴. Компенсація даного податку, введенням, наприклад, податку на майно не врятує ситуації, позаяк на даний момент відсутня база оподаткування (житлові будинки, квартири), а отже неможливо спрогнозувати обсяги надходжень за даним податком. Також, дещо дискусійним є екологічний податок в силу того, що не у всіх містах є добре розвинута промисловість, а, отже, існують ризики недоотримати надходження за цим видом податку. Насторожує і те, що в змінах до Бюджетного кодексу відсутні компенсаторні механізми по переданому до загального фонду єдиному податку, а це означатиме, що в місцевих бюджетах не буде такого потужного фінансового інструменту як бюджет розвитку (в якому даний податок складав найбільшу питому вагу – понад 80%), що продукує загрози для розвитку територіальних громад.

✓ *Забезпечення бюджетної автономії місцевих бюджетів.*

Цими позитивними, на перший погляд, новаціями (ст.77 Бюджетного кодексу України) передбачалося надати можливості територіальним громадам самостійно, враховуючи параметри проекту Державного бюджету, поданому Урядом до 15 вересня року, що передує плановому, незалежно від термінів прийняття Державного бюджету, формувати та затверджувати місцеві бюджети до 25 грудня року, що передує плановому. Однак, і тут існують ризики практичної реалізації. Справа в тому, що виконання повноважень на рівні територіальних громад в значній мірі залежить від отриманих трансфертів (освітньої та медичної субвенцій, базової та реверсної дотації), а тому запропонована норма не унеможливорює залежність від Державного бюджету, позаяк тільки після його офіційного оприлюднення, органи місцевого самоврядування матимуть змогу визначитися із реальними ресурсами на виконання власних та делегованих повноважень.

✓ *Закріплення стабільних джерел та розширення дохідної бази місцевих бюджетів.*

Запропонований принцип горизонтального бюджетного вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів (замість системи балансування) залежно від рівня надходжень на одного жителя (а не видатків) насправді слід вважати позитивним, прогресивним кроком, хоча з іншої сторони, така фіскальна децентралізація викрила значні дисбаланси – в три рази між містами, в два – між областями²⁵. Попри те, що вирівнювання здійснюватиметься лише за двома податками (податок на прибуток для обласних бюджетів та ПДФО для бюджетів міст, районів, обласних бюджетів) це створить додаткові стимули для економічного розвитку території, сприятиме зацікавленості участі громад у бюджетному процесі.

✓ *Стимулювання громад до об'єднання та формування спроможних територіальних громад.*

За цим напрямом реформування бюджетного процесу передбачається запровадження прямих міжбюджетних відносин об'єднаних територіальних громад з Державним бюджетом на двох рівнях: 1й рівень – область; 2й рівень – міста обласного значення/об'єднані громади/райони з одночасним наділенням таких громад повноваженнями, рівнозначними повноваженням міст обласного значення, що в принципі є позитивним кроком.

✓ *Децентралізація видаткових повноважень та чіткий розподіл компетенцій, сформований за принципом субсидіарності*

²⁴ Що приховує бюджетна децентралізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cpsa.org.ua/novyny/scho-pryhovuje-byudzhetna-detsentralizatsiya/>

²⁵ <http://www.minfin.gov.ua>

Передбачалося, що всі видаткові повноваження визначаються за рівнями місцевих бюджетів, окрім того на рівень громад передається низка об'єктів (лабораторні центри, спортивні бази, спеціалізовані медико-санітарні частини). Видається, що в цілях ефективного використання бюджетних коштів необхідно чітко розуміти: за рахунок яких ресурсів та в яких обсягах здійснюватимуться відповідні повноваження.

✓ *Запровадження нових видів трансфертів.*

Оскільки до Державного бюджету 2015 р. відійшла частина доходів з ПДФО та скасовано дотацію вирівнювання, то як компенсацію, місцеві бюджети отримали *медичну та освітню* субвенції, які надаються в межах обсягу, затвердженого законом про Державний бюджет України. Розмір зазначених субвенцій затверджують окремо для всіх ланок бюджету та розподіляється між відповідними бюджетами на основі чітких формул (затверджених Кабінетом Міністрів України), що враховують певні параметри (кількість учнів, наповнюваність класів, видатки на охорону здоров'я і т.д.) та є максимально обмеженими (з/п, ліки, енергоносії), тобто передбачають покриття тільки поточних видатків бюджетних установ. Ще одна новація – це *базова* дотація, яка надаватиметься з державного бюджету місцевим для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій, але є один цікавий момент – базова дотація для міст районного значення, селищним, сільським бюджетам надаватиметься лише за умови об'єднання та створення об'єднаних територіальних громад. Позитивом можна вважати те, що залишки коштів за освітньою субвенцією та субвенцією на підготовку робітничих кадрів на кінець року не вилучаються у дохід бюджету та можуть використовуватись на капітальні видатки, але за умови: забезпечення у повному обсязі потреби у поточних видатках на бюджетний період за рахунок зазначених субвенцій; відсутності простроченої бюджетної заборгованості за захищеними видатками (ст.1032 та 1033 Бюджетного кодексу України).

Окремо слід наголосити, що починаючи з 2015 року для місцевих бюджетів було ліквідовано поділ доходів на кошики №1(закріплені) та кошик №2 (власні), Міністерство фінансів України не визначає і не доводить індикативні показники виконання бюджетів, скасовується такий інструмент бюджетної підтримки як надання середньострокових позик.

Отже, можемо констатувати, що процеси бюджетної децентралізації в Україні започатковані. Однак, до сьогодні низка питань, пов'язаних із впливом бюджетної децентралізації на соціально-економічні процеси в регіонах, її оптимальним рівнем та бажаною моделлю, і що не менш важливо, умови та готовність суспільства до її реалізації, залишаються невирішеними. Слід визнати, що бюджетна децентралізація – явище багатоаспектне та неоднозначне, має свої переваги перед централізацією та ризики, причому переваги в її користь, дослідники розглядають виходячи з двох позицій: 1) співставляючи переваги централізованого і децентралізованого способу надання суспільних благ²⁶ та 2) в контексті обґрунтування самостійності органів місцевого самоврядування²⁷.

²⁶ Христенко В.В. Межбюджетные отношения в управлении региональными финансами: опыт, проблемы, перспективы. – М.: Дело, 2002.- С.20-21.; Родионова, В. М. О бюджетной политике и межбюджетных отношений в субъектах Российской Федерации / В. М. Родионова // Финансы. – 2008. – № 7. – С. 24 –29.

²⁷ Игудин, А. Г. Межбюджетные отношения и реформа местного самоуправления [Текст] /А. Г. Игудин // Финансы. – 2006. – № 7 – С. 11–15. ; Луніна, І. О. Формування місцевих бюджетів в контексті завдань адміністративно-територіальної реформи / І. О. Луніна // Економіка України. – 2006. – № 1. – С.23 – 31.

Так, домінуючою перевагою бюджетної децентралізації є можливість збільшення *алокативної ефективності* наданих суспільних послуг²⁸, її здатність стимулювати горизонтальну і вертикальну бюджетну конкуренцію, що, в свою чергу, сприятиме мінімізації суспільного сектора та покращенню якості наданих послуг. Окрім цього, бюджетна децентралізація прямо пов'язана з передачею повноважень на місця, а територіальна наближеність влади до населення спонукає до посилення громадянської активності та підзвітності громаді, а обізнаність з проблемами сприяє ефективнішому їх задоволенню, аніж у централізованому випадку²⁹.

Вдало проведена бюджетна децентралізація сприяє нарощенню фінансового потенціалу території, активізації інвестиційної діяльності, стимулюванню підприємницької активності, що в підсумку зміцнює економічний потенціал та забезпечує «грунт» для росту і розвитку. Чи не найважливішим аспектом бюджетної децентралізації є право місцевої влади визначати форми надання суспільної послуги.

Попри очевидні переваги бюджетної децентралізації існують чималі ризики. Одним серед таких є домінування локальних інтересів над регіональними чи навіть загальнонаціональними. За оцінками експертів, надмірна децентралізація бюджетної системи ускладнює реалізацію державою такої функції як стабілізація та перерозподіл доходів³⁰. За умов фінансово-економічної нестабільності (кризи), цілі державної і регіональної (а тим паче місцевої) влади в питанні реалізації бюджетної політики, можуть мати різні пріоритети, а це може призвести до зниження ефективності політики вирівнювання бюджетної забезпеченості та посилення диференціації регіонального розвитку.

Розширюючи повноваження органів влади на «місцях» щодо прийняття управлінських рішень по формуванню та використанню бюджетних ресурсів (бюджетна автономія) необхідно чітко розуміти: переваги та ризики від реалізації такої бюджетної політики; визначати необхідний та достатній рівень її впровадження, адже по суті це йде мова про ефективне управління (розподіл) бюджетними коштами, а поглиблення бюджетної децентралізації здатне спричинити горизонтальну бюджетну конкуренцію між регіонами та в майбутньому викликати горизонтальний бюджетний дисбаланс, ну і що не менш важливо – готовність центральної влади країни та суспільства в цілому до таких змін. Безумовно, для кожної окремої країни (регіону), на певному етапі розвитку реалізація принципів бюджетної децентралізації має свої позитиви та ризики. Оцінюючи переваги/недоліки процесів централізації/децентралізації, чи не найбільшою проблемою є знаходження балансу між цими конкуруючими підходами реалізації бюджетної політики. Видається, що для певного етапу розвитку конкретної території, існує оптимальний набір параметрів, що характеризує нерозривність їх існування.

Необхідно ще раз акцентувати на тому, що бюджетна децентралізація є запорукою децентралізації влади, становлення ефективної системи місцевих фінансів, і що найважливіше – інструментом регулювання регіонального розвитку. Саме бюджетна

---

²⁸ Thiessen, U. (2003). Fiscal Decentralization and Economic Growth in High Income OECD Countries. *Fiscal Studies*, 24, 237–74; Martinez-Vazquez, J., McNab, R. (2003). Fiscal Decentralization and Economic Growth. *World Development*, 31 (9), 1597–1616.

²⁹ Сильва Де К., Мигара О., Курляндская Г.В. Межбюджетные отношения в России: тенденции, противоречия, пути реформирования // *Экономика развития региона: проблемы, поиски, перспективы: Ежегодник* / Под.ред.О.В. Волгоград: Из-во ВолГУ, 2006. Т.2, вып.7.С.9-20

³⁰ Prud'homme, R. (1995). The Dangers of Decentralization. *The World Bank Research Observer*, 10 (2), 201-220.

децентралізація передбачає стимулювання регіонів до фінансової автономії, пошуку додаткових власних ресурсів, активізації внутрішнього потенціалу розвитку; дозволяє балансувати потреби та можливості регіонів. Детальний аналіз бюджетно-податкових новацій, зумовлених потребою вдосконалення бюджетного законодавства в світлі проведення реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади, в основі якої закладено ідею децентралізації влади та розширення повноважень територіальних громад, засвідчив доцільність внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України та їх своєчасність.

1.3.2. Проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери в контексті планування та виконання місцевих бюджетів

Імплементація в Україні принципів місцевого самоврядування та реформування адміністративно-територіального устрою супроводжується суттєвими трансформаціями у системі функціонування та бюджетного забезпечення галузей соціальної сфери. Реформування соціальної сфери в умовах децентралізації управління спрямоване на удосконалення територіальної організації установ соціальної сфери, підвищення ефективності витрачання бюджетних ресурсів, розвиток конкуренції при наданні послуг між адміністративно-територіальними одиницями, підвищення якості соціальних послуг, активне включення громадськості у процеси моніторингу використання бюджетних коштів тощо.

Особливістю місцевих бюджетів в Україні є суттєве переважання частки соціальних видатків над видатками, спрямованими на забезпечення розвитку економічної сфери адміністративно-територіальної одиниці. Так, пріоритетними напрямками видатків місцевих бюджетів в сучасних умовах є видатки на освіту (32,0 % у 2014 р.), охорону здоров'я (21,1 %) та соціальний захист і соціальне забезпечення (25,9 %).

Середня та дошкільна освіта

В основі бюджетної децентралізації в Україні лежить принцип субсидіарності, відповідно до якого більшість проблем соціально-економічного розвитку громади має вирішуватись на місцевому рівні. Проблеми управління освітньою галуззю в Україні можна згрупувати наступним чином: проблеми організаційного характеру (пов'язані з неефективною системою управління та територіальної організації мережі освітніх установ), проблеми фінансування (полягають у неефективному використанні бюджетних коштів, фінансуванні не освітньої послуги, а закладів освіти, практичною відсутністю капітальної складової у фінансуванні освітньої сфери) та проблеми якості освітніх послуг (найбільш сильно проявляються у сільській місцевості).

Докладний аналіз означених проблем фінансового забезпечення сфери середньої та дошкільної освіти в контексті планування та виконання місцевих бюджетів дозволяє виокремити наступні негативні тенденції функціонування зазначеної сфери.

1. *Невідповідність між економічним зростанням в регіонах та збільшенням соціальних видатків місцевих бюджетів, зокрема видатків освіти.* В продовж останніх років склалась ситуація, коли соціальні видатки місцевих бюджетів зростали значно вищими темпами, ніж доходи місцевих бюджетів та ВРП (рис.1.25). Як наслідок, частка соціальних видатків у видатках місцевих бюджетів України у 2014р. сягнула – 79,8%.

За оцінками експертів, співвідношення зростання соціальних видатків і сукупних доходів бюджету повинно становити близько одиниці³¹. Негативною тенденцією є те, що зростання соціальних видатків відбувається на тлі зниження видатків, які спрямовуються на розвиток муніципального господарства – це, перш за все, сфери будівництва, транспорту і зв'язку, житлово-комунального господарства.

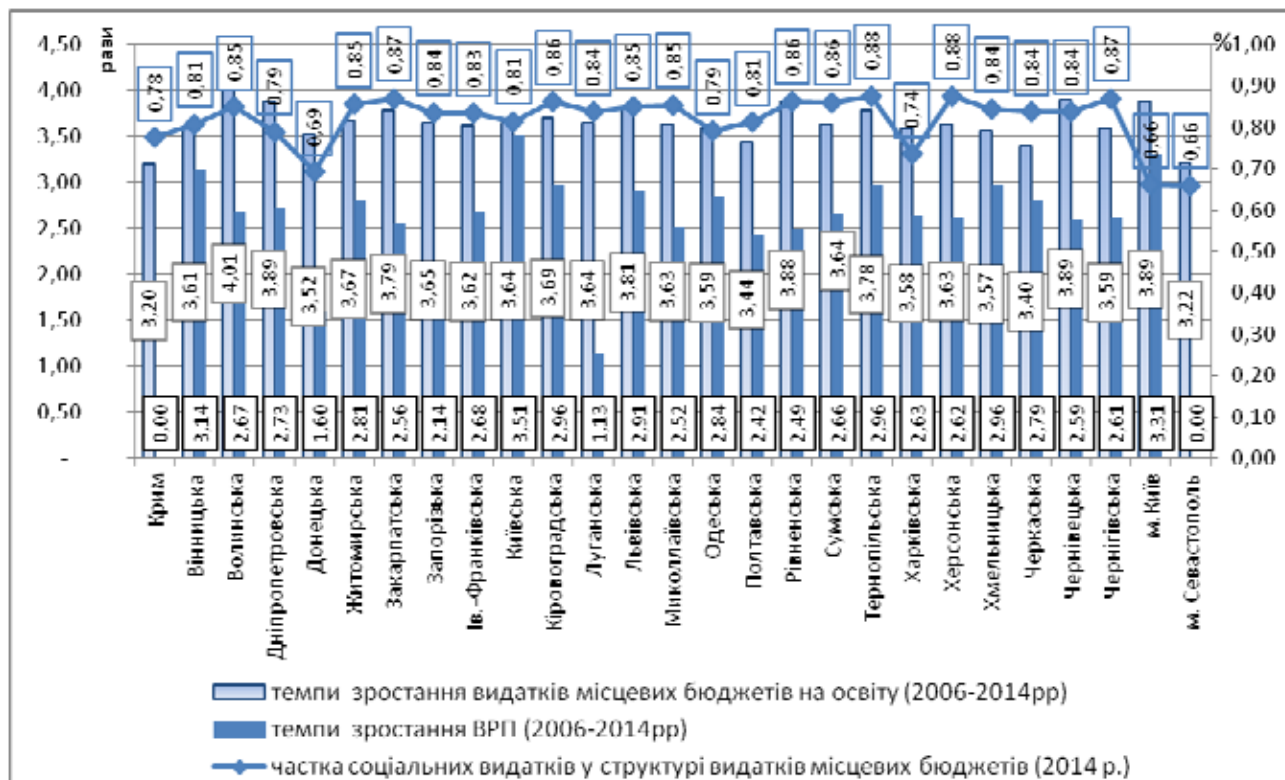

Рис. 1.25. Темпи зростання видатків місцевих бюджетів на освіту та ВРП, 2006, 2014 рр.

Джерело: складено з використанням річних звітів Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України

2. Існуюча мережа закладів освіти не відповідає реальним потребам громад, не сприяє раціональному використанню об'єктів комунальної власності та не забезпечує якість освітніх послуг. В умовах реформи місцевого самоврядування та передачі відповідальності за фінансування середньої освіти громадам найгострішим питанням є утримання малокомплектних шкіл. Адже видатки на утримання такої школи в розрахунку на одного учня значно перевищують суми, які надходять до місцевого бюджету у вигляді освітньої субвенції. Низька ефективність мережі закладів освіти засвідчується існуванням малокомплектних шкіл, видатки на утримання одного учня у яких є значно вищими, ніж середні в регіоні. Особливої ваги дана проблема набуває для сільських шкіл. Так, для прикладу, видатки на одного учня у гірських районах Львівської області вдвічі перевищують видатки у місті Львові. Головною причиною цього є низька реальна завантаженість шкіл у цих районах, яка не перевищує 30% (рис.1.26).

³¹Надрага В.І. Соціальні видатки в контексті фінансової стабільності України / В.І.Надрага // Фінанси України. – 2014. - №9. – С.43-51.

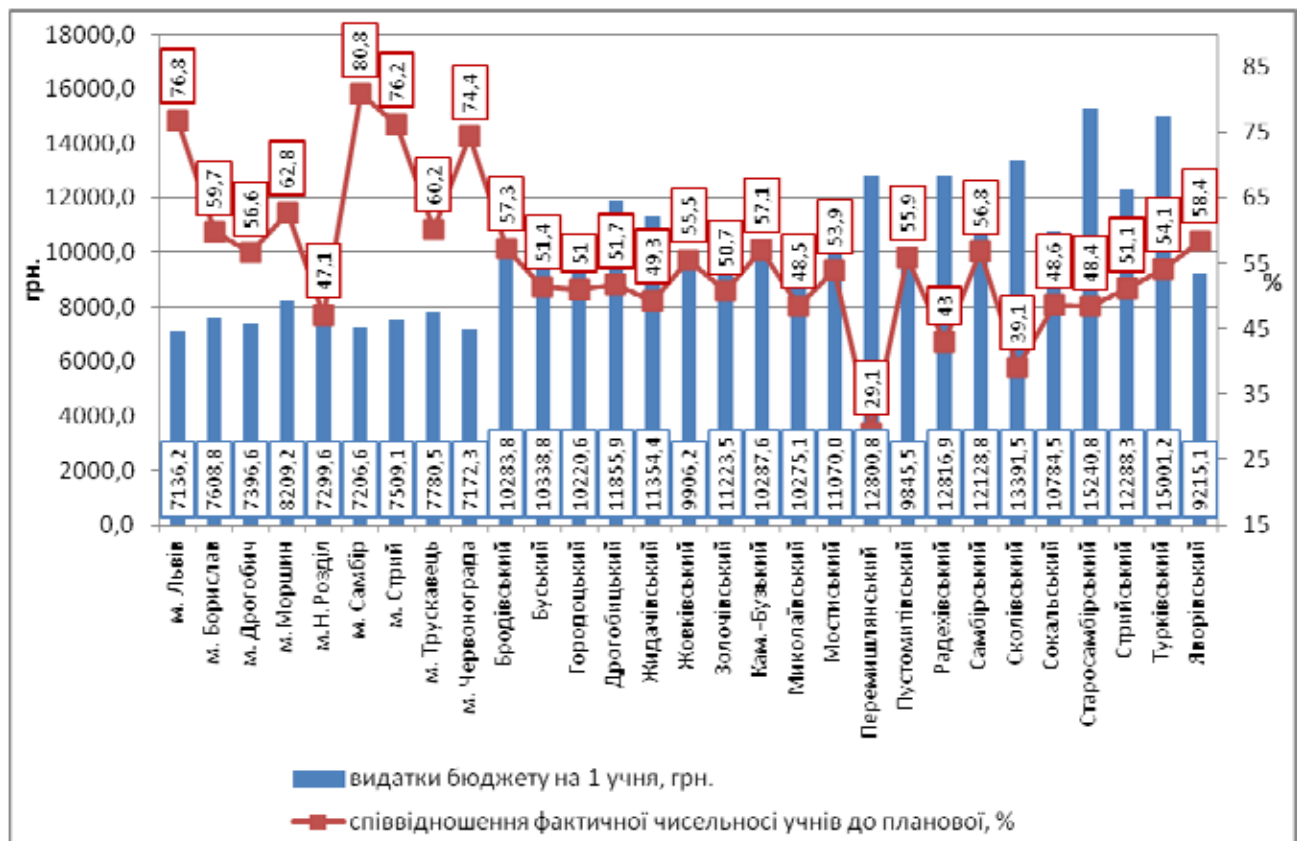

Рис. 1.26. Завантаженість загальноосвітніх навчальних закладів у Львівській області, 2014-2015 навчальний рік

Джерело: складено з використанням річних звітів Державної казначейської служби України, даних Департаменту фінансів Львівської ОДА

Окрім цього, функціонування малокомплектних шкіл супроводжується іншими проблемами: неможливість укомплектувати школу професійними вчителями - предметниками, відсутність необхідної навчально-матеріальної бази, сучасних комунікаційних зв'язків тощо. У малокомплектній школі фахова підготовка учителів не відповідає виконуваній педагогічній діяльності, адже часто вчителі викладають по 2-3 і більше (до 5) навчальних предметів, які не відповідають їхньому фаху. Як наслідок – низька якість освітніх послуг.³²

Донедавна вітчизняне законодавство передбачало можливість ліквідації чи реорганізації навчальних закладів виключно за погодженням із громадою. Однак, в силу певних обставин громада часто не спроможна реально оцінити доцільність існування малокомплектної школи. Це вимагало проведення належної роз'яснювальної роботи серед педагогічної та батьківської громадськості, яка часто не давала результатів.

Законодавчими змінами у 2015 р. знято заборону на закриття загальноосвітніх навчальних закладів. Тепер їх можна закрити рішенням місцевої влади без згоди загальних зборів територіальної громади. Також створення сільських шкіл тепер буде прив'язуватись до кількості учнів (наповнюваність не менше 5 учнів у класі школи). Такі заходи є, з однієї сторони, непопулярними, але з іншої – вкрай необхідними для підвищення ефективності

³² Бенювська Л.Я. Проблеми фінансування видатків місцевих бюджетів у контексті бюджетно-податкової децентралізації / Регіональна економіка. – 2015. - №1 (75). – С.87-96.

управління видатками місцевих бюджетів. Слід зазначити, що здійснення оптимізації освітньої мережі вимагає врахування низки факторів, зокрема:

- закриття шкіл має супроводжуватись одночасним забезпеченням учнів та педагогів гарантованого державою права на пільговий проїзд до місця праці та навчання;
- збереження початкової школи у невеликих селах. Цьому сприятиме реформування середньої освіти в напрямку посилення ролі початкової освіти. Концептуальними засадами нової редакції закону України «Про освіту» передбачено запровадження 6-річної початкової освіти. Також в Законі наголошено, що у дітей повинна бути можливість здобуття початкової та дошкільної освіти якомога ближче до місця проживання. Відтак заклади освіти цих рівнів мають бути в кожному населеному пункті незалежно від його розмірів³³;
- при прийнятті рішення про закриття (чи відкриття) школи має враховуватись фактична завантаженість школи учнями та її співвідношення з плановою завантаженістю, демографічна та економічна ситуацію в територіальній громаді. Належне функціонування старшої школи може бути забезпечене за умови наповненості класів і наявності висококваліфікованих вчителів і сучасної технічної бази. Тому, школи II-III ступенів у сільській місцевості повинні акумулювати дітей з декількох населених пунктів

3. *Неврегульованість процесу фінансування закладів освіти за рахунок освітньої субвенції.* Починаючи з 2015 р. змінами до Бюджетного кодексу запроваджено нові типи субвенцій на підготовку робітничих кадрів та освітню субвенцію³⁴. Згідно чинного законодавства освітня субвенція у 2015 р. передається з державного бюджету і розподіляється між обласним бюджетом, бюджетом міст обласного значення та районними бюджетами та використовується на фінансування загальноосвітніх шкіл, в тому числі і спеціалізованих, вечірніх шкіл. Заклади дошкільної та позашкільної освіти не можуть фінансуватися за рахунок освітньої субвенції, для їх фінансування використовуються власні доходи місцевих бюджетів та кошти базової дотації. Тобто на районний та міський бюджети покладена відповідальність розподілу коштів між школами. За таких умов не вигідним стає фінансування великої кількості малокомплектних шкіл, адже їх дофінансування доведеться здійснювати за рахунок власних доходів місцевих бюджетів.

Адже, як засвідчила практика 2015 р., обсяги освітньої субвенції не покривають усі видатки місцевих бюджетів на освіту. Значною мірою це обумовлено тим, що при розрахунку обсягів субвенції (не зважаючи на досить велику кількість показників) не враховується низка важливих моментів, зокрема реальний демографічний стан в регіоні, відсоток малокомплектних шкіл тощо. Варто зазначити, що сьогодні розподіл субвенції здійснюється на основі положень і норм, що діють з 2001 р. Для прикладу, аналогічна схема досвід розподілу освітньої субвенції використовується і у Польщі, однак, вона враховує такі особливості як сільська школа чи міська, навчаються там представники нацменшин, чи є там діти-інваліди та інші. Відповідно, кошти на навчання одного учня у них різняться.

4. *Високий ступінь зношеності матеріально-технічної бази закладів освіти та низький рівень бюджетного фінансування видатків капітального характеру.* Яскравим свідченням цього є низька частка капітальних видатків у загальних видатках місцевих

³³ Проект закону «Про освіту» - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/-zagalna-serednya/gromadske-obgovorennya-zakonoproektu-%C2%ABpro-osvitu%C2%BB.html>

³⁴ Бюджетний кодекс України від 9. 07.2010р. №2456-VI. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

бюджетів в Україні, що склала у 2014 р. 5,9%. Основна частка капітальних видатків припадала на капітальний ремонт і лише 1,6 % на капітальне будівництво. В розрахунку на одного учня країни з місцевих бюджетів припадає лише 168,9 грн. капітальних видатків. Як наслідок, педагогічні колективи вимушені шукати альтернативні джерела фінансування ремонтних робіт, використовуючи при цьому кошти батьків, спонсорську допомогу тощо.

Що ж до коштів освітньої субвенції, що вона спрямована на оплату поточних видатків навчальних закладів. Капітальні видатки можуть фінансуватись виключно за умови задоволення у повному обсязі потреби у поточних видатках на бюджетний період за рахунок субвенції та відсутності простроченої бюджетної заборгованості за захищеними видатками. В умовах дефіциту бюджетних ресурсів це практично унеможлиблює оновлення матеріально-технічної бази, проведення аварійних робіт тощо. Актуальність цієї проблеми загострюється з огляду на те, що більшість шкіл потребують реалізації заходів з підвищення енергоефективності, модернізації (чи заміни) систем опалення. Тобто, з одного боку, освітня субвенція не забезпечить покриття витрат на енергоносії (в умовах їх суттєвого здорожчання), з іншого – не дозволяє профінансувати роботи, пов'язані із забезпеченням енергоощадності будівель.

5. *Перерозподіл повноважень між бюджетами різних рівнів, що зумовлений процесами децентралізації, не підкріплений відповідними змінами фінансових надходжень до цих бюджетів.* Із внесенням змін до Бюджетного кодексу у 2015р. у розподілі видатків місцевих бюджетів галузі освіта, зросла роль районних бюджетів та міст обласного підпорядкування, а натомість знизилась роль бюджетів базового рівня (табл. 1.16). Перерозподіл відбувся, головним чином, за рахунок переведення фінансування дошкільних закладів з бюджетів базового рівня до бюджетів районного рівня. Такий перерозподіл є необґрунтований, адже збільшення делегованих повноважень для районних бюджетів не супроводжується збільшенням їх фінансових надходжень, і хоча для районних адміністрацій збільшено норматив відрахування від податку на доходи фізичних осіб з 50 до 60%, цих коштів є недостатньо. В результаті таке фінансування відбувається за рахунок трансфертів.

Таблиця 1.16

Аналіз розподілу видатків освіти місцевих бюджетів Львівської області між рівнями бюджетів (загальний фонд), %

види видатків	Рівні місцевих бюджетів			
	видатки всього	регіональний рівень	районний рівень і міста обласного значення	базовий рівень
2010р (бюджетний кодекс України редакції 2001р.)				
видатки місцевих бюджетів всього	100	18,9	73,6	7,5
освіта	100	21,8	71,9	6,2
2013р (бюджетний кодекс України редакції 2010р.)				
видатки місцевих бюджетів всього	100	18,8	75,4	5,8
освіта	100	19,5	73,7	6,8
2015р (після змін до бюджетного кодексу України 2015р.)				
видатки місцевих бюджетів всього	100,0	27,9	66,4	5,7
освіта	100,0	20,4	75,0	4,6

Слід наголосити, що шлях децентралізації управління освітньою сферою пройшли більшість країн ЄС. У таких децентралізованих країнах як Німеччина, Англія мають місце дерегуляційні процеси, спрямовані на подолання забюрократизованості в управлінні шкільною освітою, у Швеції місцеві органи управління освітою отримали значні повноваження в управлінні фінансами, педагогічним персоналом. Системне регулювання освітньої галузі тут здійснювалось в трьох напрямках – децентралізація, цілєзорієнтований та стандартозорієнтований розвиток.

Важливим для нас є досвід Польщі, де система освіти є глибоко децентралізована: дошкільна та повна середня освіта знаходяться в компетенції органів місцевого самоврядування, зокрема, початкова та молодша середня школа – у відданні гмін, а вищі середні школи (навчання в яких є обов'язковим, але які відвідує переважна більшість дітей у віці 16-20 років) – в управлінні повітів. Перенесення фінансової відповідальності на місцевий рівень стимулювала органи місцевої влади провести оптимізацію шкільної мережі та послабили тягар боргів, які накопичились, коли фінансування було у компетенції уряду. Основним джерелом фінансування освіти у Польщі є загальні субвенції з державного бюджету. Органи місцевої влади приймають рішення щодо суми загальних витрат на освіту та її розподілу, з урахуванням власних доходів.

З огляду на зазначене, вирішення проблем фінансування освіти в контексті проведення децентралізації в Україні слід проводити на наступних засадах:

- заходи проведення децентралізації в освіті повинні проводитись в загальному контексті реформи децентралізації. Зокрема закони про зміну територіального устрою та реформу місцевого самоврядування повинні стати основою для законів у окремих галузях;
- метою змін має стати не лише економія фінансових ресурсів, а висока якість освітніх послуг як для платників податків, так і для замовників цих послуг. Тому необхідно відмовитись від принципу фінансування закладів освіти, тобто утримування закладів освіти, а перейти до фінансування якісної освітньої послуги для конкретного учня;
- не слід очікувати миттєвого ефекту від проведених заходів децентралізації управління освітою, так як це процес тривалий. Зокрема, оптимізація шкіл в перші роки може не дати ефекту, бо одночасно з її проведенням необхідно вкладати кошти в ремонт доріг, придбання та ремонт шкільних автобусів, компенсаційні виплати вчителям тощо;
- децентралізація управління освітою повинна відбуватись з врахуванням особливостей регіонів, їх економічного потенціалу, демографічної ситуації та інтересів територіальних громад.

Сфера охорони здоров'я

Зasadничими принципами організації фінансування системи охорони здоров'я в ході започаткування бюджетної децентралізації та реформи системи охорони здоров'я в Україні, починаючи із 2015 р., визначено: перерозподіл ресурсів між закладами первинного, вторинного та третинного рівнів надання медичної допомоги; концентрацію бюджетних коштів для надання первинної медико-санітарної допомоги, включаючи невідкладну, – на районному/міському рівнях, на надання вторинної, третинної та невідкладної медичної допомоги – на обласному рівні; застосування програмно-цільового методу у фінансуванні закладів охорони здоров'я; здійснення розрахунку витрат та фінансування закладів галузі, що надають первинну медико-санітарну допомогу, на основі подушного фінансового нормативу; фінансування закладів вторинного та третинного рівнів надання медичної допомоги здійснюватиметься відповідно до глобального бюджету. Суть реформи зводиться

до трьох головних принципів: перший – гроші йдуть за пацієнтом; другий – у пацієнта є вибір лікувального закладу, головне – оплата не установ, а послуг; третій – у лікарні завжди є можливість розпорядитися своїми грошми; колектив обирає керівника³⁵.

Така зміна організації фінансування галузі вивела на порядок денний низку проблемних моментів. Серед основних із них можна відмітити наступні.

1. Зокрема, вперше було введено такий інструмент бюджетного фінансування сфери охорони здоров'я як медична субвенція, порядок та умови надання якої місцевим бюджетам було визначено цілою низкою нормативно-правових актів. Відповідно до норм Бюджетного кодексу України видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я, у тому числі і на утримання закладів охорони здоров'я, визначених у додатку № 10 до Закону про Державний бюджет України на 2015 р.³⁶, враховано у складі видатків МОЗ України за бюджетною програмою за КПКВК 2311410 “Медична субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам”. Обсяг медичної субвенції визначається на основі формульних розрахунків за єдиними підходами для усіх територій виходячи з фінансового нормативу бюджетної забезпеченості та коригуючих коефіцієнтів у розрахунку на одну особу (ст. 25 Закону)³⁷.

Однак, зміна механізму фінансування видатків на галузь у вигляді субвенцій місцевим бюджетам не враховує регіональних особливостей окремих територій (зокрема, територій, близьких до чорнобильської зони, зони близькості до територій, охоплених антитерористичною операцією тощо), а здійснюється за єдиними підходами для усіх територій у розрахунку на одну особу. Не зважаючи на використання в формулі для розподілу обсягу медичної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам коригуючих коефіцієнтів, результати аналізу дозволяють констатувати практичну відсутність врахування особливостей регіонів з точну зору охорони здоров'я.

Так, аналіз запланованого обсягу медичної субвенції *обласним бюджетам*³⁸ (рис. 1.27) показав, що в розрахунку на 1 мешканця в середньому (без урахування м. Києва) припадає 455,24 грн. або 19,15 доларів США. Причому, значення цього показника є найвищим у Луганській області – 470,31 грн. в розрахунку на 1 мешканця, а найнижчим – 431,95 грн. у Закарпатській. Розмах варіації, відповідно, становить 38,36 грн. А оскільки в даному випадку для аналізу було обрано місцевий бюджет обласного рівня, в межах якого здійснюється фінансування заходів із надання вторинної, третинної та екстреної медичної

³⁵ Інформаційні матеріали МОЗ України до засідання Національної ради реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reforms.in.ua/Content/download/Sessions/s5/6.1.%20Reforma%20oz,%20tezy2015%2004%2016.pdf>

³⁶ «Перелік закладів, установ, організацій та заходів освіти, культури, охорони здоров'я та фізичної культури і спорту, які передаються на фінансування/надання фінансової підтримки з місцевих бюджетів, зокрема в сфері охорони здоров'я»

³⁷ В Україні зареєстровано 1,46 млн вимушених переселенців – мінсоцполітики <http://www.5.ua/ato-na-shodi/V-Ukraini-zareiestrovano-146-mln-vymushenykh-pereselentsiv--Minsotspolityky-91802.html>

³⁸ Згідно п.3 частини I Статті 90 Бюджетного кодексу України до видатків, що здійснюються з обласних бюджетів, належать видатки на: консультативну амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення), центри екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, станції екстреної (швидкої) медичної допомоги; спеціалізовану амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (спеціалізовані лікарні, поліклініки, включаючи стоматологічні, центри, диспансери, госпіталі для ветеранів війни, будинки дитини, станції переливання крові); санаторно-курортну допомогу (санаторії для хворих на туберкульоз, санаторії для дітей та підлітків, санаторії медичної реабілітації); інші державні програми медичної та санітарної допомоги (медико-соціальні експертні комісії, бюро судмедекспертизи, центри медичної статистики, територіальні медичні об'єднання, автотранспорту санітарного транспорту, бази спецмедпостачання, центри здоров'я і заходи санітарної освіти, регіональні заходи з реалізації державних програм, інші програми і заходи)

допомоги, які є найбільш високозатратними, то можна зробити висновок про недостатній рівень фінансування охорони здоров'я місцевих бюджетів усіх без виключення регіонів України. Для порівняння, за даними Світової бази індикаторів розвитку в США на одного мешканця витрачається в цілому понад 6,0 тис. дол., в Люксембурзі – 5,9 тис., Швейцарії – 5,6 тис., Норвегії – 5,4 тис., Монако – 5,3 тис., Ісландії – 4,4 тис., Данія – 3,8 тис., Австрії, Швеції, Німеччині – 3,6 тис. дол. США.

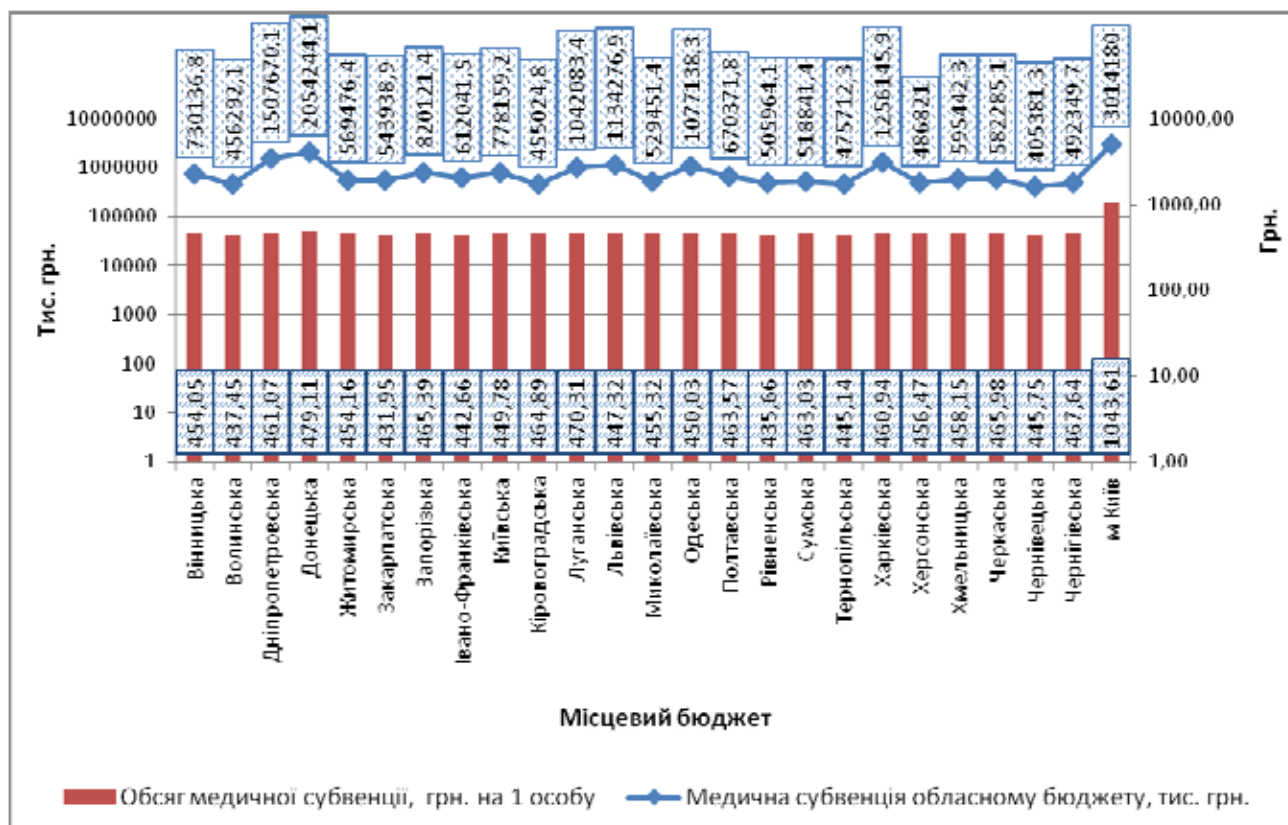

Рис.1.27. Розподіл медичної субвенції за регіонами України, 2015 р.*, **

* Складено з використанням Додатку 6 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» Міжбюджетні трансферти (базова та реверсна дотації, освітня та медична субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам) на 2015 рік

** Обсяг медичної субвенції в розрахунку на 1 особу обчислено з використанням даних Держкомстату «Середня чисельність у січні–липні 2015 року»

Аналогічна ситуація спостерігається й із розподілом медичної субвенції на придбання витратних матеріалів для закладів охорони здоров'я та лікарських засобів для інгаляційної анестезії та придбання медикаментів та виробів медичного призначення для забезпечення швидкої медичної допомоги.

Щодо розподілу медичної субвенції між районними та міськими бюджетами, то очевидно є значна диференціація видатків місцевих бюджетів, виражена в *абсолютних значеннях*. Зокрема, серед лідерів за обсягами видатків за рахунок медичної субвенції між *міськими бюджетами*: Маріуполь, Слов'янськ, Кривий Ріг, Дніпродзержинськ, Краматорськ, Кременчук, Біла Церква, Мелітополь, Артемівськ. Щодо *районних бюджетів*, то серед лідерів: Бориспільський та Києво-Святошинський райони Київської області, Волноваський, Донецької області, Хустський, Тячівський та Виноградівський Закарпатської області,

Пустомитівський та Яворівський Львівської області, Наддніпрянський Івано-Франківської області, Харківський, Харківської області. Абсолютним аутсайдером за досліджуваним показником виступає Поліський район Київської області, північна частина якого знаходиться у Чорнобильській зоні.

Результати розрахунку обсягу медичної субвенції в розрахунку на 1 мешканця *бюджетів обласних центрів* країни дозволяють констатувати певну диференціацію цієї статті видатків (без урахування бюджету м. Києва). В середньому, на мешканця обласного центру припадає 648,04 грн. медичної субвенції. Розмах варіації між мінімальним обсягом (м. Дніпропетровськ), та максимальним (м. Херсон) становить 118,15 грн. При розрахунку не брались до уваги м. Донецьк та м. Луганськ.

2. Проблеми оптимізації мережі медичних закладів, які, не зважаючи на реалізацію реформ у цій сфері, впродовж останніх років лише загострюються. Існуюча мережа є громіздкою, застарілою, неефективною та не орієнтованою на пацієнта. Завищеною є кількість лікарень (понад 2200 або 5,22 лікарні на 100 тис. населення) та лікарняних ліжок (більше 400 тисяч або 89,1 ліжок на 10 тис. населення) у державному секторі станом на кінець 2011 р. Зазначимо, що середній норматив забезпеченості стаціонарними ліжками в Україні становить 80 лікарняних ліжок на 10 тис. мешканців, причому, такі стандарти затверджені ще у 1997 р. У 2014 р. на урядовому рівні було запропоновано визначити значення показника на рівні 75 стаціонарних ліжок на 10 тис. населення. Станом на кінець 2014 р. по Україні значення відповідного показника дещо знизилось та становило 78,5 ліжок, що значно перевищує відповідні європейські показники: в країнах «старої Європи» цей показник становить 55 ліжок на 10 тис. населення, в країнах "нової" Європи 65 ліжок на 10 тис. населення, з них 45 ліжок – це ліжка стаціонарів лікарень інтенсивного лікування, що надають вторинну (спеціалізовану) та третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу³⁹.

3. Значна міжрегіональна диференціація забезпеченості населення стаціонарним ліжковим фондом. Зокрема, від максимальних, станом на кінець 2014 р., 108,6 ліжок на 10 тис. мешканців у Чернігівській області до мінімальних 71,3 – у Закарпатській (рис. 1.28). Загалом, слід відзначити, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.06.97 р. №640 "Про затвердження нормативів потреб у стаціонарній медичній допомозі в розрахунку на 10 тисяч населення" ліжковий фонд оптимізовано лише в 11 областях (Вінницькій, Волинській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Київській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Харківській, Чернівецькій) та місті Києві.

Окремої оцінки потребують відповідні показники Донецької та Луганської областей. Зокрема, на початок 2015 р. в областях налічувалось найменше число лікарняних ліжок та відвідувань лікарів в розрахунку на 10 тис. населення. Проте обсяг медичної субвенції в розрахунку на 1 мешканця в Луганській та Донецькій областях області є найвищими по Україні (без урахування м. Києва) та становлять відповідно 479,11 та 470,31 грн. Очевидними є причини вкрай неоднозначної ситуації із функціонуванням системи охорони здоров'я зазначених областей.

³⁹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20130807_0.html

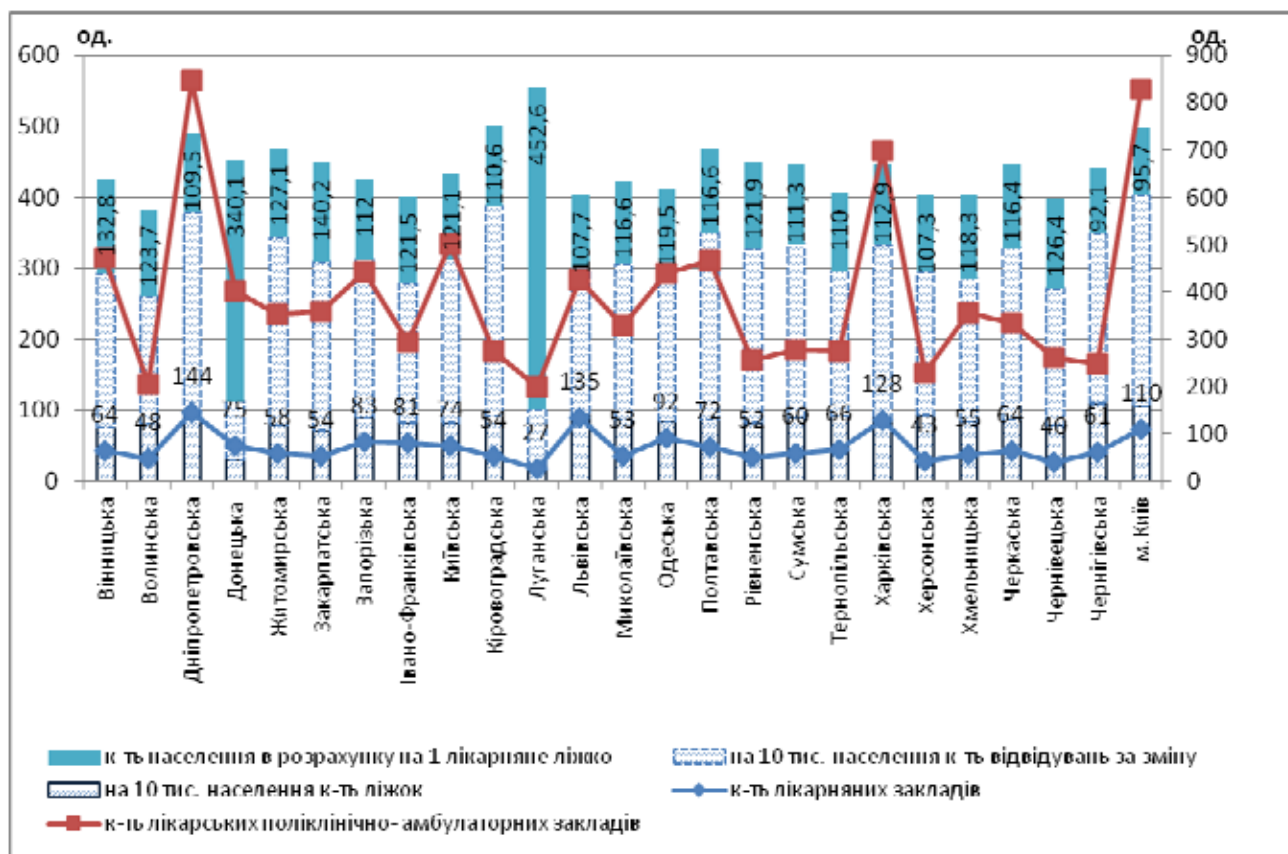

Рис. 1.28. Регіональний розподіл закладів охорони здоров'я України, станом на 1.01.2015 р.*

* Складено з використанням⁴⁰

Варто наголосити на тому, що в Проекті основних напрямів бюджетної політики на 2016 р.⁴¹ наголошено на подальшій необхідності оптимізації мережі закладів охорони здоров'я з метою підвищення ефективності використання ресурсів системи охорони здоров'я шляхом вжиття заходів до оптимізації ліжкового фонду відповідно до потреб населення та здійсненні заходів щодо створення єдиного простору закладів охорони здоров'я незалежно від їх підпорядкування шляхом передачі відомчих установ та закладів охорони здоров'я (крім установ та закладів Збройних Сил України, інших утворених відповідно до закону військових формувань та правоохоронних органів, а також Клінічної лікарні «Феофанія» Державного управління справами) до сфери управління Міністерства охорони здоров'я України.

4. В цьому ключі, зважаючи на пріоритетність та надактуальність, особливої уваги заслуговує проблематика автономізації закладів охорони здоров'я, яка стала наріжним каменем започаткованої в країні реформи системи охорони здоров'я. Не вдаючись в політичні мотиви «гальмування» прийняття цілого пакету законопроектів про автономізацію закладів охорони здоров'я, які мають визначати основні принципи такого реформування, та з огляду на необхідність прийняття цих законопроектів до прийняття бюджету на 2016 р.,

⁴⁰ Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2014 р. Статистичний бюлетень, 2015 р.

⁴¹ Проект Основних напрямів бюджетної політики на 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/332080>

лише зазначимо деякі особливості цього процесу. Зокрема, пропонується переоформлення медустанов з бюджетних установ в інші організаційні форми, в тому числі у державні та комунальні підприємства або інші організаційно-правові форми згідно чинного законодавства, що дозволить їм легально оформляти свої доходи (за оцінками експертів, нині тіньова складова доходів медичних установ сягає 70% усіх доходів) і самостійно ними розпоряджатися, а також залучати інвестиційний ресурс, допомогу донорських організацій. Також передбачається, що медустанови стягуватимуть плату за надані послуги. Система фінансування медичної послуги має бути докорінно змінена: від фінансування за ліжко-місця до фінансування за надані послуги, при збереженні зокрема у 2016 р. тої ж самої кількості коштів, яку вони отримали в 2015 р.⁴².

Таким чином, можемо стверджувати, що зростання обсягів бюджетних видатків на охорону здоров'я не призводить до позитивного соціального ефекту (зростання видатків не супроводжується падінням показників як соціально важливих захворювань, так і смертності загалом) в силу того, що система фінансування закладів охорони здоров'я є архаїчною та не націленою на потреби пацієнта, переважна частка фінансування галузі спрямовується на заробітну плату працівників, яка залишається однією із найнижчих в Європі, нарахування на заробітну плату, оплату комунальних послуг та енергоносіїв, а не на покращення якості та ефективності лікування. Прослідковується тенденція, коли обсяг фінансування галузі зростає, зокрема зростають видатки на кадрове забезпечення, забезпеченість лікарями на 10 тис. мешканців практично не міняється, мережа закладів потребує подальшого корегування, а стан здоров'я населення регіонів не покращується. Обсяги фінансового ресурсу медичних установ є вкрай обмеженими, що однозначно негативно впливає на якість медичної послуги. Це свідчить про незадовільну якість наданої медичної допомоги та нераціональне використання бюджетних коштів.

Система охорони здоров'я в Україні на нинішньому етапі розвитку країни перебуває у стані докорінного реформування. Однак, не зважаючи на нагальну потребу запровадження реформ, з огляду на реформування адміністративно-територіального устрою та бюджетну децентралізацію, необхідність врахування змін в законодавчому полі в процесі розробки бюджету на 2016 р., процес зміни системи фінансування системи охорони здоров'я знаходиться у невизначеному стані.

Соціальний захист та соціальне забезпечення

В сучасних умовах зниження рівня соціально-економічного розвитку та дефіциту фінансових ресурсів в країні стає очевидною проблема обмежених можливостей збільшення бюджетного фінансування соціальних видатків. З огляду на це, пріоритетними завданнями уряду в сфері соціального захисту та соціального забезпечення є прийняття зважених рішень не тільки в частині пошуку додаткових фінансових ресурсів для фінансування зазначених видатків, а й у перегляді діючих механізмів їх розподілу на засадах ефективності. Надважливим при цьому є виявлення та уникнення причин, що зумовлюють і поглиблюють проблему бідності населення країни.

В Україні за методологією європейської системи інтегрованої статистики соціального захисту упродовж останніх років загальні видатки на соціальний захист у відсотках до ВВП в середньому складали 23 %, державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2014 р. становили 8,8% ВВП. Оцінка абсолютних значень видатків на соціальний захист та

---

⁴² На шляху до європейської системи охорони здоров'я. Презентація пакету законопроектів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/docfiles/SK_Laws_Presentation_020615_fin.pdf

соціальне забезпечення за 2011-2014 рр. засвідчує позитивну динаміку їх зростання, що обумовлено як збільшенням розмірів основних соціальних виплат, так і чисельності їх отримувачів.

1. Попри зростання обсягів видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2011-2014 рр. спостерігається *уповільнення їх темпів приросту* (табл.1.17).

Таблиця 1.17

Видатки місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення в розрізі регіонів України у 2011-2014 рр.*

Регіон	Видатки місцевих бюджетів, тис. грн.				Темп приросту, у % до попереднього року			Індекс споживчих цін, у % до попереднього року		
	2011	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
АРК	1721,9	2059,56	2356,26	580,561	119,6	114,4	24,6	98,4	99,5	-
Вінницька	1453,08	1722,39	1972,56	2143,25	118,5	114,5	108,7	99	99,7	123,3
Волинська	1226,53	1490,42	1762,19	1937	121,5	118,2	109,9	99	99,7	125,9
Дніпропетровська	2767,18	3210,55	3606,57	3969,99	116,0	112,3	110,1	99,7	100,4	125,7
Донецька	3405,51	4091,61	4560,95	3993,82	120,1	111,5	87,6	101,3	101,3	122,0
Житомирська	1296,82	1556,27	1802,11	1974,46	120,0	115,8	109,6	99	99,4	125,2
Закарпатська	1299,47	1574,02	1873,81	2048,35	121,1	119,0	109,3	98,8	99,7	125,7
Запорізька	1472,17	1715,87	1971,55	2119,76	116,6	114,9	107,5	99,3	100,3	125,7
Івано-Франківська	1404,56	1771,91	2058,31	2279,02	126,2	116,2	110,7	99,3	100,0	125,0
Київська	1571,26	1840,77	2045,41	2263,02	117,2	111,1	110,6	99,1	99,9	124,7
Кіровоградська	956,961	1134,6	1316,56	1443,41	118,6	116,0	109,6	98,8	100,1	124,4
Луганська	1665,59	2012,78	2234,52	1667,61	120,8	111,0	74,6	100,3	101,3	125,2
Львівська	2340,59	2759,39	3284,99	3623,46	117,9	119,0	110,3	99,3	100,2	126,7
Миколаївська	1060,91	1276,37	1492,35	1627,3	120,3	116,9	109,0	99,3	100,7	124,9
Одеська	2102,26	2469,18	2841,23	3178,67	117,5	115,1	111,9	99,4	100,9	127,2
Полтавська	1319,22	1568,43	1688,19	1877,11	118,9	107,6	111,2	99,1	99,6	123,8
Рівненська	1375,19	1693,04	2028,18	2189,81	123,1	119,8	108,0	98,9	99,3	127,0
Сумська	988,31	1224,51	1368,66	1486,76	123,9	111,8	108,6	98,8	99,5	124,7
Тернопільська	1030,8	1228,86	1419,32	1596,12	119,2	115,5	112,5	98,9	99,2	125,4
Харківська	2190,11	2535,81	2781,03	3131	115,8	109,7	112,6	99,2	99,6	125,3
Херсонська	955,821	1143,93	1330,52	1454,35	119,7	116,3	109,3	99,4	100,5	124,1
Хмельницька	1265,34	1500,25	1713,5	1875,66	118,6	114,2	109,5	99,6	100,0	123,7
Черкаська	1181,02	1390,59	1558,02	1774,52	117,7	112,0	113,9	99,5	100,3	124,2
Чернівецька	894,856	1092,64	1290,9	1427,92	122,1	118,1	110,6	98,8	99,9	123,5
Чернігівська	955,519	1162,51	1282,81	1387,46	121,7	110,3	108,2	98,8	99,4	126,7
м. Київ	1910,68	2550,38	2701,16	2648,4	133,5	105,9	98,0	101,6	101,5	125,8
м. Севастополь	276,253	328,036	376,725	90,5132	118,7	114,8	24,0	100,7	100,2	-
Всього	40087,9	48104,7	54718,4	55789,3	120,0	113,7	102,0	99,8	100,5	124,9

* складено за даними Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України

2. При цьому, упродовж 2011-2014 рр. відбулося уповільнення темпів приросту видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення загалом по Україні з 20,0% у 2012 р. (у порівнянні з 2011 р.) до 2,0% у 2014 р. (у порівнянні з 2013 р.). В 2014 р. в окремих регіонах (Автономна РК, Донецька та Луганська обл., м. Київ та м. Севастополь) відбулося зниження видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення у порівнянні з попереднім роком, що пов'язано з проведенням антитерористичної операції на сході країни, окупацією частини території України та, відповідно, зміною обсягів фінансування видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення з місцевих бюджетів цих територій.

3. В решти регіонах проблема зниження темпів зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2014 р. поглибилася з огляду на значне зростання індексу споживчих цін (при цьому індекс споживчих цін в переважній більшості регіонів був вищим за середній по Україні – 124,9%), а, отже, зниження купівельної спроможності населення. При цьому, найменш захищені прошарки населення відчують ці проблеми найбільш гостро.

4. Посилення процесів *регіональної диференціації як сукупних видатків місцевих бюджетів на соціальний захист (соціальне забезпечення), так і розмірів зазначених виплат* в розрахунку на одного мешканця зумовлюють значні розбіжності в рівнях матеріального забезпечення осіб за територіальною ознакою. В 2014 р. середній по Україні обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в розрахунку на одного мешканця складав 1287,99 грн. Найвищим цей показник був у Рівненській області – 1886 грн., а найнижчим – у Луганській області – 751 грн. (без урахування Автономної РК та м. Севастополь), при цьому найбільший обсяг фінансових ресурсів у сферу соціального захисту та соціального забезпечення було спрямовано у Донецькій, Дніпропетровській та Львівській областях.

5. *Концентрація підвищеного розміру виплат на соціальний захист та соціальне забезпечення у регіонах з низьким рівнем соціально-економічного розвитку* вказує на проблему надмірної матеріальної залежності їх мешканців від бюджетного забезпечення за умови низької участі вказаних регіонів у формуванні валового національного доходу.

У 2014 р. співвідношення видатків місцевих бюджетів на соціальний захист (соціальне забезпечення) та ВРП (рис.1.29) диференціювалось від 0,9 % (м. Київ) до 11% (Чернівецька обл.). Загалом, у 2014 р. вирізняється група областей, де обсяг видатків на одного мешканця, а також співвідношення видатків і ВРП є найвищими, серед них – Рівненська, Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська, Житомирська, Чернівецька та Тернопільська області.

6. Соціальні допомоги в структурі видатків соціального захисту та соціального забезпечення займають найбільшу частку, що обумовлено охопленням значної чисельності отримувачів (малозабезпечені сім'ї та самотні громадяни, сім'ї з дітьми, інваліди та ін.). *Диференціація середніх розмірів соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям за регіонами України та зростання частки соціальних допомог в структурі доходів домогосподарств*, доводить тезу про те, що соціальна допомога починає бути основним джерелом доходу багатьох сімей та не сприяє їх реінтеграції до трудової діяльності.

В розрізі регіонів України у 2014 р. середні розміри соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям значно диференційовані (рис. 1.30), при чому, найвищий розмір соціальних допомог у 2014 р. отримували мешканці Рівненської (2242,07 грн.), Житомирської (2612,86 грн.) та Кіровоградської (2536,94 грн.) областей, а найнижчий – у Чернігівській (1470,61 грн.), Вінницькій (1400,30 грн.) областях та м. Київ (1416,13 грн.).

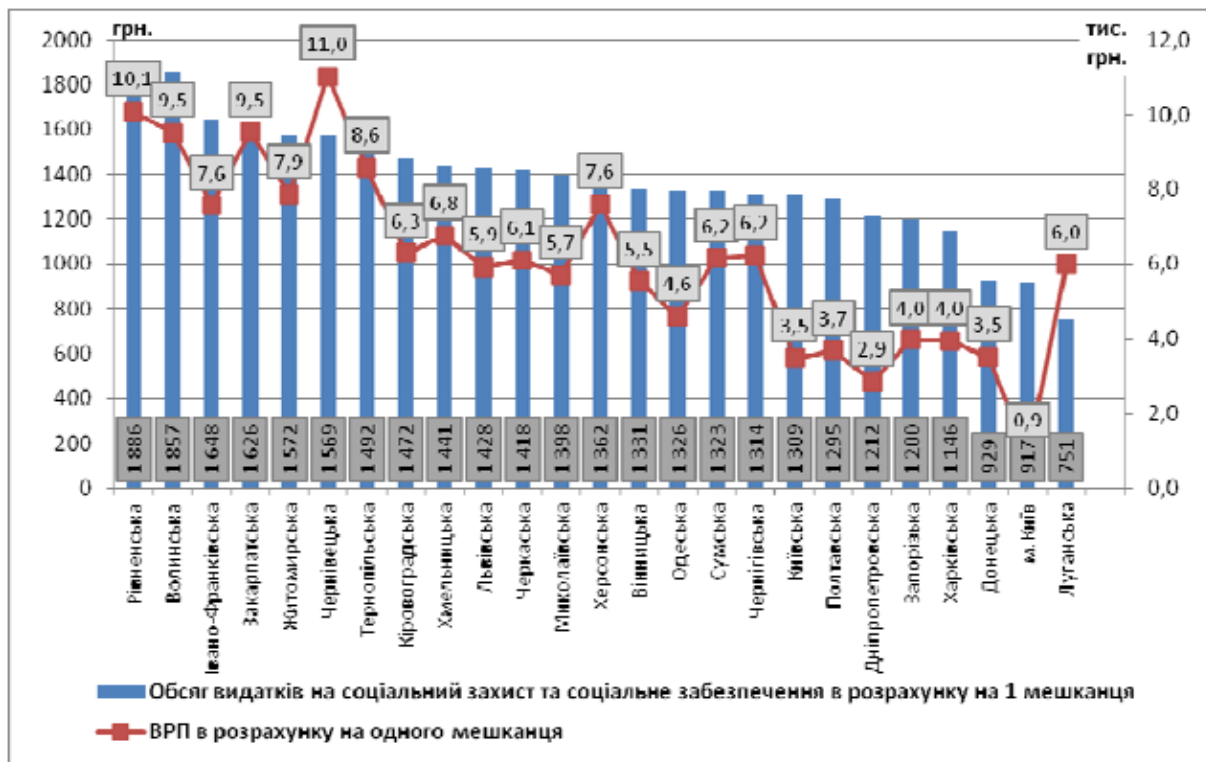

Рис. 1.29. Розподіл видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення через місцеві бюджети в розрізі регіонів України у 2014 р.*

* складено за даними Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України

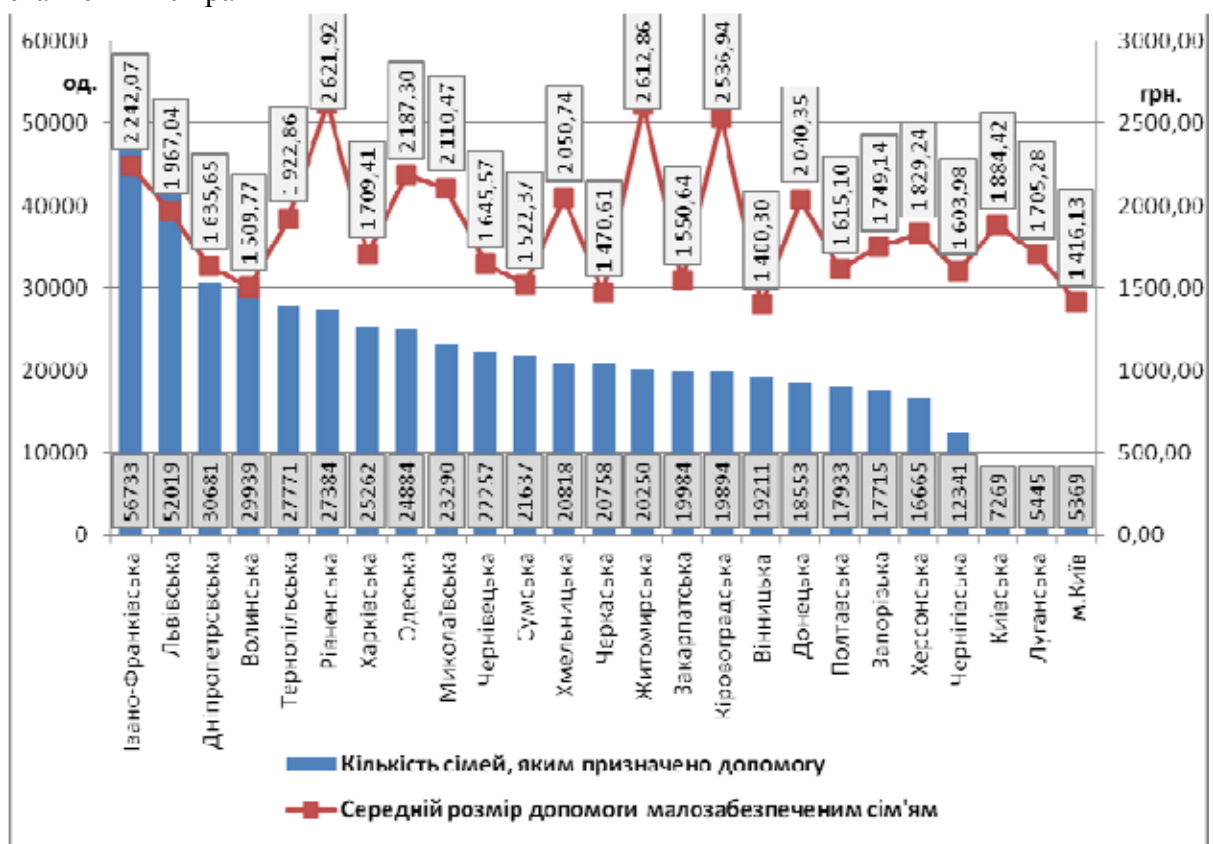

Рис. 1.30. Чисельність одержувачів та середній розмір допомоги малозабезпеченим сім'ям в розрізі регіонів України в 2014 р.*

* складено за даними Державної служби статистики України

За кількістю сімей, що отримали допомогу, із загальної сукупності вирізняються Івано-Франківська та Львівська області, при цьому середній розмір зазначеного виду допомоги був також вищим, ніж в цілому по Україні, що значною мірою обумовлюється дією спеціальних законів, що передбачають підвищені розміри багатьох соціальних виплат.

7. Серед видів та форм соціального захисту (соціального забезпечення), що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, найбільше суперечностей викликають пільги. *Відсутність уніфікованих підходів до планування, недосконалий механізм призначення та фінансування пільг призводить до розпорошення та неефективного використання фінансових ресурсів, спрямованих у сферу.*

Варто зауважити, що можливість реального відображення ситуації щодо фінансування пільг, ускладнена відсутністю достовірної інформації про чисельність пільговиків не тільки в розрізі регіонів, а й в цілому по Україні. Автоматизована інформаційна система “Єдиний державний реєстр осіб, які мають право на пільги” (ЄДАРП), створена з метою обліку чисельності пільговиків, значною мірою прив’язана до місця реєстрації пільговика, при цьому існує проблема персоніфікації особових рахунків одержувачів пільг, що змінили місце проживання, що поглиблюється відсутністю адекватної оцінки рівня їх матеріальної забезпеченості.

Наявні механізми фінансування пільг в сфері соціального захисту та соціального забезпечення (надання пільг за професійною ознакою або за заслуги перед Батьківщиною, а не від рівня малозабезпеченості) зумовлюють негативні тенденції зростання нерівності серед населення, відволікаючи при цьому ресурси, що мають бути спрямовані для матеріального забезпечення соціально незахищених категорій громадян.

З огляду на виявлені проблеми, виникає необхідність впорядкування механізму надання та фінансування пільг, в першу чергу в частині створення повної та достовірної інформаційної бази щодо пільговиків, що є одним із способів уникнення зловживань в частині отримання та, відповідно, поступової заміни такого виду соціального захисту та соціального забезпечення як пільга адресними соціальними допомогами.

8. *Відсутність проведення оцінки потреб в соціальних послугах* територіальними центрами зумовлюють значні розбіжності рівнях завантаження територіальних центрів особами, що обслуговуються ними та в рівнях фінансування в розрахунку на одного споживача послуг.

Окремі показники завантаження та фінансування соціальних послуг територіальними центрами соціального обслуговування та їх відділеннями з місцевих бюджетів України у 2014 р. наведено у табл. 1.18. Найвищий рівень видатків на фінансування послуг територіальними центрами в розрахунку на одного споживача послуг був у м. Київ (2955,58 грн.) та Донецькій обл. (2330,71 грн.), а найнижчий – у Миколаївській (777,73 грн.) та Івано-Франківській (816,42 грн.) областях, при чому розмах варіації становив 2177,85 грн.

У 2014 спостерігалась значна диференціація рівня завантаження територіальних центрів особами, що ними обслуговуються від 4740 осіб у Чернівецькій області до 1078 осіб у Вінницькій області. При цьому має місце невідповідність в рівнях завантаження відділень територіальних центрів особами, що ними обслуговуються у 2014 р. (від 326 осіб на 1 відділення у Запорізькій області до 844 особи – у Чернівецькій області), та рівнях видатків на одне відділення (від 458523 грн. у Івано-Франківській області до 1092581 грн. у м. Києві) в розрізі регіонів України.

Таблиця 1.18

Окремі показники завантаження та фінансування територіальних центрів соціального обслуговування в розрізі регіонів України у 2014 р.*

Регіон	Рівень завантаження територіальних центрів	Рівень завантаження відділень	Обсяг фінансування на 1 терцентр	Обсяг фінансування на 1 відділення	Обсяг фінансування на 1 споживача послуг
	<i>осіб</i>	<i>осіб</i>	<i>грн.</i>	<i>грн.</i>	<i>грн.</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Вінницька	1078	363	2100439	707291	1949,17
Волинська	2543	727	3358862	959675	1320,93
Дніпропетровська	1580	450	2809494	800470	1778,67
Донецька	1434	453	3341455	1055196	2330,71
Житомирська	1841	606	2182460	718928	1185,68
Закарпатська	1140	328	2238886	644528	1964,39
Запорізька	1513	326	2308016	497417	1525,58
Івано-Франківська	2631	562	2147820	458523	816,42
Київська	1546	411	2055853	546086	1329,59
Кіровоградська	2707	800	2880839	851157	1064,25
Луганська	1995	565	3501900	991104	1755,22
Львівська	3111	739	3752797	892058	1206,47
Миколаївська	3292	603	2560493	469098	777,73
Одеська	1384	527	2026064	770785	1463,56
Полтавська	3501	727	3702780	768501	1057,59
Рівненська	2906	753	2969596	769895	1021,82
Сумська	1819	494	2180540	592538	1198,99
Тернопільська	2616	638	3355130	818324	1282,39
Харківська	2311	626	2671251	723823	1156,12
Херсонська	1835	570	1718897	534252	936,82
Хмельницька	2368	698	2581501	760864	1090,03
Черкаська	2387	614	2982687	766977	1249,81
Чернівецька	4740	844	4286745	763393	904,44
Чернігівська	2065	521	3344358	844207	1619,88
м. Київ	2403	370	7101778	1092581	2955,58
Всього	2173	570	2848247	746969	1310,58

* складено за даними Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України

Означені проблеми у сфері фінансового регулювання системи соціального захисту та соціального забезпечення вказують на необхідність трансформації розподільчих відносин, зменшення обсягу неефективних видатків, зміни підходів до механізмів надання і фінансування видатків місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення, зокрема:

– враховуючи, що питання належного фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення лежить як у площині достатнього обсягу фінансових ресурсів, спрямованих в галузь, так і в механізмах їх розподілу, першочерговими заходами в контексті реформування галузі є виявлення неефективних видатків місцевих бюджетів та спрямування вивільнених коштів для підвищення матеріального забезпечення осіб, що опинились в складних життєвих обставинах;

– встановлення єдиних підходів до планування, призначення та фінансування пільг з метою уникнення неефективного використання фінансових ресурсів в частині верифікації соціальних виплат та отримувачів пільг та, у перспективі, поступова заміна такого виду соціального захисту як пільга, іншими (більш соціально справедливими), що відповідатиме основній меті соціального захисту – забезпечення матеріальної підтримки соціально незахищених осіб;

– з метою зниження диференціації регіонів в частині надання соціальних допомог малозабезпеченим особам пріоритетом є розроблення механізмів посилення їх адресності та проведення широкомасштабної політики реінтеграції вказаних осіб до трудової діяльності з урахування регіональної специфіки;

– нівелювання розбіжностей в рівнях завантаження та рівнях фінансування стаціонарних закладів надання соціальних послуг потребує проведення оцінки потреб в соціальних послугах з урахуванням територіальних відмінностей контингенту отримувачів соціальних послуг;

– забезпечення прозорості (відкритості) надання соціальних послуг і здійснення соціальних виплат потребує синхронізації єдиних вимог щодо інформаційного забезпечення галузі, що дозволить забезпечити прозорість фінансових потоків, підвищити платіжну та звітну дисципліну, цільове використання фінансових ресурсів, своєчасне та належне надання якісних послуг і здійснення соціальних виплат.

1.4. Інвестиційна діяльність та її ефективність на регіональному рівні

В Україні з 2013 року почала формуватися тенденція до скорочення інвестування економіки, зокрема у 2014 році падіння обсягів капітальних інвестицій становило 12,2%⁴³, а у січні-вересні 2015 року – 9,2%⁴⁴. Незважаючи на те, що у 2014 році Україна за рівнем прямих іноземних інвестицій серед 196 країн світу посіла 42 місце⁴⁵, обсяги прямих іноземних інвестицій (за наростаючим підсумком) у 2014 році були на 21% меншими, ніж у 2013-му. Станом на 1 жовтня 2015 року, порівняно з аналогічним періодом 2014-го, інвестування з боку іноземних інвесторів скоротилося на 9,4%, що насамперед зумовлено курсовою різницею внаслідок девальвації гривні.

Зниження обсягів інвестицій упродовж останніх років безпосередньо відображається на стані вітчизняної економіки, яка перебуває у стадії рецесії. Зокрема, у 2014 році Україна зайняла перше місце у світі за темпами падіння ВВП (6,5%), опередивши такі країни як Лівія,

---

⁴³ Узагальнені дані по Україні вказані без урахування тимчасово анексованої території АР Крим і м. Севастополь.

⁴⁴ Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

⁴⁵ Рейтинг стран мира по уровню прямых иностранных инвестиций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/research/foreign-direct-investment-index/info>.

Макао і Екваторіальна Гвінея⁴⁶. Згідно з прогнозами, подібна динаміка спостерігатиметься до кінця 2015 року, в якому падіння становитиме 4%.

Загалом за рівнем інвестиційної привабливості Україна у 2015 році посідає 89 місце серед 174 досліджених країн світу, згідно з даними міжнародної консалтингової мережі BDO⁴⁷. Незважаючи на поліпшення позицій у цьому рейтингу, порівняно з попереднім роком, на 20 позицій та оптимістичні прогнози Уряду, інвестиційний клімат в Україні залишається несприятливим. Так, за результатами досліджень Європейської бізнес асоціації⁴⁸, тенденція до погіршення інвестиційного клімату в Україні розпочалася ще з III кварталу 2011 року і триває дотепер. Виняток становили II-III квартали 2013 року і I-II квартали 2014 року, коли відбулося незначне його покращення. У 2015 році спостерігалася відносно стабільна динаміка значень індексу інвестиційної привабливості України (I квартал – 2,51, II квартал – 2,66, III квартал – 2,56 і IV квартал – 2,57), однак вони продовжували перебувати в негативній площині. Понад 80% опитаних Європейською бізнес асоціацією керівників компаній у IV кварталі 2015 року не задоволені поточним станом інвестиційного клімату в Україні. Зокрема, до основних стримуючих чинників розвитку інвестиційної діяльності в Україні вони відносять: тиск податкових органів / відсутність податкової реформи, високий рівень корупції та відсутність реформ у цьому напрямі, слабке валютне регулювання, відсутність судової, земельної реформ. Тобто, несприятливий інвестиційний клімат в Україні здебільшого зумовлений дією внутрішніх ризиків, а не зовнішніх, таких як військова агресія з боку Російської Федерації.

Зміна умов інвестування в Україні загалом відобразилася на рівні інвестиційної привабливості та обсягах інвестування регіонів. Так, згідно з рейтингом інвестиційної привабливості регіонів, проведеного Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій⁴⁹, за 2013-2014 рр. інвестиційний клімат в окремих регіонах істотно погіршився (табл. 1.21). Зокрема, з 12 регіонів, позиції яких знизилися у цьому рейтингу, найбільше падіння було в Донецькій (-18 пунктів), Луганській (-14), а також Закарпатській (-14) областях. Керівники підприємств у цих регіонах ключовими перешкодами в інвестиційній діяльності 2014 року називали: високий конкурентний тиск, недостатній попит, несприятливу політичну ситуацію (у Донецькій і Луганській областях), високий податковий тягар (у Закарпатській і Луганській областях), високі ставки кредитування (у Закарпатській області), високий регулятивний тиск (у Донецькій області), проблеми ліквідності (у Закарпатській і Луганській областях), а також корупцію (у Донецькій області).

У 2014 році, порівняно з 2013 роком, значно покращився рівень інвестиційної привабливості у Запорізькій, Івано-Франківській, Волинській і Чернігівській областях, які у наведеному рейтингу піднялися на 11-12 позицій. Окрім того, за цей період змінилися лідери за рівнем інвестиційної привабливості. Львівська область, покращивши свої позиції, закріпилася на місці лідера, тоді як Харківська, Донецька і Дніпропетровська області полишили п'ятірку лідерів. Їхні місця зайняли Івано-Франківська, Одеська і Вінницька області. Незважаючи на погіршення своїх позицій у цьому рейтингу (на 1 пункт), Київська область посідає 5 місце.

---

⁴⁶ Bloomberg: Україна вошла в пятерку стран с самыми “несчастливыми” экономиками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://apostrophe.com.ua/news/economy/2015-03-03/bloomberg-ukraina-yoshla-v-pyaterku-stran-s-samyimi-neschastnyimi-ekonomikami/17014>

⁴⁷ Україна піднялася в рейтингу інвестиційної привабливості [Електронний ресурс] BBC України. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/business/2015/06/150605_investattractivness_ukraine_az

⁴⁸ Індекс інвестиційного клімату [Електронний ресурс]. Європейська бізнес асоціація. – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/static/indices/iai/EBA_Investment_Attractiveness_Index_4th_quarter_2015_UA.pdf

⁴⁹ Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України за 2013 рік / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2013. – 50 с.; Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України за 2014 рік / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2014. – 390 с.

Незмінно низькою інвестиційна привабливість залишилася у Чернівецькій області. У 2014 році аутсайдерами у рейтингу інвестиційної привабливості стали також Херсонська, Закарпатська, Луганська і Донецька області. Тоді як у 2013 році ними були Запорізька, Кіровоградська, Полтавська і Хмельницька області.

Водночас, незважаючи на зміну інвестиційної привабливості регіонів України за останні два роки, структура капітальних і прямих іноземних інвестицій за регіонами не зазнала істотних трансформацій (табл. 1.19). Так, упродовж 2012-2014 рр. незмінними лідерами у рейтингу регіонів України за обсягом капітальних і прямих іноземних інвестицій були м. Київ, Донецька, Дніпропетровська і Київська області. Однак за цей період у рейтингу регіонів за обсягами капітальних інвестицій Донецька область опустилася на 2 пункти, тоді як Київська і Дніпропетровська області піднялися на 1 пункт. Також покращили свої позиції у цьому рейтингу (на 3 пункти) Івано-Франківська, Хмельницька і Волинська області. Натомість незмінними у 2014 році, порівняно з 2012-м, залишилися позиції м. Київ, Волинської, Запорізької і Херсонської областей.

Таблиця 1.19

Рейтинг регіонів України за рівнем інвестиційної привабливості

Регіони	2013 рік	2014 рік	Зміна рейтингу за 2013-2014 рр.
Вінницька	12	4	+8
Волинська	18	7	+11
Дніпропетровська	5	6	-1
Донецька	3	21	-18
Житомирська	17	10	+7
Закарпатська	9	23	-14
Запорізька	24	12	+12
Івано-Франківська	14	2	+12
Київська	6	13	-7
Кіровоградська	23	20	+3
Луганська	8	22	-14
Львівська	2	1	+1
Миколаївська	15	16	-1
Одеська	10	3	+7
Полтавська	22	19	+3
Рівненська	7	14	-7
Сумська	13	15	-2
Тернопільська	16	11	+5
Харківська	1	8	-7
Херсонська	19	24	-5
Хмельницька	21	18	+3
Черкаська	11	17	-6
Чернівецька	25	25	0
Чернігівська	20	9	+11
м. Київ	4	5	-1

Складено за: Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України за 2013 рік / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2013. – 50 с.; Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України за 2014 рік / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2014. – 390 с.

Найнижчі обсяги капітальних інвестицій серед регіонів України у 2012-2014 рр. залучалися у Чернівецькій, Херсонській, Закарпатській і Чернігівській областях. У 2014 році до аутсайдерів приєдналася Тернопільська область, яка опустилася у рейтингу за цей період з 17 до 22 місця. Одне з найбільших падінь у рейтингу (на 3 пункти) продемонстрували Кіровоградська, Луганська і Харківська області. У січні-вересні 2015 року рейтинг регіонів за обсягами капітальних інвестицій зазнав змін, порівняно з попередніми роками. Так, до лідерів (м. Київ, Дніпропетровської і Київської області) доєдналися Львівська і Харківська області, тоді як Донецька область зайняла 11 місце у рейтингу. Найнижчий рівень інвестування економіки за цей період спостерігався у Луганській, Чернівецькій, Херсонській, Тернопільській областях. Найбільшим скорочення капітальних виявлено у Луганській (-79,3%) і Донецькій (63,6%) областях.

Загалом, у січні-вересні 2015 року, порівняно з аналогічним періодом 2014 року, приріст капітальних інвестицій відбувся у 9-ти регіонах України, зокрема, найвищий у Волинській (41,0%), Хмельницькій (29,8%), Миколаївській (16,5%), Київській (12,2%) областях і м. Київ (12,3%). Це є позитивним явищем, зважаючи на те, що у січні-вересні 2014 року, порівняно з аналогічним періодом 2013 року, приріст капітальних інвестицій спостерігався лише у двох областях (Івано-Франківській і Хмельницькій). Тобто можна говорити про поступове відновлення інвестиційної активності в регіонах України.

У рейтингу регіонів за обсягами прямих іноземних інвестицій Івано-Франківська і Житомирська області піднялися на 3 і 2 пункти, відповідно, що було найкращим показником серед регіонів України. Натомість протилежною ситуація була для Сумської, Запорізької, Херсонської і Черкаської областей. Незмінними аутсайдерами за обсягами прямих іноземних інвестицій в Україні залишаються Тернопільська, Чернівецька, Кіровоградська, Чернігівська і Хмельницька області. У 2014 році, порівняно з 2012-м, більшість (13) областей залишилися на своїх позиціях у рейтингу, в т.ч. і п'ятірка лідерів табл. 1.20).

Таблиця 1.20

Рейтинг регіонів України за обсягом капітальних (КІ)
і прямих іноземних (ПІІ) інвестицій

Регіони	Місце регіону в рейтингу						Зміна рейтингу за 2012-2014 рр.	
	2012 рік		2013 рік		2014 рік			
	КІ	ПІІ	КІ	ПІІ	КІ	ПІІ	КІ	ПІІ
Вінницька	11	19	11	18	11	18	0	+1
Волинська	18	15	16	16	15	15	+3	0
Дніпропетровська	3	2	3	2	2	2	+1	0
Донецька	2	3	2	3	4	3	-2	0
Житомирська	19	16	18	15	19	14	0	+2
Закарпатська	23	13	23	13	21	13	+2	0
Запорізька	10	8	10	8	10	10	0	-2
Івано-Франківська	12	12	13	12	9	9	+3	+3
Київська	4	5	4	5	3	5	+1	0
Кіровоградська	14	23	17	22	17	23	-3	0
Луганська	9	11	6	11	12	11	-3	0
Львівська	7	6	7	6	5	7	+2	-1
Миколаївська	13	20	12	19	14	19	-1	+1

Продовження табл. 1.20

Одеська	6	7	5	7	7	6	-1	+1
Полтавська	8	9	8	9	6	8	+2	+1
Рівненська	21	17	21	17	20	16	+1	+1
Сумська	20	14	22	14	18	17	+2	-3
Тернопільська	17	25	19	25	22	25	-5	0
Харківська	5	4	9	4	8	4	-3	0
Херсонська	24	18	25	20	24	20	0	-2
Хмельницька	16	21	14	21	13	21	+3	0
Черкаська	15	10	15	10	16	12	-1	-2
Чернівецька	25	24	24	24	25	24	0	0
Чернігівська	22	22	20	23	23	22	-1	0
м. Київ	1	1	1	1	1	1	0	0

Складено за: Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Станом на 1 жовтня 2015 року структура рейтингу регіону за обсягами прямих іноземних інвестицій не зазнала істотних змін. Як і у попередні роки, найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій за наростаючим підсумком надійшли в економіку м. Київ, Дніпропетровської, Донецької, Харківської і Київської областей. Водночас в усіх без винятку регіонах України у січні-вересні 2015 року, порівняно з аналогічним періодом 2014 року, спостерігалось скорочення обсягів прямих іноземних інвестицій, зокрема найбільше у Черкаській (на 30,5%), Вінницькій (27,6%), Кіровоградській (27,1%) і Сумській (25,7%) областях.

Для об'єктивної оцінки *ефективності інвестиційної діяльності* на регіональному рівні⁵⁰ здійснено кореляційно-регресійний аналіз наявності, щільності та істотності зв'язку між інвестиціями і множиною показників, що характеризують рівень економічного розвитку регіону (табл. 1.21). За результатами дослідження проведено побудову регресійних однофакторних моделей.

Таблиця 1.21

Пари показників для кореляційно-регресійного аналізу результатів інвестиційної діяльності в регіонах України

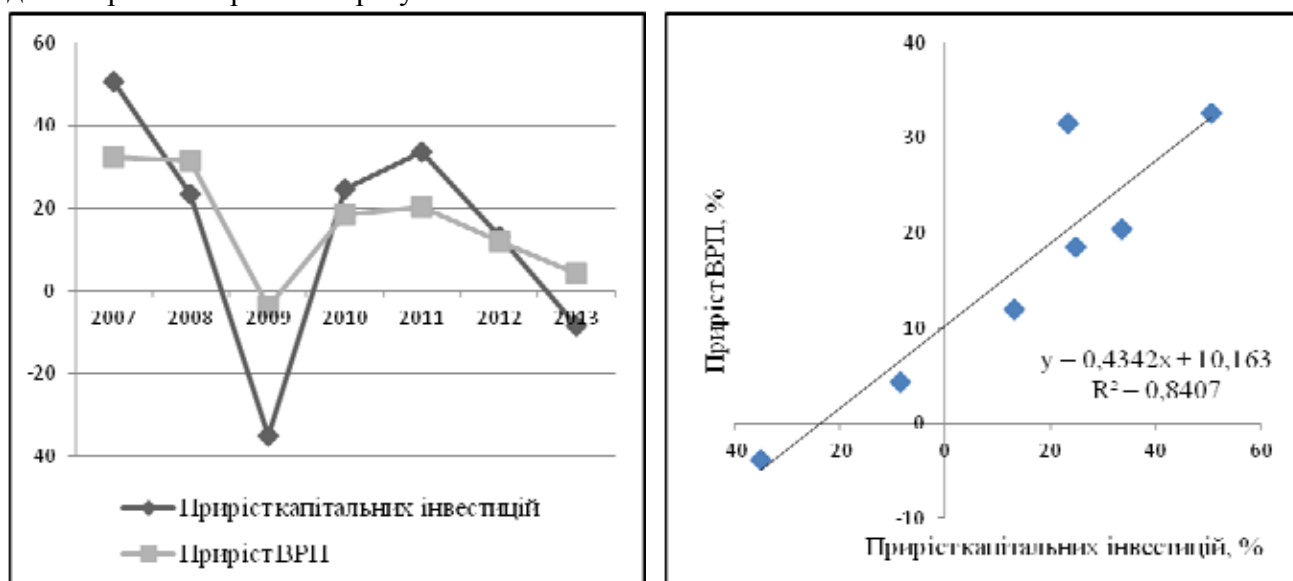
№ з/п	Факторні (незалежні) показники	Результативні показники
1	Капітальні інвестиції, млн. грн.	Валовий регіональний продукт, млн. грн.
2	Капітальні інвестиції, млн. грн.	Фінансовий результат прибуткових підприємств, млн. грн.
3	Капітальні інвестиції, млн. грн.	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн. грн.
4	Капітальні інвестиції, млн. грн.	Обсяг реалізованих послуг, млн. грн.
5	Капітальні інвестиції у промисловість, млн. грн.	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.

⁵⁰ Окрім окупованої території АР Крим та м. Севастополь.

Узагальнюючим показником, що відображає стан розвитку економіки регіону, є валовий регіональний продукт (ВРП). Динаміка приросту даного показника значною мірою синхронна з динамікою приросту капітальних інвестицій в Україні за період 2006-2013 рр. (рис. 1.31а).

Результати кореляційного аналізу свідчать про наявність прямого лінійного зв'язку між зміною обсягу капітальних інвестицій та приростом ВРП (рис. 1.31б). Коефіцієнт кореляції між цими показниками становить $+0,917$. Для оцінки адекватності лінійної регресійної моделі ($y = 0,4342x + 10,163$)⁵¹ розраховано F -критерій Фішера⁵², значення якого становить 26,38. При рівні значимості 1% для $V_1=1$ і $V_2=n-2=7-2=5$ ступенів вільності⁵³ з таблиці розподілу Фішера критичне значення F -критерію становить 16,26, що підтверджує достовірність отриманих результатів.

а) динаміка показників ВРП та капітальних інвестицій

б) вплив приросту капітальних інвестицій на приріст обсягу ВРП

Рис. 1.31. Залежність між зміною обсягу капітальних інвестицій і ВРП в Україні за період 2006-2013 рр.

У розрізі регіонів щільність та істотність досліджуваного зв'язку дещо слабша, однак в окремих областях коефіцієнти кореляції та детермінації достатньо високі (табл. В, Додаток В.1). Виявлено, що у Київській області приріст ВРП на 70% зумовлений приростом капітальних інвестицій у цьому регіоні. Водночас у Вінницькій області цей показник становить 57,7%, Дніпропетровській – 67,5%, Львівській – 74,8%, Сумській – 81,6%.

Одним із основних показників ефективності освоєння підприємством інвестицій є прибуток. Станом на 2014 рік частка прибуткових підприємств в Україні становила 66,3%. При побудові кореляційно-регресійної моделі для оцінки впливу капітальних інвестицій на

⁵¹ $y = ax + b$ – рівняння лінійної регресії, де y – результативна змінна, a – коефіцієнт регресії, x – незалежна змінна, b – вільний член рівняння регресії.

⁵² У регресійному аналізі F -критерій Фішера дозволяє оцінювати значимість лінійних регресійних моделей.

⁵³ Під числом ступенів вільності розуміють різницю між числом дослідів (n) та числом характеристик, які визначаються за утвореними даними незалежно одне від одного. При аналізі взаємозалежності між показниками капітальних інвестицій та ВРП $n=7$, при оцінці решти пар показників $n=8$.

прибутковість підприємств результативною ознакою обрано фінансовий результат прибуткових підприємств.

Упродовж 2006-2013 рр. динаміка фінансового результату прибуткових підприємств за напрямом руху відповідала динаміці обсягів капітальних інвестицій (рис. 1.32а). Попри скорочення надходжень інвестицій у 2014 році відносно попереднього року на 12,2%, фінансовий результат прибуткових підприємств зріс на 46,3%. Пояснити цей факт можна за допомогою результатів кореляційно-регресійного аналізу, зокрема коефіцієнт детермінації ($R^2=0,526$) вказує на те, що варіація доходів прибуткових підприємств лише на 52,6% зумовлена обсягами капітальних інвестицій (рис. 1.32б). Коефіцієнт залишкової детермінації ($1-0,526$) свідчить, що фінансовий результат прибуткових підприємств на 47,4% залежить від інших чинників (окрім інвестицій).

На регіональному рівні взаємозалежність між досліджуваною парою показників виявлено лише у Закарпатській ($r=0,814$), Київській ($r=0,745$), Луганській ($r=0,795$) та Черкаській ($r=0,738$) областях (Додаток В, табл. В.2). У решті регіонів використання лінійного рівняння регресії для оцінки впливу інвестицій на отримання доходів прибутковими підприємствами неможливе через низьку значущість коефіцієнтів кореляції.

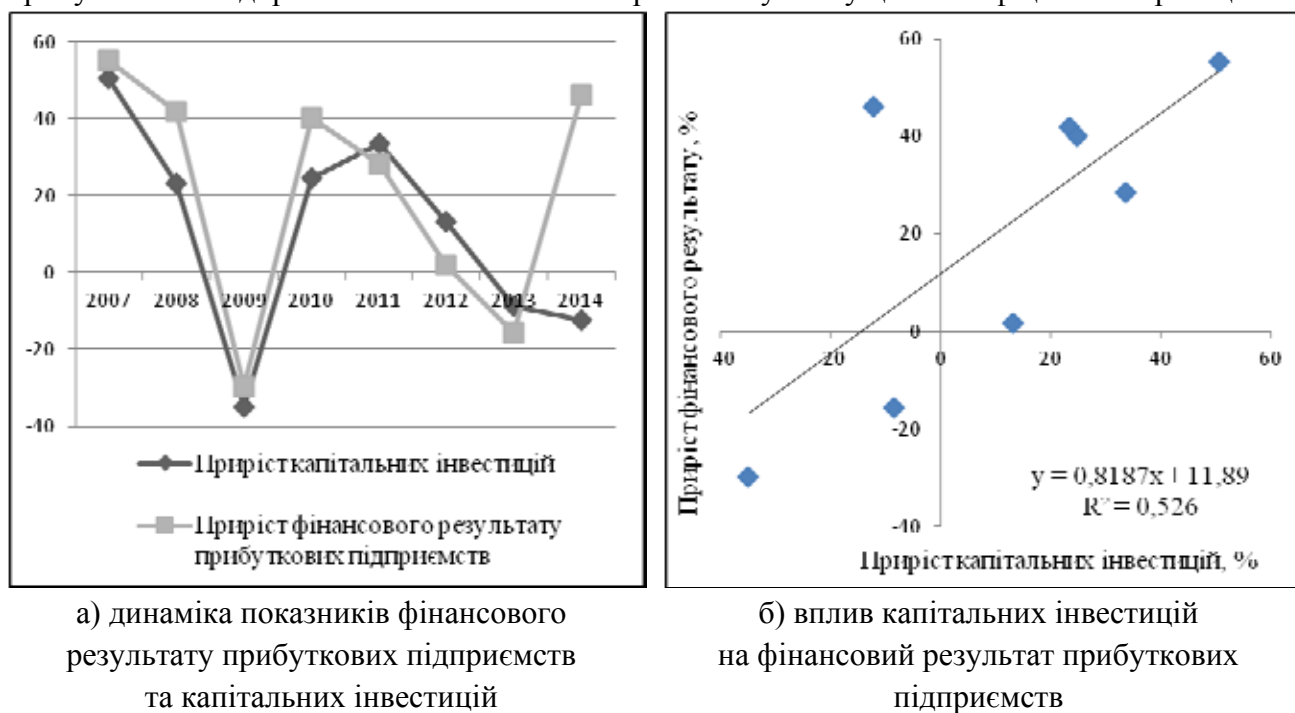

Рис. 1.32. Залежність між зміною обсягу капітальних інвестицій і фінансовим результатом прибуткових підприємств в Україні за період 2006-2014 рр.

Збитковість значної частки підприємств можна пояснити уповільненням темпів зростання обсягів випуску і реалізації продукції. Кореляційний аналіз взаємозалежності між надходженням капітальних інвестицій і обсягом реалізованої промислової продукції в Україні у досліджуваний період виявив певні тенденції зміни динаміки цих показників (рис. 1.33а). Так, починаючи з 2012 року, спостерігається стрімке скорочення обсягу інвестицій і обсягу реалізованої промислової продукції.

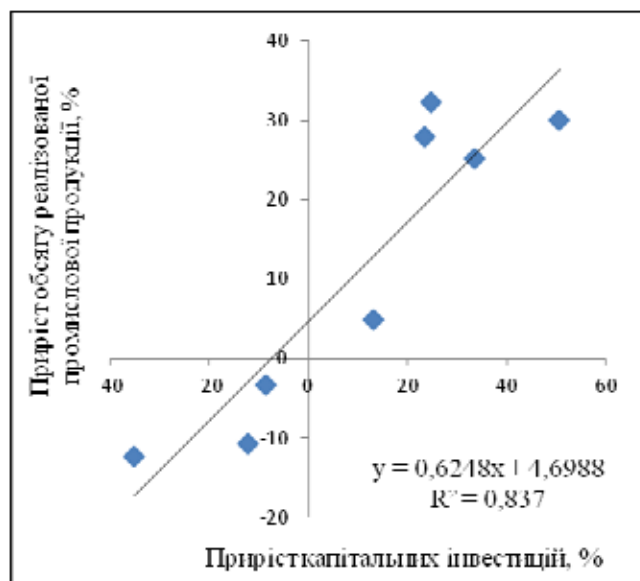
Результати проведеного кореляційного аналізу свідчать про наявність прямого і тісного зв'язку між зміною обсягу капітальних інвестицій та обсягом реалізованої

промислової продукції ($r=+0,915$). Графічне зображення за допомогою кореляційного поля підтверджує наявність прямої лінійної залежності між цими показниками, а коефіцієнт детермінації ($R^2=0,837$) демонструє високу його щільність (рис. 1.33б).

У розрізі регіонів кореляційний аналіз взаємозв'язку між зміною обсягу капітальних інвестицій та обсягом реалізованої промислової продукції дозволяє зробити висновок про високу їх щільність зв'язку в таких областях як Вінницька ($r=+0,789$; $R^2=0,622$), Дніпропетровська ($r=+0,815$; $R^2=0,664$), Донецька ($r=+0,782$; $R^2=0,611$), Житомирська ($r=+0,802$; $R^2=0,643$), Закарпатська ($r=+0,928$; $R^2=0,860$), Запорізька ($r=+0,747$; $R^2=0,558$), Львівська ($r=+0,963$; $R^2=0,927$), Хмельницька ($r=+0,791$; $R^2=0,626$), Черкаська ($r=+0,754$; $R^2=0,569$) та Чернівецька ($r=+0,776$; $R^2=0,603$). Розрахунок F -критерію Фішера підтверджує гіпотезу про значущість рівнянь регресії для характеристики взаємовпливу даної пари показників (Додаток В, табл. В.3).

а) динаміка показників обсягу реалізованої промислової продукції та капітальних інвестицій

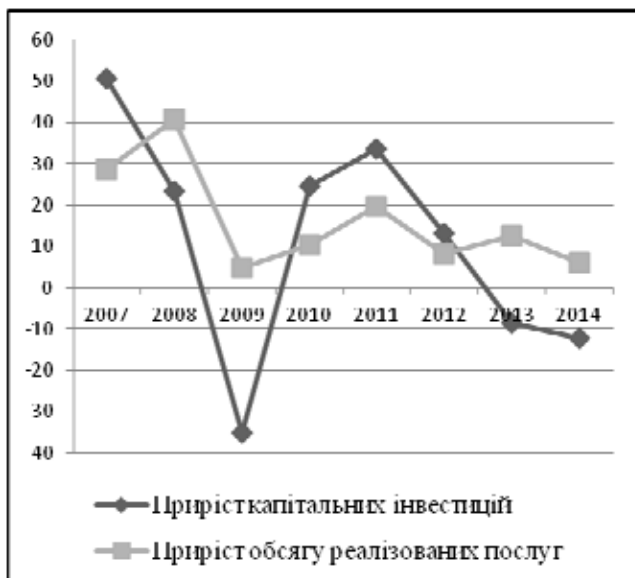
б) вплив рівня капітальних інвестицій на обсяг реалізованої промислової продукції

Рис. 1.33. Залежність між зміною обсягу капітальних інвестицій і обсягом реалізованої промислової продукції в Україні за період 2006-2014 рр.

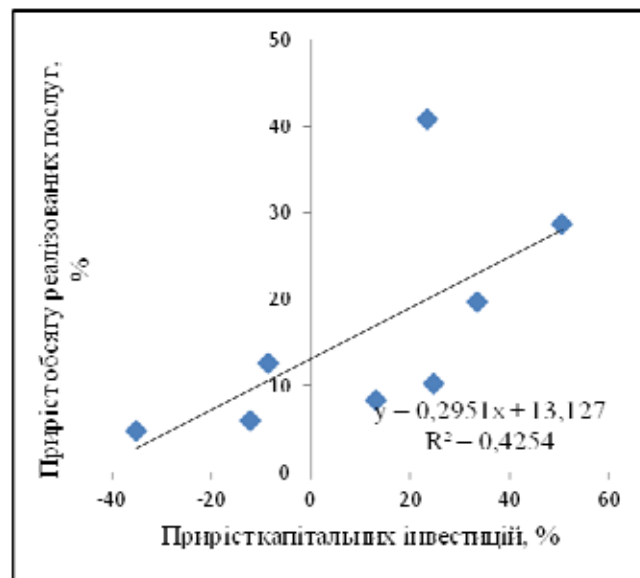
Динаміка показника обсягу реалізованих послуг має позитивну тенденцію до зростання, на відміну від нестабільної динаміки показника обсягу реалізованої промислової продукції (рис. 1.34а).

Аналіз лінійної регресійної моделі в Україні за період 2006-2014 рр. не виявив прямої лінійної залежності зміни обсягу реалізованих послуг від зміни обсягу капітальних інвестицій (рис. 1.34б). Розрахований коефіцієнт кореляції ($r=+0,652$) та оцінка адекватності лінійної регресійної моделі $y = 0,2951x + 13,127$ (значення F -критерію Фішера становить 4,442) вказують на недостатній рівень кореляції між досліджуваною парою показників.

Дослідження на рівні окремих регіонів виявило пряму лінійну залежність зміни обсягу реалізованих послуг від зміни обсягу інвестицій у Волинській, Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Сумській та Чернівецькій областях (Додаток В, табл. В.4). Висока щільність кореляційного зв'язку дає змогу зробити висновок, що зміна обсягу реалізованих послуг у Донецькій області на 77% пов'язана із надходженнями капітальних інвестицій, у Херсонській – на 75,7%, а у Хмельницькій – на 81,6%.

а) динаміка показників обсягу реалізованих послуг та капітальних інвестицій

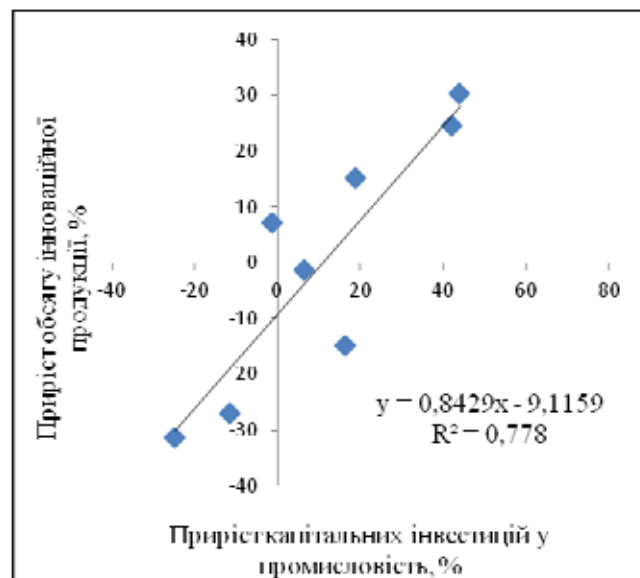
б) вплив рівня капітальних інвестицій на обсяг реалізованих послуг

Рис. 1.34. Залежність між зміною обсягу капітальних інвестицій і обсягом реалізованих послуг в Україні за період 2006-2014 рр.

З 2012 р. в Україні динаміка приросту капітальних інвестицій у промисловість має тенденцію до спаду, що, безумовно, негативно позначається на динаміці показника обсягу реалізованої інноваційної продукції (рис. 1.35а). Щільність такого зв'язку підтверджується результатами кореляційно-регресійного аналізу ($r=+0,882$). Зокрема, 77,8% зміни обсягу реалізованої інноваційної продукції можна пояснити зміною загального обсягу капітальних інвестицій у промисловість (рис. 1.35б).

а) динаміка показників обсягу реалізованої інноваційної продукції та капітальних інвестицій у промисловість

б) вплив капітальних інвестицій у промисловість на обсяг реалізованої інноваційної продукції

Рис. 1.35. Залежність між зміною капітальних інвестицій у промисловість та обсягом реалізованої інноваційної продукції в Україні за період 2006-2014 рр.

Дослідження на рівні регіонів виявило дещо слабший, проте статистично значимий зв'язок між даною парою показників у Вінницькій ($r=+0,754$; $R^2=0,569$) і Сумській ($r=+0,789$; $R^2=0,623$) областях та місті Києві ($r=+0,798$; $R^2=0,637$). Відсутність кореляційних зв'язків у решті регіонів свідчить про неефективність використання капітальних інвестицій (табл. В, Додаток В.5).

Узагальнену інформацію про ефективність інвестування в регіонах України можна отримати за допомогою інтегрального оцінювання. Базою для побудови інтегрального індексу ефективності інвестицій в Україні та регіонах обрано 5 показників: співвідношення валового регіонального продукту (ВРП) і капітальних інвестицій; фінансового результату прибуткових підприємств і капітальних інвестицій; обсягу промислової продукції і капітальних інвестицій; обсягу наданих послуг і капітальних інвестицій; обсягу реалізованої інноваційної продукції і витрат на інновації. Така сукупність показників дасть можливість комплексно розглянути ефективність інвестування в Україні загалом та в регіонах зокрема. Розрахунок інтегрального індексу за період 2006-2014 рр.⁵⁴ здійснено на основі методу таксономії.

В Україні упродовж 2006-2014 рр. спостерігалася нестабільна динаміка ефективності використання інвестицій (рис. 1.36). Зокрема у роки, коли освоєння інвестицій було найактивнішим (2007-2008 рр.), ефективність, своєю чергою, була найнижчою. Натомість пік інвестовіддачі за інтегральним індексом в Україні припав на 2010 рік, насамперед за рахунок приросту віддачі інвестицій у вигляді фінансового результату прибуткових підприємств, обсягів промислової та інноваційної продукції на 12,4%, 6,0% і 6,2% відповідно, порівняно з попереднім роком. Водночас, у 2010-2012 рр. відбувалося тенденційне зниження інвестовіддачі у вигляді ВРП, що обумовлено швидшим нарощенням обсягів капітальних інвестицій (24,0% у середньому щороку), порівняно з темпами зростання ВРП (16,9%). Зниження інтегрального індексу ефективності інвестицій в останні роки зумовлене сповільненням інноваційної активності (2012-2014 рр.) і спадом обсягів промислової продукції (2013-2014 рр.).

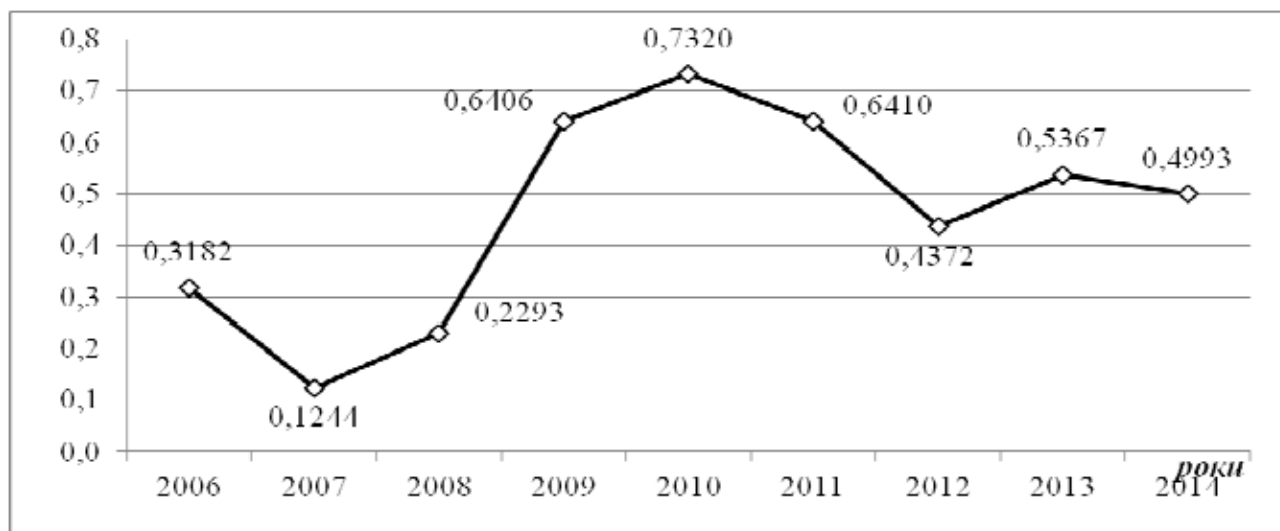

Рис. 1.36. Інтегральний індекс ефективності інвестицій в Україні

Джерело: розраховано на основі даних: Економічна статистика [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁵⁴ Інтегральний індекс ефективності інвестицій за 2014 рік розрахований без показника співвідношення ВРП і капітальних інвестицій через відсутність статистичних даних щодо ВРП за цей рік.

У більшості регіонів України упродовж 2006-2014 рр. динаміка інтегрального індексу ефективності інвестицій була нестабільною (Додаток В, табл. В.2). Тенденція до підвищення ефективності інвестування за цей період виявлена у Закарпатській, Київській, Сумській і Харківській областях. Протилежною тенденція була у Вінницькій, Волинській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Рівненській, Хмельницькій областях і м. Київ. Зокрема, у 2014 році, порівняно з 2006 роком, найбільше зростання інтегрального індексу ефективності інвестицій спостерігалось у Черкаській (у 2,2 рази) і Полтавській (1,9 рази) областях, а найбільше падіння – у Запорізькій (2,5 рази), Вінницькій (2,2 рази), Луганській, Івано-Франківській областях і м. Київ (2 рази).

За допомогою методу Стерджеса 25 регіонів України за рівнем ефективності інвестицій розділено на 6 груп, які укрупнено в 3 основні:

- I група – високий рівень (значення інтегрального індекса становить $0,67 \div 1$);
- II група – середній рівень ($0,33 \div 0,67$);
- III група – низький рівень ($0 \div 0,33$) (Додаток В, табл. В.2).

У 2014 році високий рівень ефективності інвестування спостерігався лише у Закарпатській, Харківській і Хмельницькій областях (рис. 1.37).

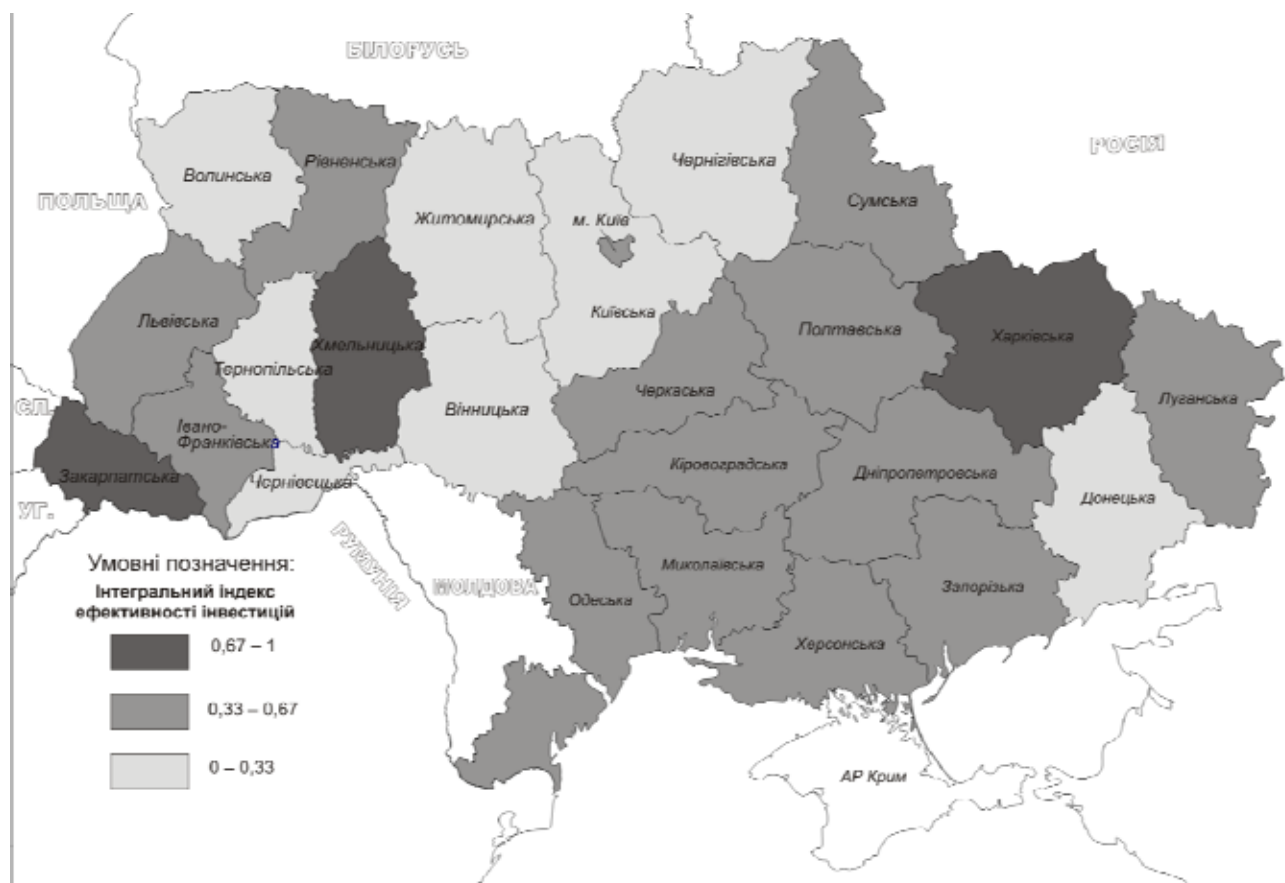

Рис. 1.37. Інтегральний індекс ефективності інвестицій у регіонах України за 2014 рік*

Джерело: розраховано на основі даних: Економічна статистика [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

*Через відсутність даних розрахунків інтегрального індексу здійснено без урахування АР Крим і м. Севастополь.

Так, у Закарпатській області це зумовлено тенденційним зростанням віддачі інвестицій у вигляді обсягів промислової продукції, наданих послуг, фінансового результату (з 2011 року) і обсягів реалізованої інноваційної продукції (з 2008 року). Зокрема у 2014 році Закарпатська область була 10-ою в Україні за обсягами реалізованої інноваційної продукції. Натомість Харківська область входила в п'ятірку регіонів-лідерів за обсягами ВРП, реалізованої інноваційної продукції і фінансового результату і була шостою за обсягами промислової продукції і наданих послуг. Водночас за обсягами капітальних інвестицій ця область була передостанньою серед регіонів України.

У 2014 році для 56% регіонів України характерним був середній рівень ефективності інвестицій. Зокрема до цієї групи належали регіони, які входили до першої п'ятірки за рівнем віддачі інвестицій (у середньому за 2006-2014 рр.) у формі ВРП, фінансового результату прибуткових підприємств, обсягів реалізованої промислової та інноваційної продукції (Запорізька область); фінансового результату прибуткових підприємств (Дніпропетровська і Полтавська області), ВРП (Сумська область), наданих послуг (Львівська, Миколаївська, Одеська, Херсонська області і м. Київ), обсягів реалізованої інноваційної продукції (Черкаська область).

До групи з низьким рівнем ефективності інвестицій у 2014 році потрапили як регіони, які стабільно знаходилися у цій групі упродовж 2006-2014 рр. (Тернопільська, Чернівецька області), так і регіони-лідери за обсягами інвестування (Донецька і Київська області). Тернопільська і Чернівецька області характеризуються низьким рівнем інвестовіддачі у вигляді фінансового результату і наданих послуг. Погіршення рівня ефективності інвестицій у Донецькій області обумовлено об'єктивними причинами і є наслідком насамперед військово-політичної ситуації в регіоні. Натомість у Київській області виявлено значні проблеми з освоєнням капітальних інвестицій, оскільки значення показника інвестовіддачі у вигляді фінансового результату і наданих послуг було менше за одиницю у 2006-2014 рр. Вінницька область, яка у попередніх роках мала середній рівень ефективності інвестицій, опустилася до низького рівня у 2013-2014 рр. насамперед через пасивність інноваційної діяльності.

За період 2006-2014 рр. найбільша кількість (10) регіонів із низьким рівнем ефективності інвестицій була у 2008 році. До 2011 року їх кількість скоротилася до 4-ох. Однак у наступні роки ця тенденція змінилася на протилежну, і у 2014 році 8 регіонів (32% від їх загальної кількості) продемонстрували найнижчі значення інтегрального індексу ефективності інвестицій.

На основі проведеного аналізу ефективності інвестиційної діяльності в регіонах України можна виділити *ключові проблеми*, які (у тому числі) впливають на динаміку розвитку вітчизняної економіки.

1. Інвестиційний клімат в Україні упродовж останніх п'яти років залишається тенденційно несприятливим. Серед регіонів України у 2014 році найгірша інвестиційна привабливість спостерігалася у Донецькій, Луганській, Чернівецькій, Херсонській і Закарпатській областях.

2. В Україні відбулася негативна зміна тренду інвестування економіки: після стабільного приросту капітальних інвестицій (2006-2012 рр., окрім 2009 р.), у 2013-2014 рр. їх обсяги почали скорочуватися. Зокрема спад інвестицій у цьому періоді спостерігався у Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Тернопільській, Харківській, Черкаській областях і м. Київ. У 2014 році також відбулося

скорочення обсягів прямих іноземних інвестицій (за наростаючим підсумком), зокрема у Дніпропетровській, Закарпатській, Луганській, Львівській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській і Чернігівській областях. Так, при наявному впливі іноземного капіталу з України існує загроза появи «ефекту доміно», що ще більше погіршить інвестиційне забезпечення розвитку вітчизняної економіки.

3. Розподіл інвестицій між регіонами тенденційно характеризується диспропорційністю і концентрацією основних коштів в окремих регіонах-мільйонниках (м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Київська і Харківська області), тоді як в економіку таких областей як Чернівецька, Чернігівська, Тернопільська і Херсонська стабільно залучаються найменші обсяги інвестицій.

4. У третині регіонів України (Івано-Франківській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській і Харківській областях) інвестиції не мають визначального впливу на низку показників економічного розвитку регіону (ВРП, фінансовий результат прибуткових підприємств, обсяг реалізованої промислової продукції, обсяг реалізованих послуг та обсяг реалізованої інноваційної продукції). Попри несуттєву залежність досліджуваних показників від інвестиційної діяльності, середнє значення інтегрального індексу ефективності інвестицій у цих регіонах за період 2006-2014 рр. свідчить про середній рівень ефективності інвестицій, а в окремих періодах – високий.

5. Низька здатність підприємств до самофінансування (частка збиткових підприємств у 2014 р. становила 33,7%), що є однією із причин скорочення обсягів капітальних інвестицій у регіонах, так як недостатня активність комерційних банків у наданні довгострокових інвестиційних кредитів змушує підприємства та організації орієнтуватися першочергово на власні кошти. У структурі капітальних інвестицій спостерігається тенденція до збільшення частки власних коштів з 57,8% у 2006 р. до 71,5% у 2014 р. і зменшення частки кредитів банків та інших позик з 15,5% до 8,8% відповідно.

6. Недостатній обсяг капіталовкладень у промисловість спрямовано на інноваційну діяльність. Так, у Черкаській області ця частка (середнє значення за період 2006-2014 рр.) становить 3,5%, у Полтавській – 4,2%, Рівненській – 5,5%. Загалом частка обсягу інноваційних витрат у структурі капітальних інвестицій у промисловість у половині регіонів не перевищує 15%, а у третині – й 10%. У тих регіонах, де виявлено кореляційний зв'язок між приростом капітальних інвестицій у промисловість і приростом обсягу реалізованої інноваційної продукції, зокрема у Вінницькій і Сумській областях та м. Київ, ця частка становить 21,1%, 25,7% і 21,7% відповідно.

7. Зменшення в останні роки віддачі інвестицій в Україні у формі обсягів реалізованої інноваційної продукції (2012, 2014 рр.) і фінансового результату прибуткових підприємств (2011-2013 рр.), що зумовлено уповільненням інноваційної діяльності (скорочення обсягів інноваційних витрат та обсягів реалізованої інноваційної діяльності у 2012-2014 рр.) і зниженням темпів реалізації промислової продукції (2013-2014 рр.).

8. Зниження ефективності інвестицій серед регіонів України з середнього до низького рівня упродовж останніх років спостерігалось у Вінницькій (2013-2014 рр.), Волинській, Донецькій (2012-2014 рр.), Житомирській, Київській (2014 р.) областях. Стабільно низькою ефективність інвестицій була у Чернівецькій, Тернопільській і Чернігівській областях.

Водночас існує багато перешкод національного рівня, які є спільними стримуючими чинниками інвестування для усіх регіонів. Більше того, такі перепони розвитку інвестиційної діяльності як корупція, відсутність дієвих реформ судової системи, проблеми прав власності та захисту інвесторів, надмірний податковий тиск, не є новими для України. З року в рік ці питання залишаються відкритими і набувають хронічного характеру. Особливо чутливо на них реагують зовнішні інвестори, через що їх частка серед джерел фінансування інвестиційної діяльності в Україні залишається стабільно низькою упродовж років. Водночас для внутрішніх інвесторів такі перепони не дають можливість залучати інвестиції на розширення їх діяльності, оновлювати основні засоби і впроваджувати нові технології.

Згідно з прогнозом Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, у 2016-2019 рр. за умови макростабілізації та проведення модернізації відбуватиметься поживання інвестиційної активності в Україні. Поліпшення інвестування вітчизняної економіки очікується також за рахунок прямих іноземних інвестицій. Так, за оптимістичним прогнозом Уряду України, обсяги прямих іноземних інвестицій зростуть у 2015 році на 2,5%, 2016-му – на 5,1%, 2017-2019 рр. – на 19,2%. Натомість, згідно з песимістичним прогнозом, приріст іноземного капіталу у цих роках становитиме, відповідно, 0,5, 1,0 і 1,9%⁵⁵.

У цьому контексті необхідно зазначити, що поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, яка передбачена Угодою про асоціацію між Україною і ЄС відкриває нові можливості для вітчизняних та іноземних інвесторів⁵⁶. Досвід країн центрально-східної Європи, які вступили у зону вільної торгівлі з ЄС, демонструє зростання надходжень прямих іноземних інвестицій. Зокрема, серед країн-сусідів України в середньому частка прямих іноземних інвестицій у ВВП країн за три роки до і три роки після підписання становила: у Польщі – 1,0% проти 2,4%, Словаччині – 1,5% проти 5,3%, Угорщині – 4,8% проти 7%, Румунії – 0,6% проти 1,75⁵⁷. Тому в найближчі роки в Україні можна очікувати на зростання обсягів інвестування з боку європейських інвесторів.

Оскільки економічний поступ в країні можливий лише за умови наростаючого приросту інвестицій, пріоритетним завданням є усунення причин погіршення інвестиційного клімату в регіонах України. Відтак розвиток інвестиційної діяльності має базуватися на сучасних пріоритетах економічних перетворень, зазначених у Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році»⁵⁸: інклюзивному зростанні, побудові відкритої конкурентної економіки, продовженні євроінтеграційного курсу, забезпеченні випереджального розвитку економіки на основі підвищення рівня технологічності, розширенні міжнародного співробітництва. Також необхідно створити сприятливі умови для діяльності внутрішніх інвесторів, оскільки ними залучається 95,9% капітальних інвестицій у вітчизняну економіку.

---

⁵⁵ Україна: перспективи розвитку. Консенсус-прогноз / Вип. 38/2015. – Міністерство економічного розвитку та торгівлі. – 2015. – 28 с.

⁵⁶ Ткач С.М. Ключові ризики та можливості для інвесторів України з країн Європейського Союзу в умовах зони вільної торгівлі : експертний коментар / С.М. Ткач ; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України». – Львів, 2015. – 11 с. – Режим доступу: <http://ird.gov.ua/irdp/e20150605.pdf>

⁵⁷ Вплив створення зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України [Електронний ресурс] / Аналітичне дослідження // Міжнародний центр перспективних досліджень. – К., 2013. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/analitical_research.pdf

⁵⁸ Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.

Таким чином, для поліпшення інвестиційного клімату в Україні на національному рівні необхідно:

- забезпечити ефективність реалізації задекларованих реформ, зокрема у судовій, податковій системі, адміністративно-територіальному устрої;
- впровадити антикорупційну систему;
- запровадити якісно нову інвестиційну політику;
- підвищити захист інвесторів та їх прав власності;
- покращити співпрацю між органами влади та інвесторами.

З огляду на це, рекомендуємо:

❖ *Кабінету Міністрів України:*

- розробити Державну цільову економічну програму розвитку інвестиційної діяльності на період до 2020 року з урахуванням сучасних трансформацій в економіці і наявних ризиків, а також процесів децентралізації та євроінтеграції. Зокрема, доцільно до пріоритетних напрямів інвестування віднести сфери господарювання, які є основою IV-V технологічних укладів (органічна хімія, кольорова металургія, автомобілебудування (IV уклад), обчислювальна техніка, телекомунікації, мікро- і оптиковолоконні технології, штучний Інтернет, біотехнології (V уклад)) і, відповідно, передбачити заходи щодо стимулювання їх діяльності;

- сформувати дієвий механізм забезпечення організаційно-інституційних, фінансових та правових передумов для розвитку інноваційної діяльності, зокрема запровадити системи спільного фінансування, а саме створення венчурного фонду для реалізації інноваційних проєктів, що дасть можливість мінімізувати ризики для підприємств-інноваторів; налагодити трансфер технологій на внутрішньому і зовнішньому ринку із використанням тріади влада-бізнес-наука, що забезпечить швидше впровадження інноваційних підходів у практичну діяльність вітчизняних підприємств та ін.;

- розробити пакет пропозицій до нормативно-правових актів, які дозволять спростити умови здійснення інвестиційної діяльності. Зокрема, у Податковий кодекс України доцільно внести положення, які передбачають надання спеціальних податкових режимів для інвесторів, особливо на початкових стадіях інвестування. З метою усунення причин корупції потребують удосконалення нормативно-правові акти, що регламентують діяльність регуляторних органів (Господарський Кодекс України, Податковий Кодекс України, Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», Закон України «Про адміністративні послуги», Закон України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності», Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та ін.) у напрямку забезпечення прозорості їх діяльності та зниження тиску на суб'єктів інвестиційної діяльності, зокрема шляхом запровадження е-урядування;

- сприяти оптимізації структури промисловості. Скорочення виробництва у південно-східних регіонах України дає можливість для трансформування промислового комплексу з формуванням нових виробничих ланцюгів на вищому техніко-технологічному рівні та з урахування попиту на зовнішніх ринках. У цьому контексті, виходячи з наявного інвестиційного потенціалу областей України, потрібно створити відповідні регіональні виробничі кластери;

- покращити стан інфраструктури, насамперед транспортної, задля ширшого використання переваг географічного розташування регіонів, передусім тих, які межують із

країнами-членами ЄС. Для фінансування таких інфраструктурних проєктів необхідно використовувати не лише бюджетні кошти, а також залучати інвесторів на принципах державно-приватного партнерства.

На регіональному рівні для поліпшення інвестиційного клімату та ефективності використання інвестицій доцільно:

❖ *регіональним та місцевим органам влади:*

- підвищити ефективність регіонального управління шляхом застосування новітніх моделей управління в державному секторі;
- активізувати реалізацію програм державно-приватного партнерства, розширюючи коло їх учасників, передусім із країн ЄС. У цьому контексті необхідно сприяти створенню бізнес-інкубаторів, наукових парків і технопарків. Надавати відповідні консалтингові послуги та організаційну підтримку бізнес-структурам у напрямку їх участі у міжнародних програмах і грантах, що не лише сприятиме вирішенню проблеми дефіциту коштів на інновацій, а й налагодить міжнародну співпрацю, створить передумови для нових виробничих зв'язків.

❖ *регіональним центрам з інвестицій та розвитку:*

- здійснювати оцінювання ризиків інвестиційної діяльності в регіонах і рейтингування адміністративно-територіальних одиниць за рівнем ризиків та інвестиційної привабливості;
- проводити моніторинг інвестиційних проєктів, які були реалізовані/нереалізовані на території регіону задля максимального попередження ризиків учасників інвестиційної діяльності. На основі отриманих результатів моніторингу формувати базу даних надійності інвесторів;
- налагоджувати тіснішу співпрацю з інвесторами з країн ЄС, а також сприяти просуванню вітчизняних інвесторів на європейських ринок, використовуючи нові можливості зони вільної торгівлі між Україною і ЄС.

1.5. Розвиток регіональних метрополій в Україні

Великі міста України як потужні центри локального, регіонального та міжрегіонального рівнів, як фокуси (ядра, точки) розвитку та організації соціально-економічного простору країни, виступають «полюсами росту» і продукують інноваційно-інвестиційний вплив на прилеглу територію, що зумовлено наявним інтелектуальним, науковим і освітнім потенціалом, забезпеченістю інноваційною, фінансовою, інформаційною, транспортною інфраструктурою тощо.

Концентрація економічного, культурного й інформаційного потенціалу розвитку суспільства у великих містах і зонах їх впливу, реалізація ними суспільно значимих функцій на світовому та макрорегіональному рівнях, визначає процеси метрополізації. Від вектора та рівня розвитку таких головних міст-метрополісів, складності та різноманітності їх функціонального навантаження (статусу) залежить розвиток прилеглої території, інтенсивність продукування та ретрансляції управлінських і технологічних інновацій, входження регіонів країни до світового соціально-економічного простору. Нарощення економічного потенціалу регіональних метрополій не лише сприяє збалансованості територіального розвитку України, але й забезпечує: підключення регіонів до глобальних

зв'язків і процесів за рахунок передачі метрополіями імпульсів розвитку, що виникають з міжнародних комунікаційних, організаційних та інформаційних зв'язків, на прилеглих території; трансформацію економічної структури, розвиток нових перспективних просторових форм економічної діяльності та організації ділової активності (мережових, кластерних структур).

Підвищення ролі суспільно-просторових центрів у процесі територіальної (в т.ч. міжнародної) інтеграції забезпечить національний суспільно-економічний простір потужними ядрами росту з високим інноваційним потенціалом (регіональні полюси економічного зростання), а отже сприятиме підвищенню конкурентоспроможності країни загалом та її регіонів. Тому особливої актуальності і важливості набувають питання активізації розвитку метрополійних функцій великих міст та розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення регіональної політики просторового розвитку на основі підвищення та реалізації метрополійного потенціалу регіональних метрополій.

Процеси метрополізації, які пов'язані з підвищенням концентрації соціального, культурного, економічного (у т.ч. фінансового), інформаційного, інноваційно-креативного та управлінського потенціалу в деяких найбільших містах, що мають вигідне «вузлове» положення, сприяють нарощуванню позицій та підвищенню ролі найбільших міст та розвитку їх синергетичних функціональних впливів на прилеглу територію; виконанню окремими містами та прилеглими до них територіями особливо важливих для суспільного розвитку функцій на світовому та макрорегіональному рівнях. Це зумовлює процеси формування високоурбанізованої просторової системи, якій властиві потужні доцентрові інтеграційні зв'язки з приміською зоною; концентрації та розвитку нових видів економічної діяльності і сфери послуг вищого порядку в містах; збільшення радіусу макрорегіонального та регіонального впливу великих міст.

Метрополійні функції міст, зокрема їх концентрація та вагомість в межах певної території чи країни в цілому, є основними якісними характеристиками процесу метрополізації, які набуваються та, в подальшому, реалізуються окремими найбільшими містами, за наявності відповідних умов та необхідного потенціалу. Ступінь реалізації та масштаб просторового поширення метрополійних функцій як сукупний результат діяльності метрополійної системи, відображають її суспільно-просторову сутність у найважливіших сферах суспільної активності – в організаційно-управлінській, економічній, духовно-культурній, інформаційно-комунікаційній.

В умовах сьогодення великі міста України все частіше стають самостійними гравцями на міжнародній арені, яким вдається успішно налагоджувати безпосередній зв'язок між собою та іншими учасниками міжнародного співтовариства, розширювати власний вплив та взаємодію з партнерами в процесі пошуку та залучення ресурсів для свого розвитку далеко за межі території країни, а часом й охоплювати терени всього світу.

Наявність в регіоні чи країні міських центрів з високим функціональним статусом – метрополійних міст, на даний час, є міцним підґрунтям для дієвого функціонування “точок зростання”, які, в свою чергу, виступають в ролі головних каталізаторів ефективного соціально-економічного розвитку, як на локальному, так і на регіональному та міжнародному рівнях. Сформувавшись, в основному, в умовах високої концентрації фінансів, інформації, високотехнологічних видів діяльності, найвищого професійного рівня менеджменту та трудових ресурсів, в межах метрополійних міст, “точки зростання” генерують просторові інноваційні хвилі, які поширюються в навколишнє суспільне середовище в формі нових

знань, інноваційних технологій, організаційних нововведень та моделей поведінки⁵⁹.

Великі міста на теренах України на даний час є такими «точками зростання» територіального розвитку країни, адже саме у великих містах має місце⁶⁰:

- виробництво основної частини національного продукту, крім того, вони є центрами конкурентоспроможної промисловості, високих промислових і гуманітарних технологій, донорами регіональних і національних бюджетів;
- прийняття стратегічно важливих для країни рішень, відбуваються знакові політичні події;
- концентрація основних інформаційних та управлінських ресурсів, людського та культурного капіталу, зважаючи на яку може проектуватися майбутній розвиток всієї країни;
- формування і розвиток сучасної міської культури, без якої неможливий перехід до постіндустріальної фази цивілізаційного розвитку;
- концентрація ділової та інтелектуальної активності, також вони мають найбільш розвинену транспортну, телекомунікаційну, фінансову інфраструктуру.

Метрополійні функції сучасного великого міста генеруються наявністю: представництв транснаціональних фірм, фінансових і кредитних установ; зручних транспортно-логістичних зв'язків національного і міжнародного рівня; установ і закладів обслуговування вищого рівня; університетів, науково-дослідних інститутів і технологічних центрів; значних і відомих культурних установ (музеїв, театрів), культурних та мистецьких заходів національного і міжнародного рівня.

Все вищезазначене лягло в основу розроблених і апробованих методичних підходів до інтегральної оцінки метрополійних функцій великих міст України, які базуються на ідентифікації ієрархічно-функціональної структури метрополійності міста, а саме – визначенні основних метрополійних функцій та об'єктів, які їх репрезентують, в розрізі п'яти функціональних зон (адміністративно-політична, економічна, інноваційно-креативна, комунікаційна, культурно-інформаційна) (Додаток Д, рис.Д.1).

Аналіз за період 2005-2014 рр. проводився на основі статистичних параметрів 6 великих міст України, які реалізують достатній спектр розвинутих та сильних просторово метрополійних функцій, для того щоб вважатися містом-метрополією. До їх складу входили: м. Київ, м. Харків, м. Одеса, м. Дніпропетровськ, м. Донецьк та м. Львів.

Проведений розрахунок інтегрального індексу реалізації метрополійних функцій міст-метрополій України протягом 2005-2014 рр. (табл. 1.22) охопив детермінуючі параметри за всіма їх функціональними елементами відповідно до запропонованої методики.

Єдине українське місто, яке можна віднести до складу світової метрополійної мережі є м. Київ. Рівень реалізації функцій, їх різноманітність та масштаб прояву дозволяють класифікувати його як найбільше місто-метрополію на теренах України, а також як регіональну метрополію в рамках європейської метрополійної мережі. З моменту проголошення незалежності України, володіючи столичним статусом і високоактивним соціальним кліматом, готовим до реалізації нових функцій, в м. Києві вдалося сконцентрувати адміністративні, організаційно-управлінські, соціально-культурні, фінансово-економічні та інноваційно-інвестиційні функції. У міжнародному рейтингу

⁵⁹ Денисенко О. О. Метрополізація як процес територіальної організації суспільства [Текст] / О. О. Денисенко // Український географічний журнал. – 2008. – №2. – С. 40-46.

⁶⁰ Бабаєв В.М. Управління великим містом: теоретичні і прикладні аспекти: монографія [Текст] / В. М. Бабаєв // Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 307 с.

«Європейські міста та регіони майбутнього 2012/2013», який провів британський журнал FDI Magazine, спеціальний підрозділ корпорації The Financial Times, в номінації “Економічно ефективні міста майбутнього Східної Європи” серед великих міст м. Київ посіло 7 місце, а в номінації “Людські ресурси” – 5 місце.

Таблиця 1.22

Інтегральні індекси реалізації метрополійних функцій
великих міст України в 2005-2014 рр.*

Роки	Місто-метрополія					
	Київ	Харків	Одеса	Донецьк	Дніпропетровськ	Львів
2005	100,0	25,0	27,0	21,0	24,0	17,0
2006	100,0	25,0	28,0	20,0	23,0	17,0
2007	100,0	27,0	28,0	22,0	26,0	17,0
2008	100,0	26,0	28,0	23,0	23,0	18,0
2009	99,0	26,0	28,0	22,0	22,0	20,0
2010	98,7	30,5	29,0	22,6	23,3	20,5
2011	99,0	32,0	31,5	26,0	23,8	23,3
2012	98,6	32,2	29,3	23,3	24,8	24,6
2013	97,5	32,5	29,0	26,0	26,0	24,4
2014	99,3	32,0	28,8	-**	27,0	24,3

*Джерело: розрахунки на основі запропонованої методики

**в 2014 р. інтегральний індекс м. Донецьк не розраховувався

Разом з Москвою та Санкт-Петербургом, Київ є основою метрополітарної субмережі, під впливом якої перебуває значна частина Східної Європи. Натомість, рівень розвитку та реалізації метрополійних функцій в інших 5-ти найбільших містах України є недостатньо високим для класифікації їх як регіональних метрополій в складі європейської метрополійної мережі. Проте, в межах України, дані міста (м. Харків, м. Одеса, м. Дніпропетровськ, м. Донецьк та м. Львів) реалізують достатній спектр метрополійних функцій з відповідним масштабом їх прояву, аби кваліфікуватися як метрополії локального рівня або регіональні метрополії в складі національної метрополійної мережі.

Підсумкове значення інтегрального індексу реалізації метрополійних функцій міста-метрополії для кожного з досліджених великих міст України відображається сумою стандартизованих значень ступеня реалізації кожної з ідентифікованих метрополійних функцій. Величина інтегрального індексу знаходиться в діапазоні від 1 до 100, де значенню 1 відповідає мінімальний рівень реалізації метрополійних функцій, а значенню 100 – найвищий рівень.

Аналіз результатів розрахунку інтегрального індексу реалізації метрополійних функцій великих міст України засвідчив:

1. Беззаперечне домінування столиці України – м. Київ за рівнем розвитку, реалізації та масштабом прояву всіх ідентифікованих метрополійних функцій в аналізованому періоді – рівень реалізації метрополійних функцій перевищив аналогічний показник інших 5-ти великих міст в 4 рази. Проте, з 2009 по 2014 р., м. Київ не продемонструвало максимального показника, це пов'язано з незначною перевагою м. Харкова за рівнем реалізації інноваційної метрополійної функції в 2010 р. та 2012-2014 рр., а також м. Одеси за рівнем реалізації логістичної метрополійної функції в 2009-2013 рр.

2. Виокремлення групи з 4-х великих міст, рівень реалізації метрополійних функцій яких, знаходився в близькому діапазоні значень (21 – 27 балів у 2005 р., 22 – 28 балів у 2009 р., 26 – 32,5 бали в 2013 р. та 27 – 32 бали в 2014 р.). До складу цієї групи увійшли 2 чинні міста-мільйонники – м. Харків та м. Одеса, а також 2 міста, які зовсім недавно втратили такий статус – м. Дніпропетровськ та м. Донецьк. Порівняно вищий загальний рівень реалізації метрополійних функцій м. Харкова та м. Одеси (28,8 та 28,7 балів відповідно) можна пояснити домінуванням цих міст за рівнем реалізації окремих метрополійних функцій (інноваційна – м. Харків, логістична – м. Одеса), а також одними з найвищих рівнів реалізації (після м. Києва) значної частини метрополійних функцій (наукова та освітня – м. Харків, політична та логістична – м. Одеса). Рівень реалізації метрополійних функцій м. Дніпропетровськ та м. Донецьк (крім 2014 р.) склав 24,3 та 22,9 бали відповідно.

3. Найнижчий рівень реалізації метрополійних функцій серед 6-ти великих міст України, спостерігався в єдиному метрополійному центрі західної частини нашої держави – м. Львів – в середньому протягом 2005-2014 рр. склав 20,6 бала, що майже в 5 разів менше за рівень м. Києва та майже в 1,4 рази менше за рівень м. Харкова та м. Одеси. Найменше за чисельністю населення та промисловим потенціалом серед всіх досліджених великих міст, м. Львів досягло високого рівня розвитку та реалізації окремих метрополійних функцій (туристична та транспортна – кращий результат після м. Києва, а також політична – поступилося м. Київ та м. Одеса), та достатнього рівня реалізації та масштабу прояву інших ідентифікованих функцій, аби володіти статусом метрополійного міста локального рівня – регіональної метрополії в складі національної метрополійної мережі.

4. Усі великі міста, за винятком м. Києва, в аналізованому періоді продемонстрували переважно позитивний темп зростання загального рівня реалізації метрополійних функцій, так, зокрема, найбільший середній темп зростання спостерігався у м. Львові – склав 4,2 бал. пункти в рік, в м. Харкові та м. Донецьку (крім 2014 р.) – 2,9 та 3,1 бал. пункти в рік відповідно, в м. Дніпропетровську та м. Одесі – 1,5 та 0,8 бал. пункти в рік відповідно. Найуспішнішим роком, в аналізованому періоді, в плані зростання рівня реалізації метрополійних функцій для всіх великих міст став 2011 р. – середній темп зростання для всіх міст 7,4 бал. пункти. Зокрема, в м. Донецьку темп зростання в 2011 р. склав 15 бал. пункти, а в м. Львові – 13,7 бал. пункти.

Розрахунок значень інтегрального індексу реалізації метрополійних функцій найбільших міст України, дозволить встановити не лише загальний рівень реалізації притаманних їм метрополійних функцій, але й по кожній з ідентифікованих метрополійних функцій (рис. 1.38).

Найвищий рівень розвитку та реалізації адміністративної метрополійної функції, як і політичної, протягом аналізованого періоду спостерігався в м. Києві, що зумовлено перш за все його столичним статусом, який передбачає концентрацію всіх організаційно-управлінських органів найвищого рівня, посольств всіх іноземних держав, з якими Україна підтримує дипломатичні відносини, центральних офісів та штаб-квартир численних міжнародних установ та організацій, бізнес-структур, ТНК тощо. Серед інших великих міст, високий рівень реалізації політичної метрополійної функції варто відзначити в м. Одесі та м. Львові, завдяки широкому дипломатичному представництву іноземних держав, зокрема, в Одесі в 2014 р. функціонувало 21 дипломатичних представництв (посольств та консульств), а у Львові – 18.

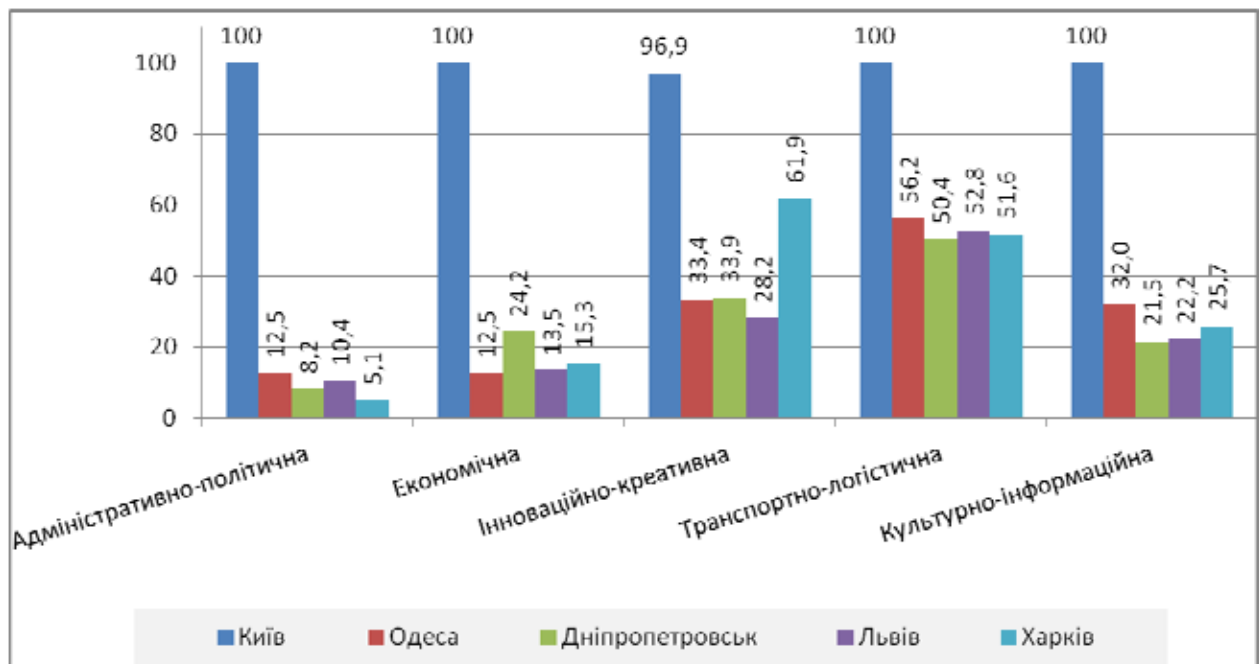

Рис. 1.38. Інтегральні індекси реалізації метрополійних функцій великих міст України в розрізі функціональних зон (2014 р.)

Високий рівень реалізації адміністративної метрополійної функції за аналізований період спостерігався не лише в м. Києві, але і в м. Донецьку та м. Дніпропетровську, що пов'язано з присутністю штаб-квартир найпотужніших українських фінансово-промислових груп (System Capital Management – в Донецьку, East One-Interpipe та Приват – в Дніпропетровську). В м. Донецьку та м. Дніпропетровську в 2013 р. було розміщено відповідно 18 та 13 штаб-квартир міжнародних компаній та ТНК (у м. Києві – 102).

Найвищий рівень розвитку та реалізації всіх 3-х метрополійних функцій економічної функціональної зони (господарської, фінансової та інвестиційної), протягом 2005-2014 рр., спостерігався в м. Києві, яке володіє найвищим соціально-культурним, фінансово-економічним, інвестиційним та інтелектуальним потенціалом, сприятливим середовищем для його ефективної реалізації на теренах України. В Києві розташовано понад 7000 промислових підприємств, серед яких 43 великі та 561 середні підприємства. Для порівняння, на території найбільш промислово розвинутої області України – Донецької, в 2013 р. функціонувало 3778 промислових підприємств, з яких 75 великих підприємств, 547 – середніх та 3153 – малих.

Київ, на даний час, є головним бізнес-центром України, на який припадає близько 20% ВВП, 25% загального зовнішньоекономічного обороту та близько 50% обсягу прямих іноземних інвестицій (ПІІ). У місті Києві базуються 81% найбільших державних (НАК “Нафтогаз України”, ДП Укрзалізниця, ДП НАЕК “Енергоатом”, ДП “Енергоринок”, ДП “Антонов” та інші), приватних (ДТЕК, ПАТ “Укрнафта”, FozzeGroupe, Кернел та інші) та з іноземним капіталом (Київстар, МТС Україна, METRO Cash&Carry, Cargill Україна, JTI Україна) компаній України⁶¹.

⁶¹ Інвестиційний паспорт м. Києва. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. Електронний ресурс: – [Режим доступу]: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/kiyiv_misto_dlya_saytu_2.pdf.

За обсягом ВМП на одну особу⁶², м. Київ переважав середнє значення для інших великих міст за попередніми даними в 2014 р. майже в 3 рази (рис. 1.39), значення м. Дніпропетровська, другого після м. Києва, – в 2 рази, а мінімальне значення м. Львова – майже в 4 рази. Центральні представництва міжнародних фінансових корпорацій в Україні розміщені виключно в м. Києві. За обсягом прямих іноземних інвестицій на одну особу в 2014 році м. Київ переважав середнє значення для інших великих міст в 7 разів, значення м. Дніпропетровська – в 4,5 рази, а мінімальне значення м. Одеси – в 13,8 разів.

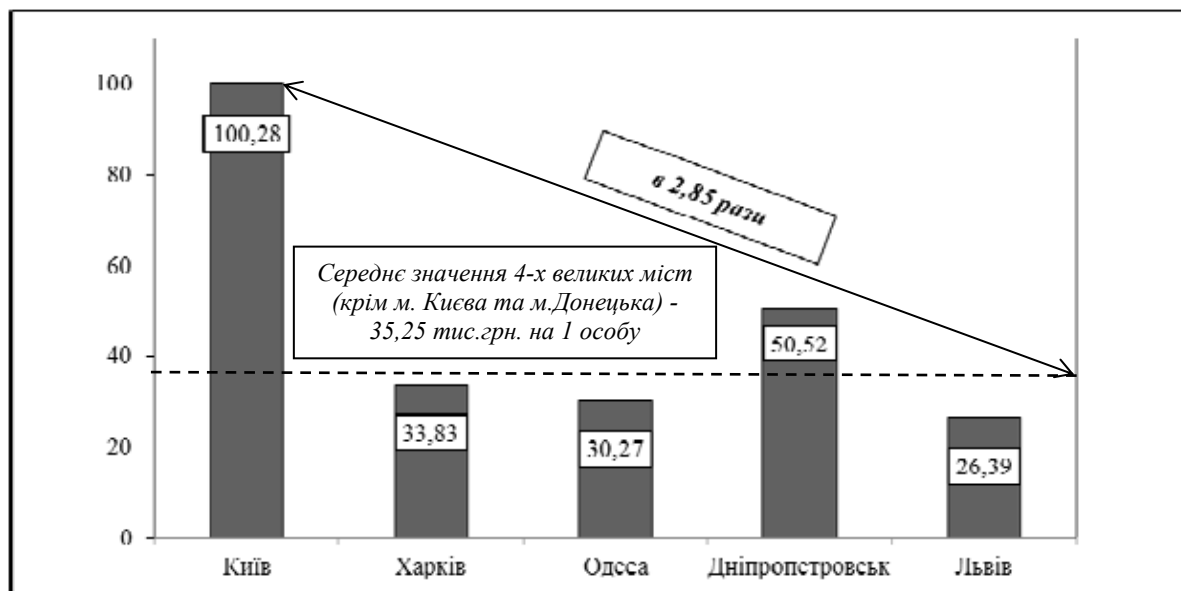

Рис. 1.39. Рівень реалізації господарської метрополітної функції великих міст України в 2014 р. (за обсягом ВМП на одну особу, тис. грн. на 1 особу)

Найвищий рівень розвитку та реалізації освітньої та наукової метрополітних функцій, в аналізованому періоді, спостерігався в м. Києві, що обумовлено найвищою чисельністю столичних ВНЗ в рейтингу 100 кращих ВНЗ України та кількістю спеціалістів, які виконують наукові та науково-технічні роботи. За кількістю наукових та науково-технічних спеціалістів м. Київ у 2014 р. перевищив середнє значення інших великих міст в 5,4 рази, значення м. Харкова – в 3 рази, а мінімальне значення м. Одеси – майже в 16 разів.

Щодо інноваційної метрополітної функції, то найвищий рівень розвитку та реалізації спостерігався в м. Києві (в 2005-2009 рр. та 2011 р.) та м. Харкові (в 2010 р. та 2012-2014 рр.). На даний час, лише 2 з 16-ти створених в Україні технопарків практично функціонують і реалізують продукцію: «Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона» в Києві та «Інститут монокристалів» у Харкові⁶³. Зростання рівня розвитку та реалізації інноваційної метрополітної функції в м. Харкові, обумовлено його потужним науково-технічним потенціалом та високою активністю інноваційної діяльності. Не зважаючи на незначну перевагу м. Харкова за питомою вагою підприємств, які впроваджували інновації, м. Київ все таки залишається найактивнішим з точки зору отриманих зареєстрованих технічних та технологічних патентів. За результатами

⁶² Розрахунок ВМП на одну особу проведено з використанням спрощеної методики розрахунку валового регіонального продукту для областей

⁶³ Денисенко О.О. Процеси метрополізації та перспективи їх розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 „Економічна та соціальна географія” / О.О. Денисенко. – Київ, 2010. – 24 с.

2014 р., питома вага підприємств, які впроваджували інновації, в м. Харкові переважає значення м. Києва на 2,1 в.п., а середнє значення інших 3-х великих міст (м. Одеси, м. Дніпропетровська та м. Львова) – в 1,8 рази (рис. 1.40).

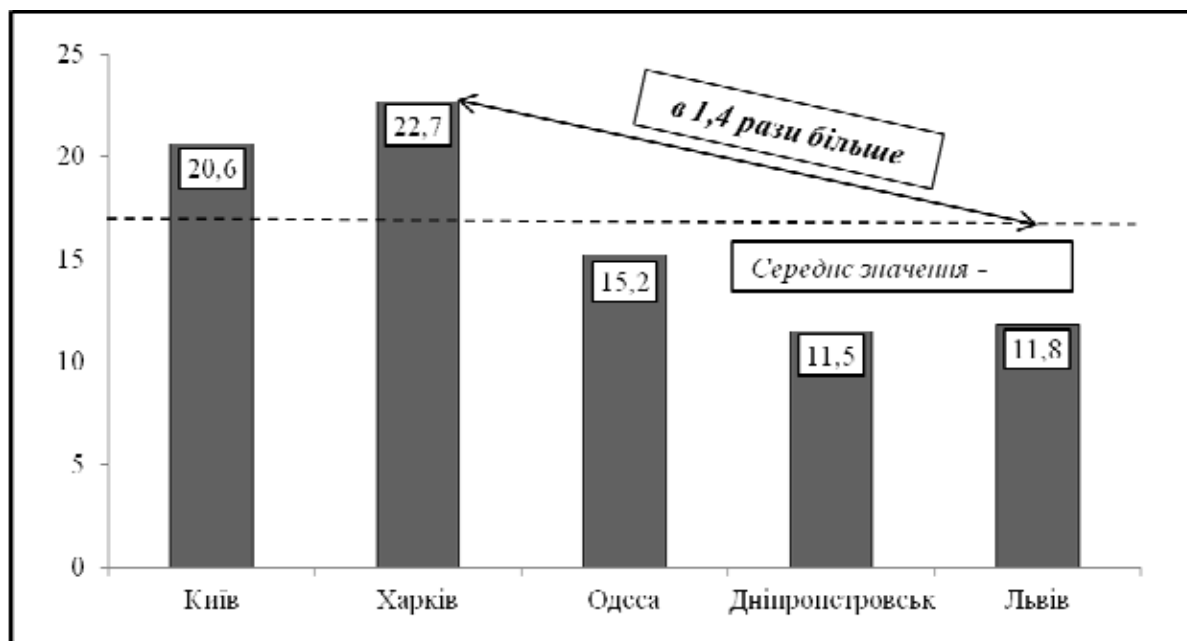

Рис. 1.40. Рівень реалізації інноваційної метрополійної функції великих міст України в 2014 р. (за питомою вагою підприємств, що впроваджували інновації, %)

Найвищий рівень розвитку та реалізації транспортної метрополійної функції, в аналізованому періоді, спостерігався в м. Києві (рис. 1.41), що зумовлено розміщенням в зоні впливу столиці міжнародного аеропорту “Бориспіль” – найбільшого аеропорту України, який забезпечує 65% авіаційних пасажирських перевезень України і щороку обслуговує понад 8 млн. пасажирів. Станом на 2014 р. кількість міжнародних авіасполучень м. Києва складає 121, окрім столиці, ще 2 українських міста мають високу авіаційну зв’язаність з іншими містами світу – м. Львів (37) та м. Харків (19). Натомість в Одесі та Дніпропетровську критично низький рівень авіаційної зв’язаності (15 та 16 авіасполучень відповідно), враховуючи їхню чисельність населення та наявний соціально-економічний потенціал.

Найвищий рівень розвитку та реалізації логістичної метрополійної функції спостерігався в м. Одесі та м. Києві. Київ, як найбільший транспортно-логістичний вузол України, який займає зручне транспортно-географічне положення на перетині міжнародних шляхів між Європою та Російською Федерацією, володіє розвинутою та добре налагодженою логістичною інфраструктурою. Одеса, один з найбільших транспортно-логістичних вузлів України, на території якого розміщений найбільший морський порт України та один з найбільших портів в басейні Чорного моря, з загально річною пропускною здатністю до 40 млн. тонн – Одеський МТП ДП “ГПК Україна”, навколо якого сформована потужна мережа логістичних центрів та терміналів (портово-логістичний центр). В 2014 р. в Одесі та Києві налічувалося по 8 потужних транспортно-логістичних терміналів, в той час коли в Харкові та Дніпропетровську – по 7, а у Львові – 6.

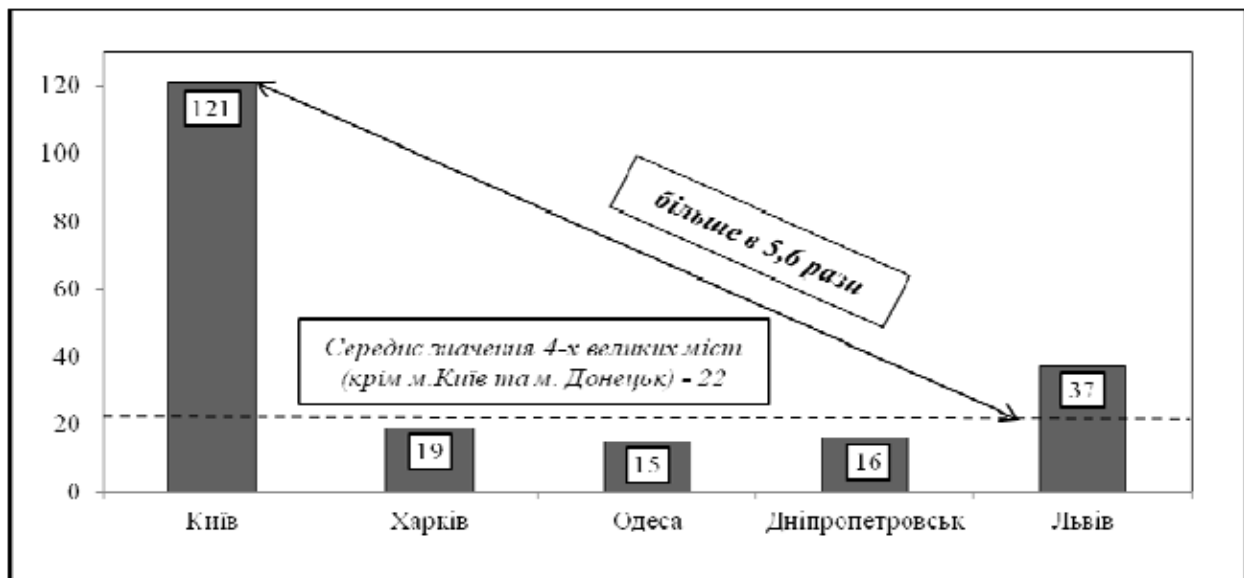

Рис. 1.41. Рівень реалізації транспортної метрополітної функції великих міст України в 2014 р. (за кількістю міжнародних та внутрішніх авіасполучень, од.)

Найвищий рівень розвитку та реалізації всіх 4-х метрополітних функцій культурно-інформаційної функціональної зони (культурної, духовної, туристичної та інформаційної), протягом 2005-2014 рр., спостерігався також в м. Києві. Київ, як стародавнє місто з багатою історичною, культурною та духовною спадщиною, що містить на своїй території величезну кількість музеїв та історичних пам'яток, генерує найчисленніші туристичні потоки на теренах України, зокрема іноземні. Так, в 2014 р. офіційно зареєстрована кількість іноземних туристів, які обслуговувались суб'єктами підприємницької діяльності, склала в м. Києві 112,7 тис. осіб, що в 17 раз більше за середнє значення для інших великих міст, в 6,4 та 14,7 рази більше за значення м. Львова та м. Одеси відповідно. Рівень реалізації культурної метрополітної функції м. Харкова, м. Дніпропетровська та м. Донецька в 2014 р. є критично низьким.

Загальна чисельність 4 та 5-ти зіркових готелів (головний індикатор туристичної метрополітної функції) в м. Києві в 2014 р. склала 41 одиниць, що на 32% та 52% більше за чисельність готелів цих категорій м. Одеси (31 од.) та м. Харкова (27 од.). Загальна чисельність релігійних громад м. Києва в 2014 р. склала 1164, що майже в 2 рази більше ніж у м. Дніпропетровську (629) та в 4 рази більше ніж в м. Львові (284).

Станом на 2014 р. м. Київ є найпотужнішим мас-медійним центром України, на теренах столиці базуються штаб-квартири 4-х найпотужніших медіа-холдингів загальнодержавного рівня. Інші великі міста володіють лише регіональними медійними ресурсами, які не дозволяють вважати рівень реалізації інформаційної метрополітної функції відповідним їх інформаційному потенціалу.

Отже, здійснена оцінка рівня реалізації метрополітних функцій основних регіональних метрополій України за 2005-2014 рр. підтвердила статус м. Києва як регіональної метрополії в європейській метрополітній мережі (інтегральний індекс в 4 рази перевищив показники інших 5-ти великих міст). Міськими осередками з метрополітним статусом регіональної метрополії в складі національної метрополітної мережі можна вважати міста Харків, Одесу, Дніпропетровськ, Донецьк та Львів, які хоч і поступаються

столиці за рівнем реалізації практично всіх метрополійних функцій, проте за аналізований період поступово нарощують свій метрополійний потенціал. При цьому найбільший темп зростання спостерігався у м. Львові – 4,2 б.п. в рік.

На основі аналізу для 5-ти великих міст встановлена спеціалізація розвитку метрополійних функцій: м. Донецьк (до 2014 р.) – адміністративної (основною перевагою була присутність 18 штаб-квартир міжнародних компаній та ТНК) та господарської (в 2013 р. функціонувало 75 великих промислових підприємств); м. Дніпропетровськ – господарської та інвестиційної; м. Харків – освітньої, наукової та інноваційної (лідер в 2010 р. та 2012-2014 рр.); м. Одеса – політичної (21 дипломатичних представництв), логістичної (домінування в 2009-2013 рр.), культурної та туристичної; м. Львів – політичної (18 посольств та консульств), транспортної, культурної та туристичної.

На нашу думку, з метою інтенсифікації процесу розвитку та реалізації широкого спектру метрополійних функцій великими містами України та створення передумов для становлення їх як метрополій вищого рівня, доцільно:

1. В м. Києві активізувати, в першу чергу, розвиток інноваційної та логістичної метрополійних функцій, які єдині з числа 14 ідентифікованих метрополійних функцій не мали абсолютного рівня реалізації за результатами їх оцінки серед найбільших міст України. Це можливо завдяки: стимуляції розвитку існуючої мережі технопарків з її подальшим кількісним та якісним розширенням, а також державній підтримці інноваційно-активних бізнес-структур; активізації розвитку транспортно-логістичної системи міста, шляхом розбудови високоякісної транспортної та логістичної інфраструктури, яка би задовольняла потреби зростаючих товаропотоків. Для підвищення міжнародного статусу м. Києва слід активізувати адміністративну, туристичну та інформаційну метрополійні функції шляхом створення сприятливих умов для розміщення штаб-квартир впливових міжнародних організацій, внутрішнього та міжнародного туризму, збільшення присутності різнопланової інформації про місто в світовому інформаційному просторі.

2. В м. Харкові пріоритетом має стати подальший розвиток інноваційної, освітньої та наукової функцій, як найбільш розвинутих та динамічних в місті, що сприятиме зміцненню та підвищенню його статусу як провідного центру наукових досліджень, освіти та інноваційної діяльності не лише в Україні, але й за її межами. Розвиток цих функцій шляхом широкого впровадження сучасних технологій, креативних індустрій та формування сприятливого середовища для активізації цих процесів, може справити позитивний вплив на зростання рівня реалізації інших метрополійних функцій м. Харкова – адміністративної, політичної, культурної та інформаційної, які мають порівняно незначні масштаби прояву, навіть для регіональної метрополії національного рівня. Рівень реалізації транспортної та фінансової функції не відповідає транспортному та фінансово-економічному потенціалу міста.

3. З метою утвердження м. Одеси як регіональної метрополії на теренах України, на даному етапі розвитку, варто сконцентруватися на активізації таких пріоритетних для міста функціональних зон як транспортно-логістичній шляхом формування потужного портово-логістичного центру на основі великих портів Одещини та його подальшому ефективному функціонуванню, а також – культурно-інформаційній на основі розвитку та реалізації туристично-рекреаційного та духовно-культурного потенціалу міста. Активний розвиток домінуючих метрополійних функцій може справити позитивний вплив на зростання рівня реалізації інших метрополійних функцій м. Одеси, серед яких функції економічної та

інноваційно-креативної функціональних зон, а також адміністративної метрополійної функції, рівень розвитку та реалізації яких є недостатнім для метрополійного міста регіонального рівня.

4. Будь-які перспективи м. Донецька як локальної метрополії на теренах України, на даному етапі розвитку, пов'язані виключно із наслідками для соціально-економічної системи міста збройного конфлікту на Сході України (в окремих районах Донецької та Луганської областей, в т.ч. м. Донецьк).

5. Становлення м. Дніпропетровська як метрополійного міста тісно пов'язане з подальшою активізацією розвитку комплексу функцій економічної та інноваційно-креативної функціональної зони, як пріоритетних в місті. Модернізація потужного промислового комплексу міста та диверсифікація його структури шляхом створення сучасних індустріальних парків та підвищення питомої ваги наукоємних галузей (в т.ч. аерокосмічної) може значно активізувати розвиток та підвищити рівень реалізації інших метрополійних функцій, зокрема, політичної, освітньої, інноваційної та транспортної метрополійних функцій, комплекс функцій культурно-інформаційної функціональної зони, рівень розвитку та реалізації яких є недостатнім для регіональної метрополії національного рівня.

6. Становлення м. Львова як метрополійного міста тісно пов'язане з подальшою активізацією розвитку комплексу функцій культурно-інформаційної та транспортно-логістичної функціональних зон, які, на даний час, є визначальними для міста. Зосереджуючи в собі потужний фінансово-промисловий, інтелектуальний, комунікаційний та туристичний потенціал, м. Львів має всі можливості в перспективі утвердитися як важливий європейський центр міжнародного та економічного співробітництва, освітній, науково-дослідний та історико-культурний осередок. Активна розбудова та модернізація туристичної та соціальної інфраструктури міста, відновлення та підтримання в належному стані історичних об'єктів і пам'яток, сприятимуть процесу інтенсифікації розвитку цілого комплексу туристичних індустрій Львова, і, як наслідок, рівня розвитку та реалізації комплексу функцій культурно-інформаційної функціональної зони. Перспективними напрямками розвитку, які можуть посприяти зростанню рівня реалізації інноваційної та логістичної метрополійних функцій, є транспортно-логістичний сектор та сектор інформаційно-комунікаційних технологій.

Формування в межах країни мережі регіональних метрополій, які мають високий функціональний статус і поширюють свій вплив за межі держави, насамперед, сприяє активізації регіонального розвитку країни загалом.

Збалансована політика просторового розвитку повинна спрямовуватись на максимальне використання потенціалу регіональних метрополій в контексті територіального поширення генерованих ними позитивних соціально-економічних ефектів. Тому роль регіональних метрополій як «економічних локомотивів» розвитку національної та регіональних економік визначається існуванням дієвих перерозподільних механізмів, що дозволяють у перспективі поширити позитивний економічний ефект на більш значні території держави.

В основі перерозподільних механізмів мають бути закладені принципи збалансування інтересів розвитку метрополій і периферійних територій. З одного боку, вирішення проблемних питань конфліктогенності міського середовища (збільшення кола шукачів роботи, посилення несправедливості у доступі до ресурсів, напруження соціальних сервісів та інфраструктури, погіршення екологічної ситуації тощо), а з іншого, впровадження

обґрунтованих перерозподільних та організаційно-економічних механізмів активізації потенціалу периферійних територій є можливим завдяки розосередженню ділової активності від метрополійного центру до інших осередків конкурентоспроможності регіону. Для цього при розробці схем планування територій необхідно передбачити формування на околицях міст-метрополісів промислових зон з винесенням частини підприємств і розміщенням нових індустріальних парків, ІТ-компаній, технополісів і логістичних центрів, а також доцільним є надання податкових преференцій і дотаційної підтримки тим підприємствам, переміщення бізнесу яких з метрополійного центру у потенційні точки зростання регіону (середні і малі міста, села) є можливим. Це сприятиме покращенню екологічної ситуації у великих містах та вирішенню проблеми зайнятості населення прилеглих територій. Своєю чергою, вивільнені території міст-метрополісів мають використовуватись переважно для будівництва нових об'єктів четвертинного сектору, бізнес-інфраструктури та підприємств V-VI технологічних укладів.

Реалізація моделі поліцентричного просторового розвитку можлива за умов економічної та соціальної міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції. Зокрема, економічна інтеграція вимагає:

1) створення інфраструктурних мереж (транспортних, інформаційних, фінансових) між містами з високим потенціалом економічного зростання та менш розвинутими (сільськими) територіями і невеликими містами з наданням їм більшої фінансової самостійності задля підвищення ділової активності та капіталізації потенціалу на рівні різних адміністративно-територіальних утворень;

2) впровадження моделі міжрегіональної взаємодії, що базується на принципах поєднання і взаємного посилення рівноцінних центрів зростання шляхом налагоджування міжрегіональних коопераційних зв'язків, реалізації спільних міжрегіональних проєктів для міських агломерацій, що сприятиме нейтралізації явища депресивності прилеглих територій.

Соціальна інтеграція можлива за умов введення у всіх регіонах однакових стандартів якості життя (охорони здоров'я, освіти, водозабезпечення, екологічної безпеки тощо) для виключення міграційної мобільності через неприйнятні умови проживання; забезпечення рівного доступу населення до транспортних, телекомунікаційних, адміністративних, фінансових та інших послуг для формування просторової згуртованості.

Розвиток національної метрополійної мережі потребує ряду змін до законодавства України, а саме у частині: уникнення дублювання функцій держави і місцевого самоврядування, регламентації механізмів врегулювання соціально-економічних відносин ядра метрополії з її периферією, визначення умов міжрегіональної та міжмуніципальної співпраці, обґрунтування інструментів та важелів становлення консенсусу між містом, агломерацією та прилеглою територією. Необхідною є розробка та законодавче закріплення механізму реалізації спірних питань у діяльності столичної метрополії, регіональних метрополій та прилеглих населених пунктів шляхом узгодження стратегічної та прогнозно-планової документації.

Збалансована політика просторового розвитку повинна базуватись на максимальному використанні потенціалу регіональних метрополій, а саме можливостей територіального поширення генерованих ними позитивних соціально-економічних ефектів. Просторове планування та формування моделі поліцентричного просторового розвитку регіону, ефективні перерозподільні та організаційно-економічні механізми комплексного підвищення економічного потенціалу як міст-метрополісів, так й інших осередків економічної активності

(наприклад, міст нижчого рангу) дозволять збалансувати їх пріоритети, що сприятиме усуненню асиметрії у соціально-економічному розвитку, а отже і депресивності окремих територій. Тому в Україні необхідними є чітке визначення моделі розвитку метрополій, розробка метрополійної політики (її узгодження з регіональною); обґрунтування інструментів посилення позитивного впливу метрополізаційних процесів на просторовий розвиток, механізмів економічної та соціальної (міжрегіональної та внутрірегіональної) інтеграції; розробка системи управління метрополійними субрегіонами; узгодження регулювання розвитку міст-метрополій та реалізації просторової політики в умовах реформування адміністративно-територіального устрою та в контексті євроінтеграційних викликів.

Статус регіональних метрополій та метрополійних субрегіонів в Україні повинен бути інституційно затвердженим. Крім того, доцільно удосконалити інституційне забезпечення міжмуніципального співробітництва між регіональними та глобальними метрополіями, унормувати механізми співпраці між органами місцевого самоврядування, що входять до складу метрополійних субрегіонів; розробити та інституціалізувати механізми просторового планування в метрополійних субрегіонах, гармонізувати їх з механізмами просторового планування регіонів загалом для зниження соціальних і економічних диспропорцій територіального розвитку, забезпечення внутрірегіональної інтегрованості простору.

Перспективи нарощення метрополійного потенціалу великих міст як центрів креативної, інноваційної та конкурентної економічної діяльності пов'язані з розширенням внутрішньорегіональних, міжрегіональних і міжнародних зв'язків, активізацією міжмуніципального співробітництва, просторовою оптимізацією економічних кластерів, формуванням інституційного середовища для стимулювання ендегенних чинників розвитку, тобто ефективного використання внутрішнього потенціалу зростання. Для цього необхідно реалізувати обґрунтовану систему заходів та стимулів щодо формування сприятливого середовища для інноваційної діяльності, підвищення інвестиційної та резиденційної привабливості і конкурентоспроможності регіональних метрополій в національній, європейській та глобальній метрополійних мережах.

1.6. Тенденції розвитку сільських територій

Протягом 2015 року експертами Міністерства аграрної політики та продовольства України за участю зацікавлених сторін розроблено проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки. В його обговоренні активну участь брали представники громадськості, наукових інституцій та професійних асоціацій.

Ідеологічним підґрунтям зазначеного документа стала концепція сталого розвитку, що ґрунтується на трьох основних імперативах: екологічному – визначає умови й межі відновлення екологічних систем унаслідок їх експлуатації, економічному – передбачає формування економічної системи, гармонізованої з екологічним чинником розвитку, соціальному – утверджує право людини на високий життєвий рівень в умовах екологічної безпеки. Виходячи з цього, кінцевою метою реалізації стратегії задекларовано створення в Україні до 2020 року сталої, багатофункціональної сільської економіки, яка поряд із виробництвом сировини і харчових продуктів задовольнятиме інші потреби населення та забезпечуватиме надання широкого спектра суспільних послуг, формування якісного

життєвого середовища, підвищення рівня зайнятості, зміцнення сільських громад, збереження довкілля і традиційних сільських ландшафтів.

У проекті Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки здійснено аналіз та детально описано економічні аспекти розвитку сільських територій. У той же час, в контексті доопрацювання проекту, а також визначення переваг і ризиків, пов'язаних із процесами євроінтеграції та децентралізації влади в Україні, необхідно враховувати, що розвиток особистих селянських та фермерських господарств і сільських територій значною мірою зумовлює взаємовплив їхньої економічної діяльності на стан навколишнього природного середовища, функціонування соціальної сфери села, перспективи подолання ключових соціально-екологічних проблем, з якими мешканці сільських територій стикаються у своїй повсякденній діяльності. Це визначило тематичну спрямованість дослідження, де здійснено аналіз соціально-демографічних процесів, притаманних сільським територіям, умов їх життєдіяльності, а також оцінку перспектив їх подальшого розвитку в умовах децентралізації.

1.6.1. Соціально-демографічні процеси та поселенська мережа

Демографічна ситуація. Демографічна криза в сільській місцевості України обумовлена як попереднім демографічним розвитком, так і несприятливою сучасною соціально-економічною ситуацією. Найбільш актуальними проблемами є: депопуляція, високий рівень старіння населення, низька народжуваність, деформація шлюбно-сімейних процесів, погіршення стану здоров'я та скорочення середньої тривалості життя, міграційний вплив найбільш активної молоді, руйнування сільського розселення.

Депопуляція — зменшення чисельності населення внаслідок перевищення кількості померлих над новонародженими — у сільській місцевості спостерігається ще з 1979 року. Вирішальну роль у підриві демографічної основи села відіграли потужні міграційні потоки, спрямовані до міст і промислових центрів СРСР, що негативно вплинуло на вікову структуру населення, обумовило його старіння. Впродовж 1990–2014 рр. скорочення кількості сільського населення перевищило 3 713 тис. осіб і склало 22% за рахунок депопуляції та міграції, а в 2014 р. — й анексії АР Крим (більш ніж 757 тис. осіб).

Протягом зазначеного періоду рівень смертності перевищував рівень народжуваності. Особливо несприятливим зафіксоване їх співвідношення у 2002–2005 рр.; надалі ситуація дещо покращилася (рис. 1.42). Показник життєвості сільського населення (співвідношення чисельності народжених і померлих) знизився з 0,79 у 1990 р. до 0,46–0,47 у 2001–2005 рр.; згодом він зріс до 0,71 (2012 р.), 2013 р. дорівнював 0,69, 2014 р. — 0,67.

Депопуляція є основним чинником прискореного старіння населення. Протягом 1990–2014 рр. кількість дітей віком 0–17 років зменшилась на 37%, а їх частка в загальній чисельності сільських жителів — з 24,5 до 19,7%. Рівень старіння сільського населення є вищим, ніж міського: на початок 2015 р. питома вага осіб у віці старше 60 років у селах становила 23,1%, містах — 21,3%. Особливості статеві-вікового складу населення обумовлюють рівень так званого демографічного навантаження. У зазначений період цей показник на 1000 осіб працездатного віку в сільській місцевості дорівнював 747 (у тому числі дітьми та підлітками до 18 років — 344, літніми людьми — 403), у міських поселеннях — 618 (відповідно 274 і 344 особи).

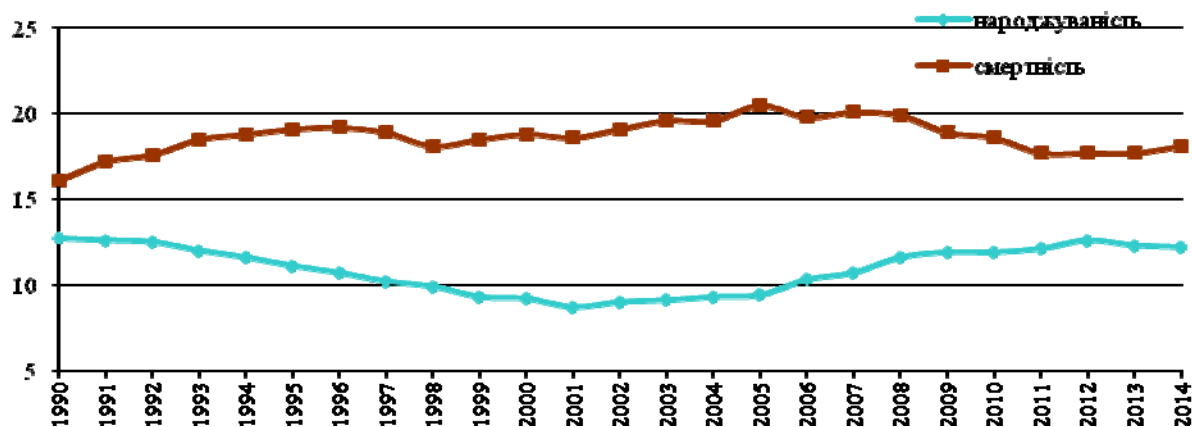

Рис. 1.42. Загальні коефіцієнти народжуваності та смертності сільського населення України за 1990–2014 рр., ‰

Сільські території в Україні, як й інших державах, є носієм шлюбно-сімейних традицій, у тому числі в сімейних стосунках, питаннях взаємодопомоги та кооперації представників різних поколінь. Однак сільська сім'я нині зазнає негативних трансформацій під впливом старіння населення, а також того «напруження», яке притаманне процесам функціонування сім'ї у складних соціально-економічних умовах. Нині лише в 34,7% домогосподарств у сільській місцевості проживають діти, а в 19,6% з них дітей виховує лише один із батьків, 3% — непрацюючі пенсіонери. Одним із викликів сучасності є поширення самотнього проживання літніх осіб, у першу чергу жінок. Так, майже чверть в індивідуальних домогосподарствах за цим показником становлять особи віком 60 років і старше, одну третину — старші 70 років. Специфіка умов побуту на селі, відсутність зручностей у помешканнях роблять самотність для людей найстаршого віку тяжким випробуванням.

Народжуваність. У 2014 р. сумарний показник народжуваності в сільській місцевості становив 1,83 дитини, що на 30,7% перевищує найнижче його значення, зареєстроване в 2003 р., та на 34,6% — інтенсивність народжуваності в міських поселеннях. Проте необхідно зазначити, що на сьогодні цей показник ще не досяг межі простого відтворення населення, а вплив об'єктивних факторів, здатних впливати на репродуктивну поведінку, істотно знижує ймовірність навіть наближення до такої межі.

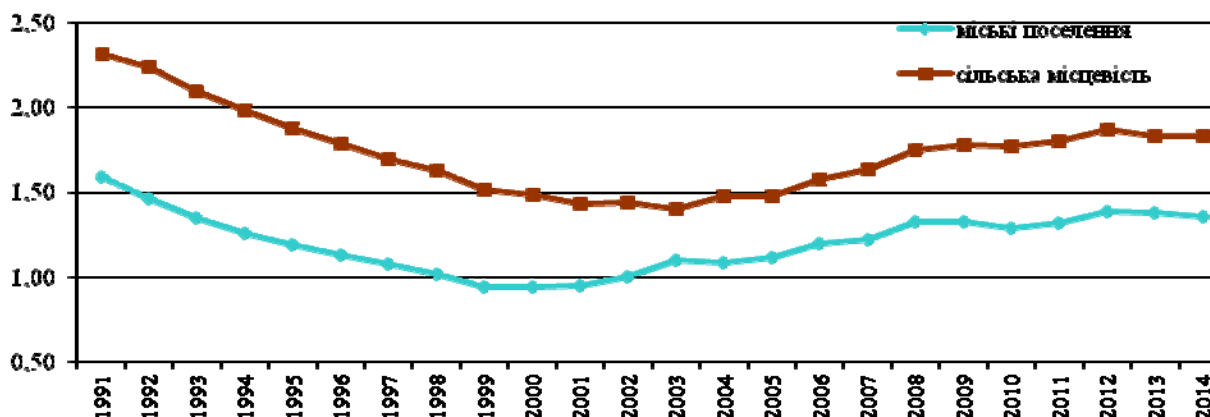

Рис. 1.43. Сумарний показник народжуваності в сільській місцевості та міських поселеннях України за 1991–2014 рр.

Останні два роки характеризуються зниженням дитородної активності в молодих репродуктивних групах жінок. У 2013 р. загалом в Україні відбувся перехід лідерської позиції щодо інтенсивності дітонародження від групи жінок 20–24 роки до жінок старшої вікової групи 25–29 років. Однак у сільській місцевості найбільша дитородна активність була притаманна 20–24-річним жінкам; інтенсивність народжуваності в них у 2014 р. досягала майже 120%, що в 1,6 разу більше, порівняно з аналогічним показником у міських поселеннях. Рисунок 1.44 демонструє більш раннє за віком дітонародження, а також вищу інтенсивність цього процесу порівняно з міськими жителями у вікових групах до 35 років та майже однаковий рівень народжуваності після 35 років. Незалежно від типу поселення, спостерігається посилення дитородної активності в жінок віком 35–44 років, що свідчить про невпинність процесу т.зв. «постарішання» материнства в Україні.

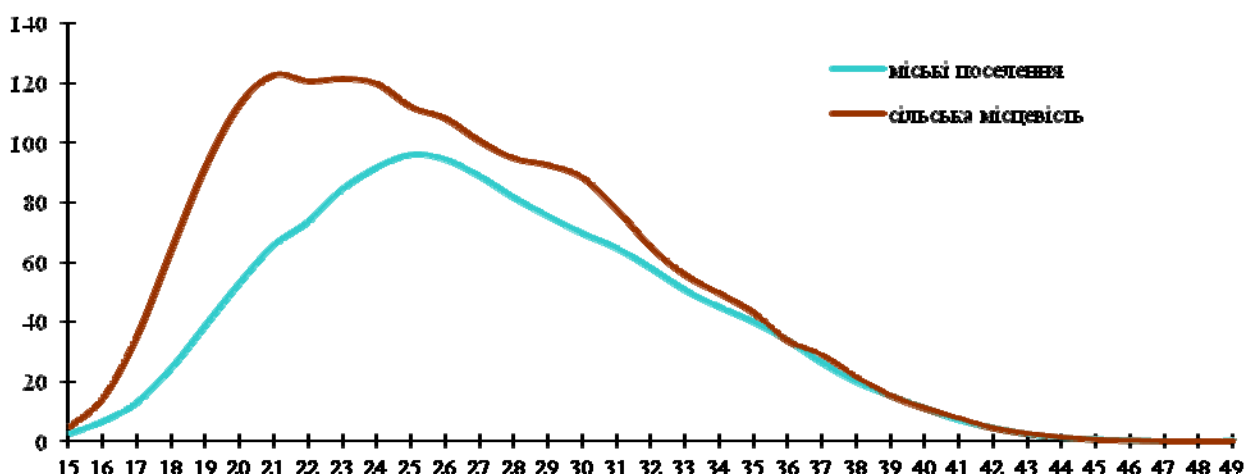

Рис. 1.44. Повікові коефіцієнти народжуваності в сільській місцевості та міських поселеннях України в 2014 р.

За період підвищення показників народжуваності відбулися позитивні зрушення у її структурі, котрі проявились насамперед у зменшенні питомої ваги дітей першої черговості народження в загальній сукупності новонароджених і зростанні часток дітей другої, третьої і більше черговостей. Так, у сільській місцевості в 2001 р. половина новонароджених була первістками, тоді як 2014 р. відповідний показник становив 41,3%, водночас за цей період питома вага народжених третьої черговості збільшилась з 9,5 до 14,4%, четвертої і наступних — з 6,9 до 10,1%. Зауважимо, що за черговістю народження у сільській місцевості частка первістків зазвичай поступається аналогічному показнику в міських поселеннях, а от народжених третьої та наступної черговостей — помітно вища.

Частка дітей, народжених жінками, які не перебували в зареєстрованому шлюбі, у 2014 р. досягла 23,1%, що в 1,8 разу перевищує показник 1990 року.

Смертність. Середня тривалість життя характеризує режим смертності та є загально визнаним індикатором стану здоров'я і соціального благополуччя. Міжпоселенська різниця величини цього показника в 2013 р. перевищувала два роки. Так, за розрахунками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України ім. М.В. Птухи, вона становила 69,88 та 72,03 року для сільського й міського населення відповідно. Спостерігається більш істотна різниця для чоловіків — 2,28 року та менша для жінок — 1,49 року. Наявний розрив за показником очікуваної тривалості життя жінок і чоловіків у

розвинутих європейських країнах також більш виражений у сільській місцевості: в останні роки він зазвичай був на рік вищим і становив понад 10 років.

З часу набуття Україною незалежності спостерігалось зростання рівня смертності сільських жителів (як і населення загалом) до пікового в 1995 р. Окрім зменшення в 1996–1998 рр., зазначена тенденція тривала до 2005 р. Надалі поступово знижуючись, цей показник залишався стабільним (17,6–17,7‰) протягом 2011–2013 рр. З 2014 р. з огляду на складну соціально-економічну ситуацію та ведення воєнних дій прогнозується скорочення очікуваної тривалості життя.

У 2014 р. зареєстровано майже 240,6 тис. смертей осіб, які мешкали в сільській місцевості. Показник загальної смертності в розрахунку на 100 тис. населення зріс порівняно з попереднім роком з 1 758,3 до 1 809,5. Така тенденція спостерігалась більшою мірою серед чоловіків. При цьому рівень смертності осіб обох статей є майже на одну третину вищим, ніж у міських поселеннях, що обумовлено більшою часткою людей старших вікових груп, а також гіршими умовами життєдіяльності.

Аналіз причин смертності виявив основні проблеми соціального розвитку сільських територій. Наприклад, серед сільського населення порівняно з міським реєструються вищі показники смертності від туберкульозу (14,5 проти 11,2 на 100 тис. населення); дитячої смертності з більш частими випадками синдрому раптової смерті немовлят; смертності від зовнішніх причин (112,1 проти 84,9). Так, смертність чоловіків у сільській місцевості унаслідок усіх неприродних причин (травми, отруєння, нещасні випадки) в 2014 р. становила 191,8 з тенденцією до зростання (2013 р. — 174,8), тоді як у містах — 145,6. Традиційно в сільській місцевості майже вдвічі вищим є рівень самогубств (27,6 проти 14,5), однак потрібно відзначити його зниження порівняно з 2013 роком (47,9); у півтора рази частіше реєструється смерть від випадкових отруєнь отруйними речовинами, майже вдвічі — у результаті випадкового отруєння та дії алкоголю. Показник смертності в транспортних нещасних випадках для мешканців сільської місцевості у зазначений період становив 15,3 порівняно з 10,6 на 100 тис. міського населення. Також частіше сільські жителі гинуть в результаті нещасних випадків, пов'язаних з дією природних факторів.

Вплив високої передчасної смертності, насамперед чоловіків працездатного віку, на скорочення тривалості життя є найвагомим. Саме в цьому віковому інтервалі приховані найбільші можливості поліпшення ситуації. Зокрема, 2014 р. 14,9 тис. смертей у сільській місцевості (понад 70% з яких — у працездатному віці) були зумовлені зовнішніми причинами, а отже, більшості з них можна уникнути. Близько 15,4 тис. смертей пов'язані з неприродними причинами (дані без урахування тимчасово окупованої АР Крим і частини зони проведення антитерористичної операції). Так, майже 3,7 тис. осіб позбулися життя через самоушкодження, тобто наклали на себе руки, з них 3,0 тис. — чоловіки. Якщо врахувати, що частина з 1,3 тис. смертей, ідентифікованих як випадки ушкодження з невизначеним наміром, з високим ступенем ймовірності може належати до недоведеного через недостатність інформації суїциду, то реальна кількість втрат через самогубства є суттєво вищою, ніж, скажімо, від усіх форм туберкульозу та його наслідків (2,0), чи транспортних нещасних випадків (1,7 тис.). Смерть 1,6 тис. сільських мешканців спричинили випадкові отруєння та дія алкоголю, абсолютну більшість з яких (1,3 тис.) також зареєстровано серед чоловіків.

Таким чином, для сільського населення в Україні характерні вищі показники передчасної смертності та коротша порівняно з міським населенням тривалість життя.

Виразною є статева диференціація; зокрема, реєструється майже втричі вищий рівень смертності чоловіків, ніж жінок, у віці 15–49 років, що посилює розрив очікуваної тривалості життя за статтю. Висока передчасна смертність є результатом синергетичного впливу наявних політичних, економічних та екологічних негараздів, недостатньо ефективної політики у сфері охорони громадського здоров'я, нездорового способу життя значної частини населення, психологічної напруги в сучасних умовах нестабільності та безпосередніх і опосередкованих втрат через існування воєнного конфлікту на території України.

Соціальні детермінанти відіграють значну роль у формуванні демографічного потенціалу сільських територій. Зокрема, це: нижчий порівняно з містами рівень доходів; менш сприятливе середовище проживання (у тому числі санітарно-гігієнічні умови, доступ до безпечної питної води та каналізації тощо); низька доступність медичної допомоги, особливо невідкладної та спеціалізованої. У працездатному віці істотно впливають поведінкові фактори ризику (відсутність самозбережувальної поведінки, нераціональне харчування, поширене тютюнопаління та зловживання алкоголем, вживання психоактивних речовин тощо), що спричиняють зростання кількості передчасних смертей як від екзогенних (нешасних випадків, отруєнь або травм, інфекційних хвороб), так й ендогенних причин, насамперед хронічних неінфекційних захворювань (серцево-судинних, раку легень і хронічних обструктивних захворювань легень, цирозу печінки, цукрового діабету та ін.).

Важливою проблемою є підтримка батьків у прагненні поєднувати народження дитини з економічною діяльністю. Існують підстави стверджувати, що цей аспект буде все більш актуальним у майбутньому. Невирішеними залишаються житлові проблеми сімей з дітьми, насамперед молодих, що згідно з дослідженнями є значною перешкодою при прийнятті рішення про народження дитини. Водночас зауважимо, що саме зростання доходів батьків та зниження бідності матимуть найбільш відчутний позитивний вплив на розвиток демографічних процесів.

Перспективи трансформації сільського розселення. Сільська поселенська мережа в Україні на початок 2015 р. становила 28 388 населених пунктів (включаючи тимчасово окуповану територію АР Крим), представлених різними типами поселень. За 1990–2014 рр. вона скоротилась на 431 село (або 1,5%), тобто в середньому зменшення становило 17 населених пунктів у рік. Лідерами в цьому деструктивному процесі були Київська (78 сіл), Полтавська (69), Чернігівська (53), Сумська (43) та Житомирська (42 села) області. Відносно стабільною система сільського розселення є в Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій областях. Необхідно зазначити, що фактично село може бути знелюднене (не мати жителів), але при цьому перебувати на обліку, тобто існувати тільки юридично. Так, за станом на 1 січня 2014 р. не було знято з обліку 369 сіл.

В Україні 4 684 села (або 17,3%) — це населені пункти з людністю до 50 осіб. В окремих регіонах їх частка є значно вищою: Сумський — 38,5%, Чернігівський — 32,5, Харківський — 30,5, Полтавський — 27,0%. У зв'язку з прискореними процесами депопуляції та демографічного старіння саме такі дрібні поселення потрапляють у категорію можливого зникнення в перспективі. Питома вага осіб у віці, старшому за працездатний, тут у 2 рази вища, а дітей — майже в 3 рази нижча порівняно з середньоукраїнськими показниками. Вікова структура населення, що відповідає середнім значенням по сільській місцевості в цілому, склалась лише в селах людністю 500 осіб і більше.

Специфіка процесів трансформації сільського розселення полягатиме не тільки в зменшенні кількості населених пунктів, а й їх людності. Згідно з попередніми оцінками, за існуючих тенденцій до 2030 р. сільська поселенська мережа скоротиться на 296 од. і становитиме 28 092 села (27 116 сіл без АР Крим). Середня людність поселення знизиться порівняно з 2015 р. на 15,5% до 408 осіб. Одну третину становитимуть сільські населені пункти з чисельністю жителів до 100 осіб. Очікується, що кількість поселень людністю до 50 осіб зросте до 5,8 тис. од., а їх частка — до 20,5%. Водночас частина великих сіл (більше 1000 осіб) перейде в категорію меншої людності. Так, у 1996 р. їхня питома вага становила 17,1%; 2014 р. — 13,3, а в 2030 р. вона може зменшитися до 9,1%.

На перспективи розвитку сільських населених пунктів України негативно впливає несформованість економічної основи поселенської мережі, її неадекватність вимогам ринкових умов господарювання. Зокрема, у 9,2 тис. населених пунктів (34,2% сіл) немає жодного суб'єкта господарської діяльності. Більше того, існуючі локальні господарські комплекси характеризуються вираженою монофункціональністю: на одне несільськогосподарське припадає три сільськогосподарські підприємства (у Донецькій та Миколаївській областях цей показник у 2014 р. становив 14, Запорізькій — 16, Херсонській — 26). Ускладнює перспективи стабілізації та розвитку сільської поселенської мережі низька місткість сфери докладання праці за місцем проживання сільського населення. За 1996–2014 рр. відбулося скорочення кількості працівників сільського господарства в 6 разів: із 2 780,1 до 470,8 тис. осіб, що обумовило перехід населення до зайнятості в дрібнотоварному низькопродуктивному особистому селянському господарстві. За згаданий період зайнятість у цьому сегменті зросла в 2,9 разу — до 2372,4 тис. осіб (39,3% усього зайнятого сільського населення). Брак робочих місць обумовив зростання потоків трудової міграції. В Україні 54,9% сільського населення працює за межами сільських населених пунктів, у тому числі 43,0% — у містах, селищах міського типу та за кордоном.

Загалом можна виділити такі основні ризики для перспективного розвитку системи сільського розселення:

- депопуляційні процеси, формування демографічно старої вікової структури та інтенсивний міграційний вплив населення, котрі ускладнюють відтворення поселенського потенціалу сільських територій на власній демографічній базі;
- обмеженість власних фінансових і матеріальних ресурсів низових систем розселення через слабку економічну основу та високу залежність від бюджетних трансфертів, діяльності бюджетоформуючих підприємств;
- недостатня керованість процесу структурної трансформації та низькі темпи модернізації сільської економіки на засадах багатofункціональності;
- низький рівень ідеологічної, інформаційно-освітньої, організуючої функцій держави й несформована система необхідних інститутів громадянського суспільства, що в умовах патерналістських настроїв сільського населення суттєво обмежує його суспільні ініціативи;
- ексцентричне територіальне розташування більшості адміністративних центрів (обласних і районних), що не забезпечує рівної доступності до об'єктів соціально-культурного обслуговування для кожного громадянина, незалежно від місця його проживання;

– відсутність розгалуженої транспортної, інженерної та інформаційно-комунікаційної систем стримує інтеграцію віддалених поселень до єдиного економічного простору країни та перешкоджає реалізації їхнього конкурентного потенціалу.

За умови збереження політики, що надає пріоритет галузевому підходу до управління сільськими територіями, а також відсутності організаційно-економічних заходів щодо активізації місцевих ініціатив та багатофункціонального розвитку села в перспективі зберуться високі темпи скорочення сільської поселенської мережі. Простежується невідповідність між специфікою адміністративно-територіального управління та сучасними вимогами часу щодо ефективного менеджменту в умовах демократизації суспільства й децентралізації управління адміністративно-територіальними одиницями. Це спричиняє низку проблем у різних сферах життєдіяльності, зокрема: відсутність чіткого розмежування повноважень різних гілок влади, державних адміністрацій і місцевого самоврядування, незабезпеченість коштами для реалізації децентралізованого управління, загострення питань територіальних меж сільських адміністративно-територіальних одиниць та багато інших, які стримують їх розвиток, сприяючи здрібненню сільських поселень.

Необхідно виокремити сільські території в самостійний об'єкт державного регулювання, здійснити перехід політики від галузевого до територіального сільського розвитку на багатофункціональній економічній основі. Результатом таких процесів має бути забезпечення фінансової самодостатності сільських територіальних громад, розвиток інфраструктури сільської поселенської мережі та формування сприятливого середовища життєдіяльності. За умови реалізації великих інфраструктурних проектів малі села можуть об'єднуватися, збільшуючи власний економічний потенціал, а їх жителі матимуть доступні соціальні послуги.

1.6.2. Умови життєдіяльності

Актуальним завданням державної політики є створення рівних можливостей для доступу різних верств і категорій населення до ресурсів і соціально важливих послуг, пов'язаних із розвитком особистості та забезпеченням належного рівня комфортності існування. Поруч із майновою критичної величини в Україні набула нерівність, спричинена місцем проживання. Сільські мешканці більше, ніж міські, потерпають від майже всіх проявів позбавлень (депривації): відсутності закладів, які надають побутові послуги, швидку медичну допомогу, дошкільних закладів, інших об'єктів соціальної й інженерної інфраструктури. У свою чергу, відсутність або критичний рівень зношеності інженерних мереж є суттєвим чинником погіршення стану довкілля, його безпечності для здоров'я населення. З позиції сучасного концепту сталого розвитку, передусім ідеться про право людини на належний життєвий рівень в умовах екологічної безпеки й благополуччя.

Житлово-комунальна сфера. В ідеалі житлово-комунальна сфера (ЖКС) повинна надавати доступні якісні послуги, використовуючи безпечні для довкілля, ресурсозберігаючі технології, одночасно демонструючи позитивні фінансові результати діяльності. На жаль, параметри вітчизняної ЖКС на не відповідають названим критеріям.

На початок 2015 р. сільський житловий фонд становив 378,0 млн м² загальної площі житла⁶⁴ (39,1% житлового фонду України). У сільській місцевості розташовано 5 779,3 тис.

---

⁶⁴ Без урахування тимчасово окупованої території АРК та частини зони проведення антитерористичної операції.

житлових будинків, з яких 95,6% (5 522,2 тис.) є індивідуальними (садибними). Із загальної кількості житлових будинків 5,7% (336,7 тис.) використовувались сезонно, а 10,2% (602,6 тис.) — пустували. У малих селах людністю до 200 осіб питома вага таких будинків значно більша — відповідно 10,1 та 20,8%.

За величиною загальної площі житла в розрахунку на одного жителя сільська місцевість випереджає відповідний показник міст і становить у середньому відповідно 28,5 і 19,8 м² загальної площі. Існує значна територіальна диференціація рівня забезпеченості житлом (між регіонами у понад 2,4 разу), зокрема найбільші показники характерні для Київської (44,0 м²), Чернігівської (34,6), Вінницької (33,9), найменші — для Херсонської (22,7) та Миколаївської (23,3 м²) областей.

За даними вибіркового обстеження, 2014 року 31,7% домогосподарств у сільській місцевості були забезпечені житловою площею нижче санітарної норми (13,65 м² на одну особу), у тому числі у 6,4% площа житла не перевищувала 7,5 м², 5,8% — становить від 7,5 до 9,0 м²; в однокімнатному житлі мешкає 4,6, двокімнатному — 30,0% домогосподарств.

Для сільських поселень характерна значно нижча порівняно з містами якість житла й обладнання комунальними зручностями. Так, більше половини його збудовано в 40–60-х роках і лише 9,6% — після 1990 р. Зокрема, у Чернігівській області 63% будинків споруджено до 1970 р., в Одеській вік 23% будинків перевищує 70 років. Фізична зношеність житлового фонду сягає 40%: у 26,4% житла останній капітальний ремонт проводився до 2000 р., а 30,9% — узагалі не проводився (у тому числі у 39,5% житла, збудованого в 60-х рр., 55,0 — у 70-х та 66,1% — у 80-х рр.). Як наслідок, за даними вибіркового обстеження, 4,5% сільських домогосподарств є дуже незадоволеними, 16,0 — незадоволеними та 36,0% — не дуже задоволеними своїми житловими умовами.

Невирішеність житлових проблем — це одна з причин відтоку з села молодих фахівців, зокрема працівників соціальної сфери. Нині практично не реалізуються програми поліпшення житлових умов пільгових категорій населення. Згідно з даними Держслужби статистики України, за станом на 1 січня 2015 р. у сільській місцевості на квартирному обліку перебувало понад 12,9 тис. сімей та однаків, з яких 31,3% користуються правом першочергового одержання житла. Протягом 2014 р. поліпшили свої умови лише 169 сімей.

У соціоекологічному контексті житлово-комунальна сфера передусім розглядається з позиції оцінки її впливу на навколишнє природне середовище, а також спроможності мінімізувати негативний вплив останнього на здоров'я населення. Вітчизняна ЖКС є одним із найбільших забруднювачів довкілля, особливо водних об'єктів. Зношеність її основних засобів подекуди сягнула критичної межі, що загрожує техногенними й екологічними катастрофами. Для більшості підприємств комунального господарства скид забруднюючих речовин істотно перевищує встановлений гранично допустимий рівень. У 2014 р. лише 530 сільських населених пунктів (1,9% їх загальної кількості) були обладнані каналізацією (для порівняння: 2000 р. — 841 пункт), при цьому 24,4% загальної протяжності вуличної каналізаційної мережі та 26,2% головних колекторів, які збирають стічні води з усієї території, обладнаної каналізацією, і відводять їх на очисні споруди або у водойми, перебувало у ветхому й аварійному стані. Через очисні споруди пропущено 78,9% стічних вод, інші — скинуто у природні водойми без очищення.

У зв'язку з нерозвиненістю та незадовільним технічним станом інженерно-комунальної інфраструктури мешканці багатьох сіл не мають гарантованих джерел якісного водопостачання. В окремих регіонах рівень зношеності водопровідних мереж сягає 70%,

відсутні очисні споруди, знезаражуючі установки та виробничий лабораторний контроль. Як наслідок, протягом останніх років близько однієї четвертої з відібраних проб води в сільських водогонах не відповідало Держстандарту за санітарно-хімічними та санітарно-бактеріологічними показниками.

Загалом централізованим питним *водопостачанням* забезпечено лише 22% сіл (31,8% домогосподарств), жителі інших поселень споживають воду з колодязів та індивідуальних свердловин (додаток Є, табл. Є.1), які здебільшого перебувають у незадовільному санітарно-технічному стані. Питома вага досліджених проб питної води з джерел децентралізованого водопостачання, які не відповідали санітарним вимогам, упродовж 2010–2014 рр. становила в середньому 30% за санітарно-хімічними та 16% — за бактеріологічними показниками.

Спостерігається зростання нітратного забруднення ґрунтових вод унаслідок ненормованого використання добрив. Ефективних методів видалення нітратів із води в умовах децентралізованого водопостачання практично не існує. Така ситуація негативно позначається на здоров'ї сільських жителів. Згідно з дослідженнями ВООЗ, використання неякісної води є причиною зниження загальної резистентності організму, понад 20% усіх хвороб органів травлення, інфекційних і паразитарних хвороб. За нашими розрахунками на основі методу шляхів впливу (*Impact Pathway Method*), забрудненням води в Україні спричинено щонайменше 500 випадків захворювань у розрахунку на 100 тис. населення на рік. Суспільні втрати від цього досягли 200 млн євро з тенденцією до зростання (2010 р. — 142 млн). Зауважимо, що ці дані слід розглядати як нижню межу фактичних втрат, оскільки вони не враховують інші категорії затрат, зокрема витрати домогосподарств на запобігання ризикам для здоров'я (наприклад, на купівлю очищеної питної води), а також недоодержаний ВВП у зв'язку з інвалідністю.

Ситуація ускладнюється через нерозвиненість на сільських територіях системи *поводження з відходами*. За даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та архітектури України, налічується близько 6,7 тис. полігонів і звалищ, що переважно розташовані в сільській місцевості, з яких 15% — перевантажені, 21% — не відповідають нормам екологічної безпеки. Неналежним чином виконуються роботи з паспортизації, рекультивації та санації сміттєзвалищ. Так, паспортизації потребує 39% сміттєзвалищ (у Херсонській області — 90, Львівській — 96%). Окрім цього, щороку з'являються несанкціоновані звалища твердих побутових відходів, що займають площу понад 1 тис. га. У результаті цього втрачаються цінні сільськогосподарські угіддя, а стихійне захоронення відходів у природних рельєфних утвореннях (вибалках, ярах, долинах малих річок) становить серйозну екологічну небезпеку, оскільки дощові та снігові води виносять забруднюючі речовини безпосередньо у ґрунти і водні об'єкти.

Існуюча система санітарного очищення сільських населених пунктів недосконала, її фрагментарність і різноманітність не дають можливості забезпечити достатній контроль за санітарним станом поселень. Нині відповідними послугами користується 75% населення України, у тому числі лише від 10 до 30% жителів сіл залежно від регіону проживання. Для порівняння: у країнах Східної Європи (Польщі, Литві, Естонії) цей показник перевищує 90%. Існують проблеми з реалізацією заходів щодо організації роздільного збирання, сортування та вилучення ресурсоцінних компонентів побутових відходів. На кінець 2014 р. контейнери для роздільного збирання було встановлено в понад 400 населених пунктах. Найбільше охоплені ними села Львівської, Закарпатської та Івано-Франківської областей, проте в більшості регіонів це практикується лише в декількох селах, переважно приміської зони.

Через недостатню кількість контейнерів, не завжди раціональне їх розташування, відсутність відповідних просвітницьких заходів частка вилучених вторинних ресурсів із твердих побутових відходів залишається низькою.

1.6.3. Медичне забезпечення і стан здоров'я

Згідно з даними вибіркового опитування домогосподарств України 2014 р., лише 49,5% сільського населення оцінили стан власного здоров'я як добрий, 38,7 — задовільний, 11,8% — як поганий; 36% жителів мають хронічні хвороби, серед яких переважають серцево-судинні (гіпертонія та серцеві захворювання), що в умовах постійного підвищення вартості життєво необхідних ліків і неспроможності більшої частини сільського населення їх придбати загрожує суттєвим підвищенням рівня смертності від цих хвороб.

Показник захворюваності сільського населення в 1,3–1,4 разу нижчий, ніж міського. Однак це свідчить не про краще здоров'я селян, а про специфіку їхніх звернень за медичною допомогою. По-перше, це пов'язано з низьким рівнем доходів сільських жителів. Так, із загальної кількості домогосподарств, в яких хто-небудь із членів протягом останніх 12 місяців потребував медичних товарів і послуг, 17% не змогли придбати ліки, 11,4 — відвідати лікаря, 7 — відвідати стоматолога, 10 — провести медичні обстеження, 6% — отримати лікування у стаціонарі. Майже всі вони серед основної причини цього назвали високу вартість медичних послуг.

По-друге, погіршується територіальна доступність медичних закладів (8% сільських населених пунктів розташовані на відстані 5 км і більше від дороги з твердим покриття), спостерігається критичний стан інфраструктури та її технологічної оснащеності, кадрового забезпечення, неефективність форм організації обслуговування, зокрема профілактичного характеру, у малих і віддалених сільських населених пунктах. Пріоритетними завданнями в цьому напрямі є розвиток мережі закладів первинної медичної допомоги, пунктів постійного базування бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги, підвищення якості медичних послуг. Слід зазначити, що особливо впливовими на стан здоров'я і рівень передчасної смертності населення є поведінкові чинники. Проте в сільській місцевості нині практично не реалізуються системні заходи щодо пропаганди здорового способу життя в гармонії з довкіллям. Як наслідок, відбувається значне поширення факторів ризику (тютюнопаління, зловживання алкоголем і вживання наркотиків).

За даними Міністерства охорони здоров'я України, 2014 року лікарська медична допомога сільському населенню надавалася 60 дільничними, 14 районними, 28 центральними районними лікарнями, 591 амбулаторно-поліклінічним закладом (АПЗ), 13 295 фельдшерсько-акушерськими пунктами (ФАП), 257 станціями та відділеннями швидкої медичної допомоги, 3 894 закладами первинної медико-санітарної допомоги загальної практики/ сімейної медицини (ПМСД ЗП/СМ). Наявні потужності АПЗ залишаються далекими від оптимальних. Забезпеченість такими закладами (2,8 од. на 10 тис. сільського населення) є значно нижчою порівняно з середньоєвропейською (4,9 од. незалежно від того, місто це чи село).

Середній радіус доступності до лікарняних закладів сільської місцевості становить 26,8 км, АПЗ — 8,0, ФАП — 4,1, станцій та відділень швидкої медичної допомоги — 39,2, закладів ПМСД ЗП/СМ — 7,0 км. Існує тісний зв'язок між обсягами надання медичної допомоги та віддаленістю закладів від споживачів їхніх послуг: розташування медичного

закладу на відстані 5 км від населеного пункту знижує частоту звернень пацієнта на 40%, понад 10 км — утричі. Згідно з даними Держслужби статистики України, на початок 2014 р. лікувальних закладів не було в 9 741 сільському населеному пункті (36,1% їх загальної кількості), а для 2 902 сіл найближчий такий заклад розташовувався на відстані 5–10 км, 1 754 сіл — понад 10 км. Зауважимо, що значна частка сіл без лікувальних закладів є середніми та великими за людністю, зокрема в 109 проживало 500–999 осіб, 36 — 1000 і більше. За даними обстеження, у 914 сільських населених пунктів необхідно відкрити лікувальні заклади, при цьому в 632 є вільні приміщення. Значна частка медичних установ сільської місцевості потребує капітального ремонту, зокрема 18,8% лікарень, 21,8 — АПЗ, 22,2% — ФАП.

Важливою проблемою є кадрове забезпечення сільської медицини. Протягом 2000–2014 рр. чисельність лікарів, що обслуговують кожні 10 тис. сільського населення, зменшилась на 1,5%, середнього медичного персоналу — на 5,7%. Кількість введених штатних посад лікарів первинної ланки часто є нижчою за нормативну, а рівень їх укомплектованості, за даними МОЗ, становить лише 80%. Розвиток ПМСД ЗП/СМ відбувається швидкими темпами, проте не супроводжується адекватним матеріально-технічним і кадровим забезпеченням. Чисельність прикріпленого сільського населення до закладів ПМСД ЗП/СМ становила 12,3 млн, тоді як штатних посад лікарів на селі — 7,1 тис., тобто навантаження на одного лікаря сягає 1 721 особу, що істотно перевищує норматив (1 200 дорослих і дітей). Це призводить до зростання потреби населення у більш дорогій вторинній та екстреній медичній допомозі.

1.6.4. Освітнє середовище

У 2014 р. збереглася позитивна тенденція до зростання кількості дітей у дошкільних навчальних закладах сільської місцевості. Коефіцієнт охоплення дошкільнят становив 41% (від 21–26 — в Івано-Франківській, Луганській та Львівській областях до 55–57% — у Миколаївській, Черкаській та Херсонській). Однак за відсутності необхідних інфраструктурних потужностей це призводить до перевантаженості багатьох ДНЗ. За станом на кінець 2014 р. у 43,9% закладів кількість дітей перевищувала чисельність місць. У середньому в сільській місцевості України в розрахунку на 100 місць припадало 94 дитини. Найвищі показники зафіксовані в Чернівецькій, Рівненській (115), Івано-Франківській (115), Львівській (122), Волинській (125) та Закарпатській (127) областях. В Івано-Франківській, Волинській та Львівській області ситуація є критичною, оскільки на фоні надмірної перевантаженості інфраструктури для них характерні найнижчі рівні охоплення дошкільнят.

Нині у 17,8 тис. сільських населених пунктів (65,9% їх загальної кількості) ДНЗ немає, причому в 3,0 тис. таких сіл проживало від 21 до 49 дітей віком до 6 років, 1,24 тис. — 50 і більше дітей. Якщо в Миколаївській, Сумській, Черкаській областях — це поодинокі випадки, то у Львівській зареєстровано 251 село, де немає таких закладів, однак мешкає 50 і більше дітей дошкільного віку, Івано-Франківській — 205, Рівненській — 103. Для 4,5 тис. сіл найближчий садочок розташований на відстані понад 10 км. Збільшення мережі ДНЗ та місць у них, яке реєструється упродовж останніх років, відбувається переважно шляхом відновлення діяльності непрацюючих закладів і їх відкриття у пристосованих приміщеннях, а нове будівництво в сільській місцевості майже не здійснюється. Це пояснюється відсутністю коштів у місцевих бюджетах. Проте, на наш погляд, не достатньо

використовуються й інші можливості розвитку сільської дошкільної освіти, зокрема: інтеграція дошкільної та загальноосвітньої школи в навчально-виховні комплекси «школа – дитячий садок»; охоплення дітей старшого дошкільного віку програмою «Шкільний автобус»; розвиток дошкільних закладів сімейного типу.

Демографічна криза негативно позначилась на показниках функціонування загальноосвітньої школи. У 2014/15 н.р. порівняно з попереднім кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості скоротилася на 1,0%, мережа шкіл — на 2,0%. Такі зміни простежуються у більшості областей України, найпомітніше — у Чернігівській, Черкаській, Сумській, Луганській. Зауважимо, що в середньостроковій перспективі очікується незначне зростання кількості учнів за рахунок більш чисельного контингенту осіб, народжених упродовж 2008–2013 років.

Проблема територіальної організації мережі загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості є складною. З одного боку, у понад 900 селах України немає шкіл, але нараховується 50 і більше дітей віком 7–17 років, причому найбільше таких поселень у Вінницькій, Рівненській, Донецькій, Львівській областях. З іншого — майже кожна п'ята школа є малокомплектною, наприклад, у Житомирській області – більше половини закладів. Так, 2014 року в 42 ЗНЗ навчалася до 10 учнів, 209 — 10–50 учнів. Середнє навантаження на одного вчителя у сільських школах України становить 6 учнів, що значно менше, ніж у будь-якій державі ЄС. При цьому, якщо заповнюваність учнями початкових шкіл унаслідок їх скорочення збільшується, то середніх — зменшується щорічно на 4–5%. Забезпечити високу якість освіти в малокомплектних школах проблематично. Окрім цього, витрати на їх функціонування переважно є неефективними з економічного погляду. Більшість шкільних закладів мають слабку матеріально-технічну базу, зокрема забезпеченість навчальним устаткуванням, комп'ютерним обладнанням і підручниками.

Через неналежну загальноосвітню підготовку неможливо отримати якісну фахову освіту в майбутньому, що спричиняє подальше поглиблення нерівності в суспільстві, прискорення темпів маргіналізації населення. Про істотне погіршення якості знань, особливо порівняно з учнями міських шкіл, свідчать результати ЗНО.

1.6.5. Сільський зелений туризм

Одним із перспективних напрямів диверсифікації сільської економіки та розв'язання соціальних і екологічних проблем села в проєкті Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки виділено сільський зелений туризм (СЗТ). Його розвиток пов'язаний із дією трьох чинників, що взаємно підсилюють один одного: по-перше, формування стабільного попиту на послуги СЗТ неможливе без забезпечення належної якості довкілля, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, виробництва екологічно безпечних чи автентичних товарів народного промислу та якісних харчових продуктів; по-друге, члени особистих селянських господарств навіть за умов підвищеного попиту на послуги зеленого туризму залишатимуться незацікавленими у виснажливому використанні природних ресурсів, оскільки за будь-якої кон'юнктури ринку сільське середовище є місцем їхнього проживання; по-третє, важливістю сільського туризму для збереження та відтворення місцевої культури, народних традицій, соціальної інтеграції сільських мешканців, розширення та зміцнення соціальних зв'язків як усередині сільського громади, так і поза нею. Особливо підкреслимо

його роль у консолідації громад, набутті навичок колективної діяльності та кооперації (наприклад, для облаштування туристичного простору, поліпшення інфраструктури села, організації культурно-мистецьких акцій тощо).

У садибах зеленого туризму протягом 2014 р. було розміщено 39,3 тис. осіб, у тому числі 16,9 тис. — в Івано-Франківській, по 5,2 — Львівській і Чернівецькій, 3,1 — Волинській, 2,7 тис. — Хмельницькій областях. Водночас за показником середнього обсягу осіб, розміщених протягом року в одній садибі, лідерами є Волинська (1 549 осіб), Тернопільська (601), Кіровоградська (576) та Хмельницька (546 осіб) області. Це свідчить, що кількість створених садиб не завжди корелює з інтенсивністю їх діяльності.

Загальний дохід від надання послуг зеленого туризму в Україні 2014 року становив майже 11,2 млн грн, при цьому основну його частку забезпечили Івано-Франківська (5,3) та Львівська (2,8 млн) області — сукупно 72% усіх доходів. Водночас слід вказати на доволі значні витрати сільських садиб на діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, а саме 6,8 млн грн. Показник фактичних витрат власників сільських садиб у розрахунку на 1 людину-день характеризується значною варіативністю: 98 грн — Івано-Франківська, 114 — Чернівецька, 144 — Львівська область за середньоукраїнського показника 118 гривень.

Сьогодні українські громадяни не розглядають сільський зелений туризм як прийнятну альтернативу тривалого відпочинку й оздоровлення, а практика проведення дозвілля на базі сільської оселі залишається в межах пропозиції вихідного дня. Коефіцієнт використання місткості садиб становить 0,15, причому в Закарпатській, Львівській, Чернівецькій областях він перевищує середній по країні — 0,17, 0,23 та 0,16 відповідно. Натомість, на Івано-Франківщині, попри значну загальну та середню місткість садиб, коефіцієнт їх використання є нижчим, ніж середній — 0,12.

Порівняно з 2013 р. спостерігається зменшення кількості та потужності сільських садиб, що надають послуги СЗТ. Так, протягом року їх чисельність скоротилась із 284 до 233 од. (без урахування тимчасового окупованих територій), а місць у них — на 12% (з 3,6 до 3,1 тис.). За цей період припинили свою діяльність 21 сільська садиба в Івано-Франківській області, 13 — Львівській, 7 — Одеській. Контингент розміщених у сільських садибах осіб зменшився на 10,6 тис. (на 21%), середня тривалість їх перебування — з 2,6 до 2,4 днів, а загальна кількість ночівель — з 130,7 до 93,3 тис. Особливо негативним фактором є те, що середня тривалість перебування приїжджих скоротилась у сільських садибах, розташованих у традиційних центрах СЗТ: на Закарпатті (з 3,4 до 2,7 днів) та Івано-Франківщині (з 3,0 до 2,9 днів).

Зростання фактичних витрат сільських садиб у розрахунку на один людину-день перебування (зі 104,4 до 117,8 грн) знижує економічну ефективність їх діяльності та з урахуванням значного зменшення кількості садиб може суттєво обмежити розвиток СЗТ у майбутньому.

Таким чином, сьогодні СЗТ характеризується негативною динамікою розвитку, у тому числі в традиційних туристичних центрах — Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій областях та на Закарпатті; на території значної частини регіонів сільських садиб взагалі немає або вони представлені нерівномірно. У зв'язку із зазначеним варто виділити такі передумови та завдання щодо розвитку СЗТ:

— регіональні стратегії розвитку малих фермерських господарств мають включати механізми їхнього мікрокредитування для облаштування сільських садиб зеленого туризму. З іншого боку, надання сільським громадам кредитів для облаштування туристичного

простору за умов фінансової співучасті громад сприятиме мобілізації місцевих ресурсів та активів, кооперації, а також ефективнішому використанню отриманих коштів (це підтверджує практика реалізації в ЄС проектів сільського розвитку LEADER);

– з метою забезпечення економічної ефективності регіональних програм розвитку СЗТ останні мають ураховувати суттєву відмінність рівня туристично-рекреаційного потенціалу об'єднаних територіальних громад, а також особливу перспективність розвитку сільського зеленого туризму на окремих територіях, зважаючи на сформовані туристичні потоки та наявну туристичну індустрію. Лісові, водні, ландшафтні ресурси є передумовою розвитку туристичної діяльності. Органам регіональної влади доцільно підготувати пропозиції щодо передачі територіальним громадам частини земель лісового фонду України перспективних у туристичному аспекті районів для рекреаційного використання;

– зусилля органів влади повинні спрямовуватися на забезпечення взаємодії із суб'єктами підприємницької діяльності у сфері сільського туризму, їх професійними асоціаціями з метою створення мережі агротуристичних підприємств. Співпраця у цій сфері потребує надання органами влади консультаційної допомоги підприємцям (наприклад, щодо процедур добровільної реєстрації, сертифікації, ліцензування, категоризації сільських садиб та міні-готелів, можливостей отримання грантів і кредитів), інформаційного й рекламного супроводу. Однією з перспективних форм організації взаємодії держави, територіальних громад і бізнесу є співпраця щодо розвитку аграрних кластерів (у тому числі сільського зеленого туризму), за якої для підприємців забезпечується підвищення конкурентоспроможності і прибутковості продукції, а на регіональному та локальному рівнях унаслідок облаштування сільських територій із сучасною агросервісною, житловою та культурними зонами досягається стабільне соціально-економічне піднесення. Позитивними прикладами цього є створення в Полтавській області туристично-рекреаційного мікрокластера «Гоголівські місця Полтавщини», Хмельницькій — кластера еко-агротуризму «Оберіг», який об'єднує 10 агроосель і понад 60 осіб (власників агроосель, екскурсководів, власників магазинів та ін.);

– важливим напрямом діяльності є організація еколого-освітніх програм для дітей та молоді на базі осель СЗТ. Також органи влади, зокрема регіональні, мають можливість організувати освітні програми, курси професійної підготовки, підвищення кваліфікації підприємців у галузі сільського туризму, створити відкриті електронні ресурси, що пропонуватимуть послуги власників сільських садиб, а також ефективну систему дорадництва.

1.6.6. Перспективи розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади в Україні

Процеси децентралізації пов'язані як з новими можливостями, так і ризиками для розвитку сільських територій. Це підтверджує досвід європейських країн, особливо пострадянських, які зіткнулися з певними проблемами в ході впровадження адміністративно-територіальних змін. По-перше, це ризики, обумовлені необхідністю об'єднання територіальних громад із метою забезпечення їх фінансової спроможності. Добровільний характер такого об'єднання, передбачений Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», не гарантує систематичного застосування відповідних норм. Можливий політичний спротив локальних еліт із перспективою залучення на свою підтримку широкої громадськості. Соціальна база спротиву може розширитися через

побоювання мешканців окремих відносно розвинутих сільських рад утратити статус та інфраструктурні переваги.

По-друге, це ризики подальшого поглиблення диспропорцій економічного розвитку на локальному рівні та спричинене цим загострення соціальних і екологічних проблем на сільських територіях. Згідно з принципом субсидіарності, за територіальними громадами буде закріплено широкий спектр як власних, так і делегованих повноважень у соціальній сфері, включаючи розвиток місцевої інфраструктури (утримання та будівництво доріг, водо-, тепло-, газопостачання і водовідведення, благоустрій територій), надання соціальної допомоги через територіальні центри, управління школами та садками, надання первинної медичної допомоги, утримання й організацію роботи будинків культури, клубів, бібліотек тощо.

Зміни до Бюджетного кодексу розглядаються як основа для стимулювання громад до об'єднання та підвищення їхньої спроможності. Перш за все, мова йде про зарахування до бюджетів об'єднаних громад 60% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) і 100% єдиного податку. Однак, як засвідчує аналіз перспективних планів⁶⁵, без створення економічного базису та підвищення рівня зайнятості сільського населення в адміністративних межах громади багато сільських територіальних громад залишатимуться фінансово неспроможними. Наприклад, у Житомирській області за попередніми розрахунками обсяг власних доходів до загального фонду бюджету громади (без урахування трансфертів із державного бюджету) на умовах нормативно-правової бази 2015 року становитиме від 371 (Барашівська громада) до 2 096 грн на 1 особу населення (Іршанська), тобто з різницею у 5,6 разу. Критична ситуація спостерігається в Барашівській, Потіївській, Олевській, Червоноармійській, Дубрівській, Головинській громадах (додаток Є, табл. Є.2), що передусім пов'язано з нерозвиненістю тут сфери прикладання праці в сільських населених пунктах. Так, за даними суцільного обстеження соціально-економічного становища сільських населених пунктів, на початок 2014 р. у селах Житомирщини 61,9% зайнятого населення, яке має реєстрацію місця проживання на території сільського населеного пункту, працювало за його межами, у тому числі 14,5% — в інших областях та за кордоном (тобто ПДФО такі зайняті сплачуватимуть за межами громади). Саме для вищеназваних територіальних громад характерні найнижчі рівні зайнятості сільського населення та найбільші показники трудової міграції. Наприклад, за нашими оцінками, у Барашівській громаді за її адміністративними межами працює майже половина зайнятих, Потіївській — понад 60% (без урахування зайнятих тільки в особистому селянському (підсобному) господарстві).

У середньому власні надходження в Житомирській області, за прогнозними розрахунками, становитимуть майже 43% доходів загального фонду бюджетів громад. Аналогічні показники характерні для Польщі: 2012 р. місцеві доходи забезпечували 46,6% надходжень до бюджетів гмін (міських — 59,8, сільських — 38,5%). Проте рівень

---

⁶⁵ Див., наприклад: Соціально-економічне та фінансове обґрунтування до перспективного плану формування територій громад Житомирської області [Електронний ресурс]. / Житомирська обласна державна адміністрація; Житомирська обласна рада — Житомир, 2015. 84 с. — Режим доступу: <http://oda.zt.gov.ua/perspektivnij-plan-formuvannya-teritorij-gromad-zhitomirskoi-oblasti.html>; Перспективний план формування територій громад Вінницької області [Електронний ресурс]. / Вінницька обласна державна адміністрація; Вінницька обласна рада — Вінниця, 2015. — Режим доступу: http://vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/webgr_view/GrWWGK2?OpenDocument&count=50&RestrictToCategory; Перспективний план спроможних територіальних громад Львівщини [Електронний ресурс]. / Львівська обласна державна адміністрація; Львівська обласна рада — Львів, 2015. — Режим доступу: <http://www.loda.gov.ua/news?id=17392>.

територіальної диференціації цього показника в регіонах України є вкрай високим. Наприклад, у Житомирській області в 9 територіальних громадах частка власних доходів буде менша ніж 25% (див. додаток Є, табл.Є.2). Навіть з урахуванням трансфертів доходів бюджету в багатьох із сільських громад України, де наявні численні малі та дрібні сільські поселення, не вистачить для покриття мінімально необхідного обсягу соціальних видатків. Тобто, практично не буде можливості інвестувати власні ресурси у відтворення та інноваційний розвиток територіальних економічних систем, що в остаточному підсумку може ще більше посилити негативні явища в соціальній та екологічній сферах. У цьому контексті звертаємо увагу на наступне:

— в умовах децентралізації зростає роль проектного підходу до реалізації стимулюючої функції органів державної влади, що підтверджує практика поширення в ЄС проектів сільського розвитку LEADER. У першу чергу це повинні бути локальні проекти на умовах співфінансування зі значним потенціалом створення нових робочих місць у проблемних територіальних громадах. Необхідно врахувати, що принцип «ініціатива знизу» в даному випадку вірогідно не спрацює. Як свідчать соціологічні дослідження, депресивні сільські громади є найменш ініціативними, у них переважно немає локальних лідерів, а отже, за умов відкритих конкурсів вони завідома перебувають у програшних позиціях. Більшість мешканців України поки що не уявляє механізм функціонування територіальних громад у державі, знаходиться під впливом радянських стереотипів, що джерелом влади є органи влади, а не члени територіальних громад. Тому на початковому етапі такі ініціативи повинні генерувати регіональні органи влади, у тому числі з урахуванням можливостей залучення коштів міжнародних програм допомоги (як варіант, підготовка та проведення в громадах своєрідних донорських конференцій із презентацією перспективних інвестпроектів, які організаційно, фінансово й інформаційно підтримуватиме регіональна влада);

— у перспективі необхідний перехід від уніфікованих підходів до локальних ініціатив, орієнтованих на специфічні проблеми життєдіяльності населення, що потребує розбудови соціальних мереж сільських громад, культивування громадського ентузіазму та мотивації, підготовки штатних інституційних організаторів, які на постійній основі співпрацюватимуть з громадами, щоб допомогти їм отримати доступ до інформації, розробити необхідну проектну документацію тощо. Водночас слід поширювати практику дорадництва, при цьому переорієнтувати діяльність дорадчих служб з освітньо-інформаційної (розроблення навчальних посібників, проведення семінарів-тренінгів тощо) на практично-прикладну, яка б акцентувала зусилля не тільки на консультуванні, але й супроводі процесів створення власної справи та реалізації стратегії розвитку територіальних громад. Цікавим є досвід США та Північної Ірландії, де дорадництво функціонує у формі «екстеншен сервіс», коли університет або наукова організація здійснює інтелектуальний сервіс виробництва й соціальної сфери та стає мозковим центром розвитку регіону, що дає змогу розвантажити діяльність дорадчих служб і сприяє їх переорієнтації у більш практичну площину;

— негативний вплив на фінансове та соціально-економічне становище сільських територіальних громад здійснюватиме демографічний чинник. Основні ризики пов'язані зі швидкими темпами демографічного старіння сільських жителів (див. § 1.1), а саме: зменшуватиметься трудоресурсний потенціал громад; старші вікові групи населення менш економічно активні й ініціативні; зростатиме навантаження на територіальні центри соціальної допомоги, що потребуватиме додаткових бюджетних трансфертів. Особи у віці 60 років і старше нині становлять 23,1% від загальної кількості сільського населення, а на перспективу

до 2030 р. їх частка може перевищити 28%. Відповідно збільшиться демографічне навантаження на населення у віці 16–59 років особами старшого віку;

— із запровадженням децентралізації неминуче загостриться проблема скорочення мережі об'єктів соціально-культурної інфраструктури. Так, згідно з розрахунками, освітньої субвенції буде недостатньо для забезпечення нормального функціонування наявних дошкільних (ДНЗ) і загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ). На думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України⁶⁶, реалізацію заходів, що включають скорочення закладів із надання освітніх та медичних послуг, необхідно було завершити до початку децентралізації. В іншому випадку, вони можуть бути використані так званими місцевими елітами як привід для спротиву реформам;

— потрібно забезпечити можливості співробітництва між територіальними громадами щодо спільної реалізації проектів. Це особливо важливо в контексті створення об'єктів інженерної інфраструктури (наприклад, будівництва регіональних полігонів). Так, на сьогодні Мінрегіонбудом України затверджено примірні форми договорів про співробітництво територіальних громад (щодо реалізації спільних проектів; спільного фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної власності; утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій; утворення спільного органу управління). Серед іншого, має бути передбачено механізм делегування повноважень місцевих органів управління базового рівня на районний у частині визначення компанії-перевізника ТПВ та встановлення тарифу. Зазначене сприятиме прискоренню охоплення невеликих сільських населених пунктів послугами з вивезення відходів.

Підходи до вирішення перелічених проблем щодо забезпечення належних умов життєдіяльності сільських жителів необхідно розглядати з урахуванням процесів євроінтеграції України. Директиви та регламенти ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища містять низку конкретних зобов'язань, встановлюють контрольні терміни й основні етапи їх імплементації, а також окреслюють фінансові стратегії залучення інвестицій в інфраструктуру і технології. Зокрема, питання водозабезпечення та водовідведення регламентують Директиви 91/271/ЄС про очистку міських стічних вод; 91/676/ЄС про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел; 98/83/ЄС про якість води, призначеної для споживання людиною. Відповідно до останнього документа, системами каналізації стічних вод повинні бути наявні в усіх поселеннях, популяційний еквівалент яких перевищує 2 тис. осіб. Щодо поводження з побутовими відходами, Україні потрібно врахувати вимоги Директив 2008/98/ЄС про відходи (рамкова директива) та 1999/31/ЄС про захоронення відходів.

Важливим завданням є виявлення потенційних бюджетних ризиків, а також так званих gaps — розривів між обсягом доступних фінансів і затребуваним їх рівнем для реалізації європейських стандартів. Фінансові розриви неминучі, особливо в умовах децентралізації, коли відповідальність за розвиток інфраструктури значною мірою несуть саме територіальні громади. Постає завдання пошуку можливостей їх покриття за рахунок активізації резервів внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування інфраструктурних проектів. У зв'язку із зазначеним звертаємо увагу на наступне:

---

⁶⁶ Очікувані ризики у процесі децентралізації влади в Україні: аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. — К., 2014. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles>.

1. Існує можливість збільшення надходжень до бюджетів територіальних громад від місцевих зборів і платежів. Показовим індикатором неефективності використання комунального майна громадами є показник доходів від власності на рівні менше, ніж 5% сукупних доходів. Необхідно вдосконалити систему рентних платежів за споживання природних благ, а також контролю за дотриманням чинних норм на регіональному й локальному рівнях (наприклад, сьогодні масово спостерігаються прояви самовільного буріння свердловин глибиною понад 60 м, у зв'язку з чим потрібно налагодити строгий облік і контроль за цим процесом, щоб ідентифікувати реальну базу стягнення плати за спеціальне водокористування).

2. Магістральним шляхом створення фінансового підґрунтя для імплементації європейських екологічних стандартів у господарську практику є вдосконалення системи екологічних платежів та порядку формування фондів охорони навколишнього природного середовища на різних адміністративних рівнях. Слід наголосити, що екологічні податки є не тільки результативним інструментом акумулювання фінансових ресурсів (на цілі модернізації інфраструктури очищення вод, поводження з побутовими відходами тощо), а й дієвим важелем стимулювання суб'єктів господарювання до екологічних інвестицій. База екологічного оподаткування за досвідом країн ЄС ширша, ніж в Україні, й охоплює як екологодеструктивні чинники, так і товари та послуги, що можуть стати причиною негативного впливу на довкілля і здоров'я людей⁶⁷. Враховуючи директиви ЄС, необхідно визначити мінімальні екологічні вимоги щодо ведення сільського господарства й унормувати їх як умову надання сільгоспвиробникам державної допомоги за будь-якими державними програмами (принцип екообумовленості); за недотримання вимог — позбавляти підтримки та накладати штрафні санкції, кошти від яких спрямовувати до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища.

3. Диверсифікація джерел фінансування інфраструктурних проектів має передбачати можливості заміщення державних коштів приватним капіталом. Ідеться насамперед про використання механізмів державно-приватного партнерства.

4. Передбачається, що в ході реформи до юрисдикції місцевої ради передадуть місцеві ресурси територіальної громади (земельні, водні, мінеральні ресурси місцевого значення), у тому числі й за межами населених пунктів. Нині сільські, селищні територіальні громади позбавлені основного для них природного ресурсу — землі, і не можуть забезпечувати розвиток аграрного сектору самостійно. У країнах ЄС економічний потенціал територіальних громад активізується насамперед через створення аграрних кооперативів членами територіальних громад, які у своїй господарській діяльності використовують комунальні ресурси. У сукупності це забезпечує створення робочих місць, ефективне використання ресурсного потенціалу, залучення інвестицій, у тому числі від членів територіальної громади, економічну самодостатність власне громад. Таким чином, територіальна громада повинна стати повноцінним суб'єктом господарювання (об'єднання людей, які володіють спільним ресурсом, можуть забезпечити його капіталізацію, є продуцентами доданої вартості). Показово, що в Польщі Верховний суд визнав гміну суб'єктом підприємницької діяльності⁶⁸.

⁶⁷ Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля / Європейський Союз. — К., 2015. — С. 57.

⁶⁸ Напрями забезпечення безпеки розвитку територіальних громад у процесі реформи адміністративно-територіального устрою України: аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут

Згідно з дослідженнями Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»⁶⁹, необхідне формування корпоративних структур змішаного типу, до яких територіальна громада через місцеві владні структури може входити зі своїми природно-ресурсними активами. При корпорації на принципах сек'юритизації природних ресурсів має діяти фонд суверенного добробуту території, що дасть змогу акумулювати ресурси для вирішення соціальних і екологічних проблем. Така модель є перспективно, потребує подальшого дослідження.

5. Як свідчить досвід країн Центральної та Східної Європи, котрі здійснювали апроксимацію до законодавства ЄС, цей процес отримував вагому фінансову підтримку з різних фондів ЄС, у тому числі структурних. Щодо України така допомога прямо не передбачена (крім технічної), однак можлива. Зокрема, ідеться про необхідність лобювання нашою державою започаткування ЄС програми на зразок IPA (Instrument of Pre-Accession Assistance) та IPARD (Instrument for Pre-Accession Assistance in Rural Development) для країн-кандидатів і потенційних кандидатів на членство в ЄС.

Як уже було сказано, у процесі децентралізації неминуче загостриться проблема скорочення мережі об'єктів соціально-культурної інфраструктури. Так, дошкільними та загальноосвітніми навчальними закладами опікуватиметься територіальна громада, яка вирішуватиме питання оптимізації мережі (закриття, перепрофілювання). Зважаючи на зазначені бюджетні та демографічні перспективи, регіональним і місцевим органам влади необхідно розробити найбільш оптимальні (з урахуванням можливого соціального резонансу) моделі поетапного вирішення проблеми надання населенню відповідних послуг, провести роз'яснювальну роботу з керівниками місцевих рад. Як показує практика, місцеве самоврядування в сільських громадах здебільшого професійно не підготовлене до управління в нових умовах.

Стосовно сфери освіти, на наш погляд, важливими завданнями є:

- об'єднання дошкільних навчальних закладів і малокомплектних сільських шкіл, створення навчально-виховних комплексів «школа - дитячий садок», що дає змогу раціональніше використовувати приміщення та наявні місця, педагогічні кадри й матеріальну базу, скоротити посади обслуговуючого персоналу;

- узгодження схеми функціонування освітніх округів і освітніх ресурсних центрів з адміністративними межами об'єднаних територіальних громад;

- розроблення механізмів функціонування шкільного автобуса за умов передачі повноважень територіальним громадам (підпорядкування автопарку, визначення джерел фінансування послуг тощо). Наприклад, у Польщі окремі гміни відмовились від шкільних автобусів, замовивши послуги приватних перевізників (як менш затратні). У цьому контексті зауважимо, що однією з нагальних проблем є будівництво нових і реконструкція наявних доріг, налагодження транспортного сполучення з віддаленими населеними пунктами;

- реорганізація системи бібліотечного обслуговування сільського населення шляхом об'єднання сільських і шкільних бібліотек та створення єдиної системи публічно-шкільних бібліотек (приклад — експеримент у Рівненській області);

стратегічних досліджень при Президентіві України. — К., 2015. — С. 5. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles>.

⁶⁹ Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика, д.г.-м.н. С. О. Лизуна]; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». — К., 2015. — С. 35–37.

— залучення представників громадськості до діяльності закладів базової освіти, складання планів їх розвитку, запровадження практики оцінки роботи шкіл шляхом анкетування батьків, учителів, учнів і обговорення його результатів, що сприятиме об'єднанню громади навколо освітніх проблем;

— запровадження в освітній процес програм (за рахунок регіонального компонента), орієнтованих на засвоєння учнями базових знань про територіальні громади та набуття практичних навичок безпосередньої участі в місцевому самоврядуванні, господарській діяльності територіальної громади, процесах капіталізації комунальних ресурсів;

— створення на регіональному та районному рівнях консультаційних рад за участю представників профільних державних органів управління (передусім, управління освіти та науки, департаменту агропромислового розвитку), керівників ПТНЗ і ВНЗ, роботодавців з метою розробки узгоджених заходів щодо планування підготовки фахівців відповідно до прогнозних оцінок розвитку ринку праці сільських територій, коректування навчальних планів і програм з урахуванням потреб роботодавців, проходження виробничої практики, удосконалення профорієнтаційної роботи з підлітками та молоддю, працевлаштування випускників.

У сфері медичного забезпечення та охорони здоров'я:

— проведення реорганізації амбулаторних відділень сільських дільничних лікарень та частини поліклінічних відділень центральних районних і районних лікарень, великих ФАПів. У зв'язку з тим, що на рівні ФАПів, які обслуговують до 300 осіб, надається низькопродуктивна та в більшості випадків неякісна медична допомога, пропонується на рівні місцевих громад розглянути питання про їх закриття з одночасним розвитком мережі амбулаторій загальної практики/сімейної медицини;

— подальше створення юридично самостійних центрів ПМСД, які є основними розпорядниками коштів на рівні районів та безпосередніми учасниками формування бюджетів районних рад (за прикладом Вінницької області, де створено 33 такі центри);

— відродження практики виїзних медичних бригад для здійснення щорічних діагностичних оглядів сільського населення;

— здійснення деталізованого аналізу стану кадрового забезпечення (загальна чисельність, кількість вузьких спеціалістів, укомплектованість) та визначення реальної потреби в спеціалістах з урахування прогнозних даних кількості населення територіальних громад і специфіки захворюваності населення певних територій;

— нормативно-правове забезпечення формування на локальному рівні замовлення на підготовку необхідних для територіальної громади фахівців (громада сплачує вартість навчання майбутнього лікаря, який натомість повинен відпрацювати у визначеному населеному пункті впродовж п'яти років).

Важливим завданням є формування комунікативних зв'язків між сільськими поселеннями, які обумовлюють мобільність їх населення через: створення спільного, інтегрованого й ефективного ринку праці; оптимізацію масштабів і покращення якості діяльності закладів соціальної сфери; розвиток транспортної мережі, якості й інтенсивності надання послуг перевезення пасажирів у межах громади та до базових центрів обслуговування; комп'ютеризацію й інтернетизацію сільських територій з метою формування інформаційного простору, сприятливого для поширення знань, інформації, розвитку банківських послуг, електронного врядування тощо.

1.7. Екологічна ситуація в регіонах України

1.7.1. Навколишнє природне середовище регіонів України та тенденції його змін

Оцінювання стану навколишнього природного середовища здійснюється зазвичай через оцінювання його складових, найважливішими з яких є: повітря, вода, ґрунти, біорізноманіття (рослинний і тваринний світ), стан екосистем загалом.

Атмосферне повітря.

Впродовж останніх років спостерігається зниження питомих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря практично у всіх регіонах України (додаток Е, табл. Е1). Це має сприятливий вплив на загальне оздоровлення довкілля і чистіше повітря.

Однак є кілька регіонів, де викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря значно перевищують аналогічні показники інших регіонів, а також середні значення по Україні. Це, перш за все, Донецька, Дніпропетровська і Луганська області (див. Додаток Е, табл. Е.1; рис. 1.45). Високі показники щодо забруднення атмосферного повітря зберігаються також у переважно промислово розвинутих регіонах: Запорізькій, Івано-Франківській, Харківській областях і м. Київ.

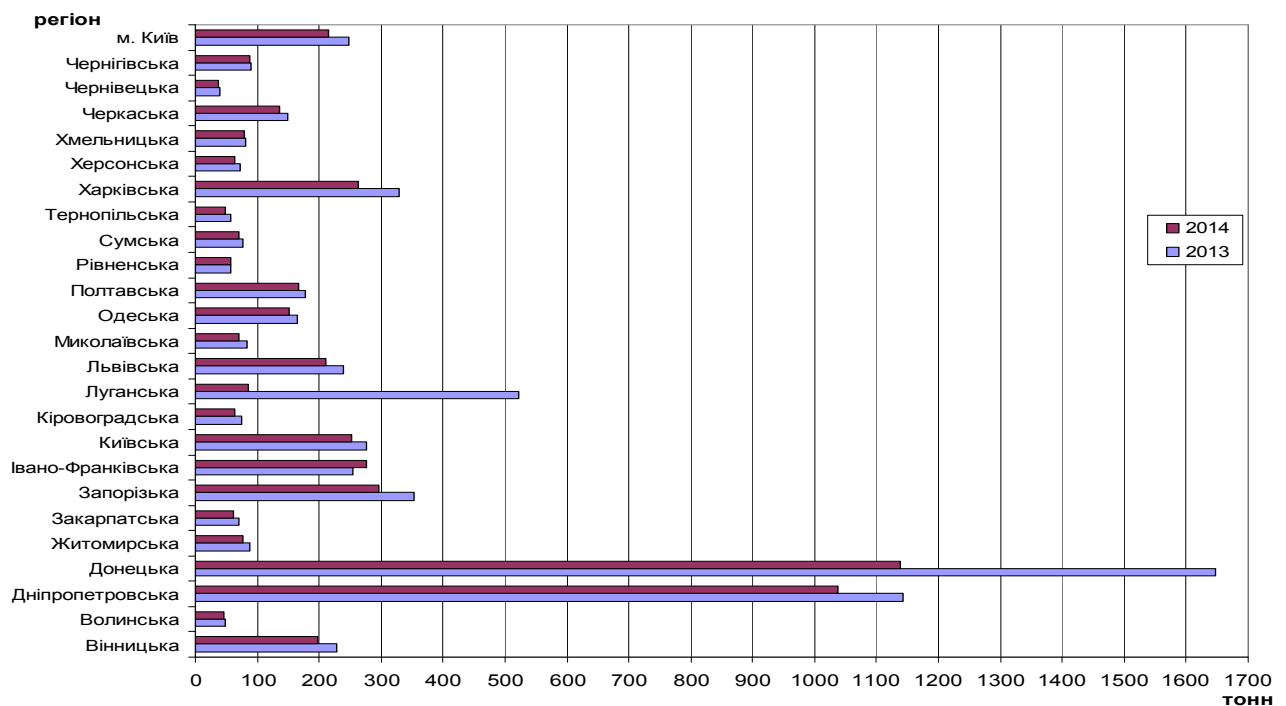

Рис. 1.45. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря*

* Побудовано з використанням джерел : 1. Довкілля України 2013. Статистичний збірник / Державна служба статистики України; відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2014. – 223 с. – с. 28-30;

2. Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря за регіонами у 2014 році / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

У 2014 р. порівняно з 2013 р. в усіх регіонах відбулося хоч і незначне, але зниження викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, за винятком Івано-Франківської

області, де викиди збільшилися на 25,9 тис.т, або на 12,8% за рахунок уведення в дію нової котельні та розширення виробництва продукції підприємствами добувної промисловості.

Суттєве зменшення загальних обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у 2014 р. по Луганській і Донецькій областях спричинене значним скороченням промислового виробництва (паливно-енергетичного комплексу, металургії і видобувної промисловості, перш за все) внаслідок проведення на їх території військових дій.

При розрахунку питомих показників по забрудненню атмосферного повітря регіонів: викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря на одиницю площі території регіону (т/км^2) (додаток Е, табл. Е1); викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря на кількість населення, яке проживає в регіоні (кг/особу)⁷⁰ загальна картина по регіонах не зазнає суттєвої зміни, за винятком м. Києва, де розрахунковий показник по викидах забруднюючих речовин в атмосферне повітря на одиницю площі значно перевищує аналогічний показник по інших регіонах: у п'ять-шість разів по Донецькій області, у вісім-дев'ять разів – по Дніпропетровській, у сто тридцять разів – по Волинській чи Херсонській областях (див. додаток Е.1, табл. Е.1). Це пояснюється високою концентрацією стаціонарних джерел забруднення атмосферного повітря на одиниці площі (значно вищою у місті порівняно із загальною ситуацією в масштабах області), а також високими показниками викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення, зокрема автомобільного та авіаційного транспорту.

Стан атмосферного повітря в регіонах України впродовж останніх років не зазнав суттєвого покращення через низку негативних чинників, найбільший вплив з яких мали:

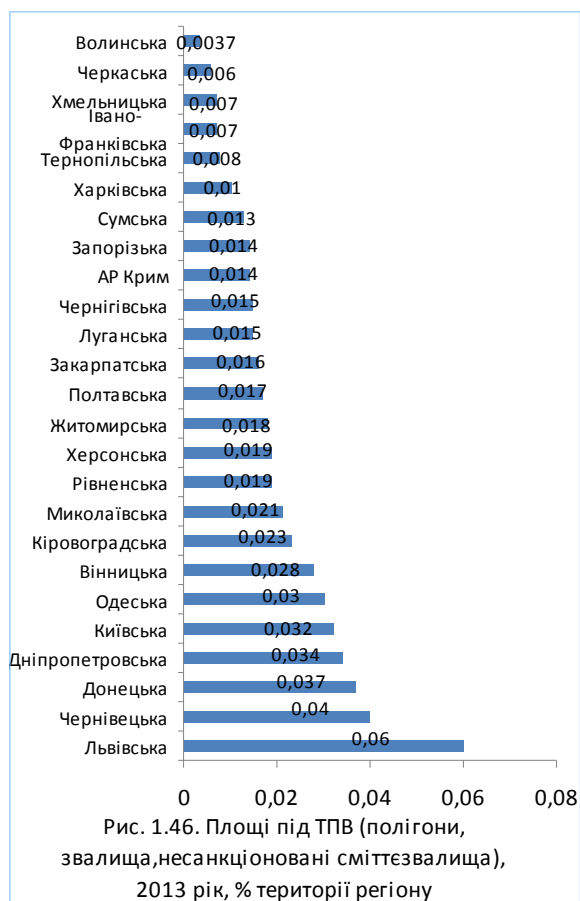
- застаріле технологічне обладнання підприємств паливно-енергетичного комплексу, важкої та видобувної промисловості;
- перехід низки тепло- та енергогенеруючих підприємств з природного газу на тверде паливо;
- нехтування введенням в дію нових повітроочисних установок та впровадженням чистих технологій через брак еколого-правової відповідальності (принцип невідворотності покарання за порушення природоохоронного законодавства не працює) та економічну недоцільність (низькі штрафи за понадлімітні викиди не можуть бути стимулом до вкладання дорогих капітальних інвестицій в охорону атмосферного повітря);
- різке збільшення кількості транспортних засобів (перш за все, автомобільного транспорту) та низька якість палива;
- часті аварії на газо- і нафтопроводах, інші аварії техногенного характеру.

Без усунення цих недоліків, або ж, бодай, зменшення їх впливу, сподіватися на значне покращення якості атмосферного повітря в Україні і її регіонах у найближчій перспективі не доводиться.

Відходи Значні масштаби ресурсокористування та енергетично-сировинна спеціалізація економіки України разом із застарілою технологічною базою визначали й продовжують визначати високі показники щорічного утворення й нагромадження відходів. Проблемність відходонакопичення знаходить свій прояв у незадовільному стані з вивезенням твердих побутових відходів (ТПВ); відстороненості у вирішенні питання екологічно-безпечного зберігання невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин; відсутності налагодженої системи утилізації промислових відходів,

⁷⁰ Довкілля України 2013. Статистичний збірник / Державна служба статистики України; відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2014. – 223 с. – с. 29-30.

роздільного сортування і збирання твердих побутових відходів і пакувальної тари як вторинної сировини; недостатній увазі до цієї проблеми органів виконавчої влади і місцевого самоврядування та ін. Промислові та побутові відходи переважно складаються на непередбачених для цього ділянках, що суперечить європейським стандартам. Серед європейських країн Україна посідає перше місце за рівнем шкідливого впливу полігонів на довкілля. Має місце тенденція до збільшення площ під ТПВ в усіх без винятку регіонах країни. Адже, незважаючи на зменшення кількості населення, спостерігається тенденція до безупинного зростання обсягів збирання й вивезення побутових відходів. Найбільш гостро ця проблема постала у Львівській області (рис. 1.46).

Поводження з відходами є ключовою серед екологічних проблем у більшості областей. Зазвичай найбільша кількість відходів утворюється у промислово розвинених регіонах. Так, у 2014 р. сумарний обсяг відходів, що утворилися у Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській областях, становить майже 89% від загального обсягу утворених відходів (табл.1.23). Зниження абсолютних обсягів відходів на 20 % проти 2013 року спричинене значною мірою спадом виробництва у Полтавській, Рівненській, Миколаївській областях. Проте близько 50% зменшення обсягів утворення відходів припало на Донецьку (35млн. т) і Луганську (10,5млн. т) області.

Таблиця 1.23

Основні показники поводження з відходами за регіонами*

	Абсолютні обсяги утворення			Обсяги Утилізації		Видалено у спеціально відведені місця та об'єкти, тис. т	Обсяги накопичення, тис. т
	всього, тис.т	т на 1 км ²	на особу, кг	всього, тис. т	питома вага у загальній к-сті утворених, %		
Україна	354803,0	615,4	8251,0	109119,0	30,8	203765,4	12115241,5
Вінницька	2423,8	91,5	1501,3	239,6	9,9	610,4	28652,6
Волинська	583,4	29,0	559,9	96,7	16,6	438,6	15519,2

Продовження табл. 1.23

Дніпропетровська	259353,9	8130,2	78963,0	83937,3	32,4	144104,3	9996575,4
Донецька	17679,8	667,2	4092,0	2981,8	16,9	13389,5	894882,1
Житомирська	671,9	22,5	533,6	92,3	13,7	208,2	5999,7
Закарпатська	96,0	7,5	76,3	55,6	57,9	115,8	1467,1
Запорізька	5155,6	189,5	2911,3	1623,0	31,5	2035,0	156351,9
Івано-Франківська	1815,0	130,6	1313,1	426,0	23,5	941,9	41547,7
Київська	1272,1	45,3	736,4	94,4	7,4	1417,7	41502,9
Кіровоградська	39748,6	1615,8	40390,8	11335,7	28,5	28203,3	318700,1
Луганська	3642,1	136,4	1633,4	2078,7	57,1	3062,3	173624,3
Львівська	3323,0	152,4	1309,3	533,6	16,1	2280,6	222409,3
Миколаївська	2328,6	94,7	1996,3	77,7	3,3	1680,6	47158,4
Одеська	809,5	24,3	337,8	11,3	1,4	520,7	9762,3
Полтавська	5013,7	174,1	3449,1	3441,5	68,7	415,3	25602,0
Рівненська	1356,0	67,5	1169,0	97,4	7,2	839,7	25317,9
Сумська	938,2	39,4	831,7	245,4	26,2	644,1	30879,8
Тернопільська	858,9	62,2	801,5	278,0	32,4	30,5	252,0
Харківська	2172,5	69,2	794,5	203,3	9,4	1192,0	43541,6
Херсонська	467,8	16,4	437,1	90,0	19,2	127,3	1007,9
Хмельницька	1266,2	61,5	970,9	305,1	24,1	318,9	7703,9
Черкаська	1041,2	49,8	829,0	698,6	67,1	262,5	2965,9
Чернівецька	388,9	48,0	427,7	55,6	14,3	212,3	2611,4
Чернігівська	848,3	26,6	799,2	107,3	12,6	396,3	10184,5
м. Київ	1548,0	1935,0	537,8	13,1	0,8	317,6	11021,6

* Складено за:

1. Статистичний збірник «Довкілля України» 2014 рік /Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Експрес-випуск «Утворення та поводження з відходами у 2014 році» /Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

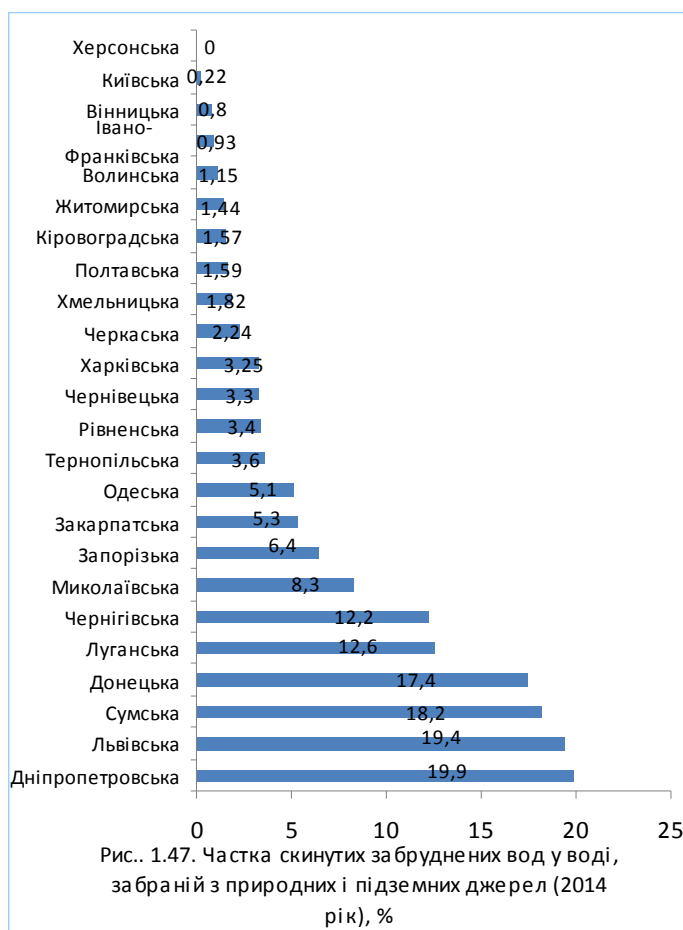
Обсяги утилізації відходів залишаються незначними через відсутність організованої системи знешкодження як безпечних, так і небезпечних відходів, дієвих економічних важелів заохочення підприємств щодо вирішення проблеми відходів, недостатню ефективність організаційно-економічного механізму поводження з відходами. Питома вага обсягів утилізації у загальній кількості утворених у розрізі регіонів коливається в межах 0,8-68,7%. Понад 87% обсягу утилізованих у 2014 р. відходів припадає на підприємства Дніпропетровської та Кіровоградської областей.

Станом на 1 січня 2015р. у спеціально відведених місцях чи об'єктах та на території підприємств країни, які були активні протягом 2014 року, накопичилось 12,1 млрд. т відходів.

Найбільшого антропогенного навантаження зазнає довкілля Дніпропетровської області, на території якої зберігається 9,9 млрд. т відходів (81,8 % сумарних обсягів по країні), Донецької – 0,8 млрд. т (6,6 %), Луганської – 0,17 млрд. т (1,4 %), Кіровоградської 0,3 млрд. т (2,5 %), Львівської 0,2 млрд. т (1,7 %). Площа спеціально відведених місць та об'єктів видалення у цих областях становить 30 тис. га. Видалення відходів у спеціально відведені місця чи об'єкти у 2014 році залишається домінуючим методом поводження з ними.

Вода. У 2014 році з природних джерел забрано 11505 млн. м³ води, з них 1503 млн м³ – з підземних водних джерел. Загальний забір води у 2014 році становить 84 % проти 2013 року. У регіональному розрізі найбільше збільшення забору води мало місце в Одеській області (на 315 млн. м³) за рахунок збільшення використання води на виробничі потреби; значне зменшення забору води - у Донецькій та Луганській областях (на 513 млн. м³). В інших областях спостерігалось незначне, у порівнянні з 2013 роком коливання показників забору води. Найбільшими водоспоживачами у територіальному розрізі є Донецька (1697 млн м³), Дніпропетровська (1565 млн. м³), Херсонська (1442 млн. м³), Запорізька (1149 млн. м³) області, на які припадає 51 % сумарного обсягу забору води (додаток Е, табл. Е.2).

Найбільше забруднених стічних вод скидається у Дніпропетровській області (312 млн. м³, що складає 27,7 % від загального обсягу скидів в області) і Донецькій (296 млн м³, що складає 32,4% від загального обсягу скидів в області). Це близько 66 % від усіх забруднених стічних вод в країні (додаток Е, табл. Е.3-Е.6).

Питання водозабезпечення населення і галузей економіки залежить від екологічного стану річок і водойм. Доволі інформативним у цьому контексті є співвідношення між скидами забруднених вод і водою, забраною з природних і підземних джерел. Як показує рис. 1.47, до значних забруднювачів водних ресурсів можна віднести також Львівську, Сумську, Луганську і Миколаївську області.

Природно-заповідний фонд.

Висока якість навколишнього природного середовища передбачає високий ступінь збереженості екосистем регіону, їх біорізноманіття, захищеність особливо цінних екоценозів, окремих видів флори і фауни, екосистемну цілісність загалом. Перебування окремих територій в особливому природоохоронному статусі забезпечує їм кращі умови для підтримання високої якості стану наземних і водних екосистем, більш суворі норми і

контроль за дотриманням природоохоронного законодавства, що дає додатковий позитивний результат з покращання стану навколишнього природного середовища.

Частка територій, що перебувають під особливим захистом (природно-заповідний фонд), у регіонах суттєво різняться, але загалом має тенденцію до збільшення (додаток Е, табл. Е. 7).

Станом на 01.01.2015 р. природно-заповідний фонд України має в своєму складі 8154 територій та об'єктів загальною площею 3716540,89 га (фактична площа), що становить 6,15 % до площі держави («показник заповідності»)⁷¹. Найбільші площі під об'єктами природно-заповідного фонду мають: Хмельницька (312,649 тис. га), Чернігівська (245,854 тис. га), Волинська (234,895 тис. га), Херсонська (224,171 тис. га) та Івано-Франківська (218,830 тис.га) області, водночас у низки регіонів цей показник є дуже низьким: Вінницька область – 59,394 тис. га, Черкаська – 63,115 тис. га, Харківська – 74,151 тис. га, Миколаївська – 75,45 тис. га (див. Додаток Е, табл. Е.7).

Протягом 2013 та 2014 років кількість об'єктів та територій природно-заповідного фонду збільшилась на 145 одиниць загальною площею 65283,2523 га (в 2013 році на 102 об'єкти загальною площею 39659,2491 га та в 2014 році на 43 об'єкти загальною площею 25624,0032).

Зокрема, за 2014 рік площа природно-заповідного фонду найбільше збільшилась у Львівській (на 8911,32 га), Волинській (на 4629,2 га), Чернігівській (на 1127,01 га), Запорізькій (на 1014,13 га) областях та у м. Києві (на 6462,62 га)⁷².

Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду регіонів України у 2013 і 2014 роках представлена на рис. 1.48.

Однак, не зважаючи на розширення природоохоронних територій, відсоток «заповіданості» у регіонах (частка площ територій та об'єктів природно-заповідного фонду до загальної площі регіону) загалом залишається низьким (див. Додаток Е, табл. Е.7). Найвищий відсоток «заповіданості» територій мають міста Севастополь (30,27 %) та Київ (22,6 %), а також Івано-Франківська (15,71 %), Хмельницька (15, 17 %), Закарпатська (13,94 %), Чернівецька (12,8 %), Волинська (11,7 %) області. Найнижчі відсотки «заповіданості» у Вінницькій (2,24 %), Харківській (2,36 %), Дніпропетровській (2,9 %), Черкаській (3,02 %), Миколаївській (3,07 %), Луганській (3,42 %) та Донецькій (3,46 %) областях.

Однак, не зважаючи на розширення природоохоронних територій, відсоток «заповіданості» у регіонах (частка площ територій та об'єктів природно-заповідного фонду до загальної площі регіону) загалом залишається низьким (див. Додаток Е, табл. Е.7). Найвищий відсоток «заповіданості» територій мають міста Севастополь (30,27 %) та Київ (22,6 %), а також Івано-Франківська (15,71 %), Хмельницька (15, 17 %), Закарпатська (13,94 %), Чернівецька (12,8 %), Волинська (11,7 %) області. Найнижчі відсотки «заповіданості» у Вінницькій (2,24 %), Харківській (2,36 %), Дніпропетровській (2,9 %), Черкаській (3,02 %), Миколаївській (3,07 %), Луганській (3,42 %) та Донецькій (3,46 %) областях.

⁷¹ Система природоохоронних територій / Мін-во екології та природних ресурсів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pzf.menr.gov.ua/>

⁷² Система природоохоронних територій / Мін-во екології та природних ресурсів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pzf.menr.gov.ua/>

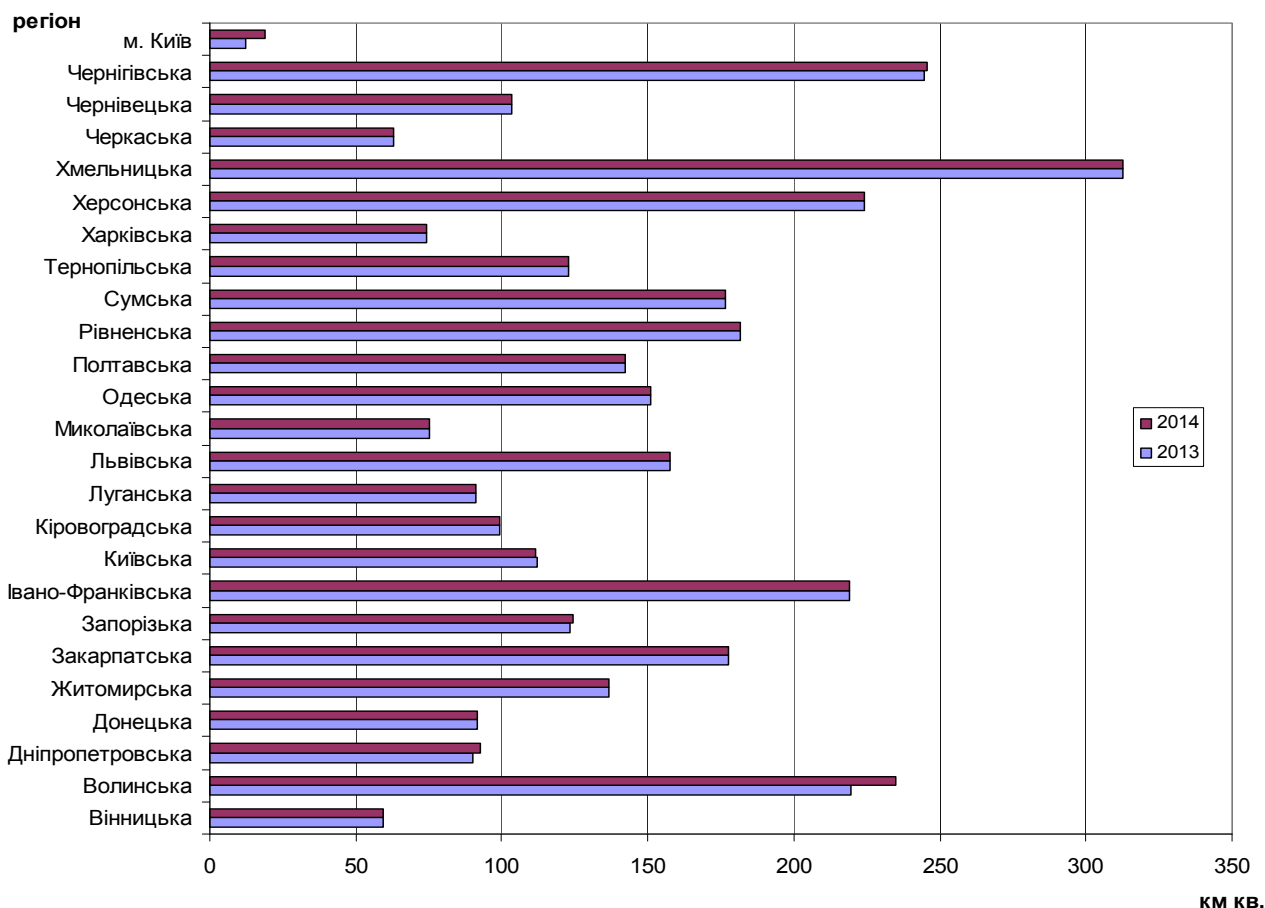

Рис. 1.48. Площа природно-заповідного фонду регіонів України (фактична)*.

* Побудовано з використанням джерел: 1. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України станом на 01.01.2013 / Мін-во екології та природних ресурсів. – К., 2013. – 921 с. – С. 920;
2. Система природоохоронних територій / Мін-во екології та природних ресурсів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pzf.menr.gov.ua>

Капітальні інвестиції. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році становили 132 % проти 2013 року. Їх частка в загальних обсягах капітальних інвестицій в більшості регіонів за останні роки характеризується зростаючою тенденцією: більш динамічною - у Дніпропетровській області (у 1,5 раза), Запорізькій (у 2,6 раза), Київській (у 2 рази) областях, менш відчутною - у решти регіонів (додаток Е, табл. Е.8, табл. Е.9).

Щодо структури капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища, то впродовж 2010-2014 рр. спостерігається поступове скорочення інвестування очищення зворотних вод, захисту і реабілітації ґрунту, зростання інвестицій у поводження з відходами, зростання частки інвестицій на охорону атмосферного повітря і клімату.

Майже 90 % капітальних інвестицій від сумарного обсягу по країні було освоєно підприємствами, які зареєстровані у Київській (3789,7 млн грн), Дніпропетровській (1505,2 млн грн), Запорізькій (0,8 млн грн), Донецькій (0,3 млн грн), Луганській (0,2 млн грн), Львівській (0,1 млн грн.) областях та м. Києві (0,4 млн.грн) (див. дод. Е. табл. Е.9, табл. Е.10).

Незважаючи на вище вказане, капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища є вкрай недостатніми. Їх частка в загальних обсягах капітальних інвестицій мізерна і становить в середньому 2,5 %; в більшості регіонів коливається в межах 0,1-1% (рис. 1.49).

До головних причин недостатнього інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності необхідно віднести:

- недосконалість нормативно-правового законодавства щодо державної підтримки природоохоронної діяльності;
- обмеженість джерел формування інвестиційних ресурсів як на рівні підприємств, так і на рівні держави для підвищення ефективності природоохоронної діяльності; слабкий зв'язок між виділенням коштів і отриманням екологічного ефекту;
- низький рівень бюджетної дисципліни у сфері охорони навколишнього природного середовища;

– обмежене використання вітчизняними виробниками світових досягнень у сфері інвестиційного забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

На низькому рівні використовуються такі передові технології в галузі управління, як екологічний аутсорсинг, еко-франчайзинг, еко-консалтинг, аутстафінг, еко-краудфандинг, еко-краудсорсинг, еко-краудінвестинг тощо, з метою акумуляції та консолидації інвестицій на природоохоронні цілі, активізації альтернативного інвестування, стимулювання притоку іноземних інвестицій у природоохоронну діяльність.

У цілому необхідно констатувати, що інвестиційне забезпечення охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів в Україні та її регіонах зокрема, на сучасному етапі знаходиться на низькому рівні.

1.7.2. Аналіз економіко-екологічного стану регіонів України за допомогою методів багатомірної статистики

Промисловість України утворює значне техногенне навантаження на навколишнє середовище: емісія забруднюючих речовин в атмосферне повітря становить понад 6 млн.т. щорічно; до техногенного водообігу⁷³ залучено понад 10 млрд. м³ водних ресурсів; 75 % території країни зазнало техногенного перетворення⁷⁴; щорічне відходоутворення становить 450 млн. т промислових відходів, у т.ч. близько 1 млн. т складають токсичні відходи I-III

⁷³ Водоспоживання та водовідведення.

⁷⁴ Забудовані землі та землі сільськогосподарського призначення.

класу небезпеки⁷⁵. Існуючий рівень техногенного тиску зумовлений визначально високою ресурсо- та відходоємністю технологій виробництва і придбаними рівнем зносу основних виробничих фондів. Так, за останнє десятиріччя ступінь зносу основних виробничих фондів зберігає сталу тенденцію до зростання (рис. 1.50). Станом на 2005 р. цей показник сягав 49 % та у 2014 р. процес втрати основними засобами первісної корисності і вартості досяг критичної маси – понад 83,5 %⁷⁶.

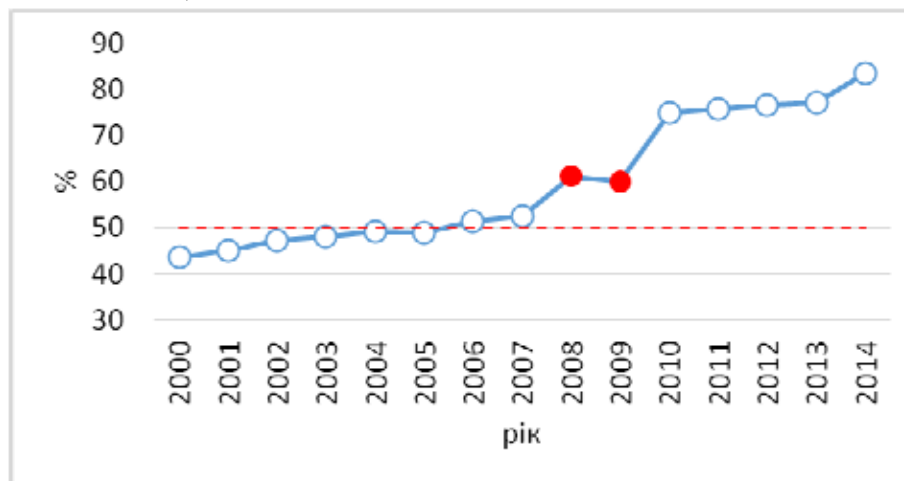

Рис. 1.50. Тенденція зносу основних засобів, %⁷⁷.

При цьому, як слідує з рис. 1.50, світова фінансово-економічна криза призвела до поетапного збільшення зносу відразу на 10 % (у кризовий період) та на 16 % у посткризовий період, що зумовлено дефіцитом інвестиційних ресурсів на техніко-технологічну модернізацію. Таким чином, доцільно оцінити потенційні джерела формування екологічно орієнтованих інвестиційних ресурсів, до яких передусім належать екологічні податки та збори за спеціальне природокористування.

За результатами аналізу інвестиційного клімату в Україні встановлено, що екологічні інвестиції становлять незначну частину загального інвестування. Їх питома вага у 2005-2010 рр. дорівнює близько 1,5 % капітальних інвестицій, у 2011-2013 рр. – 2,4 %. При цьому 12 % усіх еко-інвестицій – це ремонт існуючих (здебільшого застарілих) засобів природоохоронного призначення⁷⁸. Також усталеною практикою є переважання поточних витрат⁷⁹ на охорону навколишнього природного середовища, які у 2-3 рази вищі за капітальні еко-інвестиції. Тобто підприємці обмежуються виконанням мінімальних, встановлених природоохоронним законодавством, обов'язків та уникають масштабних заходів з екологізації технологічних укладів. З одного боку це зумовлено обмеженістю фінансових ресурсів, з іншої – низькою ефективністю екологічного оподаткування. В теорії

⁷⁵ Статистичний щорічник України за 2013 рік /Державна служба статистики України. – Київ, 2014. – 553 с. - С. 476-498.

⁷⁶ Там само.

⁷⁷ Вартість основних засобів у 2000-2014 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ibd/voz/voz_u/voz06_u.htm

⁷⁸ Статистичний щорічник України за 2013 рік /Державна служба статистики України. – Київ, 2014. – 553 с. - С. 496.

⁷⁹ Витрати, які здійснюються на підтримку (утримання й експлуатацію) об'єкта (основних засобів природо-охоронного призначення) в робочому стані та входять до складу витрат поточного періоду.

екологічні податки мають змінювати стимули в умовах впливу зовнішніх ефектів, зсуваючи розподіл ресурсів ближче до соціального оптимуму⁸⁰. Проте, на практиці, ефективність коригуючого податку як стимулу екологічно лояльної поведінки природокористувачів у різних країнах не однакова. Питома вага еко-податків спільно з еко-зборами за спеціальне природокористування в Україні у загальних податкових надходженнях до державного бюджету за період 2005-2010 рр. становила лише 2,6 %, у 2011-2012 рр. спадала до 1,5 % і лише з 2013 р., із підвищенням податкових ставок, зросла до 6%. Враховуючи, що в економічно розвинених країнах питома вага цей показник досягає 11 % і в середньому становить 8 %⁸¹, можна зробити висновок про недостатність впливу еко-податків у фінансовій системі України.

Обсяг інноваційних витрат у промисловості в середньому становить 10 млрд.грн. на рік та здійснюється переважно за рахунок власних коштів підприємств (питома вага власного капіталу зросла з 59% у 2010 р. до 73% у 2014 р.)⁸². Переважаюча стаття фінансування – від 58 % до 73 % промислових інноваційних витрат – стосується «придбання машин, обладнання та програмного забезпечення». На внутрішні науково-дослідні роботи припадає 6-14 % інноваційних витрат, зовнішні – 1,7-3,4 % за розглянутий період (2005-2014 рр.). Серед впроваджених нових технологічних процесів лише 34 % відносяться до екологічно-орієнтованих: маловідходних, ресурсозберігаючих та безвідходних. У структурі інноваційної продукції, виробництво якої освоєно на вітчизняних підприємствах, тільки 28 % є техніко-технологічними інноваціями, які є основою переходу до екологічно чистих, наукоємних технологічних укладів. Динаміка реалізації інноваційної продукції коливається в межах 31,4-45,8 млрд. грн. на рік, з них в середньому 35 % належить продукції, що є новою для ринку та 40 % експортується⁸³. Таким чином на 1 грн. інноваційних витрат промислових підприємств припадає 3-4 грн. реалізованої інноваційної продукції. Отже, не дивлячись на низьку активність та наявність несприятливих тенденцій в інвестиційно-інноваційно сфері загалом інноваційна діяльність є рентабельною.

Таким чином, аналіз результатів поточної техногенної ситуації свідчить про те, що навантаження на компоненти навколишнього природного середовища залишається значним. Це зумовлено значною ресурсоемістю національного господарства України із переважанням екологічно брудних, застарілих технологій виробництва. Специфіка структури валового національного продукту свідчить про сировинну орієнтованість галузей промисловості. Довготривала комплексна експлуатація природних ресурсів призвела до втрати здатності екосистем до самовідновлення, що супроводжується погіршенням якості та виснаженням корисних властивостей основних компонентів біосфери, посиленням негативного впливу на здоров'я населення, погіршенням умов праці та загальної якості життя.

---

⁸⁰ Pigou A.C. The Economics of Welfare / A.C. Pigou. – New York: Cosimo, Inc., 2006. – Т. 1. – р. 428.

⁸¹ Taxation trends in the European Union – Data for the EU Member States, Iceland and Norway, Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 2010. – 430 pp. – р. 357.

⁸² Вітчизняні інвестори, державний та місцеві бюджети інвестують у інновації на рівні 0,1-1,3 %, зарубіжні інвестиції становлять в окремі роки становлять 30 % (2010 р.) та 13,2 % (2013 р.).

⁸³ Статистичний щорічник України за 2013 рік /Державна служба статистики України. – Київ, 2014. – 553 с. - С. 302.

За допомогою кластерного аналізу проведено угруповання областей України за рівнем економіко-екологічного стану, в результаті чого отримано такі групи⁸⁴:

- 1) Запорізька, Хмельницька області;
- 2) Дніпропетровська, Донецька області;
- 3) АР Крим, Київська, Луганська, Львівська, Одеська, Харківська області;
- 4) Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області.

На рис. 1.51 представлено середні значення груп, які побудовано по стандартизованим значенням.

Рис. 1.51. Середні значення отриманих груп у 2014 р.

Отримані групи значно відрізняються за обраними показниками. Елементи першої групи демонструють незначні значення за всіма показниками, окрім утворення та наявності відходів у спеціально відведених місцях. Великі значення показників демонструють представники другої групи, до яких належать промислові регіони, на відміну від представників четвертої групи, до якої відносяться області з традиційно сприятливою екологічною ситуацією, але і з менш потужною важкою промисловістю.

Графічне зображення результатів групування областей України представлено на рис. 1.52.

Для загальної оцінки економіко-екологічної ситуації по регіонах України побудовано два типи рейтингу на підставі показників ефективності. Рейтинг А (табл. 1.26) характеризує рівень екологізації виробництва областей⁸⁵. Для його побудови використано такі показники:

⁸⁴ Вхідні дані для проведення та результати кластерного аналізу наведено в додатку Е, табл. Е.11 та рис. Е.1, Е.2

- матеріалоемність – один із основних показників економічної ефективності суспільного виробництва, що характеризує питомі витрати матеріальних ресурсів на виготовлення продукції;
- показники викидів забруднюючих речовин, викидів діоксиду вуглецю, утворення та накопичення відходів, водовідведення забруднених зворотних вод у розрахунку на 1 грн. обсягу виробництва промисловості – характеризують рівень впливу промислової діяльності області на навколишнє природне середовище;
- видатки місцевих бюджетів на охорону середовища у розрахунку на 1 грн. обсягу виробництва промисловості – показник, що характеризує, скільки бюджетних коштів витрачається на захист навколишнього природного середовища від антропогенного навантаження від промисловості.

Рис. 1.52. Розподіл областей України за результатами кластерного аналізу у 2014 р.

Згідно рейтингу А рівень екологізації виробництва по всій Україні є досить низьким. Відмінності в його значеннях по областях України обумовлені лише різницею в рівні концентрації промислового виробництва.

Рейтинг Б (табл. 1.25) характеризує рівень екологічного навантаження на населення області. Для його побудови використано показники викидів забруднюючих речовин, викидів діоксиду вуглецю, утворення та накопичення відходів, водовідведення забруднених

⁸⁵ Для розрахунку рейтингу дані було стандартизовані шляхом поділу різниці між фактичним і мінімальним значеннями на розмах ряду показника. Інтегральна оцінка знаходиться як сума стандартизованих значень.

зворотних вод у розрахунку на 1 особу. Згідно рейтингу Б на першому місті знаходиться Волинська область, на останньому – Донецька. Це пов'язано з рівнем концентрації промисловості, що зумовлює величину валового регіонального продукту і, відповідно, забруднення навколишнього природного середовища. Необхідно чітко розуміти, що позитивна ситуація в деяких регіонах викликана не ефективністю природоохоронної діяльності, а відсутністю брудних виробництв.

Таким чином, результати аналізу економіко-екологічного стану України та її регіонів відповідно до рівня техногенного навантаження на атмосферне повітря, водні та земельні ресурси, а також ефективності фінансування природоохоронної діяльності, свідчать про збереження тенденцій виснаження природного капіталу та погіршення якості навколишнього середовища, що негативно впливає на демографічну ситуацію та стабільність економічного розвитку. Це найбільш гостро відзначається для індустріальних регіонів країни (Донецької, Дніпропетровської, Запорізької областей), на території яких зосереджена найбільша кількість промислових об'єктів екологічно брудних секторів економіки.

Подолання цих проблем можливе за допомогою комплексного підходу до вирішення завдання системної екологізації промисловості, який має ґрунтуватися на синтезі організаційного, адміністративного та економічного регулювання природоохоронної діяльності підприємств.

Адміністративний вплив доцільно спрямувати в бік посилення державного та громадського контролю за дотриманням природоохоронного законодавства. Пріоритетним завданням має бути створення «екологічно лояльних» інституціональних правил господарювання. В основу економічного механізму компенсації еко-деструктивного впливу, виходячи з концепції збалансованого розвитку, слід покласти відомий принцип «забруднювач платить» (polluter pays principle).

Стратегічними напрямками стабілізації екологічної ситуації в регіонах України є:

- (1) відновлення промислового потенціалу на базі зміни технологічного укладу шляхом використання новітніх технологій з меншою енерго- та ресурсоемісністю, т.з. «екологізація» економічного розвитку;
- (2) розробка та реалізація програми щодо розвитку поновлювальних джерел енергії;
- (3) оснащення стаціонарних джерел емісії забруднюючих речовин високоефективним очисним обладнанням відповідно до європейських норм гранично допустимих викидів;
- (4) орієнтування автотранспортної системи на використання екологічно безпечних видів палива;
- (5) продовження курсу щодо імплементації позитивного досвіду із впровадження інноваційних систем оборотного та послідовного водокористування;
- (6) розробка та реалізація програми щодо оновлення і розширення водопровідного та каналізаційного господарства, підвищення потужності та ефективності діючих очисних споруд;
- (7) запровадження конкурсних програм та тендерів щодо розробки техногенних родовищ корисних копалин та утилізації кар'єрних та шахтних вод;
- (8) проведення рекультивації техногенно-порушених земель;
- (9) активізація діяльності регіональних «бірж відходів», розвиток технологій з рециклінгу промислових відходів, залучення широких верств населення до діяльності з окремого збирання та утилізації твердих побутових відходів.

Таблиця 1.24

Рейтинг (А) областей України за рівнем
екологізації виробництва

№	Область	Інтегральний показник
1	Київська	0,354907
2	Полтавська	0,963142
3	Дніпропетровська	1,054312
4	Харківська	1,13018
5	Рівненська	1,277742
6	Донецька	1,292133
7	Львівська	1,442308
8	Миколаївська	1,479313
9	Кіровоградська	1,568823
10	Одеська	1,633593
11	Житомирська	1,733455
12	Запорізька	1,795541
13	Закарпатська	1,934258
14	Волинська	1,973022
15	Черкаська	1,989303
16	АР Крим	2,033466
17	Луганська	2,134555
18	Чернігівська	2,353295
19	Сумська	2,449461
20	Івано-Франківська	2,550606
21	Вінницька	2,56946
22	Тернопільська	2,728913
23	Херсонська	2,755616
24	Чернівецька	2,841695
25	Хмельницька	3,455805

Таблиця 1.25

Рейтинг (Б) областей України за рівнем
екологічної захищеності населення

№	Область	Інтегральний показник
1	Волинська	0,051456
2	Закарпатська	0,058702
3	Тернопільська	0,108899
4	Рівненська	0,132727
5	Житомирська	0,140278
6	Кіровоградська	0,205179
7	Чернівецька	0,234061
8	Херсонська	0,268348
9	Чернігівська	0,367335
10	Львівська	0,417769
11	Черкаська	0,445309
12	Одеська	0,488015
13	АР Крим	0,535101
14	Полтавська	0,615807
15	Харківська	0,664838
16	Миколаївська	0,684933
17	Київська	0,734448
18	Сумська	0,925467
19	Вінницька	1,015602
20	Івано-Франківська	1,024322
21	Луганська	1,913588
22	Хмельницька	1,980325
23	Запорізька	2,415015
24	Дніпропетровська	2,597475
25	Донецька	3,086837

Пріоритетами вдосконалення існуючого економіко-екологічного механізму регулювання природокористування та природоохоронної діяльності в Україні є:

(1) підвищення нормативів екологічних зборів за забруднення навколишнього середовища та використання природних ресурсів до рівня, що практикується в ЄС; приведення системи технічного та технологічного регулювання у відповідність з європейськими стандартами щодо екологічних вимог до якості продукції;

(2) введення обов'язкового екологічного страхування правової відповідальності власників потенційно небезпечних об'єктів у зв'язку з необхідністю відшкодування збитків майну та здоров'ю третіх осіб, обумовленого негативним впливом промислової діяльності на якість навколишнього природного середовища;

(3) формування регіональних економіко-екологічних кластерів, у межах яких контроль за рівнем негативної дії на довкілля побудовано на принципі «міхура» (bubble principle), тобто введенні міжнародної практики продажу прав на забруднення;

(4) розробка і затвердження законопроектів щодо заборони поховання електротехнічних відходів, перенесенні відповідальності за фінансування і створення систем по їх рециклінгу на виробників та продавців, введення пільгового режиму інвестиційної діяльності у сфері поводження з відходами.

1.8. Проблеми та перспективи реалізації адміністративно-територіальної реформи

Схвалення Кабінетом Міністрів України Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (розпорядження КМУ № 333-р від 01.04.2014 р) започаткувало старт адміністративно-територіальної реформи й децентралізації публічної влади в Україні. Згідно з Концепцією послідовно передбачалося: визначити територіальну основу організації місцевого самоврядування та державної виконавчої влади; розмежувати повноваження між органами місцевого самоврядування різних рівнів; розмежувати повноваження між місцевим самоврядуванням та виконавчою владою; визначити за кожним рівнем органів влади необхідний обсяг ресурсів; встановити відповідальність органів місцевого самоврядування перед виборцем і державою.

На першому підготовчому етапі (перший рік реформи, а саме 2014р.) Концепцією передбачалося⁸⁶:

- у першочерговому порядку внести до Конституції України зміни щодо утворення виконавчих органів обласних і районних рад та розподілу повноважень між ними;

- розробити проекти та прийняти акти законодавства щодо запровадження механізму прямого народовладдя, удосконалення правового регулювання процедур проведення загальних зборів громадян за місцем їх проживання та встановлення додаткових гарантій діяльності органів самоорганізації населення, створити сприятливі правові умови для широкого залучення населення до прийняття управлінських рішень органами місцевого самоврядування;

- створити законодавчу основу для реалізації права територіальних громад на добровільне об'єднання, передбачивши при цьому надання державної підтримки об'єднаним громадам протягом п'яти років після утворення для поліпшення інфраструктури надання послуг та транспортної доступності;

⁸⁶ Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/333-2014-p>.

- створити законодавчу основу для реалізації права територіальних громад на співробітництво на засадах ресурсно-організаційної кооперації та отримання державної підтримки для реалізації проектів такого співробітництва;
- законодавчо врегулювати нову систему адміністративно-територіального устрою;
- здійснити моделювання адміністративно-територіальних одиниць у регіонах та розробити проекти нормативних актів, необхідних для завершення формування нової системи адміністративно-територіального устрою;
- визначити Мінрегіон головним центральним органом виконавчої влади з проведення реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади і розробити на рівні Кабінету Міністрів України механізм координації проведення зазначеного реформування;
- провести широку інформаційно-роз'яснювальну роботу з питань реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади;
- завершити формування законодавчої бази з питань діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на новій територіальній основі з визначенням їх повноважень та ресурсного забезпечення відповідно до вимог цієї Концепції.

На другому етапі реалізації Концепції (наступні 3 роки - 2015-2017 роки) передбачалося:

- уніфікувати і стандартизувати публічні послуги, що надаються населенню органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади з урахуванням принципів максимальної доступності послуг для споживачів та визначити на законодавчому рівні умови для їх належного фінансування;
- провести інституційну реорганізацію органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади на новій територіальній основі;
- провести місцеві вибори з урахуванням реформованої системи органів місцевого самоврядування;
- удосконалити систему планування території громад, вирішити питання забезпечення новостворених громад схемами планування території та генеральними планами.

Аналіз реалізації завдань Концепції станом на 1 листопада 2015 р. показує наступне.

1. Зміни до Конституції України щодо утворення виконавчих органів обласних і районних рад та розподілу повноважень між ними, а також інші необхідні для проведення ефективної адміністративно-територіальної реформи зміни не внесені. Водночас слід зазначити, що Верховною Радою України прийнято Постанову № 656-VIII від 31.08.2015 р. «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади»⁸⁷. Схвалений законопроект передбачає низку змін до діючої Конституції України, які відкриють можливості для системної та результативної адміністративно-територіальної реформи. Згідно з ним визначається система адміністративно-територіальних одиниць з трьох рівнів: громади, райони, регіони (діюча Конституція, ст. 133, систему адміністративно-територіального устрою України визначає у складі: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села, що не відповідає фактичному стану, оскільки не міста, селища і села є адміністративно-територіальними одиницями, а відповідні міські, селищні та сільські ради у своїх територіальних межах), передбачено виконавчі органи місцевого самоврядування на усіх

⁸⁷ Постанова Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/656-19>

рівнях (згідно зі ст. 118 діючої Конституції виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації), зі ст. 140 вилучається умова щодо лише добровільного об'єднання у громаду і тільки жителів сіл.

У законопроекті запропоновано також механізм контролю з боку виконавчої влади за дотриманням органами місцевого самоврядування Конституції і законів України через інститут префектів. На наш погляд, варто відмовитися від найменування «префекти» й відповідні функції віднести до повноважень державних представництв у регіонах як органів державної виконавчої влади.

Не вбачається функціональним також збереження за Верховною Радою України повноважень щодо прийняття рішень про утворення і ліквідацію громад та районів, встановлення і зміну їх меж, найменування й перенайменування поселень, громад та районів (п. 29 частини першої ст. 85 Конституції). Їх доцільно передати до повноважень Кабінету Міністрів України, а за Верховною Радою залишити відповідні повноваження відносно областей, що доцільно з огляду на необхідність контролю з боку вищого органу законодавчої влади дотримання принципу унітарності держави.

2. Акти законодавства щодо запровадження механізму прямого народовладдя, удосконалення правового регулювання процедур проведення загальних зборів громадян за місцем їх проживання та встановлення додаткових гарантій діяльності органів самоорганізації населення не прийняті. Розроблений проект Закону України «Про органи самоорганізації населення» (нова редакція) розміщений на сайті Мінрегіону і перебуває на стадії громадського обговорення⁸⁸. Разом з тим, першочерговим усе ж слід вважати формування нової територіальної основи адміністративно-територіального устрою й реорганізацію діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. З наростанням та розвитком громадських ініціатив положення чинного Закону України «Про органи самоорганізації населення», який діє у редакції від 11.07.2001р., об'єктивно змінюватимуться.

3. Законодавчу основу для реалізації права територіальних громад на добровільне об'єднання, передбачивши при цьому надання державної підтримки об'єднанням громадам для поліпшення інфраструктури з надання послуг та транспортної доступності, створено з прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 157-VIII від 05.02.2015⁸⁹. Ним визначено принципи, умови, порядок добровільного об'єднання територіальних громад. Розділом III Закону встановлено форми державної підтримки добровільного об'єднання громад, передбачено розробку облдержадміністраціями перспективних планів формування територій громад областей згідно з методикою формування спроможних територіальних громад. Методика згідно із Законом розробляється відповідним центральним органом виконавчої влади та затверджується Кабінетом Міністрів України. У прикінцевих положеннях Закону передбачено також обрання старост у селах, селищах, які не матимуть статусу адміністративних центрів територіальних громад.

Прийнятий Закон разом зі змінами до нього, внесеними згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації проведення перших виборів

---

⁸⁸ Проект Закону України «Про органи самоорганізації населення» (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/regional-dev/reformuvannya-miscevogo-samovryaduvannya-ta-teritorialnoyi-organizaciyi-vladi-v-ukrayini-643805/proekti-normativnih-aktiv-scho-znahodyatsya-v-stadiyi-gromadskogo-obgovorenniya-754645>

⁸⁹ Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/157-19>.

депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» № 676-VIII від 04.09.2015⁹⁰, містить низку контраверсійних положень.

У розділі IV, ст. 6 закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» зазначено, що первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста; територіальні громади можуть об'єднуватися в одну сільську, селищну, міську територіальну громаду, утворювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати відповідного сільського, селищного, міського голову. З цих формулювань випливає, що територіальні громади фактично розглядаються одиницями системи адміністративно-територіального устрою базового рівня, а це суперечить ст. 133 чинної Конституції України, згідно з якою систему адміністративно-територіального Устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села⁹¹. Конституцією України (ст. 140) також передбачено об'єднання (і тільки добровільне) у сільську громаду жителів кількох сіл. Об'єднаних селищних та міських громад Конституція у чинній редакції не передбачає.

Закон містить положення щодо перспективних планів формування територій громад, які розробляються згідно із затвердженою Кабінетом Міністрів України методикою, схвалюються обласними радами та затверджуються Кабінетом Міністрів України. Доцільність таких перспективних планів як інструменту державного регулювання процесу реформування системи адміністративно-територіального устрою, яка б відповідала загальнодержавним, регіональним та локальним інтересам, сумнівів не викликає. Важливо, також, що згідно зі змінами до Бюджетного кодексу України, у чинній його редакції бюджети територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, виділяються як окрема складова бюджетів місцевого самоврядування зі своїм режимом формування й використання⁹². Разом з тим, у Законі прямо не ув'язуються питання щодо процедури утворення об'єднаних територіальних громад (розділ II) з питаннями формування перспективних планів формування територій громад (ст. 11 розділу III). Це створює можливості для утворення об'єднаної територіальної громади поза перспективним планом. По-перше, таке становище загрожує принципу реалізації єдиної державної політики у сфері територіальної організації влади й адміністративно-територіального устрою, а, по-друге, ставить об'єднані територіальні громади у нерівні умови щодо бюджетного забезпечення, що суперечитиме засадам «справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами», як це встановлено ст. 7 Бюджетного кодексу України.

Передбачені Бюджетним кодексом України новації для об'єднаних громад, що створюються згідно з перспективним планом формування територій громад, полягають у встановленні прямих відносин таких громад з державним бюджетом, гарантуванні трансфертів, що надаються з державного бюджету для вирівнювання податкоспроможності територій, а також субвенцій (медичних, освітніх тощо), розширенні доходної бази їх бюджетів. Для об'єднаних територіальних громад відкрито можливості отриманні коштів з державного фонду регіонального розвитку та субвенцій на виконання інвестиційних

⁹⁰ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації проведення перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/676-19>.

⁹¹ Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/download.htm

⁹² Бюджетний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповненнями на 2 червня 2015 року: Офіц. текст. – К.: Алерта, 2015. – 164 с.

проектів. Для територіальних громад, що об'єднуються поза перспективним планом, як і для тих, що не виявили бажання до об'єднання, таких можливостей не передбачено.

4. Прийняття у 2014 р. Закону України «Про співробітництво територіальних громад» створило законодавчу основу для реалізації права територіальних громад на співпрацю. Визначено процедуру й механізм реалізації спільних проектів з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень⁹³. Однак активним процес такого співробітництва громад назвати важко. За рік дії Закону, згідно з даними Реєстру договорів про співробітництво територіальних громад, що розміщений на сайті Мінрегіону, станом на серпень 2015 р. в Україні було зареєстровано тільки 17 таких договорів. Найбільше у Івано-Франківській області (7 договорів). У Полтавській області 5, Хмельницькій 2, Чернігівській 2 і Вінницькій 1⁹⁴. Слід зазначити, що і у європейських країнах таке співробітництво не мало достатньо широкого поширення аж до запровадження Європейським Союзом практики фінансової підтримки насамперед спільних проектів для двох чи більше громад.

5. Моделювання адміністративно-територіальних одиниць згідно із Законом «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та розробленою Мінрегіоном України й затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 08.04.2015р. № 214 «Методикою формування спроможних територіальних громад»⁹⁵ у 2015 р. відбувалося у процесі розробки й схвалення перспективних планів формування територій громад областей. В результаті організованої Мінрегіоном роботи станом на 1 жовтня 2015 року у 21 області було розроблено та схвалено обласними радами перспективні плани формування територій громад. Вони передбачали створення 1171 об'єднаної територіальної громади. У 2 областях (Закарпатська та Тернопільська) обласні ради не прийняли рішень про схвалення таких перспективних планів. Вибори представницьких органів місцевого самоврядування у жовтні 2015 року отримали можливість провести 159 новостворених громад (табл.1.26).

Аналіз з використанням даних ГО «Європейський діалог»⁹⁶ показує, що на першому етапі добровільно об'єдналися лише 786 міських, селищних та сільських рад з 11519 (6,8 %). Більшість об'єднали 2-4 ради. Таких об'єднаних громад 107 (67 %). Разом з тим, є громади, які об'єднали 26 рад (1 громада), 17 – 18 рад (6 громад). Це призвело до значної неоднорідності об'єднаних територіальних громад за чисельністю населення й територією.

Більше 10 % об'єднаних територіальних громад мають чисельність населення до 3 тис. осіб, що взагалі ставить під сумнів їх самоврядну дієздатність й потребуватиме змін. Адже дослідження Світового банку засвідчили, що економічно ефективною може бути діяльність органів місцевого самоврядування при чисельності населення муніципалітетів щонайменше 5-6 тис. осіб⁹⁷. Понад 10 тис. мешканців налічує 46 об'єднаних територіальних громад, з них 11 – більше 20 тис. мешканців. Більшість об'єднаних територіальних громад

⁹³ Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

⁹⁴ Дзюпин М. Співробітництво територіальних громад: невикористані резерви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/mdzyupyn/article/18787.aspx>

⁹⁵ Методика формування спроможних територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/214-2015-p>

⁹⁶ Дослідження процесу формування спроможних територіальних громад в Україні у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/plugins/filedownload/download.php/?path>

⁹⁷ Долішній М.І. Проблеми територіального устрою в системі адміністративної реформи / М.І.Долішній // Мар'ян Іванович Долішній – Вчений, Керівник, Особистість / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2011. – С. 100.

(125) мають площу території до 300 кв.км. Однак при цьому утворено 2 громади площею понад 1000 кв.км, а це фактично територія цілого району, 11 громад з площею території 500 - 1000 кв.км.

Таблиця 1.26

Реформування місцевого самоврядування та формування об'єднаних територіальних громад в Україні, станом на 01.10.2015 р.

№ п/п	Область	Дата схвалення перспективного плану обласними радами	Кількість територіальних громад за перспективними планами	Кількість міських, селищних, сільських рад (до об'єднання)	Створено об'єднаних територіальних громад*
1.	Вінницька	24.06.2015	106	707	2
2.	Волинська	25.06.2015	74	412	5
3.	Дніпропетровська	27.05.2015	69	366	15
4.	Донецька	24.07.2015	38	385	3
5.	Житомирська	28.05.2015	37	633	9
6.	Закарпатська	-	-	337	2
7.	Запорізька	07.07.2015	69	299	6
8.	Івано-Франківська	24.07.2015	63	516	3
9.	Київська	13.08.2015	61	659	1
10.	Кіровоградська	14.07.2015	43	417	2
11.	Луганська	10.06.2015	24	332	2
12.	Львівська	07.07.2015	160	710	15
13.	Миколаївська	12.06.2015	28	366	1
14.	Одеська	24.06.2015	29	490	8
15.	Полтавська	18.06.2015	59	508	12
16.	Рівненська	12.06.2015	33	365	5
17.	Сумська	25.06.2015	49	419	1
18.	Тернопільська	-	-	615	26
19.	Харківська	18.06.2015	59	458	-
20.	Херсонська	05.06.2015	41	301	1
21.	Хмельницька	28.05.2015	40	605	22
22.	Черкаська	25.06.2015	44	556	3
23.	Чернігівська	19.06.2015	45	571	5
	Разом		1171	11519	159

Примітка: * у яких передбачене проведення місцевих виборів 25.10.2015 р.

Найбільше громад об'єдналося навколо сіл та селищ – 138, або 87 %. Навколо міст районного значення об'єдналося 20 громад. Тільки одна об'єднана територіальна громада створена навколо міста обласного значення (м. Красний Лиман Донецької області).

Наявна в Україні тенденція до формування територіально й демографічно занадто неоднорідних адміністративно-територіальних одиниць первинного рівня, як показав досвід

Латвії, є невиправданою й нефункціональною⁹⁸. Таке становище багато у чому зумовлене конституційною й законодавчою неврегульованістю багатьох питань адміністративно-територіального устрою.

Усунення негативних тенденцій та упорядкування процесу здійснення адміністративно-територіальної реформи в Україні й забезпечення при цьому подальшого розвитку місцевого самоврядування із забезпеченням міцної вертикалі державної виконавчої влади та загальної керованості держави потребує внесення відповідних змін до Конституції України, про що зазначено вище, прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій та розробки концептуальних основ і методики формування мережі адміністративно-територіальних одиниць, які дозволили б вирішувати питання їх утворення виходячи з поєднання загальнодержавних інтересів, інтересів регіонального розвитку та інтересів територіальних громад і їх мешканців. Принцип добровільності об'єднання громад не забезпечує такого поєднання інтересів. Не продуктивно у даному аспекті слід визнати також спробу формування спроможних територіальних громад на основі затвердженої Кабінетом Міністрів України «Методики формування спроможних територіальних громад». Її недоліком вважаємо орієнтованість на формування надто великих за площею адміністративно-територіальних одиниць первинного рівня з об'єднанням великої кількості населених пунктів, значна частина яких буде надмірно віддаленою від адміністративних центрів громад. Тут варто погодитися з думкою Б.М.Данилишина, що теоретично із збільшенням розміру громади збільшуються економічні вигоди завдяки ефекту від масштабу, проте знижується рівень впливу громади на прийняття рішень й, відповідно, управління віддаляється від мешканців⁹⁹.

Методика не орієнтує на урахування наявних та перспективних центрів і зон економічної активності, які і слід розглядати ядрами формування об'єднаних громад. Згідно з Методикою зона доступності потенційних адміністративних центрів може сягати 20 км і більше з часом прибуття для надання швидкої медичної та пожежної допомоги до 30 хвилин. Однак відстань між центром громади та її населеними пунктами понад 15 км. призводитиме до ускладнення доступності мешканців до місць надання основних публічних послуг. Окрім цього, діючими нормативами час прибуття для надання швидкої медичної допомоги у невідкладних випадках та пожежної допомоги не має перевищувати 20 хвилин; доступність при транспортному забезпеченні учнів шкіл I ступеня - 15 хв., а максимальний радіус обслуговування спеціальним транспортом учнів шкіл II – III ступеня не має бути більшим за 15 км.

У Методиці недоречно встановлено як один із критеріїв вибору адміністративного центру територіальної громади наявність у відповідному населеному пункті не менш як 250 дітей шкільного і 100 дітей дошкільного віку. Вважаємо, що адміністративний і освітній центри громади не обов'язково мають співпадати. Крім цього, при обґрунтуванні формування громад варто враховувати загальну кількість дітей, а не їх кількість у населеному пункті, де розташовується загальноосвітній навчальний заклад I-III ступеня. Адже у багатьох випадках доцільною буде організація доїзду учнів з інших населених пунктів з дотриманням нормативних відстаней та часу.

---

⁹⁸ Як не варто проводити адмінреформу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/25/>

⁹⁹ Данилишин Як децентралізувати управління в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2015/07/13/550472/>

Законодавство України та вказана вище Методика не вирішують такого важливого питання, як надання прав і можливостей здійснення місцевого самоврядування, передбачених для об'єднаних територіальних громад, діючим міським та іншим радам, що володіють достатнім для реалізації функцій місцевого самоврядування ресурсним потенціалом і без об'єднання. Насамперед це актуально для міст районного значення. Особливо за умови, коли прилеглі сільські та селищні ради не підтримують ініціативу міст щодо об'єднання. В Україні є 272 міста районного значення, які фактично готові функціонувати у режимі повномасштабного місцевого самоврядування, однак тільки 20 з них отримали змогу на це через процедуру добровільного об'єднання з прилеглими сільськими й селищними радами.

У Методиці слід було б також розв'язати колізії щодо міст обласного значення. Затверджена Методика першочергово передбачає формування об'єднаних громад навколо таких міст. Але прилеглі сільські ради, як правило, не виражають такого бажання. Вважаємо, що у цьому випадку варто використати польський досвід, який передбачає наявність міст – гмін і міст – повітів, які функціонують без об'єднання з прилеглими населеними пунктами.

В цілому у Методиці варто було б більше орієнтуватися не на скандинавський досвід формування великих за територією самоврядних територіальних одиниць з десятками тисяч населення, а на польський досвід, де чисельність населення гмін у середньому становить 15 тис. мешканців (хоча є і відхилення від середнього значення) а територія близько 130 кв.км. Зазначимо, що в обґрунтуванні польської адміністративно-територіальної реформи брали участь відомі у світі фахівці. Відштовхування від польського досвіду (без сліпого копіювання) може бути більш результативним в Україні, де розрив між структурами управління та мешканцями і так є великим.

Виходячи з нього у ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України» на прикладі Львівської області було змодельовано 111 територіальних громад (рис. 1.53). При цьому Львів розглядався окремо як територіальна громада, якій слід надати статус міста-району.

Принципи, послідовність та методичні положення при моделюванні територіальних громад при цьому впливали зі сформульованої у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні мети, яка націлює на формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Адміністративно-територіальними одиницями базового (первинного) рівня в системі адміністративно-територіального устрою України розглядалися *територіальні громади: сільські, селищні, міські*. Основним завданням реформування вбачалося створення самоврядно спроможних адміністративно-територіальних одиниць з вищим економічним й соціально-демографічним потенціалом шляхом об'єднання існуючих адміністративно-територіальних одиниць – сільських, селищних, міських рад, підвищення їх бюджетних можливостей та функціональної самостійності. При цьому передбачалося, що спроможність територіальних громад слід розглядати насамперед у контексті інфраструктурної, організаційної, кадрової можливості щодо надання їх мешканцям соціальних, адміністративних та інших послуг. Повна фінансова самодостатність громад може розглядатися тільки з урахуванням механізмів державного субсидіювання та бюджетного вирівнювання.

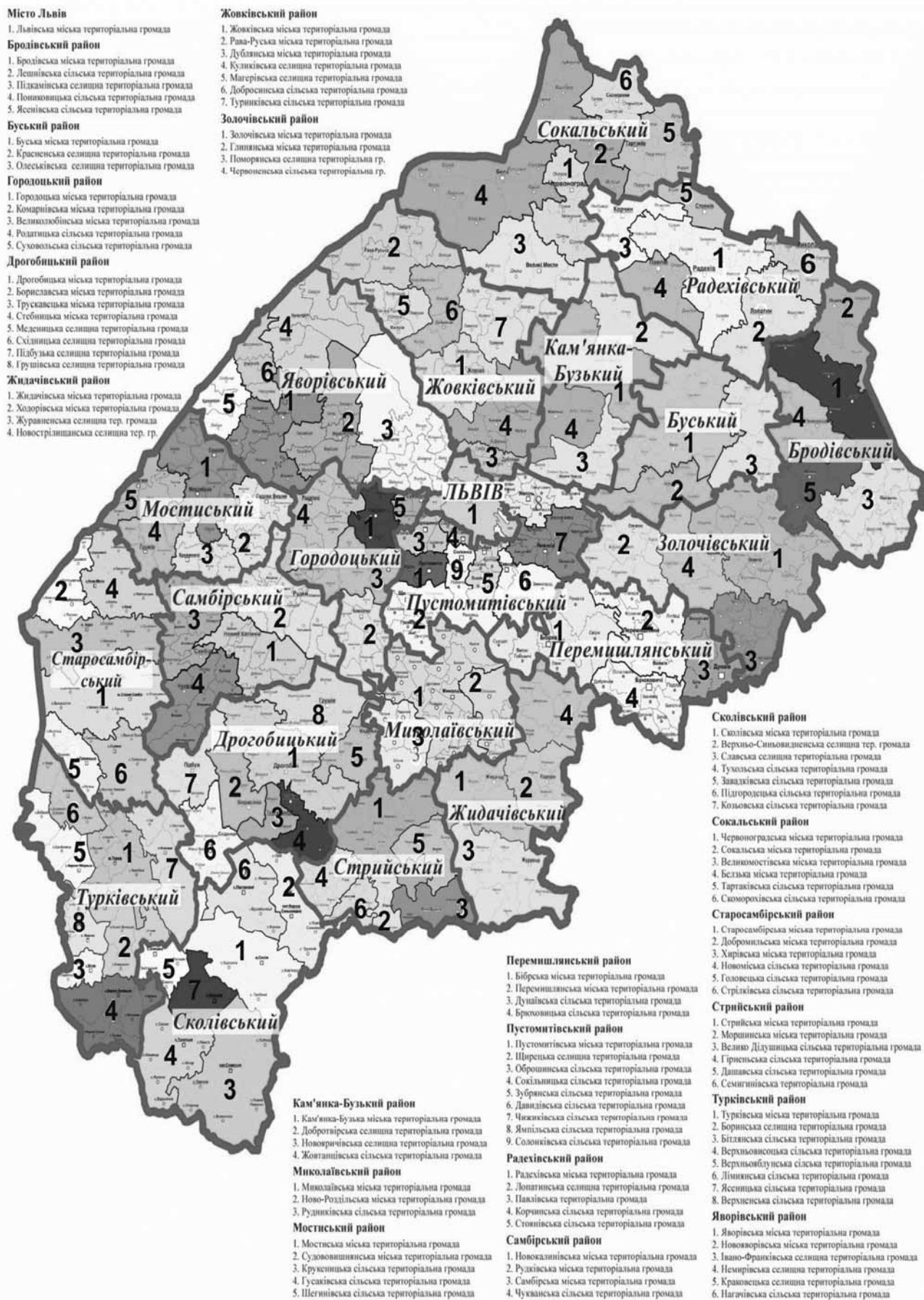

Рис.1.53. Модель територіальних громад Львівської області (розроблена ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України”)

Найважливіші принципи та підходи, які було покладено в основу моделювання складу територіальних громад:

- 1) утворення адміністративно-територіальних одиниць базового рівня (АТБР) та встановлення їх меж здійснюється у відповідності до Конституції України та вимог чинного законодавства;
- 2) формування територіальних громад як нових АТБР проводиться шляхом об'єднання наявних сільських, селищних, міських рад з урахуванням економічних, соціальних, демографічних, етнокультурних, географічних, історичних особливостей їх території;
- 3) наявні АТБР з високим соціально-економічним й управлінським потенціалом (насамперед міські ради) можуть бути перереєстровані у територіальні громади без процедури об'єднання;
- 4) на території кожної територіальної громади мають перебувати інфраструктурні об'єкти, необхідні для забезпечення їх дієздатності та виконання передбачених законом завдань і повноважень;
- 5) на території АТБР не може існувати кілька територіальних громад зі статусом самостійного суб'єкта місцевого самоврядування;
- 6) АТБР мають межувати між собою, не може існувати територій, на які не поширюється юрисдикція органів місцевого самоврядування (винятком можуть стати окремі режимні території);
- 7) при визначенні меж АТБР має бути врахований принцип територіальної доступності соціальних, адміністративних та громадських послуг;
- 8) назва територіальної громади кореспондується з назвою населеного пункту, який є її адміністративним центром.

У процесі моделювання територіальних громад слід дотримувалися також вимог щодо:

- Застосовування методу укрупнення (об'єднання) наявних адміністративно-територіальних одиниць базового рівня (сільських, селищних міських рад) як правило без розриву їх територій між новостворюваними;
- Уникнення об'єднання АТБР, які дотепер входять до різних адміністративних районів, за винятком окремих випадків;
- Урахування при виборі адміністративного центру територіальної громади зручності місцезнаходження відповідного населеного пункту як центру надання адміністративних, соціальних та інших послуг усім мешканцям територіальної громади, а також його історії як адміністративного центру в минулому, наявності у ньому відповідних інфраструктурних об'єктів.

Основні етапи моделювання територіальних громад включали територіальний аналіз та визначення на його основі складу об'єднаних громад

I. Територіальний аналіз

1. Аналіз економічного потенціалу територій. Формування територіальних громад шляхом об'єднання наявних адміністративно-територіальних одиниць базового рівня – сільських, селищних, міських рад, потребує оцінки їх економічного потенціалу на основі узагальнюючих економічних показників. Інтегральним показником, що відображає результати економічної діяльності у всіх сферах територіального господарювання, та за яким наявні відповідні дані, обрано обсяг податкових надходжень. Аналіз диференціації цього показника у розрізі адміністративно-територіальних одиниць кожного адміністративного району області з картографічним відображенням результатів (приклад стосовно Сокальського району Львівської області згідно з даними за 2013 рік відображено на рис. 1.54) дозволив виявити адміністративно-територіальні одиниці, які фактично є ареалами вищої економічної активності й навколо яких доцільно провести об'єднання.

2. Аналіз розташування основних об'єктів соціальної інфраструктури для визначення потенційних місць та центрів надання найважливіших соціальних послуг мешканцям територіальних громад. На картах з мережею чинних АТБР, відображається розташування шкіл I – III ступеня, гімназій, установ медичного обслуговування - лікарень та лікарських амбулаторій (рис. 1.55).

3. Аналіз чисельності населення. На картах відображається чисельність наявного населення в АТБР району (рис. 1.56).

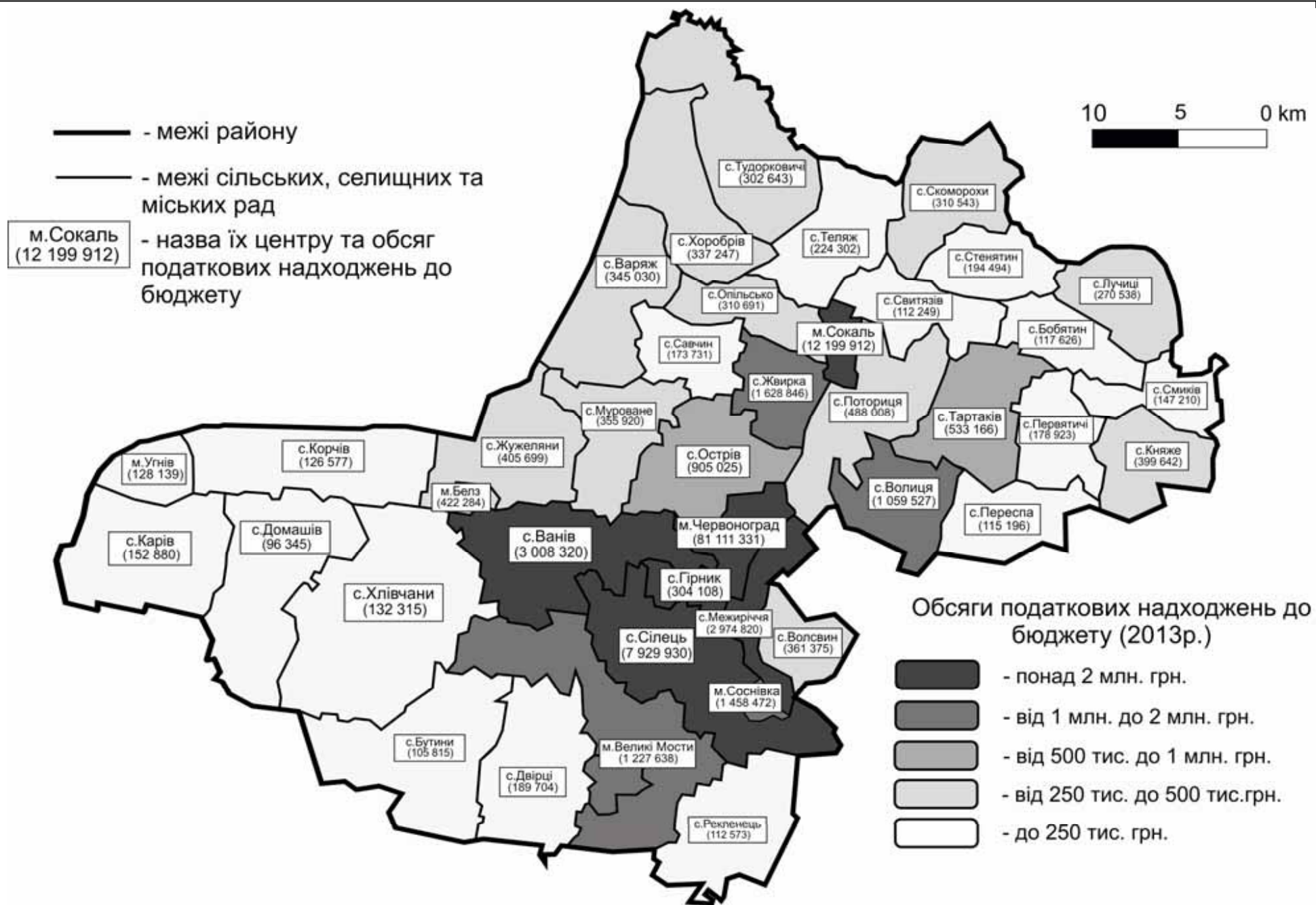

Рис. 1.54. Податкові надходження до місцевих бюджетів Сокальського району

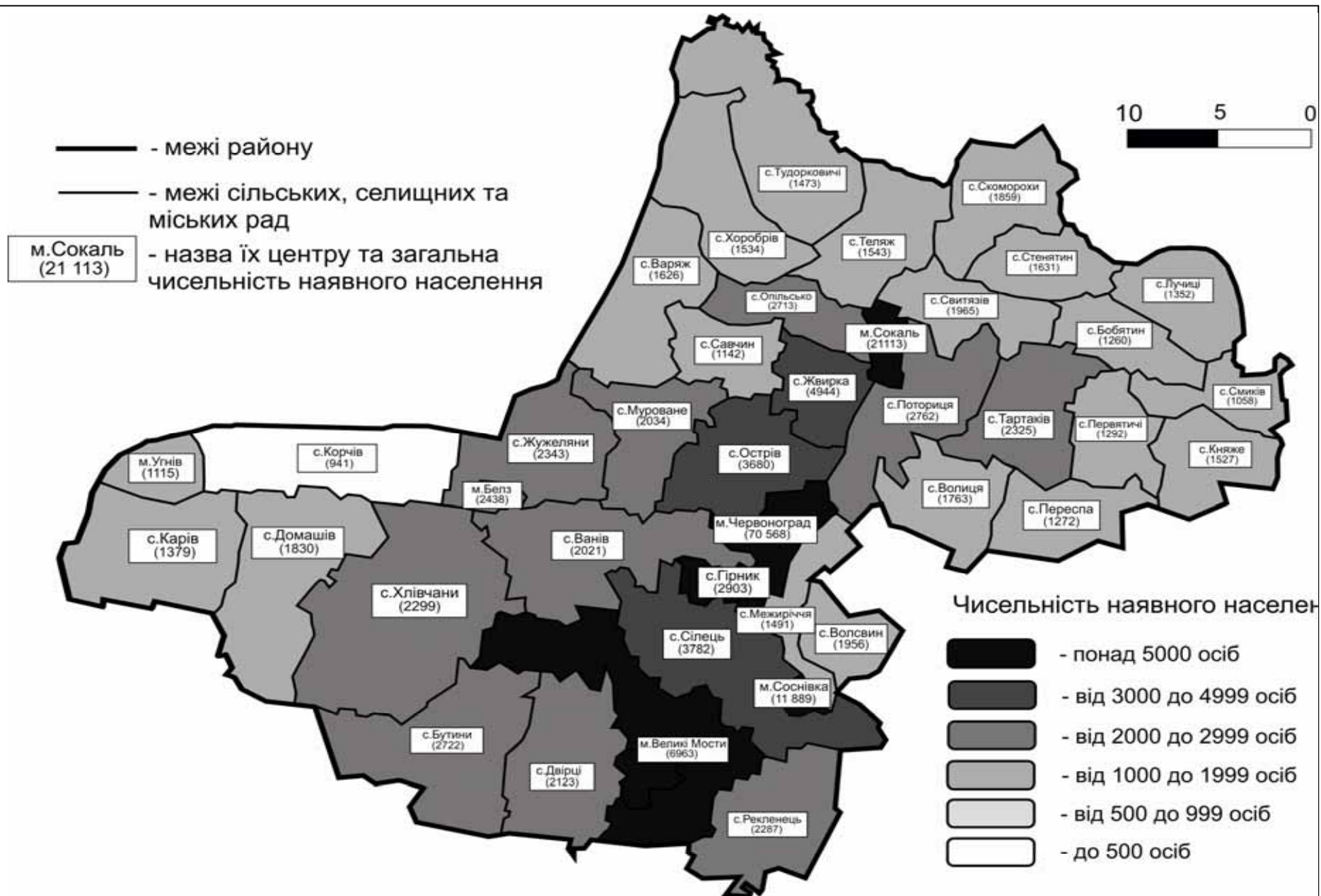

Рис. 1.56. Територіальна диференціація населення Сокальського району

4. Аналіз інформації щодо історичних змін в адміністративно- територіальному устрої в межах адміністративних районів. Виявляються населені пункти, які є чи були раніше адміністративними центрами.

5. Аналіз інформації щодо природних об'єктів, які розмежовують територію: водні об'єкти, гірські хребти та інші орографічні перепони, лісові масиви, заболочені ділянки території тощо.

6. Аналіз інформації про наявну дорожню мережу та інші інфраструктурні об'єкти, а також режимні території, які можуть впливати на транспортну доступність у межах створюваних територіальних громад.

II. Визначення складу територіальних громад:

Крок 1. Виявлення економічних ядер територіальних громад - міських, селищних, сільських рад з вищим економічним потенціалом, які доцільно розглядати як базові для приєднання суміжних й формування укрупнених територіальних громад.

Крок 2. Виявлення суміжних АТБР, які тяжіють до визначених базових, і разом з ними можуть утворювати територіальні громади. При цьому слід дотримуватися умови щодо як правило 15-20-хвилинної транспортної доступності від населених пунктів до адміністративного центру новостворюваної АТБР - відстань до 15 км (в окремих випадках до 20 км) для забезпечення можливостей оперативного надання медичної, пожежної та іншої невідкладної допомоги).

Крок 3. Виявлення діючих АТБР, переважно - сільських рад, які залишаються поза зонами допустимої транспортної доступності до потенційних центрів новостворюваних АТБР (територіальних громад). Вибір варіантів їх об'єднання здійснюється через визначення базової адміністративно-територіальної одиниці, навколо якої доцільно провести об'єднання. У її якості варто розглядати АТБР з вищим демографічним потенціалом та інфраструктурним забезпеченням (наявність школа І-ІІІ ступеня, лікарської амбулаторії).

Крок 4. Проведення аналізу дорожньої мережі в межах потенційно новостворюваної АТБР. До її складу не можуть включатися території, фактична транспортна доступність яких орієнтована на населені пункти інших адміністративно-територіальних одиниць.

Крок 5. Аналіз природних перепон, які можуть унеможлилювати чи робити недоцільним перебування тих чи інших територій у складі даної АТБР.

Крок 6. Оцінка наявності та розташування найважливіших об'єктів соціальної інфраструктури (школи І – ІІІ ступенів чи гімназії, лікарські амбулаторії тощо), на базі яких територіальна громада забезпечуватиме надання соціальних послуг населенню у передбаченому законодавством обсязі.

Крок 7. Оцінка наявності та розміщення необхідних адміністративних приміщень, наявності управлінських кадрів необхідної кваліфікації.

Крок 8. Визначення з урахуванням результатів попередніх кроків доцільного територіального складу новостворюваних АТБР (діючих міських, селищних, сільських рад, які пропонується включити до об'єднаних територіальних громад) та їх адміністративних центрів. У якості адміністративного центру обирається населений пункт, який раніше виконував адміністративні функції – центри областей, районів, міських, селищних, сільських рад. Доречно, щоб центр новостворюваної АТБР був близьким до її географічного центру.

Крок 9. Підготовка районних картосхем пропонованих територіальних громад та їх паспортів (інформаційних довідок).

Крок 10. Апробування проектів моделей територіальних громад. Врахувати при камеральному опрацюванні моделей АТБР усі особливості прояву місцевих факторів практично неможливо. Тому на завершальному етапі моделювання проекти АТБР необхідно подати на експертизу фахівцям відповідних органів місцевого самоврядування – районних, сільських, селищних, міських рад. Після доопрацювання схем з урахуванням висловлених зауважень фахівців, їх слід винести на громадські обговорення.

Крок 11. Подання проектів моделей адміністративно-територіальних одиниць базового рівня базового рівня для включення у регіональні перспективні плани формування територіальних громад. Розроблені проекти моделей АТБР, які пройшли експертизу та громадські обговорення, подаються розробниками обласним державним адміністраціям для використання при підготовці регіональних перспективних планів формування територіальних громад.

Така послідовність дій забезпечує дотримання принципу єдиного методичного підходу до формування об'єднаних територіальних громад та урахування при цьому місцевих особливостей. У схваленому ж Львівською обласною радою проекті перспективного плану формування територій громад (160 громад) такий підхід не витримано, внаслідок чого в одних районах передбачено формування 2-3 об'єднаних територіальних громад з 30 і більше населених пунктів кожна, а у інших 15-17 громад з 3-4 населеними пунктами в громаді!?

6. Визначення Мінрегіону головним центральним органом виконавчої влади з проведення реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади дало можливість вирішити низку завдань з підготовки й реального початку адміністративно-територіальної реформи в Україні. Однак стає очевидним, що зусиль і можливостей одного міністерства недостатньо для системного вирішення проблем складної реформи, завдання якої стосуються цілої низки міністерств і відомств, а в окремих випадках вимагають участі Верховної Ради України. Окрім цього, значний об'єм організаційної та технічної роботи у процесі об'єднання територіальних громад було покладено на так звані Офіси реформ, створені в областях України. Однак Офіси реформ перебувають поза структурами виконавчої влади й реально не можуть нести відповідальності за результати реформи. Адміністративно-територіальна реформа має відповідати державній політиці у сфері територіальної організації влади і її проведення є функцією державних органів. Назрілим є питання утворення в системі центральних органів виконавчої влади спеціалізованого органу з реформування адміністративно-територіального устрою у підпорядкуванні безпосередньо Прем'єр-міністра України чи Першого віце-прем'єр-міністра, що забезпечить системність, послідовність, координованість проведення зазначеного реформування. Після внесення змін до Конституції України необхідність державного органу реформування адміністративно-територіального устрою постане іще й у зв'язку з тим, що обсяги організаційної роботи зростуть багаторазово. Адже добровільним об'єднанням, як показує і світовий досвід, і наявний досвід України, буде охоплено не більше 10 % наявних громад. Уся інша робота ляже на плечі органів виконавчої влади.

7. Інформаційно-роз'яснювальну роботу з питань реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні протягом 2014 – 2015 років можна вважати достатньо активною. Разом з тим, у більшості випадків інформаційні

месседжі щодо реформи в силу необхідності виконання вимог щодо добровільності об'єднання громад переважно зводилися до популяризації її переваг для мешканців об'єднаних громад і не розкривали труднощів досягнення таких переваг. Це загрожує дискредитацією реформи при перших же зустрічах з її труднощами. Вважаємо, що таке загравання з мешканцями країни є контрпродуктивним. Інформаційні акценти слід робити на необхідності реформи як обов'язкового засобу подальшого розвитку і зміцнення держави через активізацію потенціалу саморозвитку територіальних громад, пробудження громадсько-політичної активності та самоорганізацію їх мешканців у вирішенні питань життєдіяльності громад, зростання відповідальності кожного громадянина за благополуччя своє, своєї громади й держави в цілому.

8. Протягом 2014-2015 років у відповідності до Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 червня 2014 р. № 591-р¹⁰⁰, здійснювалося формування законодавчої бази з питань діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на новій територіальній основі з визначенням їх повноважень та ресурсного забезпечення. У відповідності до Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» від 10.02.2015 № 176-VIII¹⁰¹ було внесено зміни до Бюджетного кодексу в частині питань децентралізації фінансів, зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування. Прийнято Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації проведення перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 04.09.2015 № 676-VIII новостворені об'єднані територіальні громади отримали можливість взяти участь у місцевих виборах 2015 р. Разом з тим, низка важливих законодавчих й нормативних актів, розробка яких передбачена вказаним вище Планом, станом на 1 жовтня 2015 р. не прийнята. Зокрема:

- стосовно змін до Земельного кодексу України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з розпорядження земельними ділянками, у т.ч. за межами населених пунктів;
- законодавчого врегулювання порядку вирішення питань адміністративно-територіального устрою України;
- змін до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування»;
- законів про місцеві органи виконавчої влади, місцевий референдум;
- державних стандартів якості адміністративних, соціальних та інших послуг, що надаються населенню тощо.

Лишаються не вирішеними питання як будувати структуру й організовувати роботу виконавчих органів об'єднаних територіальних громад. Посилання при цьому на те, що органи управління територіальними громадами самостійно вирішать дане питання, є необґрунтованим. Зокрема, враховуючи, що більшість громад й надалі користуватимуться

---

¹⁰⁰ Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/591-2014-p/>

¹⁰¹ Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/176-19>

державною бюджетною підтримкою, законодавчо слід вирішити питання щодо чисельності й номенклатури посадових осіб місцевого самоврядування та граничних розмірів їх заробітної плати.

Слід також диференціювати нормативи надання освітніх та медичних субвенцій для міських і сільських громад. Доцільно їх диференціювати також у залежності від чисельності мешканців об'єднаних територіальних громад за кількома групами (великі, середні, малі) і кількості сільських населених пунктів, які до них входять (у містах як правило витрати на одного учня значно нижчі ніж у селах).

Як висновок слід зазначити, що адміністративно-територіальну реформу в Україні розпочато. Її концептуальні основи, викладені у затвердженій Урядом Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, в цілому не викликають кардинальних застережень. Ведеться робота щодо внесення змін до окремих положень діючої Конституції України, які на сьогодні блокують проведення повномасштабної реформи адміністративно-територіального устрою країни. До її завершення конституційно можливим залишається шлях реформування через добровільне об'єднання громад. Однак процес добровільного об'єднання необхідно ввести у русло державних інтересів і, насамперед, забезпечення раціональної організації суспільства й економіки.

Подальші перспективи реформування адміністративно-територіального устрою й територіальної організації публічної влади в Україні вбачаємо у наступному:

- Введення процесу добровільного об'єднання територіальних громад у русло загальнодержавних інтересів. Формування адміністративно-територіальних одиниць базового рівня – територіальних громад, спроможних забезпечувати якісне надання основних публічних послуг з їх близькістю до мешканців. Відмови від формування недієздатних в даному аспекті територіальних громад. Створенні у процесі адміністративно-територіальної реформи умов та стимулів для саморозвитку територіальних громад, реалізації їх соціально-економічного потенціалу.
- Чіткого розмежування повноважень місцевого самоврядування базового, районного та обласного рівня за принципами субсидіарності.
- Внесення відповідних змін до чинного законодавства та методичного інструментарію щодо формування територіальних громад.
- Переході до другого етапу реформування адміністративно-територіального устрою з внесенням необхідних змін до Конституції України.
- Створенні державного органу з проведення адміністративно-територіальної реформи та покладенні на нього відповідальності за реалізацію її завдань.

РОЗДІЛ 2. РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Методика рейтингового оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів

Алгоритм інтегрального оцінювання рівня соціально-економічного розвитку регіонів складається з таких етапів:

- 1) Вибір напрямів та показників (індикаторів) оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів;
- 2) стандартизація значень обраних індикаторів по кожному напрямку;
- 3) визначення інтегральних індексів розвитку в розрізі вибраних напрямів.

Рейтингове оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів України було здійснено за восьми оціночними напрямами:

- соціально-демографічний розвиток;
- економічний розвиток;
- інфраструктурне забезпечення;
- фінансове забезпечення;
- інвестиційна активність;
- бізнес-середовище;
- розвиток сільських територій;
- навколишнє природне середовище.

Інтегральний індекс за кожним напрямом розраховувався на основі переліку показників поданих у таблиці 2.1.

Перша частина формули використовується для оцінки показників, підвищення яких має позитивне значення (наприклад, обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення), друга частина - для оцінки показників, підвищення яких має негативне значення (наприклад, сума заборгованості з виплати заробітної плати).

Для проведення рейтингового оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів було використано розрахунковий алгоритм запропонований у методиці задекларованій Постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики».

Рейтингова оцінка проводилася на основі підрахунку відносних відхилень показників кожного регіону від максимальних та мінімальних значень таких показників інших регіонів за формулою:

$$R_j = \sum_{i=1}^n \frac{x_{\max i} - x_{ij}}{x_{\max i} - x_{\min i}} + \sum_{i=1}^n \frac{x_{ij} - x_{\min i}}{x_{\max i} - x_{\min i}}, \quad (2.1)$$

де R_j - сума рейтингових оцінок конкретного регіону за кожним з показників, що характеризують окремий напрям діяльності;

x_{ij} - значення i -го показника j -го регіону;

$x_{\max i}$ - максимальне значення i -го показника;

$x_{\min i}$ - мінімальне значення i -го показника.

Перелік показників рейтингового оцінювання регіонів

Напрямок	Перелік показників
Соціально-демографічний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> • Коефіцієнт дитячої смертності, ‰ • Сумарний коефіцієнт народжуваності, ‰ • Загальна захворюваність населення, випадків на 100 000 населення • Рівень безробіття за методологією МОП, % • Доходи населення, грн/ос. на міс. • Рівень бідності, % • Забезпеченість житлом, м² • Частка осіб з вищою освітою в населення старше 25 років, %
Економічний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> • Коефіцієнт покриття експортом імпорту; • Питома вага інноваційної продукції в загальних обсягах реалізації продукції, робіт, послуг, %; • Частка регіону в обороті роздрібної торгівлі, %; • Частка обсягів промислового виробництва в загальних обсягах реалізованої продукції (робіт, послуг), %; • Питома вага будівництва у загальних обсягах реалізованої продукції (робіт, послуг), %; • Обсяг реалізованих послуг на одну особу, грн.
Інфраструктурне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> • Частка будівництва інженерних споруд у загальних обсягах будівельних робіт, %; • Частка ветхих і аварійних водопровідних мереж регіону у загальній протяжності таких мереж, %; • Частка доріг з твердим покриттям у загальній довжині автомобільних доріг загального користування, %; • Вантажоборот автомобільного транспорту, млн. ткм; • Пасажирооборот автобусів, млн. пас-км; • Частка ветхих і аварійних теплових і парових мереж регіону у загальній протяжності таких мереж, %.
Фінансове забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> • Доходи МБ, без трансф. на одну особу, грн • Місцеві податки на одну особу, грн • Частка трансфертів з державного бюджету в доходах місцевих бюджетів • Частка спецфонду у доходах місцевих бюджетів, • Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) нефінансовим корпораціям на одну особу, грн. • Видатки місцевих бюджетів на одну особу, грн • субвенція з державного бюджету на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунальної власності, на одну особу, грн. • Субвенція з державного бюджету на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій на одну особу, грн.

Інвестиційна активність	<ul style="list-style-type: none"> Капітальні інвестиції у розрахунку на 1 особу, грн; Прямі іноземні інвестиції у розрахунку на 1 особу, дол; Рентабельність інвестицій (співвідношення між фінансовим результатом прибуткових підприємств і обсягом капітальних інвестицій), грн/грн; Інвестовіддача (співвідношення між ВРП і обсягом капітальних інвестицій), грн/грн.
Бізнес-середовище	<ul style="list-style-type: none"> Кількість зайнятих працівників на одне підприємство, осіб; Обсяг реалізованої продукції на одне підприємство, млн. грн.; Кількість малих підприємств на 100 тис. осіб, одиниць; частка збиткових підприємств, %; Фінансові результати підприємств до оподаткування (сальдо) на одне підприємство, млн. грн.; Інтегральний показник інфраструктури підтримки підприємництва, об'єктів на 10 тис. населення
Розвиток сільських територій	<ul style="list-style-type: none"> Обсяг валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн; Наявність тракторів і комбайнів у розрахунку на 1 тис. га сільськогосподарських угідь, одиниць; Кількість учнів у сільській місцевості в розрахунку на один денний загальноосвітній навчальний заклад, осіб; Охоплення дітей у сільській місцевості дошкільними навчальними закладами, %; Забезпеченість сільського населення амбулаторно-поліклінічною допомогою, відвідувань за зміну на 10 тис. осіб; Заклади культури та мистецтва у сільській місцевості (бібліотеки, демонстратори фільмів, клубні заклади) на 1 тис. осіб сільського населення; Загальна площа житлових приміщень у розрахунку на одного сільського мешканця, м² на одну особу.
Навколишнє природне середовище	<ul style="list-style-type: none"> Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, т/км²; Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, м³/особу; Утворення відходів, т/особу; Площа природно-заповідного фонду (фактична), % від території регіону; Частка капітальних інвестицій на охорону і раціональне використання природних ресурсів в загальних обсягах капітальних інвестицій регіону, %.

Визначення середнього арифметичного значення суми рейтингових оцінок конкретного регіону за всіма показниками щорічної оцінки, що характеризують окремий напрям діяльності, здійснюється за формулою:

$$R_{\phi j} = \frac{R_j}{n}, \quad (2.2)$$

де $R_{срj}$ - середнє арифметичне суми рейтингів конкретного регіону за всіма показниками окремого напрямку;

Наступним методичним кроком з метою більш наочного представлення результатів інтегрального оцінювання була проведена маніпуляція $X_i = 1 - X_i$, яка дозволила наближені до одиниці індекси трактувати як кращі результати, а не навпаки.

2.2. Рейтинг регіонів України

2.2.1. Рейтинг регіонів за напрямом «Соціально-демографічний розвиток»

Для розрахунку інтегрального індексу на напрямом «соціодемографічний розвиток регіонів» обрано показники, що характеризують демографічну, економічну та соціальну сферу життя населення регіонів. На основі проведеного аналізу розраховано інтегральний індекс соціодемографічного розвитку (ICP) регіонів України у 2013 та 2014 рр. (рис. 2.1, додаток Ж, табл. Ж.1, Ж.2).

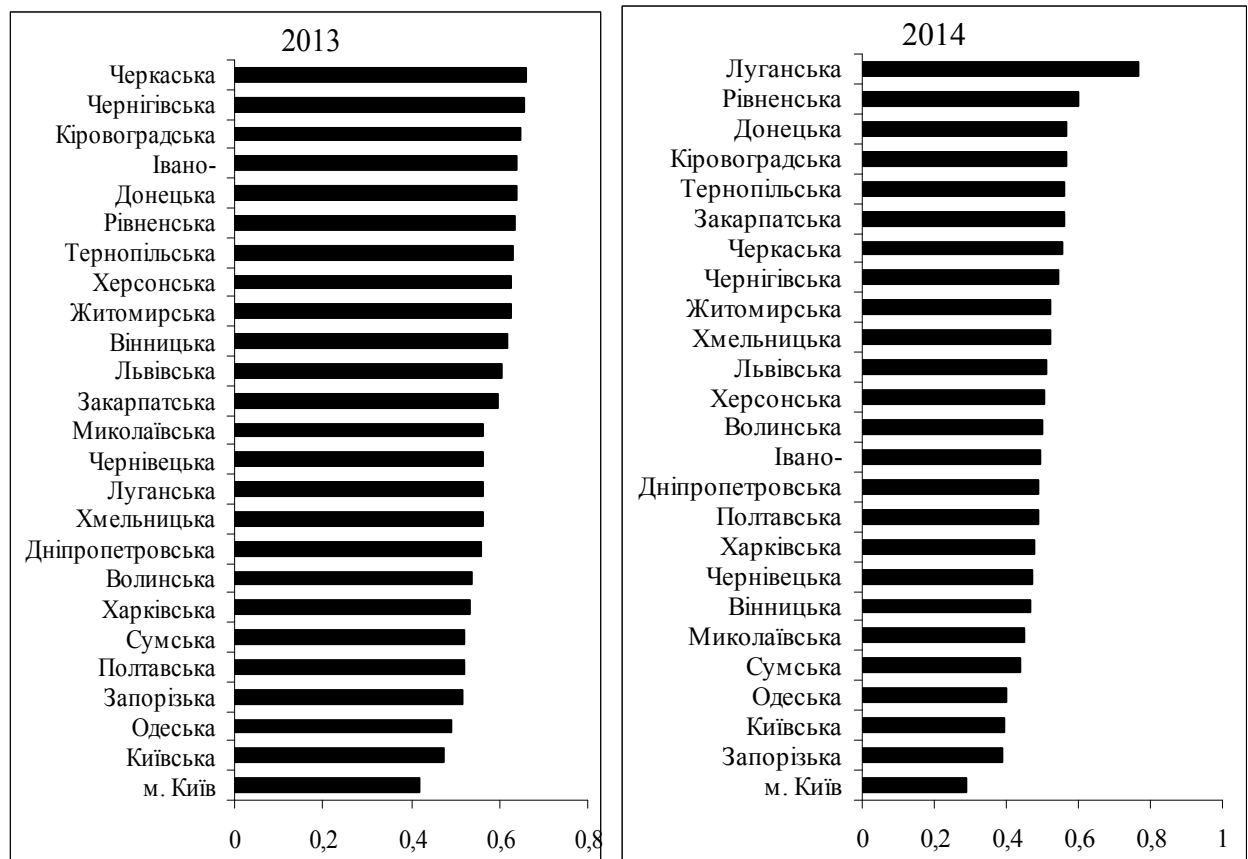

Рис. 2.1. Інтегральний індекс рівня соціально-демографічного розвитку регіонів України у 2013-2014 рр.

У 2013 р. провідні позиції, згідно з отриманими результатами, посідали м. Київ, Київська та Одеська області. Головним чином це зумовлено ситуацією на ринку праці та рівнем доходів населення. Відносно високим ICP був в областях Північно-Східного економічного району (Харківська, Полтавська, Сумська – завдяки відносно низьким рівням дитячої смертності та загальної захворюваності населення та сприятливими показниками на ринку праці), середнього Придніпров'я (Запорізька, Дніпропетровська –

головно завдяки економічним критеріям), та у демографічно сприятливих Волинській, Закарпатській та Чернівецькій областях.

Найменше значення ІСР мали центральні області країни (Черкаська та Кіровоградська – майже усі показники були суттєво гіршими від середніх по країні), демографічно кризова Донецька (низький показник народжуваності та високий рівень дитячої смертності), Чернігівська (низькі економічні показники та сумарний коефіцієнт народжуваності) та західні Івано-Франківська, Рівненська та Тернопільська, у яких сприятлива демографічна ситуація поєднується з найвищим у країні рівнем бідності та високим безробіттям.

У 2014 р. перша четвірка регіонів-лідерів за ІСР залишилась незмінною. Суттєво підвищили рейтинг Миколаївська, Херсонська, Чернігівська, Черкаська, Вінницька, Івано-Франківська та Чернівецька області. При відносно незначних змінах у демографічних показниках та рівні освіти погіршення економічних критеріїв в цих областях було не таким різким, як у решти регіонів, що й зумовило зростання їхнього рейтингу.

3-поміж регіонів, що мали високий рейтинг у 2013 р., дещо втратили свої позиції у 2014 р. Полтавська, Харківська, Волинська, Дніпропетровська та Хмельницька області. головними причинами цього стали істотне зростання безробіття на зменшення реальних доходів населення. Такі ж причини зумовили значне падіння рейтингу найбільш сприятливих у демовідтворенні Закарпатської та Рівненської областей. Стабільним рейтингом відзначаються Львівська (15 місце) та Житомирська (17) області. Окремо зауважимо суттєве зниження рейтингів Донецької та, особливо, Луганської областей, у яких значно погіршились не тільки економічні та соціальні, а навіть демографічні критерії, зокрема, сумарний коефіцієнт народжуваності.

2.2.2. Рейтинг регіонів за напрямом «Економічний розвиток»

На основі запропонованої системи показників розраховано інтегральний індекс рівня економічного розвитку регіонів України у 2013-2014 рр. (рис. 2.2., додаток Ж, табл. Ж.3., Ж.4.).

Проведена інтегральна оцінка рівня економічного розвитку показала, що у 2014 році змінилась п'ятірка лідерів рейтингу (див. рис. 2.2.). На першому місці рейтингу і надалі залишається м. Київ. За більшістю показників рівня економічного розвитку столиця значно поступається іншим областям. Зокрема, за обсягами реалізованих послуг розрив між середнім значенням по Україні і м. Києвом становить майже 15 раз. Натомість досить низькими у столиці є обсяги експортованої продукції, що зумовлює значне переважання імпорту в структурі економіки, що звужує можливості власних виробників. Однак інші високі показники цю ситуацію у загальному інтегрованому показнику нівелюють.

Дніпропетровська область у 2014 році перемістилася з 4 місця на 2 місце обігнавши Сумську, Полтавську та Івано-Франківську області. Зміцнення лідерських позицій Дніпропетровської області відбулося за рахунок активізації експортної діяльності і збільшення обсягів реалізованих послуг в розрахунку на 1 особу. Слід відзначити, що за інтенсивність експортної діяльності область посідає 2-ге місце в Україні після Кіровоградської області. Як і в попередньому році третє місце у рейтингу займає Полтавська область. Лідерство області за цим показником зумовлю тим, що вона займає 2-ге місце в Україні, після Сумської області, за часткою інноваційно активних підприємств.

Замикають п'ятірку лідерів Сумська та Івано-Франківська область, які перемістилися порівняно з попереднім роком відповідно з 8 та 7 місць. Зміцнення позицій Сумської області зумовлена активізацією діяльності підприємств роздрібної торгівлі та збільшенням обсягів реалізованих послуг в розрахунку на 1 особу. Значне просування угору в рейтингу рівня економічного розвитку Івано-Франківської області забезпечено активізацією експортної діяльності та діяльності підприємств роздрібної торгівлі, а також суттєвого збільшення внеску будівництва в загальні обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) області, а саме у два рази, тоді як в більшості регіонів він навпаки зменшується.

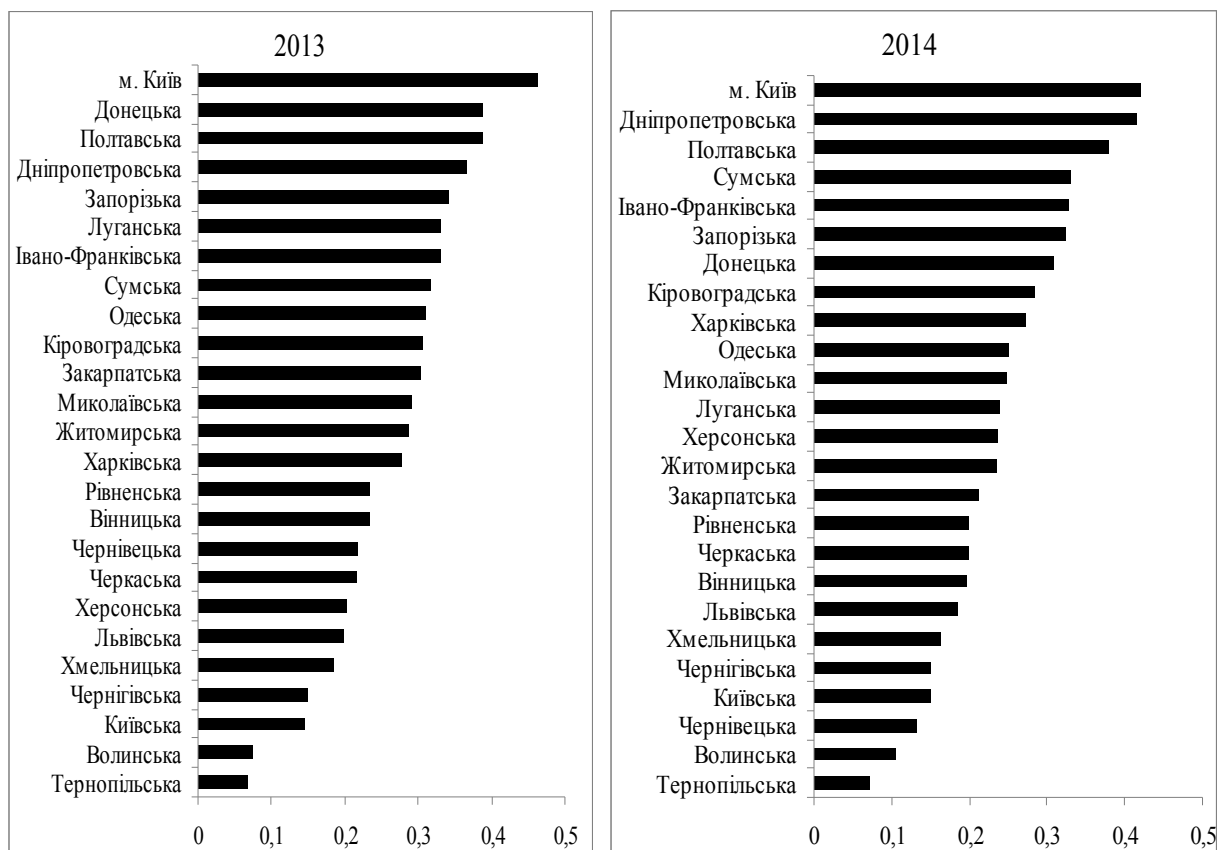

Рис. 2.2. Інтегральний індекс рівня економічного розвитку регіонів України у 2013-2014 рр.

У 2014 році порівняно з 2013 роком значно просунулись вгору у рейтингу рівня економічного розвитку Харківська область з 14 на 9 місце тобто на 5-ть позицій, Херсонська область з 19 на 13 місце або на 6 позицій. Суттєве збільшення рейтингових позицій цих 2-х областей зумовлено активізацією експортної діяльності, суттєвим збільшенням внеску будівництва в загальні обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) області та зростанням обсягів реалізованих послуг в розрахунку на 1 особу. Покращились рейтингові позиції також і Кіровоградської, Черкаської, Львівської, Хмельницької, Чернігівської та Київської областей.

Поряд з тим 8 регіонів навпаки втратили свої позиції. Так, порівняно з 2013 роком суттєво знизилась позиції окупованих Донецької та Луганської областей, а саме вони перемістилась відповідно з 2 на 7 місце та з 6 на 12 місце в рейтингу. Негативна тенденція, щодо втрати рейтингових позицій спостерігається також і у Запорізькій, Житомирській, Закарпатській, Рівненській, Вінницькій та Чернівецькій областях.

До п'ятірки аутсайдерів окрім Тернопільської, Волинської, Київської та Чернігівської областей у 2014 потрапила і Чернівецька область яка у попередньому році займала 17 позицію. Таку ситуацію зумовило зменшення інноваційної активності та зниження інтенсивності діяльності підприємств роздрібної торгівлі та обсягів будівництва в області. Економіка інших чотирьох відсталих регіонів характеризується низьким рівнем економічного розвитку порівняно з іншими регіонами України.

2.2.3. Рейтинг регіонів за напрямом «Інфраструктурне забезпечення»

На основі запропонованих показників розраховано інтегральний індекс рівня інфраструктурного забезпечення регіонів України у 2013-2014 рр. (рис. 2.3., додат. табл. Ж.5., Ж.6.).

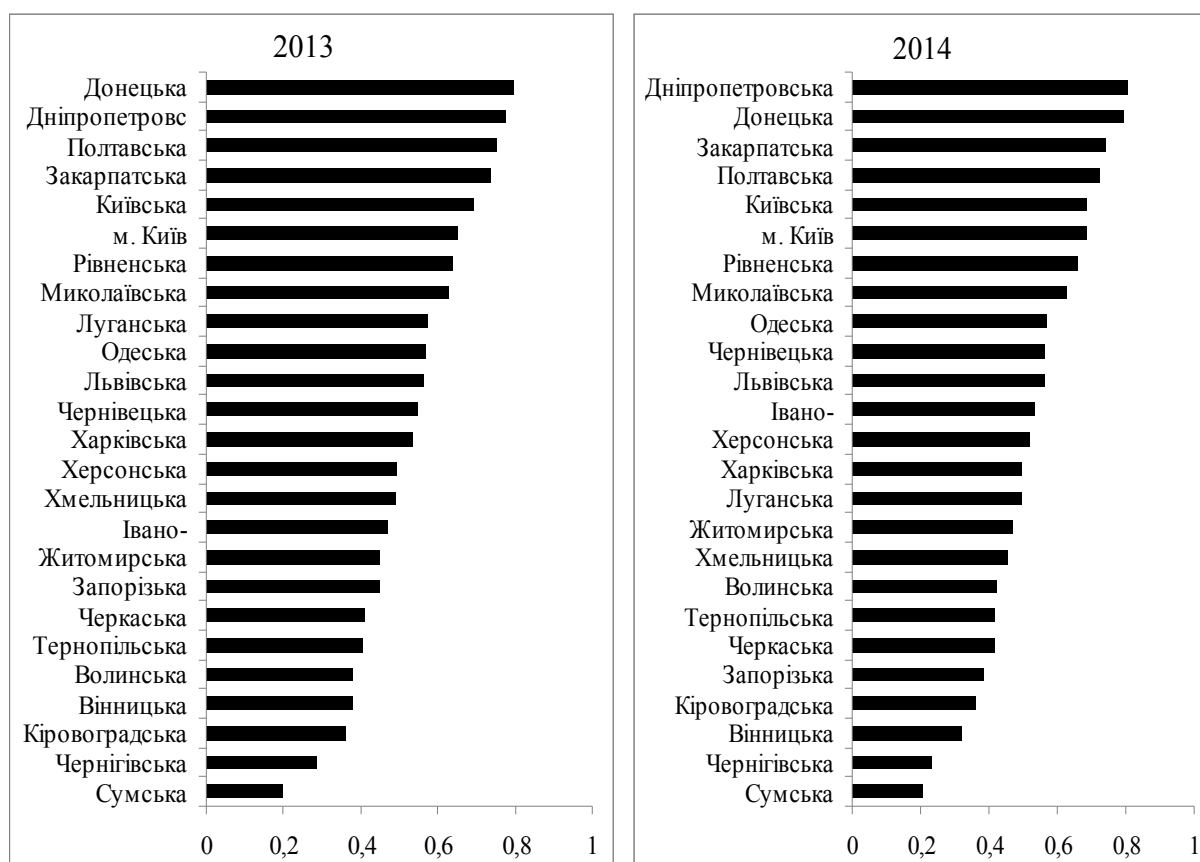

Рис. 2.3. Інтегральний індекс рівня інфраструктурного забезпечення регіонів України у 2013-2014 рр.

Отримані результати аналізу засвідчили наявність значних диспропорцій у рівнях інфраструктурного забезпечення регіонів України. Диференціація між мак. і мін. значенням цього показника у 2014 році становила 4,1 рази. З рис. 2.3. видно, що у 2014 році відбувся перерозподіл позицій між п'ятіркою регіонів лідерів. Так, Донецька область перемістилась на 2 місце рейтингу поступившись 1-шій позиції Дніпропетровській області. Закарпатська область з 4 позиції у 2013 році перемістилась на 3-тю обігнавши Полтавську область. П'ятірку лідерів замикає Київська область. Високі рейтингові позиції регіонів лідерів зберігаються за рахунок високих показників-складових оцінки індексу рівня інфраструктурного забезпечення поміж іншими регіонами України.

Незмінними залишають рейтингові позиції Київської області, м. Києва та Рівненської області які розділили між собою відповідно 6, 7 та 8 позиції. Втримання досить непоганих позицій у рейтингу цих 3-х регіонів зумовлено насамперед хорошим станом водопровідних, теплових і парових мереж, майже 100% кількістю доріг з твердим покриття, а також високим рівнем вантажо- та пасажирообороту.

На 11 місці і надалі залишається Львівська область. Вхідження до 10 регіонів з низьким рівнем інфраструктурного забезпечення області, незважаючи на ця, що вона займає 5-те місце в Україні за обсягами пасажирообороту автобусів, зумовлено поганим станом водопровідних, теплових і парових мереж, а також незначними обсягами будівництва інженерних споруд.

У 2014 році суттєво посилили свої рейтингові позиції Івано-Франківська область, а саме на 4 позиції (з 16 на 12 місце) за рахунок покращення стану теплових і парових мереж а також збільшення вантажообороту пасажирського та автомобільного транспорту; Волинська область – на 3 позиції (з 21 місця на 18 місце), що зумовлено активізацією будівництва інженерних споруд та покращення стану водопровідних мереж. Окрім того підвищився рейтинг також і Одеської, Херсонської, Житомирської, Тернопільської, Кіровоградської (на 1 позицію) та Чернівецької (на 2 позиції) областей.

Поряд з цим ряд регіонів втратили свої рейтингові позиції. Найбільш відчутно це відбулося в окупованій Луганській області яка у 2014 році опинилася на 15 місці порівняно з 9 місцем у 2013 році. Значно послабились позиції також і Запорізької області – 18 місце у 2013 році та 21 місце у 2014 році. Суттєві зниження рейтингових позиції цих 2-х областей зумовлені негативною динамікою всіх показників оцінки рівня інфраструктурного забезпечення, за виключенням покращення стану водопровідних мереж у Луганській області. Також відбулося погіршення позицій Харківської, Хмельницької, Черкаської та Вінницької областей.

У 2014 році в п'ятірку регіонів аутсайдерів окрім Сумської, Чернігівської, Вінницької та Кіровоградської областей увійшла ще й Запорізька область. Низькі позиції цих регіонів зумовлені погіршенням стану водопровідних, теплових і парових мереж, незначними обсягами вантажо- та пасажирообороту та зменшенням обсягів будівництва інженерних споруд.

2.2.4. Рейтинг регіонів за напрямом «Фінансове забезпечення»

Вагомим чинником соціально-економічного розвитку регіону є наявність достатніх обсягів фінансових ресурсів, які можуть бути використані для фінансування поточної діяльності та реалізації стратегічних проектів. При цьому рівень фінансового забезпечення визначається здатністю акумулювати бюджетний ресурс за рахунок внутрішніх джерел, його спрямованістю у капітальні інвестиції, залученістю банківської системи регіону до кредитування проектів економічного розвитку.

Рейтингування регіонів за рівнем фінансового забезпечення розвитку здійснено на основі інтегрального індексу. В цілому у 2014 р. порівняно з попереднім роком зросли обсяги фінансового забезпечення функціонування та розвитку за рахунок бюджетних та кредитних джерел у всіх регіонах України, окрім Донецької та Луганської областей, про що свідчить результати отриманого інтегрального індексу (рис.2.4., додаток Ж, табл. Ж.7., Ж.8.).

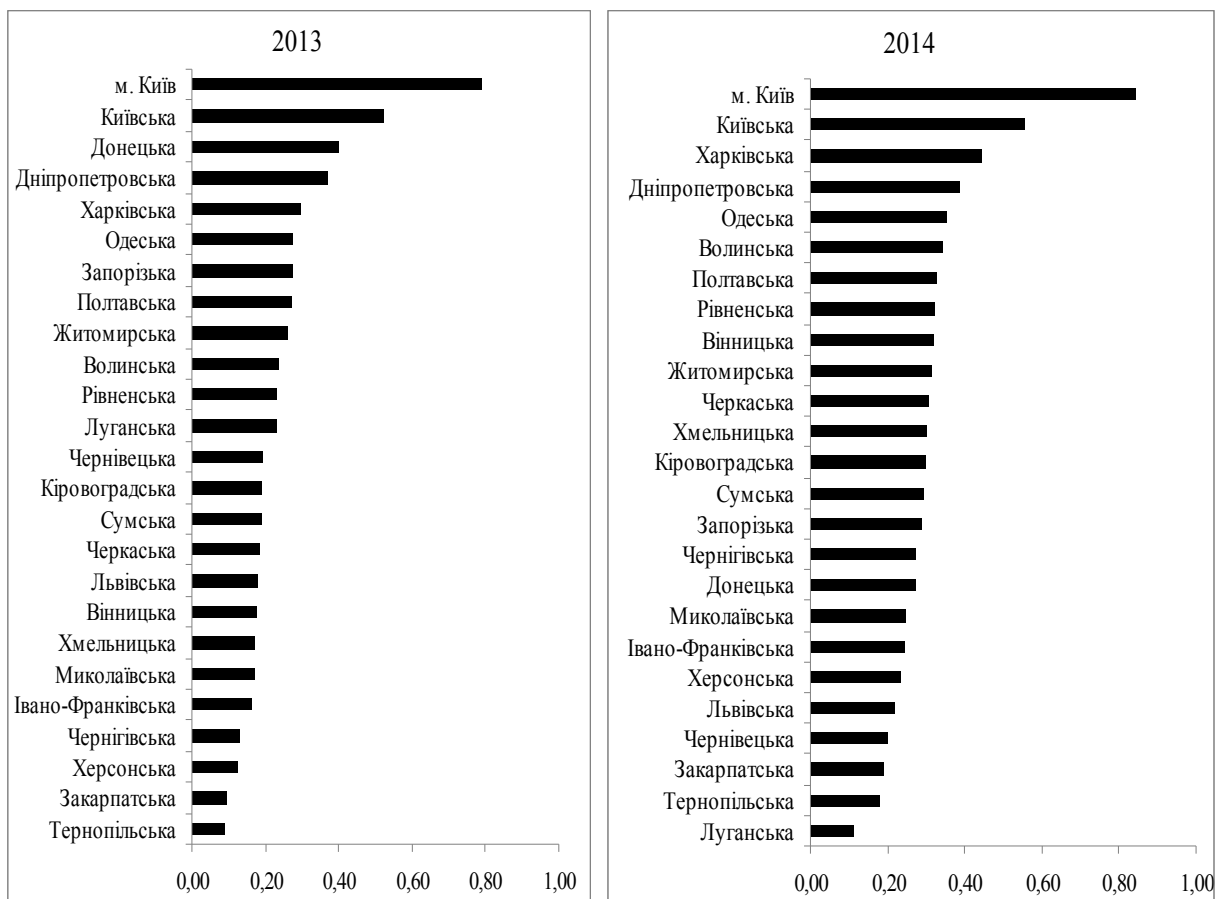

Рис. 2.4. Інтегральний індекс рівня фінансового забезпечення розвитку регіонів у 2013-2014 рр.

Зміни у рейтингах регіонів за 2013-2014 рр. відбувались не лише під впливом абсолютних обсягів фінансування розвитку регіонів, але і під впливом зміни рівня фінансового забезпечення, йдеться насамперед про ефективність управління на місцевому рівні процесами формування, використання та нарощення фінансового потенціалу.

У 2014 р. порівняно з попереднім роком п'ятірку лідерів, в яку входили м.Київ, Київська, Донецька, Дніпропетровська та Харківська області, покинула Донецька область, що пов'язано з військовими діями на території області. Аналогічна ситуація і у Луганській області, яка з 12 місця у рейтингу 2013 р. перемістилась у наступному році на останнє місце.

Незмінні позиції за проаналізований період у п'ятірці лідерів займає м. Київ (1місце), Київська (2 місце) та Дніпропетровська (4 місце) області. Найвищою якість фінансового забезпечення залишається у столиці, що проявляється у акумулюванні значних обсягів фінансових надходжень до місцевого бюджету, та використання їх в інвестиційних цілях (частка спецфонду в доходах місцевих бюджетів – 34,37%), зростанні обсягів виданих кредитів у розвиток регіону та забезпеченні значно вищих порівняно з іншими регіонами видатками на одного мешканця. Слід відзначити, що поряд із порівняно вищими власними доходами місцевих бюджетів ці області також отримували чи не найвищі обсяги субвенцій з державного бюджету на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунальної власності, а також на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій.

Позитивною є динаміка рівня фінансового забезпечення Харківської області, яка піднялась у рейтингу з п'ятого на третє місце. Головним чином це відбувалось за рахунок

зростання обсягів та частки власних доходів місцевих бюджетів, в тому числі і місцевих податків. Слід зауважити, що область інвестує значну частину доходів у розвиток, про що свідчить найвища серед областей частка спецфонду у доходах місцевих бюджетів – 19,68%. У 2014 р. до п'ятірки лідерів долучилась Одеська область перемістившись з 6 на 5 місце, що відбулось значним чином за рахунок зростання на 7,5% доходів місцевих бюджетів без трансфертів. Також область є однією з перших за обсягами наданих кредитів у соціально-економічний розвиток регіонів.

Найнижчою якість фінансового забезпечення розвитку регіонів у 2014 р. була у Луганській, Тернопільській, Закарпатській, Чернівецькій областях. Групу регіонів-аутсайдерів у 2014 році вдалось залишити Чернігівській та Івано-Франківській областям, піднявшись відповідно з 22 на 16 місце та з 21 на 19 місце. У Чернігівській області це відбулось як за рахунок зростання доходів місцевих бюджетів без трансфертів (11,3%), так і за рахунок зростання видатків місцевих бюджетів – на 11,1%, тоді як в середньому по країні таке зростання склало близько 2%. У Івано-Франківській області позитивні зміни хоч і незначні спостерігались за усіма

2.2.5. Рейтинг регіонів за напрямом «Інвестиційна активність»

Сукупність обраних показників дала можливість здійснити розрахунок інтегрального індексу на основі методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики і оцінити рівень інвестиційної активності у регіонах у 2013-2014 рр (рис. 2.5., додаток Ж, табл. Ж.9., Ж.10.).

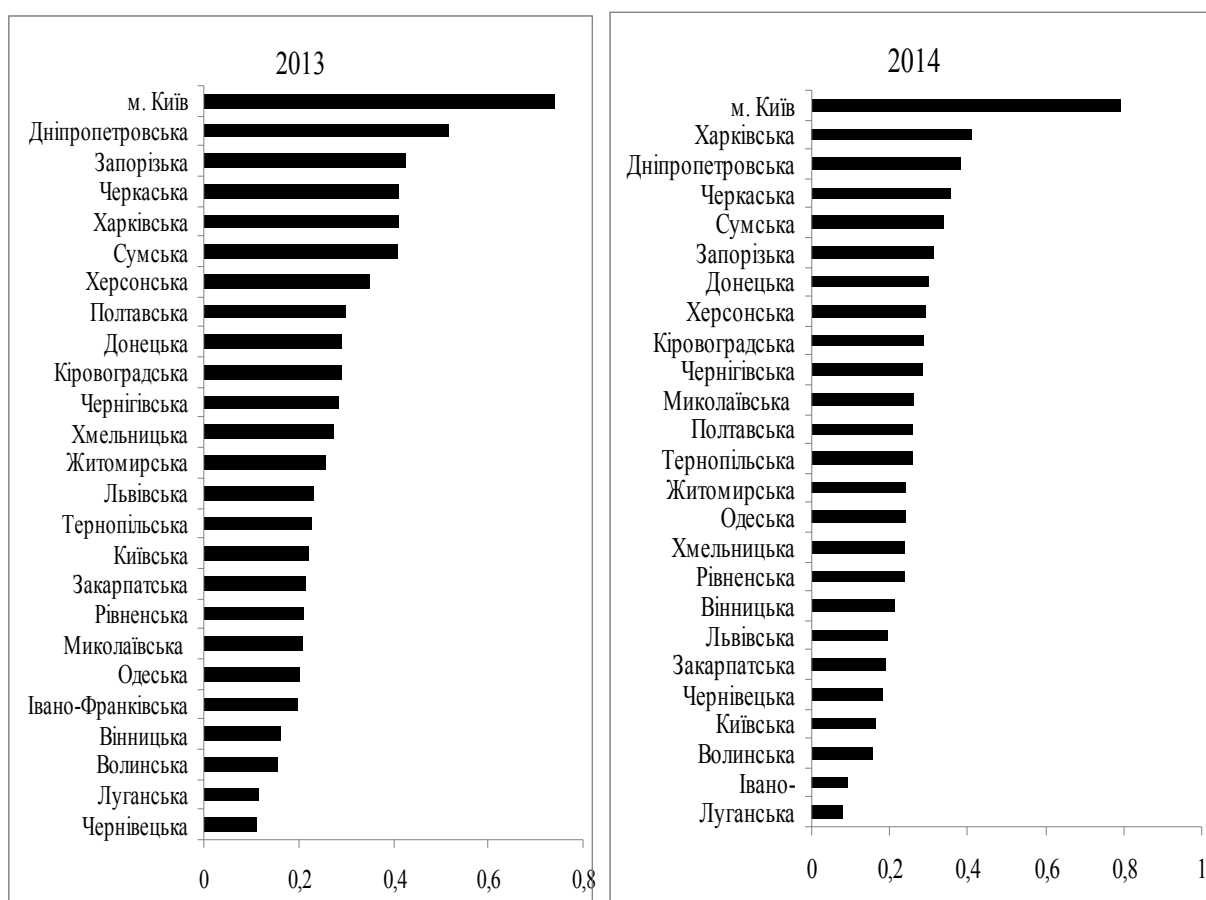

Рис. 2.5. Інтегральний індекс рівня інвестиційної активності в регіонах України у 2013-2014 рр.

На основі розрахованих інтегральних показників складено рейтинг регіонів. Беззаперечне лідерство у 2013-2014 рр. належить м. Київ. Цей регіон характеризується високим рівнем рентабельності інвестицій, який до того ж у 2014 році збільшився більш як у 2 рази. Серед лідерів у рейтингу за якістю інвестицій Дніпропетровська, Харківська та Черкаська області. Варто відзначити стрімкий стрибок у рейтингу у 2014 році Миколаївської та Одеської областей (на 8 і 5 п. відповідно). Незважаючи на скорочення обсягів капіталовкладень у Миколаївській області (капітальні інвестиції у розрахунку на одну особу зменшилися на 21,9%, а прямі іноземні інвестиції у розрахунку на одну особу – на 18,6%), спостерігається зростання рентабельності інвестицій майже удвічі, а інвестовіддачі – на чверть. Це свідчить про високий рівень освоєння капіталовкладень, що й стало причиною такого стрибка у рейтингу порівняно з іншими регіонами. Також значно покращили свої позиції у цьому рейтингу Вінницька і Чернівецька області (на 4 п.).

Найнижчі щаблі рейтингу посідають Волинська, Івано-Франківська, Луганська та Чернівецька області. У 2014 році порівняно із попереднім роком найбільшим падінням у рейтингу відзначились Київська (на 6 п.) і Львівська (на 5 п.) області. Серед регіонів, що послабили свої позиції Полтавська і Хмельницька (на 4 п.) області, а також Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська (спад на 3 п.). Втрата позицій Київської області у рейтингу спричинена скороченням обсягів капітальних та прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу, а також погіршенням рівня рентабельності інвестицій (на 1 грн. капітальних інвестицій в регіоні у 2014 році припадало лише 0,56 грн. прибутку підприємств). Натомість, в Івано-Франківській області погіршення рівня інвестиційної активності пов'язане з нераціональним освоєнням капітальних інвестицій (при збільшенні обсягів капітальних інвестицій у 2014 році на 42,5% порівняно з попереднім роком їх рентабельність та інвестовіддача скоротилися на 22,5 і 35,8% відповідно). Аутсайдерські позиції Луганської області (24 місце у 2013 році та 25 у 2014 році) зумовлені політико-економічною нестабільністю у регіоні, зокрема вагомим скороченням значень досліджуваних показників серед інших регіонів. Так, у 2014 році порівняно з 2013 роком обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу зменшився на 53,6%, ПП на одну особу – на 26,2%, фінансовий результат прибуткових підприємств – на 49,8%, а ВРП – на 50,4%.

2.2.6. Рейтинг регіонів за напрямом «Бізнес-середовище»

Бізнес-середовище – це сукупність окремих суб'єктів економіки (з їх взаємозв'язками і взаємовідносинами) і чинників оточуючого (зовнішнього) середовища, які впливають на них. Стан бізнес-середовища регіонів визначають сукупність властивостей, які визначають ступінь його придатності для ведення бізнесу.

Розрахунок інтегрального показника оцінки бізнес-середовища здійснено за 2013-2014рр. (рис.2.6, додаток Ж, табл.Ж.11, Ж.12.).

Як видно з рисунка 2.6. у 2013 році найвищим інтегральний показник оцінки бізнес-середовища був у м. Києві. У топ перших п'ять областей увійшли також: 2-ге місце – Дніпропетровська, 3-тє місце – Полтавська, 4-тє місце – Донецька, 5-тє місце – Київська області. Найменш якісним бізнес-середовище було у Чернівецькій області – 25-тє місце, а також Рівненській області – 24-тє місце, Херсонській області – 23-тє місце, Житомирській області – 22-ге місце, Чернігівській області – 21-ше місце.

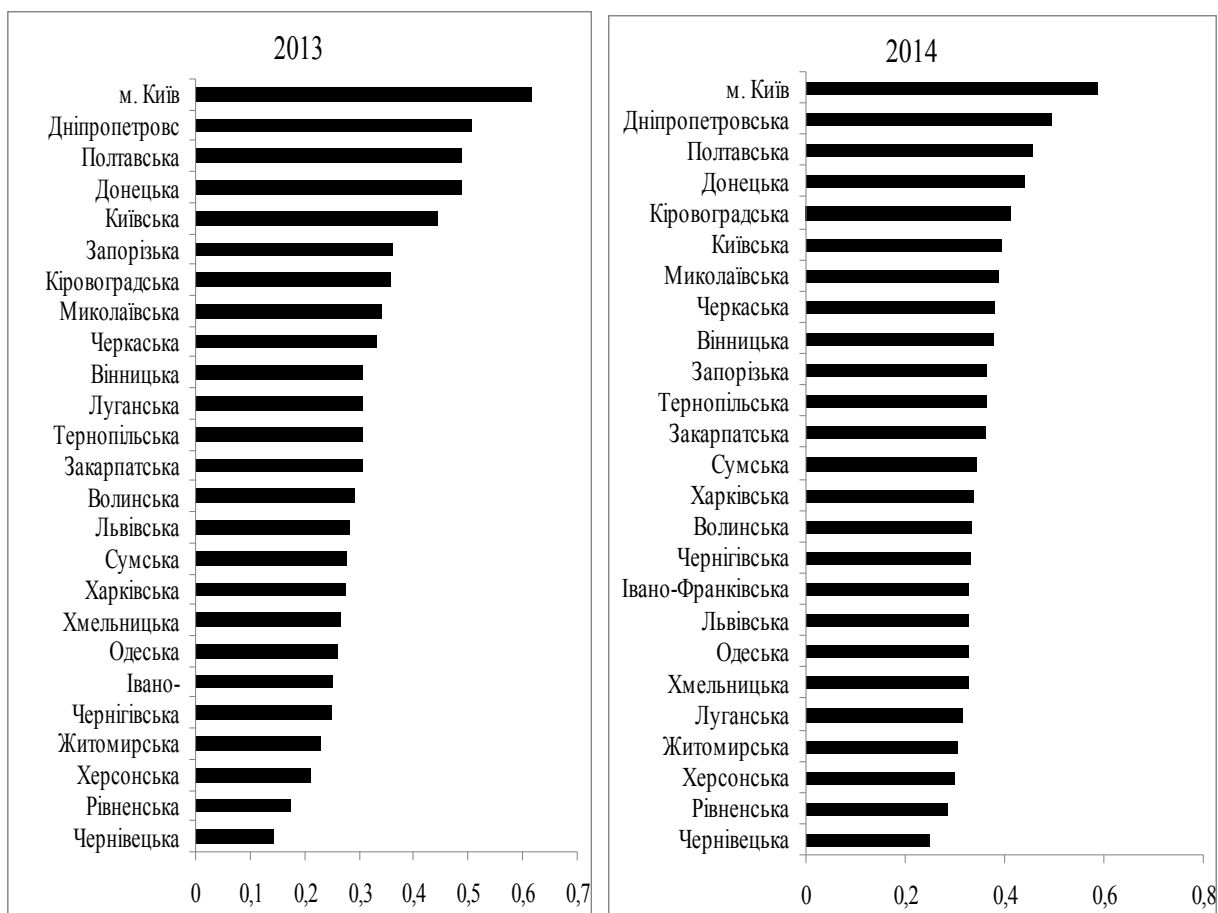

Рис. 2.6. Інтегральний індекс оцінки бізнес-середовища регіонів України 2013-2014рр.

Найвищим інтегральний показник оцінки бізнес-середовища у 2014р. був також у м. Київ. Вийти на першу позицію м. Києву і утримувати її протягом двох років, вдалось за рахунок розвитку підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва. Зокрема у 2014 р. у м. Київ зосереджено 25,7% всіх великих, 22,6% середніх та 25,85% малих підприємств України і на 100 тис. осіб у 2014 р. припадало 2898 малих підприємств, що у 21,6 разів більше, ніж у Луганській області. У м. Київ найвищим є також інтегральний показник інфраструктури підприємництва на 10 тис. населення, який у 2014 році становив 19,60 одиниць, і перевищував найнижче значення по Україні у 37 разів.

У топ перших п'ять областей у 2014 р. увійшли також: 2-ге місце – Дніпропетровська, 3-тє місце – Полтавська, 4-те місце – Донецька, 5-те місце – Кіровоградська області.

Друге місце Дніпропетровська область отримала за рахунок найвищих показників кількості зайнятих працівників на одне підприємство – у 3,7 вищого від найнижчого в Україні, та обсягу реалізованої продукції на одне підприємство – у 9,5 разів вищого від найнижчого в Україні. Слід зазначити, що це відбулось незважаючи на те, що інтегральний показник інфраструктури розвитку підприємництва на 10 тис. населення був найнижчим, і становив лише 0,53 одиниць.

Найменш якісним бізнес-середовище у 2014р. було у Чернівецькій області – 25-те місце. Причиною такої позиції є малі обсяг реалізованої продукції на одне підприємство та кількість зайнятих на одне підприємство, а також низький інтегральний показник інфраструктури підприємництва у порівнянні з найкращим його значенням в Україні.

Аутсайдерами рейтингу у 2014 році також виявились Рівненська область – 24-те місце, Херсонська область – 23-тє місце, Житомирська область – 22-ге місце, Луганська область – 21-ше місце.

Протягом 2013-2014 рр. значних змін у розміщенні регіонів у рейтингу топ лідерів та аутсайдерів за інтегральним показником оцінки бізнес-середовища не відбулось.

У 2014 році порівняно з 2013 роком найбільше позицій втратила Луганська область. Вона перемістилась з 11-го на 21-ше місце. Це відбулося в основному за рахунок скорочення чисельності малих підприємств з 10697 до 2972 або у 3,6 рази, на що є об'єктивні причини, пов'язані з проведенням АТО в регіоні. Зниження рейтингу Луганської області також зумовлено негативними результатами фінансової діяльності підприємств, що залишились функціонувати. Фінансові результати діяльності підприємств у розрахунку на одне підприємство у Луганській області є найнижчими серед інших регіонів протягом двох років, зокрема у 2014 році становили –14,41 млн. грн. збитку.

Також опустились у рейтингу такі регіони: Запорізька – на 4 позиції; Львівська – на 3 позиції; Хмельницька – на 2 позиції; Київська і Волинська – на 1 позицію.

Найбільше позицій у рейтингу у 2014 році порівняно з 2013 роком додала Чернігівська область. Це відбулось за рахунок збільшення обсягу реалізованої продукції та зменшення частки збиткових підприємств, а також негативної тенденції інших регіонів. Також піднялись у рейтингу у 2014 році порівняно з 2013 роком такі регіони як Миколаївська, Черкаська, Вінницька, Тернопільська, Закарпатська - на +1 позицію; Кіровоградська - на +2 позиції; Сумська, Харківська, Івано-Франківська - на +3 позиції.

Найменшою частка збиткових підприємств у 2014 р. була у Кіровоградській області, а найкращі фінансові результати в розрахунку на одне підприємство отримали підприємства Сумської області.

2.2.7. Рейтинг регіонів за напрямом «Розвиток сільських територій»

Рейтинг регіонів України за критерієм розвитку сільських територій визначено на основі розрахунку інтегрального показника, що ґрунтується на врахуванні та узагальненні тих статистичних параметрів, які найбільш повно відображають якісні та кількісні зміни у функціонуванні сільської економіки.

За результатами оцінювання рівня розвитку сільських територій у 2014 році найкращий результат продемонстрували Чернівецька та Київська області, які були також лідерами і в 2013 році, лише помінявшись місцями. Третє місце у рейтингу протягом двох останніх років незмінно займає Черкаська область (рис. 2.7., додаток Ж. табл. Ж.13., Ж.14.).

Другу групу регіонів, які можна віднести до категорії «переслідувачів лідерів», складають: Закарпатська, Вінницька, Хмельницька, Рівненська, Волинська, Івано-Франківська і Тернопільська області, які протягом 2013-2014 років, у різній послідовності, займають у рейтингу місця з 4-го до 10-го.

До третьої групи регіонів, які можна класифікувати як області із середнім рівнем розвитку сільських територій, відносяться: Херсонська, Полтавська, Львівська, Житомирська, Сумська та Одеська області. У 2013-2014 роках вони, зі змінним успіхом, займали у рейтингу з 11 до 17 місця.

Наступну, четверту групу регіонів, формують: Чернігівська, Миколаївська, Харківська та Кіровоградська області. Їх місця у рейтингах за 2013 і 2014 роки коливаються з 15 до 22

місця. При цьому, в рейтингу за 2014 рік вказані області розташовані послідовно на 17-20-му місцях. Цю групу можна охарактеризувати, як області з низьким рівнем розвитку сільських територій.

І нарешті в останню (п'яту) групу, яка об'єднує відвертих аутсайдерів рейтингу, входять індустріальні: Запорізька, Донецька та Дніпропетровська, а також Луганська області.

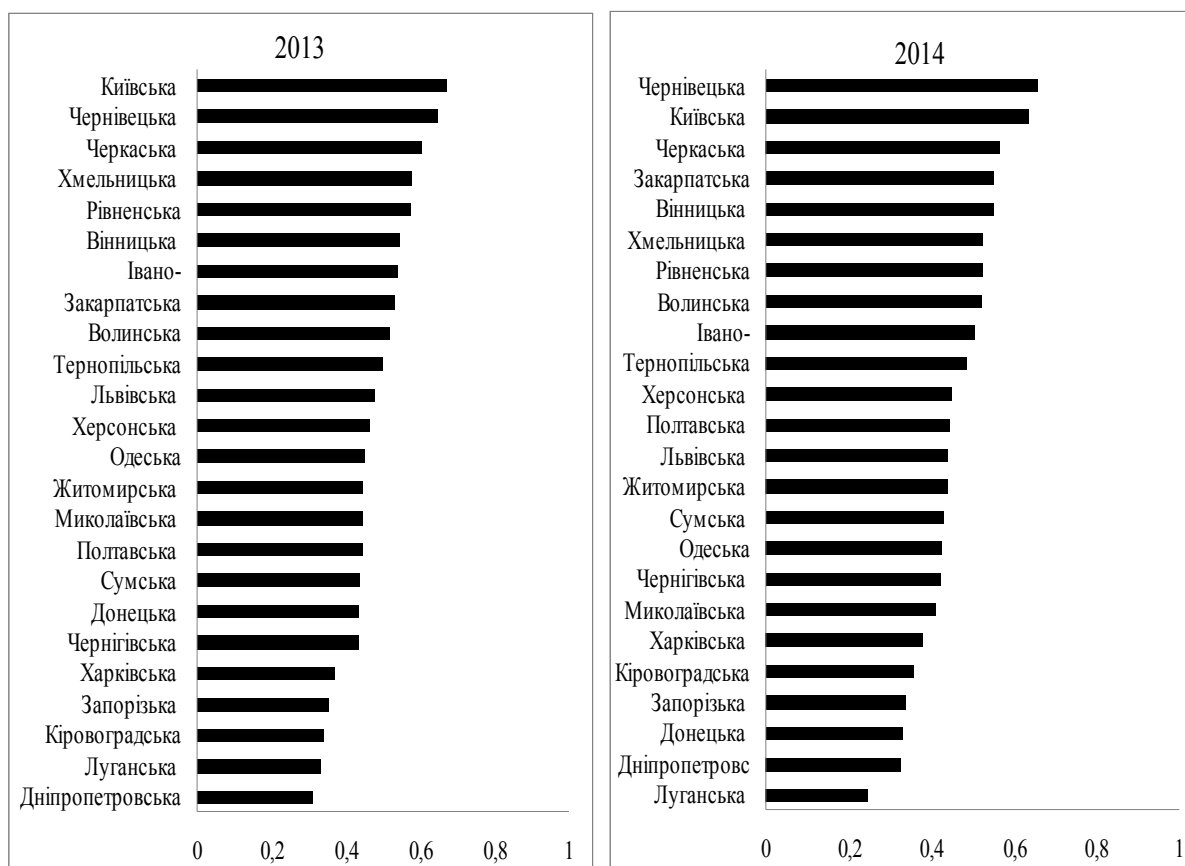

Рис. 2.7. Інтегральний індекс рівня розвитку сільських територій регіонів України 2013-2014рр.

Оцінюючи динаміку абсолютних показників, що відображають рівень розвитку сільських територій, доводиться констатувати, що в середньому протягом досліджуваного періоду вона мала тенденцію до загального зниження за всіма параметрами, окрім таких індикаторів, як «обсяг валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь» та «загальна площа житлових приміщень у розрахунку на одного сільського мешканця». Проте слід відзначити, що за цими двома показниками позитивний середній приріст зумовлюється не стільки підвищенням ефективності використання потенціалу сільських територій, скільки інфляцією (що призвела до зростання вартості валової продукції сільського господарства) та зниженням чисельності сільського населення, що певною мірою відобразилось і на зростанні його забезпеченості житловими приміщеннями зроста.

2.2.8. Рейтинг регіонів за напрямом «Навколишнє природне середовище»

Рейтинг регіонів України за напрямом «Навколишнє природне середовище» визначено за розрахованим інтегральним показником, складовими якого обрано

показники, які найбільш повно відображають якісні зміни у стані навколишнього природного середовища за його основними компонентами: повітря, вода, ліси й охорона навколишнього природного середовища.

За кожним із показників проведено рейтингове оцінювання за 2013 і 2014 роки, середнє арифметичне яких дало результуючу рейтингову оцінку регіонів України (рис. 2.8., додаток Ж, табл. Ж.15., Ж.16.).

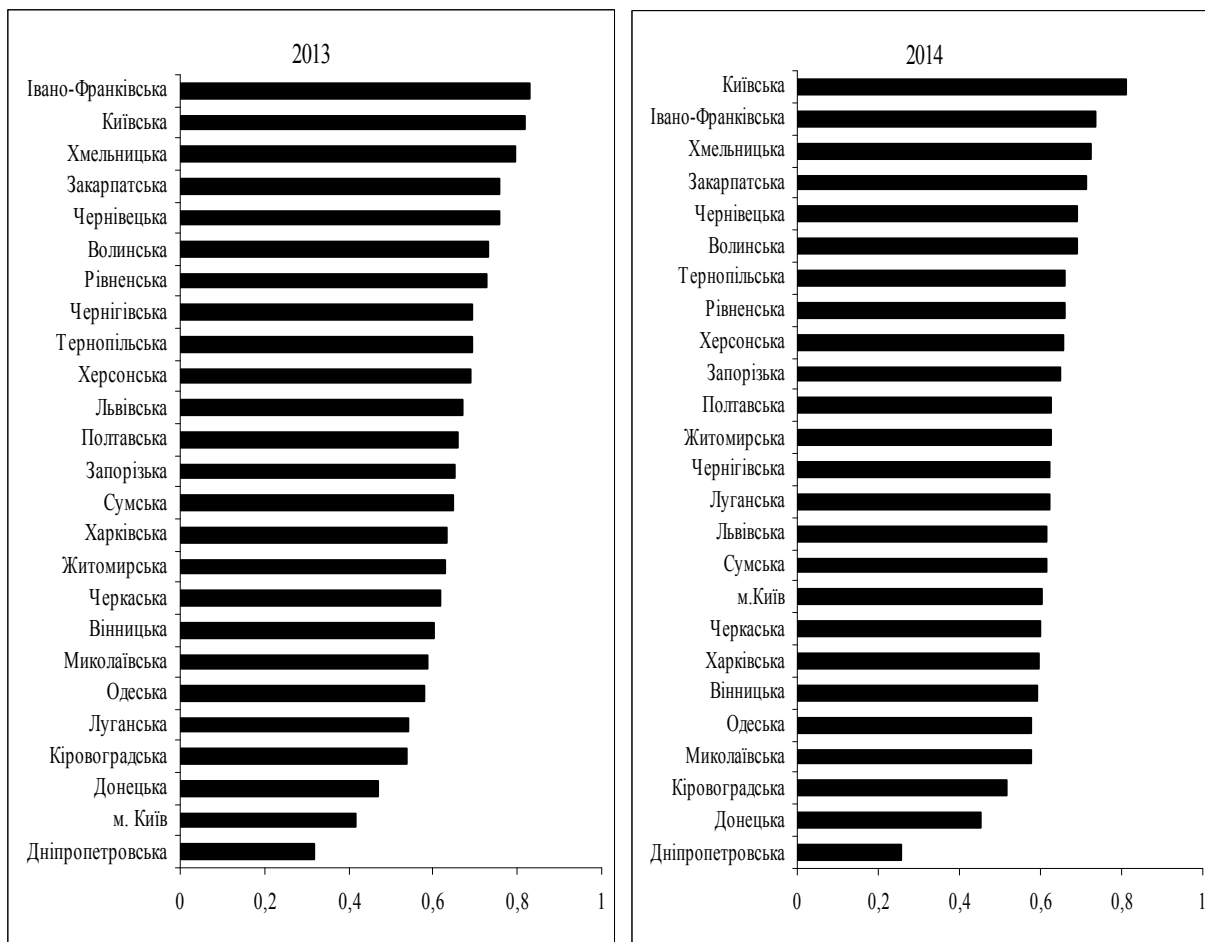

Рис. 2.8. Інтегральний індекс стану навколишнього природного середовища

За результатами оцінювання навколишнього природного середовища у 2014 році найкращий показник отримала Київська область. На другому місці – Івано-Франківська область і на третьому – Хмельницька. За ними йдуть Закарпатська, Чернівецька і Волинська області. Найгірший стан за результатами оцінювання спостерігався у Дніпропетровській (25 місце), Донецькій (24 місце) і Кіровоградській (23 місце) областях.

Варто зазначити, що у 2014 році, порівняно з попереднім 2013 роком, змінився лідер – Івано-Франківська область, яка змістилася на другу позицію. Вихід на перше місце Київській області, з одного боку, забезпечив такий показник, як «частка капітальних інвестицій на охорону і раціональне використання природних ресурсів», що склав у 2014 році 20,7 % від загальних обсягів капітальних інвестицій регіону та пов'язаний з інвестуванням в реконструкцію об'єкту «Укриття» в зоні відчуження ЧАЕС, з іншого – загальне зниження, порівняно з 2013 роком, інтегральних показників Івано-Франківської, Хмельницької, Закарпатської, Чернівецької, Волинської, Рівненської та інших областей (див. рис. 2.8).

Прогнозовано високі місця зайняли області Західного регіону: Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Волинська, які мають значні площі під об'єктами природно-заповідного фонду, а також Хмельницька область із найбільшим у Європі національним природним парком «Подільські Товтри» площею 261,3 тис. га.

На значне покращення стану навколишнього природного середовища у м.Києві та переміщення його у рейтингу регіонів з 24 місця (2013 р.) на 17 місце (2014р.) вплинуло одразу кілька чинників: скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря на 17,3 %, зменшення скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти у 52 рази, розширення площі об'єктів природно-заповідного фонду в межах міста із 14,9% до 22,6% території міста.

Покращення екологічної ситуації в Луганській області (за статистичним оцінюванням) відбулося, насправді, через неврахування забруднення тимчасово окупованих територій та призупинення діяльності низки примислових і енергетичних об'єктів регіону.

Загалом, по переважній більшості областей (за винятком м. Києва і Луганської області) спостерігаємо у 2014 році порівняно з 2013 роком загальне зниження індексу стану навколишнього природного середовища. Найбільший вплив на цю тенденцію мали надзвичайно низькі обсяги капітальних інвестицій на охорону і раціональне використання природних ресурсів.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.І

Головні показники відтворення соціально-демографічного потенціалу
у регіонах-лідерах та регіонах-аутсайдерах (2014 р.)*

Показники Регіони	Регіони-лідери			Регіони-аутсайдери		
	Закарпатська	Рівненська	Івано- Франківська	Донецька	Дніпропетровська	Луганська
<i>Показники народжуваності та тривалості життя</i>						
Сумарний коефіцієнт народжуваності, ‰	1,94	1,99	1,64	1,32	1,57	1,30
Частка жінок фертильного віку до загальної кількості жінок, %	48,8	47,3	47,5	44,0	45,0	43,9
Середня очікувана тривалість життя при народженні дівчинки, років	75,26	76,72	77,80	75,53	75,24	75,82
Середня очікувана тривалість життя при народженні хлопчика, років	66,99	65,73	68,26	64,85	64,54	65,62
<i>Показники смертності</i>						
Загальний коефіцієнт смертності, ‰	11,8	12,7	12,8	16,6	16,0	15,9
Загальний коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року	8,9	8,0	6,3	8,8	7,7	7,2
<i>Показники шлюбності та розлучуваності</i>						
Загальний коефіцієнт шлюбності, ‰	6,7	7,0	6,7	6,4	7,6	6,3
Загальний коефіцієнт розлучуваності, ‰	2,0	2,5	2,9	3,9	3,9	3,8
<i>Показники міграції</i>						
Сальдо міграції, осіб	-849	-155	1241	-10700	400	-8100

* складено на основі офіційних статистичних джерел

Додаток Б

Таблиця Б.1

Маса структурних зрушень в регіонах України у 2006-2014 рр., (%)

ВДВ	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Промисловість	Будівництво	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів; тимчасове розміщення й організація харчування	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	Фінансова діяльність	Операції з нерухомим майном,	Державне управління	Освіта	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту
Україна	1,5	-8,1	-1,5	2,4	0,4	-0,2	4,4	0,1	0,7	0,3	0
Вінницька	3,5	-7,2	-2	0,2	-2,3	-0,7	6	1	1,1	0,3	0,1
Волинська	-0,7	-4,3	-3,5	-2,9	-0,4	0,5	8,1	0,7	2,1	0,2	0,2
Донецька	1,3	-15	0,1	3,9	3,6	-2	5,1	1	0,8	0,7	0,4
Дніпропетровська	0,8	-3,8	-1	6,6	0,3	-3,2	0	0,3	0,3	0,1	-0,4
Житомирська	1,1	-3,9	-1,6	-1,8	-2,4	0,4	6,2	1,5	0,7	0,1	-0,3
Закарпатська	-1	-5,5	-2,6	0,2	-2	0	6,7	1,2	2,1	1,1	-0,2
Запорізька	4,1	-10,9	-1,3	4,2	0	-4	3,8	1,5	1,3	1,1	0,2
Івано-Франківська	-0,5	-9,1	1,3	4,8	-3,8	-2,3	7,4	1,5	0	0,5	0,2
Київська	-1,6	-8,9	-1,9	11,6	1,2	-1,8	6,4	-3,4	-0,7	-0,4	-0,5
Кіровоградська	5,3	-3,3	-3,7	2,7	-3,5	-1	3,5	0,2	-0,2	0	0
Луганська	0,8	-13,1	-1,5	4,9	1,7	-1,1	4,1	1,2	1,9	0,9	0,2
Львівська	-3	-5,1	-2,5	6,2	-0,5	-0,2	4,6	0,2	1	-0,3	-0,4
Миколаївська	7,5	-6,8	-3,3	-1,4	-0,3	-2	3,9	1	1	0,1	0,3
Одеська	1,7	-4,2	-2,2	5,1	-4,3	-2,7	4,3	0,6	1,3	0,4	0
Полтавська	5,6	-6,9	-1,3	-1,7	0,2	-0,7	4	0,5	0,2	0,2	-0,1
Рівненська	1,2	-5,7	-1,7	-2,5	-0,9	-0,6	5,8	1,8	1,1	1,2	0,3
Сумська	3,4	-15,7	-2,1	9,8	-1,3	0,8	3,8	0,5	0,7	0,3	-0,1
Тернопільська	2,4	-5,6	-2,3	-1,4	-2,8	0,6	7,7	0,6	0,2	0,4	0,2
Харківська	3,1	-5	-2,2	3,7	0,2	-7,5	4,2	-0,1	2,7	0,6	0,3
Херсонська	6,9	-6,2	-2	-2,5	-2,7	0,1	4,9	0,6	1	0	0
Хмельницька	5,8	-24,7	-2,4	-0,7	-3,2	0,1	6,4	1	2,6	0,6	-0,3
Черкаська	2,9	-5,7	-3,5	-1,6	-0,7	-0,1	4,7	0,2	0,6	0	-0,3
Чернівецька	0,5	-6,8	-2,8	-4,3	-1,2	-0,4	8,7	3	1,4	1,3	0,6
Чернігівська	3	-6	-2,8	1	-3	-1	6,2	1,4	1	0	0,2
м. Київ	0	-3,9	-1	-4,3	1,9	6,7	3,7	-2,4	-0,1	-0,1	-0,5

* Розраховано за даними державної служби статистики України

Додаток Б

Таблиця Б.2

Швидкість структурних зрушень в регіонах України впродовж 2006-2014 рр.

	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Промисловість	Будівництво	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку; діяльність готелів і ресторанів	Діяльність транспорту та зв'язку	Фінансова діяльність	Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	Державне управління	Освіта	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту
Україна	0,1875	-1,0125	-0,1875	0,3	0,05	-0,025	0,55	0,0125	0,0875	0,0375	0
Вінницька	0,4375	-0,9	-0,25	0,025	-0,2875	-0,0875	0,75	0,125	0,1375	0,0375	0,0125
Волинська	-0,0875	-0,5375	-0,4375	-0,3625	-0,05	0,0625	1,0125	0,0875	0,2625	0,025	0,025
Донецька	0,1625	-1,875	0,0125	0,4875	0,45	-0,25	0,6375	0,125	0,1	0,0875	0,05
Дніпропетровська	0,1	-0,475	-0,125	0,825	0,0375	-0,4	0	0,0375	0,0375	0,0125	-0,05
Житомирська	0,1375	-0,4875	-0,2	-0,225	-0,3	0,05	0,775	0,1875	0,0875	0,0125	-0,0375
Закарпатська	-0,125	-0,6875	-0,325	0,025	-0,25	0	0,8375	0,15	0,2625	0,1375	-0,025
Запорізька	0,5125	-1,3625	-0,1625	0,525	0	-0,5	0,475	0,1875	0,1625	0,1375	0,025
Івано-Франківська	-0,0625	-1,1375	0,1625	0,6	-0,475	-0,2875	0,925	0,1875	0	0,0625	0,025
Київська	-0,2	-1,1125	-0,2375	1,45	0,15	-0,225	0,8	-0,425	-0,0875	-0,05	-0,0625
Кіровоградська	0,6625	-0,4125	-0,4625	0,3375	-0,4375	-0,125	0,4375	0,025	-0,025	0	0
Луганська	0,1	-1,6375	-0,1875	0,6125	0,2125	-0,1375	0,5125	0,15	0,2375	0,1125	0,025
Львівська	-0,375	-0,6375	-0,3125	0,775	-0,0625	-0,025	0,575	0,025	0,125	-0,0375	-0,05
Миколаївська	0,9375	-0,85	-0,4125	-0,175	-0,0375	-0,25	0,4875	0,125	0,125	0,0125	0,0375
Одеська	0,2125	-0,525	-0,275	0,6375	-0,5375	-0,3375	0,5375	0,075	0,1625	0,05	0
Полтавська	0,7	-0,8625	-0,1625	-0,2125	0,025	-0,0875	0,5	0,0625	0,025	0,025	-0,0125
Рівненська	0,15	-0,7125	-0,2125	-0,3125	-0,1125	-0,075	0,725	0,225	0,1375	0,15	0,0375
Сумська	0,425	-1,9625	-0,2625	1,225	-0,1625	0,1	0,475	0,0625	0,0875	0,0375	-0,0125
Тернопільська	0,3	-0,7	-0,2875	-0,175	-0,35	0,075	0,9625	0,075	0,025	0,05	0,025
Харківська	0,3875	-0,625	-0,275	0,4625	0,025	-0,9375	0,525	-0,0125	0,3375	0,075	0,0375
Херсонська	0,8625	-0,775	-0,25	-0,3125	-0,3375	0,0125	0,6125	0,075	0,125	0	0
Хмельницька	0,725	-3,0875	-0,3	-0,0875	-0,4	0,0125	0,8	0,125	0,325	0,075	-0,0375
Черкаська	0,3625	-0,7125	-0,4375	-0,2	-0,0875	-0,0125	0,5875	0,025	0,075	0	-0,0375
Чернівецька	0,0625	-0,85	-0,35	-0,5375	-0,15	-0,05	1,0875	0,375	0,175	0,1625	0,075
Чернігівська	0,375	-0,75	-0,35	0,125	-0,375	-0,125	0,775	0,175	0,125	0	0,025
м. Київ	0	-0,4875	-0,125	-0,5375	0,2375	0,8375	0,4625	-0,3	-0,0125	-0,0125	-0,0625

Додаток Б

Таблиця Б.3

Структура промисловості регіонів України

Роки	2014														
Регіони	Добувна промисловість	Переробна промисловість	виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин та обладнання	виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами		
Україна	10,7	63,4	20,8	0,8	3,1	3,4	3,6	1,0	4,6	16,9	7,2	2,1	24,6	1,3	
Вінницька	2,1	74,5	56,2	0,5	3,4	0,0	4,9	0,7	2,7	3,0	2,4	0,7	22,6	0,9	
Волинська	0,7	85,7	31,6	1,5	15,2	0,0	0,0	0,0	5,9	2,4	17,7	10,4	12,4	1,2	
Дніпропетровська	25,7	59,4	7,8	0,3	1,4	1,6	4,3	0,0	4,0	35,3	3,2	1,6	12,7	2,2	
Донецька	15,7	64,9	9,2	0,1	0,6	5,8	2,1	0,4	2,0	38,4	5,3	0,0	18,4	1,1	
Житомирська	12,1	73,7	29,3	5,0	12,4	0,0	2,2	1,9	10,0	5,1	5,0	2,8	12,7	1,6	
Закарпатська	1,6	81,1	10,0	6,2	5,7	0,0	8,7	0,0	2,0	1,1	40,8	6,6	15,7	1,6	
Запорізька	3,1	73,2	9,1	0,2	0,5	4,3	1,7	0,2	2,4	35,4	15,9	3,3	22,8	0,8	
Івано-Франківська	12,1	46,3	12,7	1,5	12,4	0,6	5,0	0,0	8,9	0,9	3,1	1,1	40,5	1,0	
Київська	0,7	76,2	33,4	0,8	9,8	0,0	2,0	0,9	15,6	5,5	6,3	0,0	22,1	1,0	
Кіровоградська	3,6	82,3	56,6	0,4	1,3	0,0	1,3	0,0	1,7	9,0	9,1	12,9	1,1	0,0	
Луганська	10,2	70,4	1,2	0,3	4,9	0,0	9,4	0,0	0,7	36,2	10,2	0,8	17,6	1,8	
Львівська	5,2	74,8	34,0	3,4	8,8	0,1	2,5	1,8	8,5	4,0	7,1	4,7	18,3	1,7	
Миколаївська	0,8	65,3	28,1	1,4	1,3	0,0	0,3	0,0	4,2	14,0	12,2	3,7	32,5	1,5	
Одеська	0,0	73,9	32,2	0,9	1,3	0,0	16,0	0,9	5,4	4,8	9,0	3,3	23,3	2,8	
Полтавська	28,2	64,0	27,3	0,3	0,4	22,9	1,4	0,1	0,9	0,8	9,4	0,5	7,3	0,5	
Рівненська	5,1	59,4	14,4	1,4	8,8	0,0	14,6	0,0	12,6	2,0	2,3	3,1	34,4	1,1	
Сумська	26,1	61,1	20,9	0,9	1,2	0,0	10,5	0,7	2,1	5,5	15,6	0,0	12,1	0,7	
Тернопільська	2,7	77,1	44,3	1,8	2,1	0,0	6,1	0,9	7,0	3,5	8,8	2,5	18,5	1,7	
Харківська	6,7	73,4	31,7	1,2	3,7	3,7	1,4	2,3	6,9	3,3	16,0	3,3	18,1	1,7	
Херсонська	0,4	71,5	40,1	0,2	8,4	0,0	1,4	0,3	8,2	4,3	7,3	1,3	25,4	2,6	
Хмельницька	1,3	72,3	32,5	2,3	1,9	0,0	0,5	0,0	17,2	5,0	10,1	2,7	25,3	1,1	
Черкаська	0,7	87,2	53,6	1,0	3,4	0,0	17,0	0,0	2,7	1,0	3,5	1,5	11,2	0,9	
Чернівецька	0,6	57,5	23,0	6,0	4,4	0,0	0,7	0,0	10,6	2,4	7,5	3,4	39,6	2,3	
Чернігівська	10,0	74,9	50,7	2,5	10,5	2,9	0,8	0,0	1,7	1,1	3,7	0,9	13,9	1,3	
м. Київ	2,0	38,0	18,7	0,5	2,8	0,4	1,5	3,3	4,0	1,4	3,4	2,0	59,2	0,9	

Додаток Б

Таблиця Б.4

Зміна структури сфери нефінансових послуг за видами економічної діяльності у 2010-2014 роках

	оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	Операції з нерухомим майном	освіта	охорона здоров'я	надання комунальних та індивідуальних послуг
Україна	-3,3	2,7	0,6	0,0	0,0	0,0
Вінницька	3,9	-3,8	0,7	0,0	-0,1	-0,7
Волинська	5,5	-4,2	-0,7	-0,1	-0,1	-0,5
Донецька	-10,2	8,5	2,0	0,0	0,0	-0,4
Дніпропетровська	-2,0	1,4	1,0	0,0	0,1	-0,5
Житомирська	-3,2	2,7	1,5	0,0	0,2	-1,1
Закарпатська	6,5	-4,8	-1,0	0,0	0,1	-0,7
Запорізька	-2,4	0,2	2,3	0,0	0,6	-0,7
Івано-Франківська	-10,1	2,0	8,3	0,1	0,4	-0,7
Київська	5,8	-4,8	-0,5	0,0	0,0	-0,5
Кіровоградська	9,2	-7,7	-0,9	0,0	0,0	-0,6
Луганська	-4,3	-2,8	7,8	0,0	0,0	-0,6
Львівська	-4,4	4,1	1,0	0,0	-0,2	-0,6
Миколаївська	-2,4	2,9	0,0	0,0	-0,1	-0,4
Одеська	-9,7	8,2	1,7	0,0	0,2	-0,4
Полтавська	-21,2	9,5	11,7	0,0	0,4	-0,4
Рівненська	4,0	-3,1	-0,1	0,0	0,1	-1,0
Сумська	-1,5	-1,5	3,6	0,0	0,2	-0,9
Тернопільська	11,7	-6,5	-3,9	0,0	-0,3	-1,0
Харківська	-9,4	7,0	2,8	0,0	0,2	-0,6
Херсонська	-5,5	1,4	4,1	0,1	0,3	-0,4
Хмельницька	-0,9	-0,8	2,4	0,1	0,1	-0,9
Черкаська	-1,1	0,5	1,3	-0,1	0,1	-0,7
Чернівецька	-3,9	-2,8	7,5	0,1	0,5	-1,3
Чернігівська	0,7	-0,2	0,4	-0,1	0,0	-0,8
м. Київ	-0,8	2,8	-2,6	0,0	0,1	0,5

Додаток В

Таблиця В.1

**Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності ВРП від
капітальних інвестицій за період 2006-2013 рр.**

Регіони	Рівняння регресії	Коефіцієнт кореляції (<i>r</i>)	Коефіцієнт детермінації (<i>R</i> ²)	<i>F</i> - критерій Фішера	Значущість <i>F</i> -критерію Фішера
Україна	$y = 0,4342x + 10,163$	0,917	0,841	26,38	0,004
Вінницька	$y = 0,2251x + 12,646$	0,759	0,577	6,814	0,048
Волинська	$y = 0,2741x + 12,07$	0,723	0,523	5,474	0,066
Дніпропетровська	$y = 0,6875x + 9,3259$	0,821	0,675	10,365	0,023
Донецька	$y = 0,3586x + 6,6904$	0,843	0,711	12,278	0,017
Житомирська	$y = 0,2803x + 13,152$	0,700	0,491	4,816	0,080
Закарпатська	$y = 0,3654x + 12,559$	0,801	0,641	8,922	0,031
Запорізька	$y = 0,2672x + 8,9758$	0,688	0,474	4,503	0,087
Івано-Франківська	$y = 0,2792x + 13,359$	0,728	0,530	5,645	0,063
Київська	$y = 0,3189x + 13,606$	0,836	0,700	11,645	0,019
Кіровоградська	$y = 0,1635x + 15,788$	0,486	0,236	1,545	0,269
Луганська	$y = 0,2184x + 9,9043$	0,469	0,220	1,407	0,289
Львівська	$y = 0,3281x + 13,348$	0,865	0,748	14,876	0,012
Миколаївська	$y = 0,7489x + 10,055$	0,725	0,525	5,526	0,065
Одеська	$y = 0,1838x + 14,7$	0,372	0,138	0,801	0,412
Полтавська	$y = 0,142x + 13,612$	0,279	0,078	0,421	0,545
Рівненська	$y = 0,3016x + 12,155$	0,675	0,456	4,195	0,096
Сумська	$y = 0,3634x + 11,936$	0,903	0,816	22,130	0,005
Тернопільська	$y = 0,2018x + 12,153$	0,676	0,457	4,214	0,095
Харківська	$y = 0,237x + 13,984$	0,591	0,350	2,687	0,162
Херсонська	$y = 0,2892x + 12,646$	0,841	0,707	12,039	0,018
Хмельницька	$y = 0,3426x + 12,031$	0,834	0,696	11,428	0,020
Черкаська	$y = 0,4388x + 16,303$	0,788	0,622	8,216	0,035
Чернівецька	$y = 0,2588x + 12,613$	0,750	0,563	6,462	0,052
Чернігівська	$y = 0,3333x + 11,081$	0,856	0,732	13,688	0,014
м. Київ	$y = 0,1673x + 15,304$	0,539	0,291	2,048	0,212

Додаток В

Таблиця В.2

Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності фінансового результату прибуткових підприємств від капітальних інвестицій за період 2006-2014 рр.

Регіони	Рівняння регресії	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R^2)	F -критерій Фішера	Значущість F -критерію Фішера
Україна	$y = 0,8187x + 11,89$	0,725	0,526	6,657	0,042
Вінницька	$y = -0,002x + 24,71$	-0,002	0,000	0,000	0,997
Волинська	$y = -0,3665x + 30,321$	-0,208	0,043	0,270	0,622
Дніпропетровська	$y = 1,8885x + 8,6366$	0,565	0,319	2,806	0,145
Донецька	$y = 1,4302x + 27,747$	0,587	0,345	3,158	0,126
Житомирська	$y = 0,2889x + 15,601$	0,300	0,090	0,594	0,470
Закарпатська	$y = 0,8695x + 11,417$	0,814	0,663	11,816	0,014
Запорізька	$y = 0,1693x + 10,862$	0,360	0,130	0,893	0,381
Івано-Франківська	$y = 0,256x + 16,569$	0,314	0,098	0,655	0,449
Київська	$y = 2,2198x + 20,166$	0,745	0,555	7,494	0,034
Кіровоградська	$y = 0,2474x + 29,418$	0,264	0,070	0,449	0,528
Луганська	$y = 0,7128x - 1,2752$	0,795	0,632	10,308	0,018
Львівська	$y = 0,2086x + 13,204$	0,571	0,326	2,896	0,140
Миколаївська	$y = -0,7605x + 17,259$	-0,500	0,250	2,002	0,207
Одеська	$y = 0,0221x + 11,794$	0,029	0,001	0,005	0,946
Полтавська	$y = 0,9512x + 23,443$	0,367	0,134	0,932	0,372
Рівненська	$y = 0,6886x + 22,297$	0,292	0,085	0,560	0,483
Сумська	$y = -0,0676x + 30,849$	-0,050	0,002	0,015	0,907
Тернопільська	$y = -0,2408x + 37,758$	-0,369	0,136	0,946	0,368
Харківська	$y = 0,396x + 9,3116$	0,605	0,366	3,467	0,112
Херсонська	$y = 0,5085x + 21,209$	0,609	0,371	3,545	0,109
Хмельницька	$y = 0,3577x + 22,56$	0,385	0,148	1,045	0,346
Черкаська	$y = 1,0176x + 20,512$	0,738	0,545	7,173	0,037
Чернівецька	$y = 0,7402x + 16,612$	0,663	0,440	4,718	0,073
Чернігівська	$y = 0,5099x + 24,88$	0,340	0,115	0,783	0,410
м. Київ	$y = 0,3348x + 18,472$	0,322	0,103	0,692	0,437

Додаток В

Таблиця В.3

Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності обсягу реалізованої промислової продукції від капітальних інвестицій за період 2006-2014 рр.

Регіони	Рівняння регресії	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R^2)	F -критерій Фішера	Значущість F -критерію Фішера
Україна	$y = 0,6248x + 4,6988$	0,915	0,837	30,835	0,001
Вінницька	$y = 0,1959x + 13,292$	0,789	0,622	9,864	0,020
Волинська	$y = 0,5633x + 6,8556$	0,670	0,449	4,898	0,069
Дніпропетровська	$y = 0,7777x + 7,6417$	0,815	0,664	11,869	0,014
Донецька	$y = 0,4863x + 4,9425$	0,782	0,611	9,444	0,022
Житомирська	$y = 0,2711x + 11,886$	0,802	0,643	10,826	0,017
Закарпатська	$y = 0,6485x + 8,3363$	0,928	0,860	37,012	0,001
Запорізька	$y = 0,3761x + 7,9077$	0,747	0,558	7,589	0,033
Івано-Франківська	$y = 0,0443x + 12,204$	0,053	0,003	0,017	0,901
Київська	$y = 0,2073x + 9,1325$	0,589	0,347	3,189	0,124
Кіровоградська	$y = 0,125x + 18,881$	0,343	0,118	0,799	0,406
Луганська	$y = 0,3903x + 1,4089$	0,600	0,360	3,372	0,116
Львівська	$y = 0,4034x + 8,6033$	0,963	0,927	76,270	0,000
Миколаївська	$y = 0,2091x + 12,413$	0,297	0,088	0,580	0,475
Одеська	$y = 0,3873x + 9,2894$	0,462	0,214	1,633	0,249
Полтавська	$y = 0,0467x + 13,612$	0,056	0,003	0,019	0,895
Рівненська	$y = 0,2386x + 14,455$	0,271	0,073	0,476	0,516
Сумська	$y = 0,4759x + 10,114$	0,617	0,380	3,685	0,103
Тернопільська	$y = 0,1546x + 13,171$	0,330	0,109	0,734	0,424
Харківська	$y = 0,2562x + 12,468$	0,691	0,477	5,473	0,058
Херсонська	$y = 0,2012x + 15,295$	0,501	0,250	2,007	0,206
Хмельницька	$y = 0,4284x + 9,7157$	0,791	0,626	10,052	0,019
Черкаська	$y = 0,7456x + 17,922$	0,754	0,569	7,925	0,031
Чернівецька	$y = 0,4135x + 10,455$	0,776	0,603	9,100	0,023
Чернігівська	$y = 0,2815x + 8,6685$	0,595	0,355	3,295	0,119
м. Київ	$y = 0,4x + 0,3706$	0,545	0,297	2,531	0,163

Додаток В

Таблиця В.4

Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності обсягу реалізованих послуг від капітальних інвестицій за період 2006-2014 рр.

Регіони	Рівняння регресії	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R^2)	F -критерій Фішера	Значущість F -критерію Фішера
Україна	$y = 0,2951x + 13,127$	0,652	0,425	4,442	0,080
Вінницька	$y = 0,2458x + 13,872$	0,275	0,076	0,492	0,509
Волинська	$y = 0,3258x + 11,055$	0,719	0,518	6,439	0,044
Дніпропетровська	$y = 0,3096x + 15,487$	0,745	0,555	7,468	0,034
Донецька	$y = 0,2383x + 8,3437$	0,877	0,770	20,043	0,004
Житомирська	$y = 0,7374x + 8,9005$	0,675	0,456	5,023	0,066
Закарпатська	$y = 0,2522x + 10,835$	0,691	0,478	5,492	0,058
Запорізька	$y = 0,188x + 11,829$	0,823	0,677	12,569	0,012
Івано-Франківська	$y = 0,2838x + 11,182$	0,628	0,394	3,905	0,096
Київська	$y = 0,5024x + 15,122$	0,563	0,316	2,779	0,147
Кіровоградська	$y = 0,1416x + 12,142$	0,608	0,370	3,518	0,110
Луганська	$y = 0,5171x - 0,3294$	0,813	0,660	11,670	0,014
Львівська	$y = 0,2584x + 13,041$	0,606	0,368	3,491	0,111
Миколаївська	$y = 0,2895x + 18,778$	0,205	0,042	0,263	0,627
Одеська	$y = -0,0548x + 18,671$	0,122	0,015	0,090	0,774
Полтавська	$y = 0,3824x + 10,984$	0,606	0,367	3,478	0,111
Рівненська	$y = 0,2842x + 9,4823$	0,603	0,364	3,435	0,113
Сумська	$y = 0,3279x + 9,9792$	0,808	0,653	11,306	0,015
Тернопільська	$y = 0,1593x + 14,343$	0,526	0,277	2,296	0,181
Харківська	$y = 0,1743x + 12,206$	0,691	0,478	5,495	0,058
Херсонська	$y = 0,2117x + 7,6267$	0,870	0,757	18,711	0,005
Хмельницька	$y = 0,496x + 9,7409$	0,903	0,816	26,540	0,002
Черкаська	$y = 0,7185x + 18,115$	0,578	0,334	3,008	0,134
Чернівецька	$y = 0,2145x + 9,4105$	0,781	0,610	9,392	0,022
Чернігівська	$y = 0,3329x + 9,6907$	0,446	0,199	1,489	0,268
м. Київ	$y = 0,1445x + 16,11$	0,329	0,108	0,729	0,426

Додаток В

Таблиця В.5

Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності обсягу реалізованої інноваційної продукції від капітальних інвестицій у промисловість за період 2006-2014 рр.

Регіони	Рівняння регресії	Коефіцієнт кореляції (r)	Коефіцієнт детермінації (R^2)	F -критерій Фішера	Значущість F -критерію Фішера
Україна	$y = 0,8429x - 9,1159$	0,882	0,778	21,022	0,004
Вінницька	$y = 4,6636x + 5,187$	0,754	0,569	7,917	0,031
Волинська	$y = -1,6305x + 67,293$	0,457	0,209	1,585	0,255
Дніпропетровська	$y = -0,1836x + 6,3296$	0,061	0,004	0,022	0,887
Донецька	$y = 0,6761x - 9,9868$	0,644	0,415	4,254	0,085
Житомирська	$y = -0,193x + 31,665$	0,079	0,006	0,038	0,853
Закарпатська	$y = -1,5857x + 48,738$	0,578	0,335	3,018	0,133
Запорізька	$y = 0,3551x - 9,4597$	0,316	0,100	0,666	0,446
Івано-Франківська	$y = 0,6669x + 46,4$	0,221	0,049	0,307	0,599
Київська	$y = 0,3106x + 3,9943$	0,520	0,270	2,220	0,187
Кіровоградська	$y = -0,0197x + 13,203$	0,019	0,0003	0,002	0,965
Луганська	$y = 0,8432x - 18,418$	0,548	0,301	2,581	0,159
Львівська	$y = 0,7289x + 11,529$	0,328	0,107	0,721	0,428
Миколаївська	$y = 1,1987x + 65,72$	0,255	0,065	0,416	0,543
Одеська	$y = 0,1622x + 9,8385$	0,237	0,056	0,358	0,571
Полтавська	$y = -2,2439x + 201,22$	0,162	0,026	0,161	0,702
Рівненська	$y = 0,681x + 41,483$	0,222	0,049	0,310	0,598
Сумська	$y = 0,7152x + 11,977$	0,789	0,623	9,917	0,020
Тернопільська	$y = 2,5812x + 159,67$	0,149	0,022	0,136	0,725
Харківська	$y = 0,2515x + 10,831$	0,150	0,023	0,138	0,723
Херсонська	$y = -0,2692x + 29,739$	0,405	0,165	1,180	0,319
Хмельницька	$y = 0,0063x + 82,922$	0,001	0,000	0,000	0,999
Черкаська	$y = 2,1513x + 65,41$	0,510	0,261	2,114	0,196
Чернівецька	$y = 0,0061x + 16,391$	0,004	0,000	0,000	0,993
Чернігівська	$y = 0,2419x + 17,437$	0,114	0,013	0,079	0,788
м. Київ	$y = 0,4319x - 16,86$	0,798	0,637	10,535	0,018

Додаток В

Таблиця В.6

Інтегральний індекс ефективності інвестицій у регіонах України*

Регіони	Показник								
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Україна									
Вінницька	0,6452	0,3517	0,5705	0,8051	0,6382	0,4016	0,4350	0,3024	0,2922
Волинська	0,5960	0,6590	0,2723	0,1920	0,3639	0,3603	0,2946	0,2627	0,3192
Дніпропетровська	0,2913	0,6235	0,7011	0,1200	0,4441	0,2599	0,4360	0,4426	0,3709
Донецька	0,3821	0,5945	0,7924	0,7441	0,6462	0,3735	0,2908	0,3254	0,3260
Житомирська	0,5627	0,4293	0,1575	0,1735	0,7118	0,5875	0,9200	0,6191	0,3159
Закарпатська	0,5545	0,5326	0,4915	0,5703	0,5209	0,5980	0,7381	0,9112	0,8697
Запорізька	0,8442	0,7509	0,3271	0,4380	0,1373	0,3279	0,4077	0,3871	0,3385
Івано-Франківська	0,6902	0,6552	0,3000	0,4527	0,1847	0,8040	0,9211	0,7857	0,3382
Київська	0,2816	0,2726	0,3072	0,5099	0,5459	0,5256	0,6756	0,6639	0,3178
Кіровоградська	0,5930	0,6153	0,5801	0,3943	0,7470	0,3796	0,4388	0,8312	0,5643
Луганська	0,6902	0,4441	0,4551	0,7983	0,5706	0,5516	0,5054	0,2959	0,3456
Львівська	0,6154	0,6361	0,4315	0,5682	0,3372	0,2105	0,6977	0,7436	0,3928
Миколаївська	0,1340	0,3849	0,5033	0,2357	0,2574	0,4798	0,8336	0,4489	0,4953
Одеська	0,4405	0,4376	0,4090	0,2379	0,3425	0,4705	0,1865	0,5497	0,3312
Полтавська	0,2372	0,5478	0,1950	0,3027	0,4954	0,9449	0,8152	0,4798	0,4482
Рівненська	0,2802	0,4769	0,3466	0,1333	0,7541	0,6906	0,7315	0,6450	0,3599
Сумська	0,4994	0,4136	0,3544	0,4683	0,4330	0,4701	0,9030	0,7526	0,5787
Тернопільська	0,2990	0,4040	0,1377	0,7049	0,2534	0,3322	0,1761	0,3150	0,3071
Харківська	0,4700	0,4969	0,6033	0,5649	0,6309	0,4315	0,4943	0,8400	0,6841
Херсонська	0,5960	0,5129	0,2685	0,5170	0,7222	0,5206	0,8125	0,8588	0,3827
Хмельницька	0,5801	0,5599	0,3527	0,2650	0,4722	0,5953	0,8937	0,7806	0,7038
Черкаська	0,2021	0,3483	0,3002	0,4253	0,6870	0,5835	0,4966	0,6364	0,4459
Чернівецька	0,2922	0,6507	0,1809	0,1300	0,2659	0,3045	0,2885	0,2637	0,2956
Чернігівська	0,2822	0,1734	0,2031	0,4588	0,7719	0,3652	0,5422	0,3226	0,2811
м. Київ	0,8195	0,9307	0,7968	0,9274	0,2372	0,1519	0,4499	0,5099	0,4087

* - без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим і м. Севастополь

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики України

Додаток В

Таблиця В.7

Групування регіонів України за рівнем ефективності інвестицій

Рівень ефек-тив-ності	Регіони								
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
високий	Запорізька Івано-Франківська Луганська м. Київ	м. Київ	Дніпропетровська Донецька м. Київ	Вінницька Донецька Луганська Тернопільська м. Київ	Житомирська Кіровоградська Рівненська Херсонська Черкаська Чернігівська	Івано-Франківська Полтавська Рівненська	Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Київська Львівська Миколаївська Полтавська Рівненська Сумська Херсонська Хмельницька	Закарпатська Івано-Франківська Кіровоградська Львівська Сумська Харківська Херсонська Хмельницька	Закарпатська Харківська Хмельницька
середній	Вінницька Волинська Донецька Житомирська Закарпатська Кіровоградська Львівська Одеська Сумська Харківська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська	Вінницька Волинська Дніпропетровська Донецька Житомирська Закарпатська Запорізька Івано-Франківська Луганська Миколаївська Одеська Кіровоградська Луганська Львівська Миколаївська Одеська Сумська Тернопільська Харківська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька	Вінницька Закарпатська Івано-Франківська Кіровоградська Луганська Львівська Миколаївська Одеська Рівненська Сумська Харківська Херсонська Хмельницька	Закарпатська Запорізька Івано-Франківська Київська Кіровоградська Львівська Сумська Харківська Херсонська Чернівецька	Вінницька Волинська Дніпропетровська Донецька Закарпатська Київська Луганська Львівська Одеська Полтавська Сумська Харківська Хмельницька	Вінницька Волинська Донецька Житомирська Закарпатська Запорізька Київська Кіровоградська Луганська Харківська Черкаська Чернівецька Чернігівська Одеська	Вінницька Дніпропетровська Запорізька Кіровоградська Луганська Харківська Черкаська Чернівецька м. Київ	Дніпропетровська Житомирська Запорізька Київська Миколаївська Одеська Полтавська Рівненська Черкаська Чернігівська м. Київ	Дніпропетровська Запорізька Івано-Франківська Кіровоградська Луганська Львівська Миколаївська Одеська Полтавська Рівненська Сумська Херсонська Черкаська м. Київ
низький	Дніпропетровська Київська Миколаївська Полтавська Рівненська Тернопільська Черкаська Чернівецька Чернігівська	Київська Чернігівська	Волинська Житомирська Запорізька Київська Полтавська Тернопільська Херсонська Черкаська Чернівецька Чернігівська	Волинська Дніпропетровська Житомирська Миколаївська Одеська Полтавська Рівненська Хмельницька Чернігівська	Запорізька Івано-Франківська Миколаївська Тернопільська Чернівецька м. Київ	Дніпропетровська Львівська Чернівецька м. Київ	Волинська Донецька Одеська Тернопільська Чернівецька	Вінницька Волинська Донецька Луганська Тернопільська Чернівецька	Вінницька Волинська Донецька Житомирська Київська Тернопільська Чернівецька Чернігівська

Додаток Д

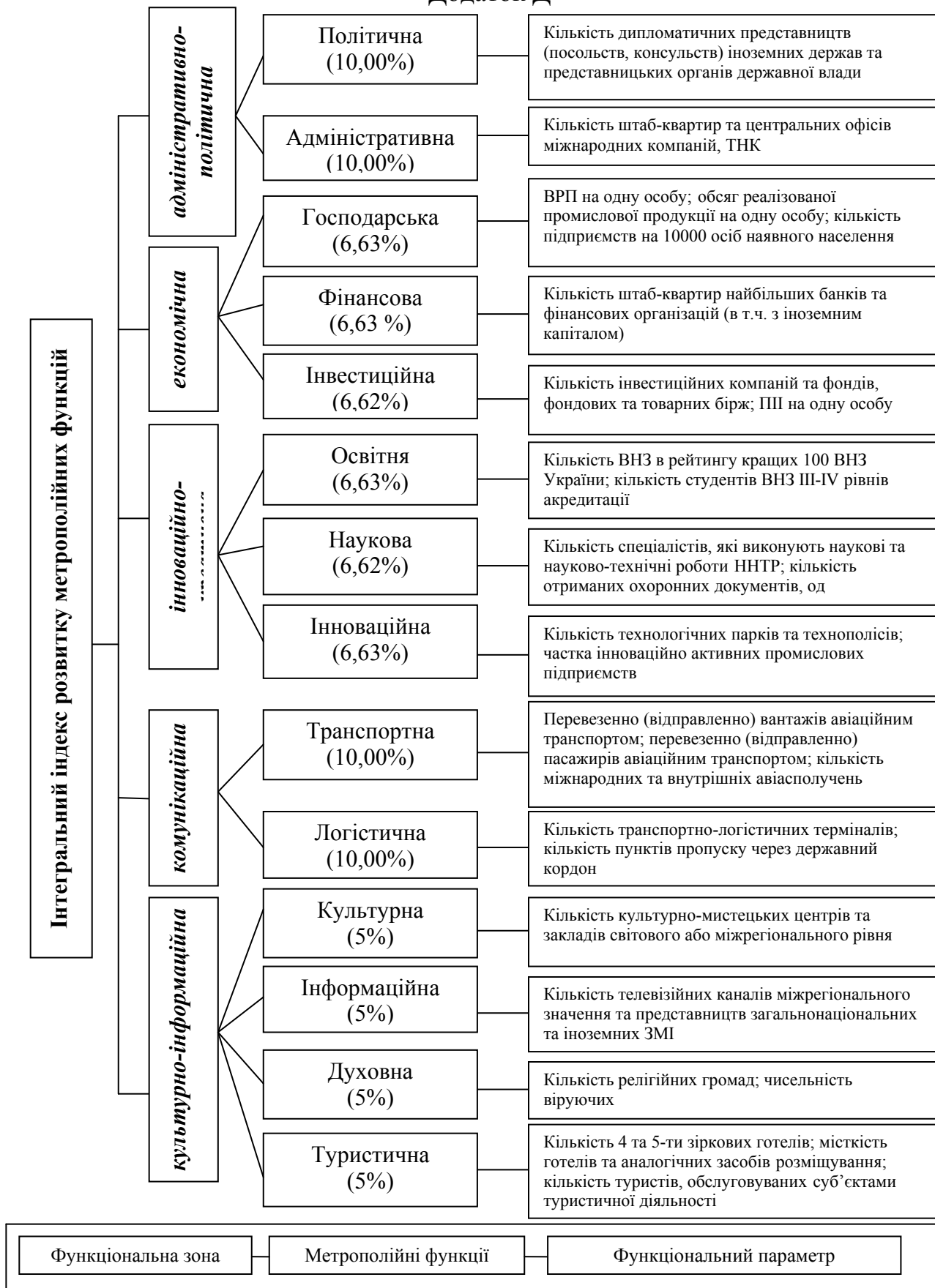

Рис. Д.1. Перелік параметрів інтегрального індексу реалізації метрополійних функцій міста-метрополії за його функціональними зонами

**Розподіл домогосподарств за типом основного джерела
питної води, яким вони користуються***

	Усі домогосподарства		У тому числі проживають:			
			міські поселення		сільська місцевість	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014
Кількість домогосподарств, тис.	17050,3	16945,4	11788,0	11772,4	5262,3	5173,0
Розподіл домогосподарств (%) за типом основного джерела води, яку вони використовують для пиття та приготування їжі:						
з мережі водопостачання	65,2	66,9	83,8	82,3	23,6	31,8
з криниці, колонки у своєму дворі	25,6	22,6	10,6	8,1	59,0	55,5
з громадської колонки	1,8	1,7	1,4	1,7	2,9	1,8
з громадської криниці	4,5	3,9	1,3	1,8	11,6	8,5
з джерела, річки озера, ставка	0,4	0,2	0,3	0,2	0,5	0,3
доставляє водовіз	0,8	0,9	0,2	0,7	2,2	1,5
з інших джерел (купівля тощо)	1,7	3,8	2,4	5,2	0,2	0,6

*За даними: Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2014 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України: [стат. зб.] / Державна служба статистики України; відп. за вип. І. І. Осипова. — К.: Держстат України, 2014. — С. 37.

Додаток Є

Таблиця Є.2.

Основні показники соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів
України станом на 01.01.2014 р.*

	Усі населені пункти	у тому числі за чисельністю жителів						
		49 і менше	50-99	100-199	200-299	300-499	500-999	1000 і більше
Сільські населені пункти, всього	27016	4684	2807	3911	2807	4118	5107	3582
у тому числі населені пункти в яких не було								
- дітей віком 0-5 років	3023	2742	245	33	1	2	-	-
- дітей віком 6-17 років	2136	2080	49	5	1	1	-	-
- молоді віком 18-34 років	1202	1180	18	2	1	1	-	-
Населені пункти, що не мають								
дитячих дошкільних навчальних закладів	17813	4681	2797	3764	2313	2265	1468	525
найближчий знаходиться на відстані								
- 3 км	2510	476	392	488	406	367	275	106
3 - 5 км	4394	1033	709	1021	582	577	346	126
5 - 10 км	6399	1811	1008	1373	807	739	480	181
10 км -	4510	1361	688	882	518	582	367	112
шкіл	15008	4677	2774	3575	1877	1434	554	117
найближча знаходиться на відстані								
- 3 км	2919	616	514	659	465	371	224	70
3 - 5 км	4539	1267	836	1172	574	496	169	25
5 - 10 км	5519	1951	1029	1344	640	411	128	16
10 км -	2031	843	395	400	198	156	33	6
лікувальних закладів	9741	4502	2083	1850	621	404	212	69
найближчий знаходиться на відстані								
- 3 км	2254	736	476	488	237	172	109	36
3 - 5 км	2831	1244	636	586	187	113	48	17
5 - 10 км	2902	1623	587	479	124	50	30	9
10 км -	1754	899	384	297	73	69	25	7

*Джерело: Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України станом на 01.01.2014: Експрес-випуск [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — К., 2014. — 3 с. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Додаток Є

Таблиця Є.3.

Основні прогностичні показники бюджетів територіальних громад Житомирської області*

Територіальна громада	Обсяг доходів загального фонду бюджету в розрахунку на одну особу, грн		Питома вага власних доходів у загальному обсязі доходів загального фонду, %	Обсяг видатків загального фонду бюджету в розрахунку на одну особу, грн
	усього	без урахування трансфертів		
Андрушівська	2433	803,5	33,0	2433
Баранівська	2199	565,6	25,7	2298
Довбиська	1923	393,0	20,4	1961
Дубрівська	2238	561,3	25,1	2671
Бердичівська	2240	1040,6	46,5	2240
Брусилівська	2834	984,6	34,7	2930
Володимир-Волинська	2335	636,9	27,3	2241
Іршанська**	3163	2095,8	66,3	2400
Новоборівська	2202	635,5	28,9	2089
Ємільчинська	2599	595,4	22,9	2576
Барашівська	2327	371,4	16,0	2327
Житомирська**	2923	1656,8	56,7	2592
Гулянецька	2733	965,4	35,3	2459
Лісівщинська	2821	1252,5	44,4	2403
Коростенська	2380	1207,2	50,7	2397
Коростишівська	2309	846,3	36,6	2129
Лугинська	2223	574,3	25,8	2300
Любарська	2849	1031,9	36,2	2723
Малинська	2867	1206,7	42,1	3162
Народицька	2646	872,0	33,0	2969
Нов.-Волинська	2511	1116,1	44,4	2329
Городницька	2778	571,4	20,6	2286
Овруцька	2255	801,9	35,6	2255
Словечанська	2545	588,3	23,1	2545
Олевська	2232	466,4	20,9	2240
Попільнянська	2793	1139,0	40,8	2359
Родомишльська	2316	888,9	38,4	2319
Потіївська	2334	386,1	16,5	2410
Романівська	2369	693,3	29,3	2544
Миропільська	2422	882,0	36,4	2657
Ружинська	2581	944,9	36,6	2686
Червоноармійська	2429	517,4	21,3	2429
Високівська	2438	637,9	26,2	2080
Головинська	2391	569,3	23,8	2220
Черняхівська	2621	913,0	34,8	2492
Чуднівська	2543	979,0	38,5	2446
Велико-Коровинецька	2393	826,3	34,5	2103
Івано-Пільська	2564	978,9	38,2	2173
Краснопільська	2817	1151,7	40,9	2620

*Розраховано на умовах нормативно-правової бази 2015 р. за даними «Соціально-економічне та фінансове обґрунтування до перспективного плану формування територій громад Житомирської області».

**Дані потребують уточнення.

Додаток Е

Таблиця Е.1

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, усього*

тис. т

	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6
Україна	6678,0	6678,3	6821,1	6719,8	5186,6
АР Крим	141,4	130,1	137,8	130,4	...
Вінницька	185,1	169,9	182,7	229,0	196,6
Волинська	57,2	52,8	50,4	48,5	45,8
Дніпропетровська	1140,5	1157,9	1173,1	1143,8	1037,1
Донецька	1589,9	1729,3	1714,7	1646,5	1138,5
Житомирська	87,5	86,8	85,7	88,4	77,4
Закарпатська	87,1	89,4	72,1	69,2	60,5
Запорізька	326,1	341,2	316,0	353,0	296,6
Івано-Франківська	224,9	275,9	249,1	253,5	277,2
Київська	269,0	278,7	308,1	277,3	252,2
Кіровоградська	72,2	73,9	73,8	73,8	64,0
Луганська	599,2	553,5	529,5	522,4	84,9
Львівська	246,3	256,6	253,9	238,4	209,6
Миколаївська	83,2	89,9	87,1	83,0	69,7
Одеська	181,2	173,8	169,0	164,8	152,3
Полтавська	172,7	181,3	178,9	176,6	166,6
Рівненська	56,2	62,5	60,4	56,1	56,8
Сумська	88,9	88,0	80,1	77,5	70,4
Тернопільська	63,9	65,4	65,0	57,7	49,1
Харківська	281,4	303,0	319,4	328,5	263,1
Херсонська	74,2	74,9	73,6	72,7	63,8
Хмельницька	83,8	83,5	79,7	80,7	79,2
Черкаська	138,6	140,2	146,4	150,1	136,6
Чернівецька	44,6	45,4	41,1	39,0	37,0
Чернігівська	96,7	98,0	93,6	91,0	87,4
м. Київ	265,3	254,5	259,2	247,7	214,2
м. Севастополь	20,9	20,9	20,7	20,2	...

* Складено за: 1. Довкілля України 2013. Статистичний збірник / Державна служба статистики України; відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2014. – 223 с. – с. 28-30;

2. Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря за регіонами у 2014 році / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

www.ukrstat.gov.ua

... - дані відсутні.

Додаток Е

Таблиця Е.2

Забрано води з природних і підземних джерел* млн. м³

Адміністративно-територіальна одиниця	Рік					Середнє значення	Граничні значення Показника	
	2010	2011	2012	2013	2014		max	Min
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	14846	14651	14651	13625	11505	13855,6	14846	11505
АР Крим	1547	1591	1625	1567	-	1582,5	1625	1547
Вінницька	125	133	132	131	125	129,2	133	125
Волинська	94	96	93	82	87	90,4	96	82
Дніпропетровська	1667	1654	1684	1571	1565	1628,2	1684	1654
Донецька	2111	2142	2093	1979	1697	2004,4	2142	1697
Житомирська	203	207	208	206	208	206,4	208	203
Закарпатська	42	40	39	38	38	39,4	42	38
Запорізька	1132	972	1211	1244	1149	1141,6	1244	972
Івано-Франківська	97	108	107	106	107	105	108	97
Київська	1036	1064	1170	1008	911	1037,8	1170	911
Кіровоградська	123	213	200	234	254	204,8	254	123
Луганська	482	475	491	469	238	431	491	238
Львівська	250	247	245	244	232	243,6	250	232
Миколаївська	217	227	268	268	290	254	290	217
Одеська	2189	1699	1263	662	977	1358	2189	662
Полтавська	243	241	248	249	252	246,6	252	241
Рівненська	191	202	207	201	207	201,6	207	191
Сумська	114	114	120	116	110	114,8	120	110
Тернопільська	73	79	87	86	84	81,8	87	73
Харківська	338	385	376	388	338	365	388	338
Херсонська	1103	1319	1392	1470	1442	1345,2	1470	1103
Хмельницька	164	171	159	120	110	144,8	171	110
Черкаська	286	289	259	229	223	257,2	289	223
Чернівецька	79	81	83	84	90	83,4	90	79
Чернігівська	157	155	173	170	156	162,2	173	155
м. Київ	699	663	658	645	615		699	615

* Складено за: Статистичний збірник «Довкілля України» 2014 рік / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Додаток Е

Таблиця Е.3

Скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі об'єкти
/ частка у загальному обсязі скидання зворотних вод, млн. м³ /%

Адміністративно-територіальна одиниця	Рік					Середнє значення	Граничні значення показника	
	2010	2011	2012	2013	2014		max	min
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	1744 / 21,4	1612 / 20	1521 / 18,8	1717 / 22,2	923 /		1744	923
АР Крим	96 / 40,5	98 / 38,6	97 / 36,3	93 / 38,0	-	96	98	93
Вінницька	2 / 2,6	2 / 2,2	1 / 1,2	1 / 1,2	1 / 1,4	1,4	2	1
Волинська	4 / 6,7	1 / 1,7	1 / 1,7	1 / 1,8	1 / 2,3	1,6	4	1
Дніпропетровська	504 / 39,9	472 / 36,6	383 / 30,2	325 / 28,6	312 / 27,7	399,2	504	312
Донецька	550 / 36,6	554 / 36,2	558 / 39,4	507 / 38,6	296 / 32,4	493	558	296
Житомирська	6 / 3,9	3 / 1,9	3 / 1,8	3 / 1,9	3 / 1,9	3,6	6	3
Закарпатська	8 / 18,6	3 / 8,3	2 / 5,9	2 / 5,9	2 / 6,4	3,4	8	2
Запорізька	73 / 8,5	70 / 10,0	71 / 8,1	77 / 8,3	73 / 9,0	72,8	77	70
Івано-Франківська	15 / 16,3	5 / 5,8	1 / 1,3	1 / 1,3	1 / 1,4	4,6	15	1
Київська	14 / 1,7	5 / 0,6	4 / 0,4	3 / 0,4	2 / 0,3	5,6	14	2
Кіровоградська	24 / 50,0	7 / 9,9	5 / 9,3	5 / 6,1	4 / 4,4	9	24	4
Луганська	96 / 28,8	87 / 27,7	101 / 32,4	142 / 49,5	30 / 56,6	85,2	142	30
Львівська	59 / 24,6	53 / 22,5	44 / 18,8	46 / 20,3	45 / 20,9	49,4	59	44
Миколаївська	29 / 31,5	26 / 33,8	26 / 23,9	25 / 20,3	24 / 19,2	26	29	24
Одеська	145 / 47,9	117 / 40,1	103 / 40,9	81 / 34,3	50 / 24,3	99,2	145	50
Полтавська	5 / 2,3	4 / 1,9	4 / 1,8	5 / 2,2	4 / 2,1	4,4	5	4
Рівненська	10 / 8,9	20 / 17,5	8 / 7,0	7 / 6,3	7 / 6,3	10,4	20	7
Сумська	20 / 33,9	7 / 12,7	22 / 36,1	27 / 43,5	20 / 40,8	19,2	27	7
Тернопільська	2 / 3,1	3 / 4,2	3 / 4,0	3 / 2,7	3 / 4,3	2,8	3	2
Харківська	14 / 4,6	14 / 4,2	13 / 3,9	12 / 3,7	11 / 3,7	12,8	14	11
Херсонська	2 / 2,4	7 / 9,2	2 / 2,6	2 / 2,5	0 / 0	3,25	7	0
Хмельницька	2 / 3,6	1 / 2,0	0 / 0	1 / 3,0	2 / 6,9	1,5	2	0
Черкаська	11 / 4,8	8 / 3,2	4 / 1,9	8 / 4,1	5 / 3,0	7,2	11	4
Чернівецька	7 / 13,2	5 / 9,3	2 / 3,6	2 / 3,6	3 / 4,9	3,8	7	2
Чернігівська	19 / 15,0	17 / 13,3	19 / 15,1	17 / 14	19 / 18,8	18,2	19	17

* Складено за: Статистичний збірник «Довкілля України» 2014 рік / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Додаток Е

Таблиця Е.4

Скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі об'єкти

млн м³

Адміністративно-територіальна одиниця	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6
Україна	1744	1612	1521	1717	923
АР Крим	96	98	97	93	-
Вінницька	2	2	1	1	1
Волинська	4	1	1	1	1
Дніпропетровська	504	472	383	325	312
Донецька	550	554	558	507	296
Житомирська	6	3	3	3	3
Закарпатська	8	3	2	2	2
Запорізька	73	70	71	77	73
Івано-Франківська	15	5	1	1	1
Київська	14	5	4	3	2
Кіровоградська	24	7	5	5	4
Луганська	96	87	101	142	30
Львівська	59	53	44	46	45
Миколаївська	29	26	26	25	24
Одеська	145	117	103	81	50
Полтавська	5	4	4	5	4
Рівненська	10	20	8	7	7
Сумська	20	7	22	27	20
Тернопільська	2	3	3	3	3
Харківська	14	14	13	12	11
Херсонська	2	7	2	2	0
Хмельницька	2	1	0	1	2
Черкаська	11	8	4	8	5
Чернівецька	7	5	2	2	3
Чернігівська	19	17	19	17	19
м. Київ	0	-	21	297	5

* Складено за: Статистичний збірник «Довкілля України» 2014 рік / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Додаток Е

Таблиця Е.5

Частка забруднених вод у загальному обсязі скидання зворотних вод

%

Адміністративно-територіальна одиниця	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6
Україна	21,4	20	18,8	22,2	14,0
АР Крим	40,5	38,6	36,3	38,0	-
Вінницька	2,6	2,2	1,2	1,2	1,4
Волинська	6,7	1,7	1,7	1,8	2,3
Дніпропетровська	39,9	36,6	30,2	28,6	27,7
Донецька	36,6	36,2	39,4	38,6	32,4
Житомирська	3,9	1,9	1,8	1,9	1,9
Закарпатська	18,6	8,3	5,9	5,9	6,4
Запорізька	8,5	10,0	8,1	8,3	9,0
Івано-Франківська	16,3	5,8	1,3	1,3	1,4
Київська	1,7	0,6	0,4	0,4	0,3
Кіровоградська	50,0	9,9	9,3	6,1	4,4
Луганська	28,8	27,7	32,4	49,5	56,6
Львівська	24,6	22,5	18,8	20,3	20,9
Миколаївська	31,5	33,8	23,9	20,3	19,2
Одеська	47,9	40,1	40,9	34,3	24,3
Полтавська	2,3	1,9	1,8	2,2	2,1
Рівненська	8,9	17,5	7,0	6,3	6,3
Сумська	33,9	12,7	36,1	43,5	40,8
Тернопільська	3,1	4,2	4,0	2,7	4,3
Харківська	4,6	4,2	3,9	3,7	3,7
Херсонська	2,4	9,2	2,6	2,5	0
Хмельницька	3,6	2,0	0	3,0	6,9
Черкаська	4,8	3,2	1,9	4,1	3,0
Чернівецька	13,2	9,3	3,6	3,6	4,9
Чернігівська	15,0	13,3	15,1	14	18,8
м. Київ				-	0,9

* Складено за: Статистичний збірник «Довкілля України» 2014 рік / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Додаток Е

Таблиця Е.6

Частка скинутих забруднених вод у воді, забраній з природних і підземних джерел

%

Адміністративно-територіальна одиниця	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6
Україна	11,7	11,0	10,38	12,6	8,02
АР Крим	6,2	6,16	6,0	5,9	-
Вінницька	1,6	1,5	0,76	0,76	0,8
Волинська	4,25	1,04	1,08	1,22	1,15
Дніпропетровська	30,2	28,5	22,7	20,69	19,94
Донецька	26,1	25,86	26,7	25,62	17,44
Житомирська	2,9	1,45	1,44	1,46	1,44
Закарпатська	19,0	7,5	5,13	5,26	5,26
Запорізька	6,45	7,2	5,9	6,19	6,35
Івано-Франківська	15,5	4,63	0,93	0,94	0,93
Київська	1,35	0,47	0,34	0,29	0,22
Кіровоградська	19,5	3,29	2,5	2,14	1,57
Луганська	19,9	18,3	20,6	30,3	12,6
Львівська	23,6	21,46	17,9	18,85	19,39
Миколаївська	13,36	11,45	9,7	9,33	8,28
Одеська	6,6	6,89	8,15	12,24	5,12
Полтавська	1,98	1,66	1,61	2,01	1,59
Рівненська	5,23	9,9	3,86	3,48	3,38
Сумська	17,5	6,1	18,3	23,28	18,18
Тернопільська	2,74	3,8	3,45	3,49	3,57
Харківська	4,1	3,6	3,45	3,09	3,25
Херсонська	0,18	0,53	0,14	0,14	0
Хмельницька	1,22	0,58	0	0,83	1,82
Черкаська	3,85	2,77	1,54	3,49	2,24
Чернівецька	8,86	6,17	2,4	2,38	3,33
Чернігівська	12,1	10,9	10,9	10,0	12,18
м. Київ	0	-	3,19	46,0	0,81

* Складено за: Статистичний збірник «Довкілля України» 2014 рік / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Додаток Е

Таблиця Е.7

Площа природно-заповідного фонду регіонів України (фактична)*

тис. га

АТО	Рік					% площ ПЗФ від площ АТО		
	2010	2011	2012	2013	2014	2012	2013	2014
АР Крим	150,821	177,720	216,943	216,943	216,943	8,29	8,29	8,29
Вінницька	51,211	51,662	54,942	59,204	59,394	2,07	2,24	2,24
Волинська	199,830	222,354	219,638	219,638	234,895	10,90	10,9	11,7
Дніпропетровська	57,067	68,773	74,318	90,157	92,645	2,33	2,8	2,9
Донецька	91,759	91,759	91,831	91,831	91,831	3,46	3,46	3,46
Житомирська	132,133	135,304	136,582	136,582	136,582	4,58	4,58	4,58
Закарпатська	176,749	177,492	177,492	177,492	177,733	13,92	13,92	13,94
Запорізька	121,374	121,441	122,030	123,229	124,243	4,49	4,53	4,57
Івано-Франківська	218,824	218,824	218,824	218,830	218,830	15,71	15,71	15,71
Київська	103,839	111,766	112,134	112,136	111,648	3,99	3,99	3,97
Кіровоградська	36,940	97,305	98,524	99,408	99,408	4,01	4,04	4,04
Луганська	81,146	83,852	87,970	91,187	91,187	3,29	3,42	3,42
Львівська	146,785	146,785	146,785	157,478	157,478	6,72	7,21	7,21
Миколаївська	72,101	74,493	74,493	75,450	75,450	3,03	3,07	3,07
Одеська	145,445	145,445	150,843	150,843	150,843	4,53	4,53	4,53
Полтавська	133,135	142,427	142,427	142,404	142,413	4,95	4,95	4,95
Рівненська	181,280	181,280	181,401	181,530	181,530	9,05	9,05	9,05
Сумська	176,327	176,445	176,445	176,506	176,509	7,40	7,41	7,41
Тернопільська	122,216	125,539	122,580	122,614	122,791	8,87	8,87	8,88
Харківська	72,699	72,858	73,842	74,151	74,151	2,35	2,36	2,36
Херсонська	224,171	224,171	224,171	224,171	224,171	7,88	7,88	7,88
Хмельницька	306,478	306,478	306,481	312,649	312,649	14,86	15,17	15,17
Черкаська	60,910	63,088	63,095	63,095	63,115	3,02	3,02	3,02
Чернівецька	103,598	103,598	103,598	103,598	103,598	12,80	12,80	12,80
Чернігівська	244,663	244,663	244,663	244,663	245,854	7,67	7,67	7,71
м. Київ	12,840	12,846	12,452	12,452	18,915	14,90	14,90	22,6
м. Севастополь	26,157	26,157	26,157	26,157	26,157	30,27	30,27	30,27

* Складено за: 1. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України станом на 01.01.2013 / Мін-во екології та природних ресурсів. – К., 2013. – 921 с. – С. 920;

2. Система природоохоронних територій / Мін-во екології та природних ресурсів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pzf.menr.gov.ua/>

Додаток Е

Таблиця Е.8

Капітальні інвестиції (освоєно (використано) капітальних інвестицій), *млн. грн*

Адміністративно-територіальна одиниця	Рік:					Середнє значення	Граничні значення показника	
	2010	2011	2012	2013	2014		max	min
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	189060,6	259932,3	263727,7	247891,6	204061,7	232934,9	263727,7	189060,6
АР Крим	8278,2	18048,8	17576,8	14383,4	-	14571,8	18048,8	8278,2
Вінницька	4391,4	6621,5	4901,0	5757,5	5432,4	5432,4	6621,5	4391,4
Волинська	2017,0	2685,0	3180,2	3104,6	3241,8	2845,7	3241,8	2017,0
Дніпропетровська	15751,6	22264,7	20456,2	20456,3	19396,2	19665,0	22264,7	15752,6
Донецька	15324,3	27340,2	30068,8	26939,6	12875,7	22509,7	30068,8	12875,7
Житомирська	3947,3	5516,4	2539,2	2775,3	2667,1	3489,1	5516,4	2539,2
Закарпатська	2489,1	3351,5	2518,8	2331,4	2524,4	2643,0	3351,5	2331,4
Запорізька	8700,5	7367,7	6262,7	6271,3	6658,1	7051,9	8700,5	6261,7
Івано-Франківська	5135,8	4415,3	4976,6	4531,7	6692,6	5150,4	6692,6	4415,3
Київська	12622,7	19195,5	19375,8	19462,7	18264,1	17784,2	19462,7	12622,7
Кіровоградська	2852,2	5133,0	4376,7	3039,5	2989,9	3678,3	5133,0	2852,2
Луганська	6233,3	7765,9	7839,4	11110,9	5116,3	7613,2	11110,9	5116,3
Львівська	9646,0	12956,7	9992,5	8803,2	8879,9	10055,7	12956,7	8803,2
Миколаївська	4351,0	4822,0	4166,4	4603,8	3582,9	4305,2	4822,0	3582,9
Одеська	9886,0	9960,4	13230,3	10415,4	8451,4	10388,7	13230,3	8451,4
Полтавська	9278,1	11874,9	10190,5	8398,8	8560,9	9660,5	11874,9	8398,8
Рівненська	2715,9	3277,4	2671,6	2673,3	2560,8	2779,8	3277,4	2560,8
Сумська	2893,5	3493,2	2695,7	2496,0	2704,9	2856,7	3493,2	2496,0
Тернопільська	2427,8	2673,6	3159,9	2830,6	2433,1	2705	3159,9	2427,8
Харківська	9849,9	14867,1	13516,1	8435,0	7567,6	10847,1	14867,1	7567,6
Херсонська	2173,6	3246,0	2287,9	1934,2	1917,8	2311,9	3246,0	1917,8
Хмельницька	3424,3	4530,7	3282,6	3811,2	3144,0	3638,6	4530,7	3144,0
Черкаська	3385,1	3753,2	3373,4	3041,0	3005,4	3311,6	3753,2	3005,4
Чернівецька	2210,8	2486,7	2131,2	2127,2	1550,2	2101,2	2486,7	1550,2
Чернігівська	2289,2	3047,8	2470,2	2586,8	2431,1	2565,0	3047,8	2289,2
м. Київ				64072,4	60687,2			

* Складено за: Експрес-випуск «Капітальні інвестиції в Україні за січень-грудень 2014 року» / Державний комітет статистики України.
[Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Додаток Е

Таблиця Е.9

Капітальні інвестиції на охорону і раціональне використання природних ресурсів, *тис. грн*

Адміністративно-територіальна одиниця	Рік					Середнє значення	Граничні значення показника	
	2010	2011	2012	2013	2014		max	min
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	2761472,1	6451034,6	6589336,5	6038783,0	7959853,9	5960096,0	7959853,9	2761472,1
АР Крим	162346,8	442401,7	237604,3	16250,3	-	214650,7	442401,7	16250,3
Вінницька	36986,5	62021,6	31267,4	29337,6	7320,3	33386,7	62021,6	7320,3
Волинська	3524,9	34235,4	6890,6	2953,7	3392,3	10199,4	6890,6	2953,7
Дніпропетровська	950927,4	1509753,8	986625,0	1000759,8	1505222,2	1190657,6	1509753,8	950927,4
Донецька	574991,3	1015430,3	910831,0	1468557,8	374725,7	868907,2	1468557,8	374725,7
Житомирська	11507,4	10285,6	4784,1	705,0	25256,7	10507,8	25256,7	705,0
Закарпатська	9879,3	8436,6	11971,5	7930,8	5413,3	8726,3	11971,5	5413,3
Запорізька	159249,0	415639,1	453337,9	322908,7	881268,6	446480,7	881268,6	159249,0
Івано-Франківська	136851,1	106125	55155,9	89345,2	139737,3	105442,9	139737,3	55155,9
Київська	53446,6	1398332,6	1948849,6	1863334,7	3789621,1	1810716,9	3789621,1	53446,6
Кіровоградська	26363,4	7417,3	13943,1	8893,5	24228,8	16169,2	26363,4	7417,3
Луганська	102718,6	165374,6	519408,2	321960,3	217190,2	265330,4	519408,2	102718,6
Львівська	87603,4	97006,9	64043,9	146597,2	131203,1	105290,9	146597,2	64043,9
Миколаївська	31259,1	56770,7	62984,4	33438,9	51838,3	47258,3	62984,4	31259,1
Одеська	55422,5	82157,2	31831,9	35589,5	9794,8	42959,2	82157,2	9794,8
Полтавська	77112,1	69605,5	122721,5	134630,1	127649,2	106343,7	134630,1	69605,5
Рівненська	20636,0	12561,6	25812,2	46638,0	19491,7	25027,9	46638,0	12561,6
Сумська	15361,8	23662,0	14924,6	14771,1	14846,2	16713,1	23662,0	14771,1
Тернопільська	7626,9	6652,7	4619,3	4175,2	4282,2	5471,3	7626,9	4175,2
Харківська	98635,0	528468,8	607957,0	176565,4	69561,1	296237,5	607957,0	69561,1
Херсонська	2818,4	3480,2	2090,5	7966,9	6736,8	4618,6	7966,9	2090,5
Хмельницька	4358,1	3853,1	13915,6	10164,6	6816,9	7821,7	13915,6	3853,1
Черкаська	36114,6	22217,2	19750,0	29164,8	18161,2	25081,6	36114,6	18161,2
Чернівецька	8447,9	17581,9	7774,7	3859,0	3594,5	8251,6	17581,9	3594,5
Чернігівська	27164,3	46854,5	43819,6	51824,1	24474,2	38827,3	51824,1	24474,2
м. Київ				203579,1	498027,2			

* Складено за: 1. Аналітична доповідь «Довкілля України у 2013 році» / Державний комітет статистики України / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/ns_rik/analit/arhiv.htm; 2. Експрес-випуск «Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі у 2014 році» / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Додаток Е

Таблиця Е.10

Питома вага капітальних інвестицій на охорону і раціональне використання природних в загальних обсягах капітальних інвестицій по регіону

%

Адміністративно-територіальна одиниця	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6
Україна	1,46	2,48	2,5	2,4	3,9
АР Крим	1,96	2,45	1,35	0,11	-
Вінницька	0,84	0,93	0,63	0,51	0,13
Волинська	0,17	1,27	0,22	0,1	0,1
Дніпропетровська	6,04	6,78	4,8	4,89	7,7
Донецька	3,75	3,71	3,03	5,45	2,9
Житомирська	0,29	0,19	0,19	0,03	0,95
Закарпатська	0,39	0,25	0,47	0,34	0,21
Запорізька	1,83	5,64	7,23	5,1	13,2
Івано-Франківська	2,67	2,4	1,1	1,97	2,09
Київська	0,42	7,28	10,1	9,57	20,7
Кіровоградська	0,92	0,14	0,32	0,29	0,81
Луганська	1,65	2,13	6,62	2,89	4,2
Львівська	0,9	0,75	0,64	1,67	1,48
Миколаївська	0,72	1,18	1,51	0,73	1,45
Одеська	0,56	0,82	0,24	0,34	0,12
Полтавська	0,83	0,59	1,2	1,6	1,49
Рівненська	0,76	0,38	0,97	1,74	0,76
Сумська	0,53	0,68	0,55	0,59	0,55
Тернопільська	0,31	0,25	0,15	0,15	0,18
Харківська	1,0	3,55	4,49	2,09	0,92
Херсонська	0,13	0,1	0,09	0,41	0,35
Хмельницька	0,13	0,09	0,42	0,32	0,18
Черкаська	1,07	0,59	0,59	0,96	0,6
Чернівецька	0,38	0,7	0,36	0,18	0,23
Чернігівська	1,19	1,54	1,77	2,0	1,0
м. Київ				0,32	0,82

* Складено за: 1. Аналітична доповідь «Довкілля України у 2013 році» / Державний комітет статистики України / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу :

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/ns_rik/analit/arhiv.htm

2. Експрес-випуск «Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі у 2014 році» / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Експрес-випуск «Капітальні інвестиції в Україні за січень-грудень 2014 року» / Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Додаток Е

Таблиця Е.11

Вхідні дані для кластерного аналізу, 2013 р.

	ВРП, у фактичних цінах, млн. грн.	Обсяги викидів забруднюючих речовин, тис. т	Викиди діоксиду вуглецю, млн. т	Утворення відходів І-ІІІ класів небезпеки, тис. т	Наявність на кінець року у спеціально відведених місцях чи об'єктах та на території підприємств, тис. т	Водовідведення забруднених зворотних вод, млн. куб. м	Видатки місцевих бюджетів на охорону навколишнього середовища, млн. грн.	Населення, тис. осіб	
АР Крим	46393	137,8	2,7	3,3	0,6	93	488,2	1965,2	C_1
Вінницька область	36191	219,9	7,8	359,6	204,7	1	469,5	1627	C_2
Волинська область	20622	48,5	1,3	1,3	1,9	1	75,1	1040	C_3
Дніпропетровська область	152905	1143,9	35,6	77,4	512,2	325	6575,1	3307,8	C_4
Донецька область	164926	1621,8	61,8	113,6	755,5	507	4061,7	4375,4	C_5
Житомирська область	25676	88,4	1,7	1,4	1,7	3	101,9	1268,9	C_6
Закарпатська область	21400	69,1	1,1	4,5	0,2	2	76,6	1254,4	C_7
Запорізька область	54352	353	14,6	19,7	7676,6	77	2155,9	1785,2	C_8
Івано-Франківська область	33196	253,5	11,7	5,3	73,8	1	326,5	1381,8	C_9
Київська область	68931	277,3	8,7	25,9	128,7	3	4217,9	1722	C_10
Кіровоградська область	25313	73,8	1,5	7,9	14,4	5	265,4	995,2	C_11
Луганська область	55108	522,4	22,4	27,9	877,6	142	287,3	2256,6	C_12
Львівська область	63329	238,4	5,6	1,9	36,9	46	390,8	2540,7	C_13
Миколаївська область	32030	83	3	152	257,3	25	800,1	1173,5	C_14
Одеська область	69760	164,8	5,4	10,3	35,3	81	218,1	2395,2	C_15
Полтавська область	58464	176,6	4,8	130,9	39,3	5	768,7	1467,8	C_16
Рівненська область	22004	56,1	1,9	0,9	16,7	7	294,4	1156,9	C_17
Сумська область	26765	77,5	2,2	92,7	2047,4	27	191,5	1143,2	C_18
Тернопільська область	18085	57,6	1,3	15,7	0,1	3	19,4	1077,3	C_19

Продовження табл.. Е.11

	ВРП, у фактичних цінах, млн. грн.	Обсяги викидів забруднюючих речовин, тис. т	Викиди діоксиду вуглецю, млн. т	Утворення відходів І-ІІІ класів небезпеки, тис. т	Наявність на кінець року у спеціально відведених місцях чи об'єктах та на території підприємств, тис. т	Водовідведення забруднених зворотних вод, млн. куб. м	Видатки місцевих бюджетів на охорону навколишнього середовища, млн. грн.	Населення, тис. осіб	
Харківська область	85315	328,4	13,4	120	134,5	12	705,1	2744,4	С_20
Херсонська область	20767	72,7	1,2	90,4	23,3	2	69,5	1078,2	С_21
Хмельницька область	26426	80,7	3	717,8	4576,5	1	167,3	1314	С_22
Черкаська область	33087	150	3,8	0,6	0,9	8	223,5	1268,9	С_23
Чернівецька область	13757	39,1	0,7	104,3	41	2	63,7	907,2	С_24
Чернігівська область	24237	91	2,4	0,8	0,9	17	223,2	1077,8	С_25

Додаток Е Результати кластерного аналізу¹⁰²

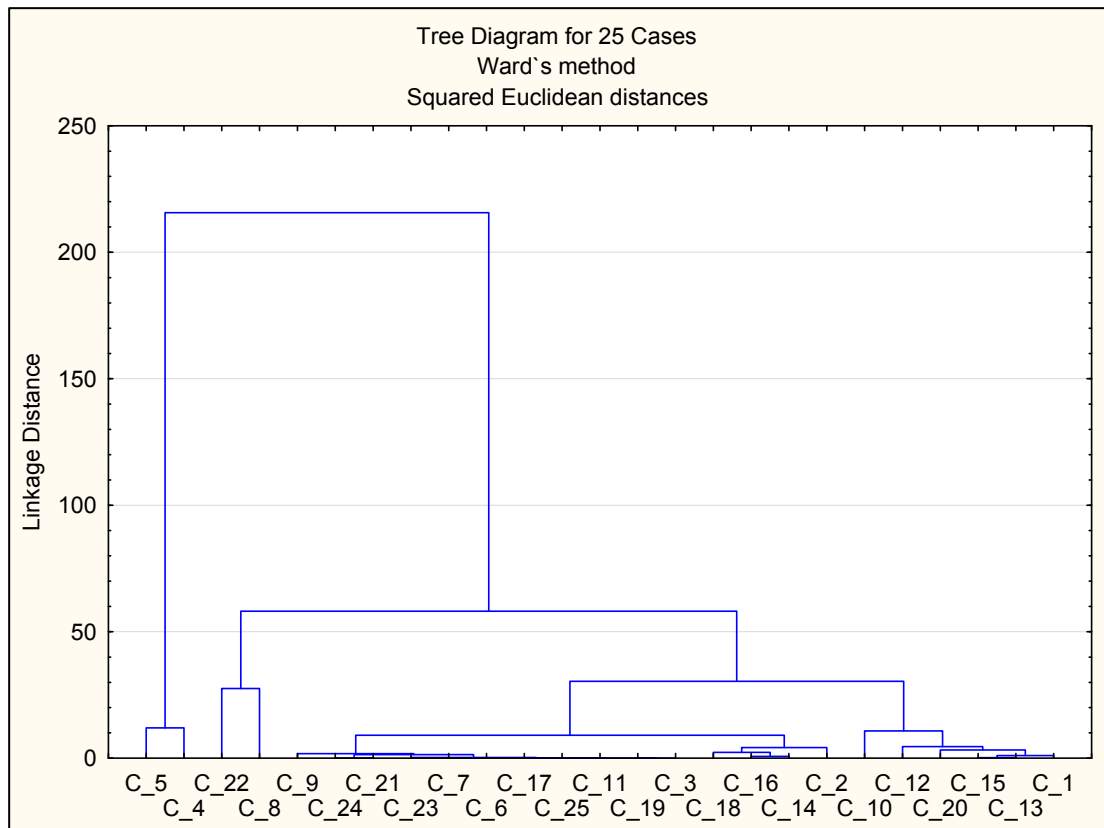

Рис. Е.1. Дендограма, отримана за допомогою методу Ворда

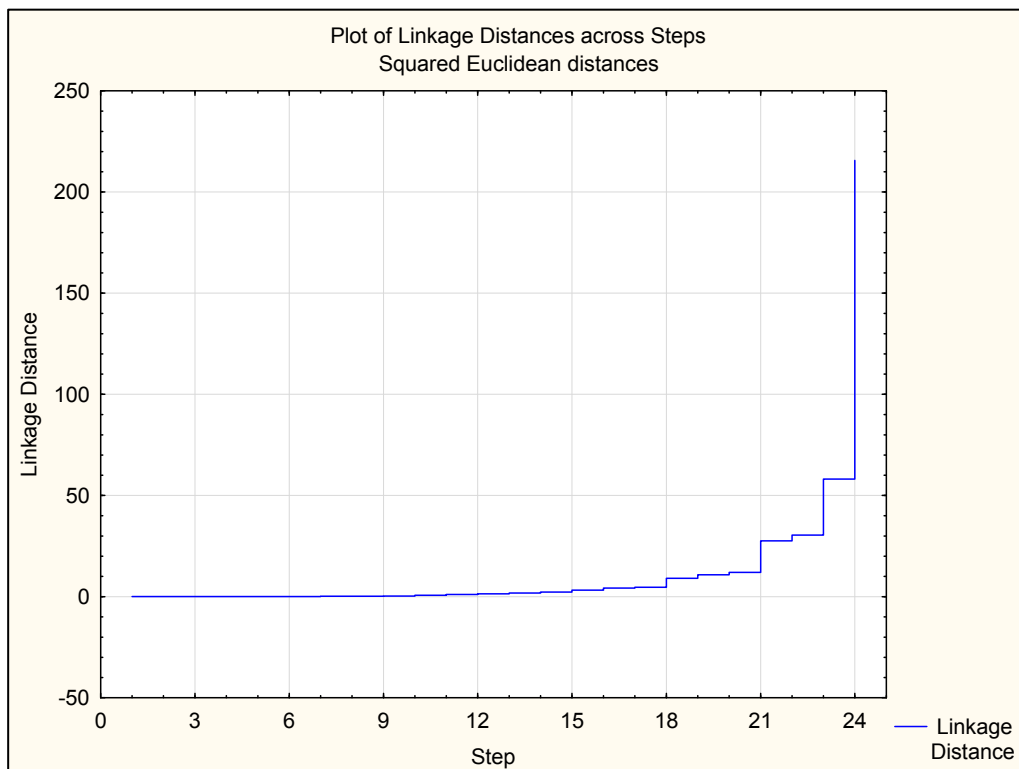

Рис. Е.2. Графік лінійних відстаней

¹⁰² Розрахунки здійснювались за допомогою пакету Statistica 10

Додаток Ж

Таблиця Ж.1.

Розрахунок інтегрального індексу за напрямом «Соціально-демографічний розвиток регіонів» у 2013 році .

Регіон	Показник								Нормалізоване значення показника								Інтегральний індекс	Рейтинг регіону
	Сумарний коефіцієнт народжуваності, ‰	Коефіцієнт дитячої смертності, ‰	Загальна захворюваність населення, випадків на 100 000 населення	Рівень безробіття за методологією МОП, %	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.	Рівень бідності за відносним критерієм, %	Забезпеченість житлом, м2 житл. площі на 1 мешканця	Частка населення з повною вищою освітою, % до населення у віці 6 р. і більше	Сумарний коефіцієнт народжуваності, ‰	Коефіцієнт дитячої смертності, ‰	Загальна захворюваність населення, випадків на 100 000 населення	Рівень безробіття за методологією МОП, %	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.	Рівень бідності, %	Забезпеченість житлом, м2 житл. площі на 1 мешканця	Частка осіб з вищою освітою в населенні старше 25 років, %		
Вінницька	1,530	8,0	74160	8,4	23 000,6	24,7	16,1	21,0	0,67	0,43	0,58	0,76	0,87	0,45	0,54	0,66	0,620	16
Волинська	1,856	6,2	71172	7,8	19 804,9	35,3	19,0	18,2	0,20	0,12	0,50	0,62	0,95	0,72	0,42	0,76	0,537	8
Дніпропетровська	1,514	7,6	84069	6,5	30 300,6	28,2	18,6	22,2	0,69	0,36	0,83	0,31	0,67	0,54	0,44	0,63	0,558	9
Донецька	1,320	11,3	60406	7,8	31 048,5	25,5	19,3	18,2	0,96	1,00	0,23	0,62	0,65	0,47	0,41	0,76	0,639	21
Житомирська	1,680	7,7	61983	9,3	21 652,1	38,7	23,0	12,2	0,45	0,38	0,27	0,98	0,90	0,81	0,26	0,95	0,625	17
Закарпатська	1,926	9,4	61918	7,8	17 929,3	21,6	11,2	10,8	0,10	0,67	0,27	0,62	1,00	0,38	0,74	1,00	0,598	14
Запорізька	1,432	8,2	56766	6,6	28 388,1	15,6	10,9	20,3	0,81	0,47	0,14	0,33	0,72	0,22	0,76	0,69	0,517	4
Івано-Франківська	1,603	7,9	86825	7,2	20 987,8	26,4	16,5	16,1	0,56	0,41	0,89	0,48	0,92	0,50	0,53	0,83	0,640	22
Київська	1,640	5,9	71718	6,1	27 390,6	23,5	14,3	20,5	0,51	0,07	0,51	0,21	0,75	0,42	0,61	0,68	0,472	2
Кіровоградська	1,573	11,2	60379	7,9	21 671,4	32,2	20,5	16,9	0,60	0,98	0,23	0,64	0,90	0,64	0,36	0,80	0,646	23
Луганська	1,295	7,3	...	6,2	25 590,3	26,0	20,1	19,3	1,00	0,31	x	0,24	0,80	0,49	0,38	0,72	0,562	11
Львівська	1,552	8,3	81826	7,1	23 138,3	29,8	19,2	21,5	0,63	0,48	0,77	0,45	0,86	0,58	0,42	0,65	0,606	15
Миколаївська	1,545	7,8	63783	7,4	23 868,8	18,6	12,0	17,5	0,64	0,40	0,31	0,52	0,84	0,30	0,71	0,78	0,564	13
Одеська	1,652	8,3	72036	5,3	25 571,8	33,2	20,1	23,9	0,49	0,48	0,52	0,02	0,80	0,67	0,38	0,57	0,492	3
Полтавська	1,402	5,5	54756	8,2	25 371,2	23,8	17,0	17,5	0,85	0,00	0,09	0,71	0,80	0,43	0,51	0,78	0,521	5
Рівненська	1,998	7,9	75571	9,4	21 165,0	46,3	23,2	14,5	0,00	0,41	0,61	1,00	0,91	1,00	0,25	0,88	0,634	20
Сумська	1,303	6,4	51263	7,7	23 558,6	36,2	27,8	17,7	0,99	0,16	0,00	0,60	0,85	0,74	0,06	0,77	0,522	6
Тернопільська	1,475	6,8	67271	9,4	18 993,8	43,3	29,4	17,9	0,74	0,22	0,40	1,00	0,97	0,92	0,00	0,77	0,629	19
Харківська	1,320	7,3	69701	6,4	26 098,2	17,7	13,4	24,8	0,96	0,31	0,46	0,29	0,78	0,28	0,65	0,54	0,535	7
Херсонська	1,599	9,4	61128	8,5	21 724,0	31,0	19,4	16,0	0,57	0,67	0,25	0,79	0,90	0,61	0,41	0,83	0,628	18
Хмельницька	1,606	7,1	64223	8,0	22 789,0	30,3	18,9	17,9	0,56	0,28	0,33	0,67	0,87	0,60	0,43	0,77	0,561	10
Черкаська	1,378	7,3	70590	8,9	21 633,2	15,6	11,3	15,2	0,88	0,31	0,49	0,88	0,90	0,22	0,74	0,86	0,660	25
Чернівецька	1,630	7,7	65652	7,4	19 438,2	19,1	11,7	19,5	0,52	0,38	0,36	0,52	0,96	0,31	0,72	0,71	0,562	12
Чернігівська	1,374	7,7	70015	9,3	23 599,7	17,9	13,0	19,0	0,89	0,38	0,47	0,98	0,85	0,28	0,67	0,73	0,656	24
м. Київ	1,364	8,2	91019	5,2	55 841,6	6,7	4,9	41,2	0,90	0,47	1,00	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	0,421	1

* станом на 1 січня 2013р.

Додаток Ж

Таблиця Ж.2.

Розрахунок інтегрального індексу за напрямом «Соціально-демографічний розвиток регіонів» у 2014 році

Регіон	Показник								Нормалізоване значення								Інтегральний індекс	Рейтинг регіону
	Сумарний коефіцієнт народжуваності, ‰	Коефіцієнт дитячої смертності, ‰	Загальна заворюваність населення, випадків на 100 000 населення	Рівень безробіття за методологією МОП, %	Реальний наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн. (з урахуванням інфляції)	Рівень бідності за відносним критерієм, %	Забезпеченість житлом, м2 житл. площі на 1 мешканця	Частка населення з повною вищою освітою, % до населення у віці 6 р. і більше	Сумарний коефіцієнт народжуваності, ‰	Коефіцієнт дитячої смертності, ‰	Загальна заворюваність населення, випадків на 100 000 населення	Рівень безробіття за методологією МОП, %	Реальний наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн. (з урахуванням інфляції)	Рівень бідності, %	Забезпеченість житлом, м2 житл. площі на 1 мешканця	Частка осіб з вищою освітою в населенні старше 25 років, %		
Вінницька	1,551	6,5	71342	10,5	21735,6	25,6	19,2	18,7	0,35	0,27	0,74	0,33	0,86	0,42	0,09	0,66	0,465	7
Волинська	1,873	6	69955	9,9	18814,7	35,8	13,9	17,2	0,09	0,17	0,72	0,28	0,93	0,69	0,43	0,71	0,502	13
Дніпропетровська	1,565	7,7	85401	8	29664,3	24,6	15,0	21,6	0,34	0,52	0,96	0,11	0,68	0,39	0,35	0,56	0,490	11
Донецька	1,152	10	23813	11	23565,8	21,1	7,4	21,9	0,67	1,00	0,00	0,37	0,82	0,30	0,84	0,55	0,569	23
Житомирська	1,719	7,4	61738	11,5	20417,9	32,0	17,2	14,2	0,21	0,46	0,59	0,42	0,90	0,59	0,22	0,81	0,524	17
Закарпатська	1,942	9	59942	9,2	15957,1	27,6	14,0	8,5	0,03	0,79	0,57	0,22	1,00	0,47	0,42	1,00	0,563	20
Запорізька	1,512	6,6	57861	8,4	27536,5	12,4	14,4	21,7	0,38	0,29	0,53	0,15	0,73	0,07	0,40	0,56	0,388	2
Івано-Франківська	1,635	6,4	87127	8,1	18868,0	21,4	15,8	15,8	0,28	0,25	0,99	0,12	0,93	0,31	0,31	0,75	0,493	12
Київська	1,688	5,2	70435	8	26103,2	33,7	20,6	18,0	0,24	0,00	0,73	0,11	0,76	0,63	0,00	0,68	0,395	3
Кіровоградська	1,613	9,1	60594	11,2	20154,4	34,5	16,5	19,6	0,30	0,81	0,58	0,39	0,90	0,66	0,26	0,63	0,565	22
Луганська	0,738	9,6	...	11,4	17401,4	26,2	4,9	19,7	1,00	0,92	x	0,41	0,97	0,44	1,00	0,62	0,764	25
Львівська	1,614	8,5	80008	8,6	21449,2	24,4	14,1	27,0	0,30	0,69	0,88	0,17	0,87	0,39	0,41	0,38	0,510	15
Миколаївська	1,588	7,4	66641	9,1	21696,7	16,9	14,4	23,5	0,32	0,46	0,67	0,21	0,87	0,19	0,40	0,49	0,450	6
Одеська	1,697	7	69267	6,7	22170,8	23,8	14,6	30,3	0,23	0,38	0,71	0,00	0,85	0,37	0,39	0,27	0,399	4
Полтавська	1,452	7,5	55964	11,5	24102,6	24,0	16,1	20,1	0,43	0,48	0,50	0,42	0,81	0,38	0,29	0,61	0,489	10
Рівненська	1,985	8	74430	10,6	20000,9	47,5	14,2	15,6	0,00	0,58	0,79	0,34	0,91	1,00	0,41	0,76	0,599	24
Сумська	1,329	6,7	50142	9,5	21933,1	22,6	16,4	21,6	0,53	0,31	0,41	0,24	0,86	0,34	0,27	0,56	0,440	5
Тернопільська	1,49	7,6	66212	11,3	17208,4	32,4	15,9	18,0	0,40	0,50	0,66	0,40	0,97	0,60	0,30	0,68	0,564	21
Харківська	1,394	9,7	68549	7,8	24558,4	15,9	15,2	28,3	0,47	0,94	0,70	0,10	0,80	0,16	0,34	0,33	0,481	9
Херсонська	1,634	8,4	55652	9,9	19290,9	26,9	15,7	19,0	0,28	0,67	0,50	0,28	0,92	0,45	0,31	0,65	0,507	14
Хмельницька	1,838	8,4	63722	9,4	20965,9	31,7	17,0	13,1	0,12	0,67	0,62	0,23	0,88	0,58	0,23	0,85	0,523	16
Черкаська	1,441	8,9	68804	10,2	20183,8	23,5	18,0	14,0	0,44	0,77	0,70	0,30	0,90	0,36	0,16	0,81	0,557	19
Чернівецька	1,682	7,5	63564	9	17105,6	16,0	14,8	16,9	0,24	0,48	0,62	0,20	0,97	0,16	0,37	0,72	0,471	8
Чернігівська	1,36	8,4	69022	11,2	21050,9	24,5	18,1	18,6	0,50	0,67	0,71	0,39	0,88	0,39	0,16	0,66	0,545	18
м. Київ	1,445	7	87722	6,7	58577,8	9,8	12,7	38,2	0,43	0,38	1,00	0,00	0,00	0,00	0,50	0,00	0,289	1

* станом на 1 січня 2014 р.

**Без урахування результатів діяльності бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Додаток Ж

Таблиця Ж.3.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Економічний розвиток» у 2013 році

	Вихідні показники						Нормалізоване значення показника						Інтегральний показник	Рейтинг
	Коефіцієнт покриття експортом імпорту	Питома вага інноваційної продукції в загальних обсягах реалізації продукції, робіт, послуг	Частка регіону в обороті роздрібної торгівлі	Частка промислового виробництва в загальних обсягах реалізованої продукції, робіт, послуг	Питома вага будівництва у загальних обсягах реалізованої продукції, робіт, послуг	Обсяг реалізованих послуг на одну особу	Коефіцієнт покриття експортом імпорту	Питома вага інноваційної продукції в загальних обсягах реалізації продукції, робіт, послуг	Частка регіону в обороті роздрібної торгівлі	Частка промислового виробництва в загальних обсягах реалізованої продукції, робіт, послуг	Питома вага будівництва у загальних обсягах реалізованої продукції, робіт, послуг	Обсяг реалізованих послуг на одну особу		
Вінницька	1,37	2,3	2,9	39	4,2	3109,2	0,69	0,90	0,87	0,55	0,63	0,97	0,233	16
Волинська	0,58	3	2,2	22	1,7	3140,7	0,95	0,85	0,93	0,88	0,97	0,97	0,076	24
Донецька	3,06	1,9	7,7	50	2,1	6254,8	0,15	0,93	0,44	0,34	0,92	0,90	0,388	2
Дніпропетровська	1,83	3	10,2	54	1,5	5096,2	0,55	0,85	0,22	0,26	1,00	0,93	0,366	4
Житомирська	1,58	5,5	2,1	50	3,6	2500,9	0,63	0,68	0,94	0,34	0,71	0,98	0,287	13
Закарпатська	0,63	15,5	1,9	35	3,9	2251,7	0,93	0,00	0,96	0,63	0,67	0,99	0,305	11
Запорізька	2,09	2,3	4,2	70	2,1	3811,7	0,46	0,90	0,75	-0,04	0,92	0,95	0,342	5
Івано-Франківська	0,82	4,3	2,6	41	8,7	2212,2	0,87	0,76	0,89	0,50	0,00	0,99	0,330	7
Київська	0,42	2,4	3,9	27	3,1	6764,1	1,00	0,89	0,78	0,79	0,78	0,89	0,145	23
Кіровоградська	3,53	6,4	1,6	31	2,2	4194,3	0,00	0,62	0,98	0,71	0,90	0,95	0,307	10
Луганська	1,92	2,1	4,2	68	2,5	2765,9	0,52	0,91	0,75	0,00	0,86	0,98	0,330	6
Львівська	0,49	3	4,4	37	3,3	5927,1	0,98	0,85	0,73	0,59	0,75	0,91	0,199	20
Миколаївська	2,34	3	2,4	40	3,8	6147,9	0,38	0,85	0,91	0,53	0,68	0,90	0,290	12
Одеська	0,47	3,6	6,2	21	7,9	12200,7	0,98	0,81	0,58	0,89	0,11	0,77	0,310	9
Полтавська	2,39	6,5	2,6	66	2,8	3636,8	0,37	0,61	0,89	0,03	0,82	0,96	0,387	3
Рівненська	1,47	0,8	1,8	47	4,4	2591,4	0,66	1,00	0,96	0,39	0,60	0,98	0,234	15
Сумська	1,43	10,4	1,8	56	2,2	2367,1	0,68	0,35	0,96	0,22	0,90	0,99	0,317	8
Тернопільська	1,04	2,6	1,6	16	1,9	2206,3	0,80	0,88	0,98	1,00	0,94	0,99	0,067	25
Харківська	0,87	4,8	7,1	43	2,4	5501,9	0,86	0,73	0,50	0,47	0,88	0,92	0,277	14
Херсонська	1,34	4	2,2	37	2,8	2955,1	0,70	0,78	0,93	0,58	0,82	0,97	0,202	19
Хмельницька	1,01	1,6	2,3	40	3,7	1914,7	0,81	0,95	0,92	0,52	0,69	1,00	0,185	21
Черкаська	1,55	2	2,4	49	2	4076,8	0,64	0,92	0,91	0,36	0,93	0,95	0,216	18
Чернівецька	0,79	2,6	1,4	29	7,3	1786,3	0,88	0,88	1,00	0,74	0,19	1,00	0,217	17
Чернігівська	0,95	1,1	1,8	41	2,6	2897,1	0,83	0,98	0,96	0,51	0,85	0,98	0,149	22
м. Київ	0,46	4,4	12,7	22	4,3	46784,1	0,99	0,76	0,00	0,87	0,61	0,00	0,463	1

Додаток Ж

Таблиця Ж.4.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Економічний розвиток» у 2014 році

	Вихідні показники						Нормалізоване значення показника						Інтегральний показник	Рейтинг
	Коефіцієнт експорту імпорту	Питома вага інноваційної продукції в загальних обсягах реалізації продукції, робіт, послуг	Частка регіону в обороті роздрібної торгівлі	Частка обсягів промислового виробництва в загальних обсягах реалізованої продукції, робіт, послуг	Питома вага будівництва у загальних обсягах реалізованої продукції, робіт, послуг	Обсяг реалізованих послуг на одну особу	Коефіцієнт експорту імпорту	Питома вага інноваційної продукції в загальних обсягах реалізації продукції, робіт, послуг	Частка регіону в обороті роздрібної торгівлі	Частка обсягів промислового виробництва в загальних обсягах реалізованої продукції, робіт, послуг	Питома вага будівництва у загальних обсягах реалізованої продукції, робіт, послуг	Обсяг реалізованих послуг на одну особу		
Вінницька	1,73	2,3	3,2	36,5	2,6	3114,2	0,66	0,79	0,87	0,66	0,88	0,96	0,197	18
Волинська	0,89	2,5	2,3	23,7	1,7	3382,8	0,90	0,77	0,94	0,86	0,94	0,95	0,106	24
Донецька	1,89	0,7	8,9	53,2	1,6	7864,9	0,61	0,95	0,41	0,38	0,94	0,85	0,308	2
Дніпропетровська	3,95	1,7	7,4	54,4	3,7	4623,8	0,03	0,85	0,53	0,37	0,81	0,92	0,414	4
Житомирська	2,32	1,4	2,6	51,7	2,1	2239,4	0,49	0,88	0,92	0,41	0,91	0,98	0,235	14
Закарпатська	0,79	8,4	2,2	32,4	1,3	2626,2	0,92	0,20	0,95	0,72	0,96	0,97	0,213	15
Запорізька	2,34	1,7	4,8	69,6	1,7	4329,9	0,49	0,85	0,74	0,12	0,94	0,93	0,323	6
Івано-Франківська	1,01	3,8	3,1	35,1	16,8	2641,5	0,86	0,65	0,88	0,68	0,00	0,97	0,328	5
Київська	0,49	2,2	4,8	28,2	2,3	7243,5	1,01	0,80	0,74	0,79	0,90	0,86	0,149	22
Кіровоградська	4,06	2,9	1,9	32,9	1,4	4705,7	0,00	0,74	0,98	0,71	0,96	0,92	0,283	8
Луганська	1,83	0,2	2,4	76,9	0,7	1120,6	0,63	1,00	0,93	0,00	1,00	1,00	0,239	12
Львівська	0,52	2,1	4,9	37,9	3,1	7647,9	1,00	0,81	0,73	0,63	0,85	0,86	0,186	19
Миколаївська	2,94	1,5	2,7	37,1	2,3	7286,2	0,32	0,87	0,91	0,65	0,90	0,86	0,248	11
Одеська	0,85	2,4	6,8	22,3	5,7	16588,2	0,91	0,78	0,58	0,89	0,69	0,66	0,250	10
Полтавська	1,94	8,9	2,8	63,2	2,3	3591,8	0,60	0,15	0,90	0,22	0,90	0,95	0,381	3
Рівненська	1,62	0,8	2,4	52,5	2,6	2703,1	0,69	0,94	0,93	0,40	0,88	0,96	0,199	16
Сумська	1,33	10,4	2,1	52,5	1,9	2838,4	0,77	0,00	0,96	0,40	0,93	0,96	0,331	4
Тернопільська	1,18	1,7	1,8	15,3	1,4	2455,6	0,81	0,85	0,98	1,00	0,96	0,97	0,070	25
Харківська	0,96	3,8	7,9	42,3	2,3	5770,1	0,88	0,65	0,49	0,56	0,90	0,90	0,272	9
Херсонська	1,93	5,4	2,5	35,2	1,9	3185,3	0,60	0,49	0,93	0,68	0,93	0,95	0,237	13
Хмельницька	1,45	0,9	2,5	38,4	3,5	2085,8	0,74	0,93	0,93	0,63	0,83	0,98	0,162	20
Черкаська	1,49	1,6	2,6	49,4	2,1	3723,2	0,73	0,86	0,92	0,45	0,91	0,94	0,198	17
Чернівецька	1,15	2	1,6	31,1	3,3	1920,6	0,82	0,82	1,00	0,74	0,84	0,98	0,132	23
Чернігівська	1,32	1	1,9	40,9	2,7	2562,7	0,77	0,92	0,98	0,58	0,88	0,97	0,150	21
м. Київ	0,56	2	13,9	24,3	3,6	46277,4	0,99	0,82	0,00	0,85	0,82	0,00	0,419	1

Додаток Ж

Таблиця Ж.5.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Інфраструктурне забезпечення» у 2013 році

	Вихідні показники						Нормалізоване значення показника						Інтегральний показник	Рейтинг
	Частка будівництва інженерних споруд у загальних обсягах будівельних робіт	Частка ветхих і аварійних водопровідних мереж регіону у загальній протяжності таких мереж	Частка доріг з твердим покриттям у загальній довжині автомобільних доріг загального користування	Вантажоборот автомобільного транспорту	Пасажироборот автобусів	Частка ветхих і аварійних теплових і парових мереж регіону у загальній протяжності таких мереж	Частка будівництва інженерних споруд у загальних обсягах будівельних робіт	Частка ветхих і аварійних водопровідних мереж регіону у загальній протяжності таких мереж	Частка доріг з твердим покриттям у загальній довжині автомобільних доріг загального користування	Вантажоборот автомобільного транспорту	Пасажироборот автобусів	Частка ветхих і аварійних теплових і парових мереж регіону у загальній протяжності таких мереж		
Вінницька	49,3	34	94,3	1951	1470	25	0,55	0,32	0,83	0,68	0,82	0,53	0,379	22
Волинська	38,4	21,1	93,6	1755	2203	27,1	0,76	0,03	0,93	0,73	0,67	0,58	0,382	21
Донецька	70,9	44	99,9	3730	4413	8,5	0,12	0,55	0,01	0,18	0,23	0,10	0,799	1
Дніпропетровська	58,8	48,4	99,2	4393	5581	12,7	0,36	0,65	0,12	0,00	0,00	0,21	0,777	2
Житомирська	49,4	29,3	97,5	1122	1158	19	0,55	0,21	0,36	0,91	0,88	0,37	0,452	17
Закарпатська	61,3	23,4	99,7	4150	788	9,6	0,31	0,08	0,04	0,07	0,96	0,13	0,736	4
Запорізька	59,5	37,4	97,7	1634	827	23,8	0,35	0,40	0,33	0,77	0,95	0,50	0,451	18
Івано-Франківська	33,9	27,1	100	1362	1254	21,7	0,85	0,16	0,00	0,84	0,86	0,44	0,473	16
Київська	50,1	23,6	99,8	3415	2157	14,2	0,53	0,08	0,03	0,27	0,68	0,25	0,692	5
Кіровоградська	35,1	41,1	98,5	1215	1051	24,3	0,83	0,49	0,22	0,89	0,90	0,51	0,362	23
Луганська	67,1	63,4	99,2	3187	1777	10,2	0,20	1,00	0,12	0,34	0,76	0,14	0,575	9
Львівська	43,9	45,2	97,9	4368	3292	27,8	0,65	0,58	0,30	0,01	0,46	0,60	0,566	11
Миколаївська	59,7	28,7	99,7	1307	1660	4,7	0,34	0,20	0,04	0,86	0,78	0,00	0,629	8
Одеська	71,2	31,3	97,3	2778	3316	40	0,12	0,26	0,39	0,45	0,45	0,92	0,568	10
Полтавська	77,1	20	100	3286	966	14,9	0,00	0,00	0,00	0,31	0,92	0,27	0,751	3
Рівненська	74,6	20,5	98,6	1321	1246	12	0,05	0,01	0,20	0,86	0,87	0,19	0,638	7
Сумська	40,4	23,3	93,1	803,6	570	43,1	0,72	0,08	1,00	1,00	1,00	1,00	0,200	25
Тернопільська	29,7	21,3	99,5	1089	962	30,5	0,93	0,03	0,07	0,92	0,92	0,67	0,408	20
Харківська	61,2	39,2	97,5	3414	1602	27,6	0,31	0,44	0,36	0,27	0,79	0,60	0,536	13
Херсонська	45,3	38,4	99,3	1326	1947	16,3	0,63	0,42	0,10	0,85	0,73	0,30	0,494	14
Хмельницька	36,1	30,7	99,3	2392	941	20,9	0,81	0,25	0,10	0,56	0,93	0,42	0,490	15
Черкаська	36,7	26,9	97,2	1473	1026	21,7	0,80	0,16	0,41	0,81	0,91	0,44	0,412	19
Чернівецька	58,7	30,5	99,8	1152	1292	16,3	0,36	0,24	0,03	0,90	0,86	0,30	0,551	12
Чернігівська	40,4	24,5	93,7	860,1	740	27	0,72	0,10	0,91	0,98	0,97	0,58	0,288	24
м. Київ	26,3	39	100	3947	3913	12,3	1,00	0,44	0,00	0,12	0,33	0,20	0,651	6

Додаток Ж

Таблиця Ж.6.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Інфраструктурне забезпечення» у 2014 році

	Вихідні показники						Нормалізоване значення показника						Інтегральний показник	Рейтинг
	Частка будівництва інженерних споруд у загальних обсягах будівельних робіт	Частка ветхих і аварійних мереж водопровідних мереж регіону у загальній протяжності таких мереж	Частка доріг з твердим покриттям у загальній довжині автомобільних доріг загального користування	Вантажоборот автомобільного транспорту	Пасажироборот автобусів	Частка ветхих і аварійних теплових парових мереж регіону у загальній протяжності таких мереж	Частка будівництва інженерних споруд у загальних обсягах будівельних робіт	Частка ветхих і аварійних мереж водопровідних мереж регіону у загальній протяжності таких мереж	Частка доріг з твердим покриттям у загальній довжині автомобільних доріг загального користування	Вантажоборот автомобільного транспорту	Пасажироборот автобусів	Частка ветхих і аварійних теплових парових мереж регіону у загальній протяжності таких мереж		
Вінницька	37,1	36,9	94,3	1895	1496	25,3	0,75	0,48	0,83	0,70	0,73	0,59	0,321	23
Волинська	41,7	22,2	93,6	1623	2205	24,1	0,67	0,03	0,93	0,77	0,51	0,55	0,422	18
Донецька	72,3	45,2	99,9	3798	3719	8,9	0,13	0,73	0,01	0,20	0,05	0,11	0,793	2
Дніпропетровська	64,1	40,8	99,2	4126	4199	9,9	0,28	0,60	0,12	0,12	-0,09	0,14	0,808	1
Житомирська	52,4	29,8	97,5	1097	1222	17,5	0,48	0,26	0,36	0,91	0,81	0,36	0,468	16
Закарпатська	62,7	23,4	99,7	4411	799	10,4	0,30	0,07	0,04	0,04	0,94	0,16	0,742	3
Запорізька	49,6	37,9	97,7	1410	877	24,6	0,53	0,51	0,33	0,83	0,91	0,57	0,386	21
Івано-Франківська	43,8	27,1	100	1492	1233	17,4	0,64	0,18	0,00	0,81	0,81	0,36	0,535	12
Київська	41,4	23,5	99,8	3173	2332	13,7	0,68	0,07	0,03	0,37	0,47	0,25	0,689	5
Кіровоградська	33,8	39,9	98,5	2051	883	27,9	0,81	0,57	0,22	0,66	0,91	0,66	0,361	22
Луганська	74,3	54	99,2	1790	776	10,1	0,10	1,00	0,12	0,73	0,94	0,15	0,495	15
Львівська	40,1	45,3	97,9	4564	3042	27,2	0,70	0,73	0,30	0,00	0,26	0,64	0,560	11
Миколаївська	56,4	27,7	99,7	1325	1456	5	0,41	0,20	0,04	0,85	0,74	0,00	0,626	8
Одеська	68,2	31,4	97,3	2708	3222	39,1	0,20	0,31	0,39	0,49	0,20	0,99	0,569	9
Полтавська	79,7	21,3	99,99	2644	1005	14,4	0,00	0,00	0,00	0,50	0,88	0,27	0,724	4
Рівненська	79,7	21,2	98,6	1304	1224	11,3	0,00	0,00	0,20	0,86	0,81	0,18	0,658	7
Сумська	37,8	22	93,1	755,8	593	39,5	0,74	0,02	1,00	1,00	1,00	1,00	0,206	25
Тернопільська	25,4	23,9	99,5	1385	1025	28,4	0,96	0,08	0,07	0,83	0,87	0,68	0,417	19
Харківська	64,5	39,7	97,5	2705	1511	26,6	0,27	0,56	0,36	0,49	0,72	0,63	0,495	14
Херсонська	41,8	39,3	99,3	1430	1883	9,2	0,67	0,55	0,10	0,82	0,61	0,12	0,520	13
Хмельницька	25,3	32	99,3	2326	910	18,4	0,96	0,33	0,10	0,59	0,90	0,39	0,454	17
Черкаська	23,2	26,9	97,2	2335	996	21,2	1,00	0,17	0,41	0,59	0,88	0,47	0,415	20
Чернівецька	53,1	30,5	99,8	1049	1412	10,9	0,47	0,28	0,03	0,92	0,75	0,17	0,562	10
Чернігівська	24,5	25,5	93,7	827	719	27,1	0,98	0,13	0,91	0,98	0,96	0,64	0,233	23
м. Київ	25,7	39	100	3741	3893	10,9	0,96	0,54	0,00	0,22	0,00	0,17	0,686	6

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Фінансове забезпечення» у 2013 році

	Вихідні показники								Нормалізоване значення показника								інтегральний показник	рейтинг регіонів
	доходи МБ, без трансф. на одну особу, грн	місцеві податки на одну особу, грн	частка трансфертів з державного бюджету в доходах місцевих бюджетів	частка спецфонду у доходах місцевих бюджетів,	кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) нефінансовим корпораціям на одну особу, грн.	видатки місцевих бюджетів на одну особу, грн	субвенція з державного бюджету на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунального власності, на одну особу, грн.	субвенція з державного бюджету на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій на одну особу, грн.	доходи МБ, без трансф. на одну особу, грн	місцеві податки на одну особу, грн	частка трансфертів з державного бюджету в доходах місцевих бюджетів	частка спецфонду у доходах місцевих бюджетів, %	кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) нефінансовим корпораціям на одну особу, грн.	видатки місцевих бюджетів на одну особу, грн	субвенція з державного бюджету на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунального власності, на одну особу, грн.	субвенція з державного бюджету на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій на одну особу, грн.		
Вінницька	1736,31	134,05	0,63	0,10	1,48	5073,29	35,75	1,41	0,83	0,90	0,75	0,69	0,99	0,59	0,86	0,99	0,175	18
Волинська	1396,34	104,26	0,74	0,08	2,67	5697,37	63,07	15,46	0,93	1,00	0,94	0,88	0,98	0,26	0,31	0,80	0,237	10
Дніпропетровська	3064,69	143,86	0,37	0,11	43,04	5143,83	39,02	8,88	0,44	0,87	0,26	0,55	0,69	0,55	0,79	0,89	0,369	4
Донецька	2846,62	122,39	0,39	0,09	9,08	5434,97	30,27	75,35	0,50	0,94	0,31	0,75	0,94	0,39	0,97	0,00	0,399	3
Житомирська	1711,42	137,65	0,67	0,08	1,27	5315,88	35,34	62,99	0,84	0,89	0,82	0,86	0,99	0,46	0,87	0,17	0,264	9
Закарпатська	1164,69	130,49	0,77	0,07	0,90	5099,27	37,67	3,21	1,00	0,91	0,99	0,99	0,99	0,57	0,82	0,97	0,094	24
Запорізька	2493,87	142,95	0,47	0,10	4,96	4833,48	34,16	27,61	0,61	0,87	0,46	0,67	0,96	0,71	0,89	0,64	0,273	7
Івано-Франківська	1396,35	108,24	0,72	0,09	1,53	5283,20	44,23	5,03	0,93	0,99	0,91	0,76	0,99	0,48	0,69	0,94	0,165	21
Київська	2738,50	194,49	0,47	0,13	70,00	5184,23	78,85	19,49	0,53	0,71	0,45	0,33	0,50	0,53	0,00	0,75	0,525	2
Кіровоградська	1895,14	110,51	0,62	0,08	5,20	5121,34	29,91	31,03	0,78	0,98	0,73	0,90	0,96	0,56	0,98	0,59	0,190	14
Луганська	1975,05	103,57	0,51	0,10	1,58	4289,14	28,83	61,59	0,76	1,00	0,53	0,70	0,99	1,00	1,00	0,18	0,230	12
Львівська	1753,60	152,00	0,62	0,08	3,44	4789,79	43,06	7,42	0,83	0,85	0,73	0,84	0,98	0,74	0,71	0,91	0,178	17
Миколаївська	1950,59	141,97	0,59	0,09	5,31	4950,43	32,48	0,62	0,77	0,88	0,68	0,78	0,96	0,65	0,93	1,00	0,170	20
Одеська	2174,99	185,02	0,53	0,12	12,30	4731,68	40,45	12,88	0,70	0,74	0,56	0,52	0,91	0,77	0,77	0,84	0,276	6
Полтавська	2635,15	143,90	0,46	0,11	2,85	4983,07	35,04	5,75	0,56	0,87	0,43	0,56	0,98	0,63	0,87	0,93	0,270	8
Рівненська	1546,58	114,32	0,71	0,08	1,26	5559,31	64,87	6,18	0,89	0,97	0,90	0,87	0,99	0,33	0,28	0,93	0,232	11
Сумська	1944,79	126,19	0,59	0,09	2,27	4767,11	28,75	29,59	0,77	0,93	0,66	0,79	0,98	0,75	1,00	0,61	0,188	15
Тернопільська	1262,88	109,35	0,73	0,07	3,43	4906,00	36,06	4,33	0,97	0,98	0,93	0,94	0,98	0,67	0,85	0,95	0,090	25
Харківська	2346,26	206,76	0,47	0,13	7,47	4809,14	33,31	9,84	0,65	0,67	0,45	0,41	0,95	0,73	0,91	0,88	0,296	5
Херсонська	1577,22	134,74	0,67	0,08	2,14	4842,37	33,33	0,92	0,88	0,90	0,81	0,83	0,98	0,71	0,91	1,00	0,123	23
Хмельницька	1698,67	134,80	0,66	0,09	1,84	5140,36	37,62	2,02	0,84	0,90	0,80	0,75	0,99	0,55	0,82	0,98	0,171	19
Черкаська	1968,63	148,55	0,59	0,09	2,82	5027,80	32,73	4,35	0,76	0,86	0,67	0,77	0,98	0,61	0,92	0,95	0,185	16
Чернівецька	1416,34	127,55	0,72	0,10	1,56	5143,86	45,50	10,15	0,93	0,92	0,90	0,62	0,99	0,55	0,67	0,87	0,193	13
Чернігівська	1691,92	127,85	0,63	0,08	2,30	4728,69	29,90	12,71	0,84	0,92	0,75	0,90	0,98	0,77	0,98	0,84	0,127	22
м. Київ	4531,23	418,49	0,22	16,86	0,14	6182,74	41,94	3,87	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,74	0,96	0,789	1

Додаток Ж
Таблиця Ж.8.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Фінансове забезпечення» у 2014 році

	Вихідні показники								Нормалізоване значення показника								і	н	т	Р	с
	доходи МБ, без трансф. на одну особу, грн	місцеві податки на одну особу, грн	частка трансфертів з державного бюджету в доходах місцевих бюджетів	частка спецфонду у доходах місцевих бюджетів	кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) нефінансовим корпораціям на одну особу, грн.	видатки місцевих бюджетів на одну особу, грн	субвенція з державного бюджету на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунальної власності, на одну особу, грн.	субвенція з державного бюджету на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій на одну особу, грн.	доходи МБ, без трансф. на одну особу, грн	місцеві податки на одну особу, грн	частка трансфертів з державного бюджету в доходах місцевих бюджетів	частка спецфонду у доходах місцевих бюджетів, %	кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) нефінансовим корпораціям на одну особу, грн.	видатки місцевих бюджетів на одну особу, грн	субвенція з державного бюджету на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунальної власності, на одну особу, грн.	субвенція з державного бюджету на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій на одну особу, грн.					
Вінницька	1931,75	161,40	0,64	0,12	1,87	5294,14	36,21	8,71	0,83	0,80	0,67	0,80	0,99	0,53	0,59	0,23	0,319			9	
Волинська	1524,87	119,40	0,75	0,11	3,38	5912,91	81,55	8,69	0,93	0,90	0,97	0,83	0,98	0,41	0,00	0,23	0,343			6	
Дніпропетровська	3366,40	186,89	0,38	0,15	45,97	5369,10	14,94	1,39	0,46	0,75	0,01	0,68	0,74	0,52	0,86	0,88	0,388			4	
Донецька	2246,18	102,43	0,47	0,12	6,39	3792,65	17,17	5,67	0,74	0,93	0,23	0,80	0,96	0,83	0,83	0,50	0,271			17	
Житомирська	1877,79	162,80	0,67	0,11	1,45	5647,17	38,10	8,86	0,84	0,80	0,76	0,85	0,99	0,47	0,56	0,22	0,314			10	
Закарпатська	1254,42	146,14	0,76	0,07	1,26	5146,42	14,91	8,95	1,00	0,84	1,01	1,00	0,99	0,56	0,86	0,21	0,190			23	
Запорізька	2634,60	166,38	0,49	0,12	7,28	5076,25	24,87	1,10	0,64	0,79	0,28	0,80	0,96	0,58	0,74	0,90	0,289			15	
Івано-Франківська	1467,39	126,81	0,73	0,10	1,39	5428,44	46,92	5,98	0,95	0,88	0,93	0,87	0,99	0,51	0,45	0,47	0,244			19	
Київська	2795,26	241,14	0,50	0,16	90,00	5372,45	69,56	9,55	0,60	0,63	0,32	0,67	0,50	0,52	0,16	0,16	0,555			2	
Кіровоградська	2082,57	127,45	0,62	0,10	7,45	5418,45	30,66	7,70	0,79	0,88	0,64	0,86	0,96	0,51	0,66	0,32	0,299			13	
Луганська	1489,25	72,68	0,57	0,10	2,08	2902,89	4,44	2,55	0,94	1,00	0,49	0,89	0,99	1,00	1,00	0,77	0,115			25	
Львівська	1907,23	190,76	0,63	0,12	4,37	5098,21	30,63	0,00	0,83	0,74	0,66	0,81	0,98	0,57	0,66	1,00	0,218			21	
Миколаївська	2074,52	165,67	0,61	0,10	8,54	5133,49	26,14	3,12	0,79	0,80	0,59	0,88	0,95	0,57	0,72	0,72	0,247			18	
Одеська	2339,95	212,91	0,55	0,15	14,15	5068,10	43,20	3,99	0,72	0,69	0,45	0,68	0,92	0,58	0,50	0,65	0,352			5	
Полтавська	2699,41	168,58	0,49	0,14	3,10	5229,52	17,95	4,88	0,63	0,79	0,29	0,73	0,98	0,55	0,82	0,57	0,329			7	
Рівненська	1615,90	131,98	0,73	0,10	1,19	5888,87	58,11	9,60	0,91	0,87	0,91	0,86	0,99	0,42	0,30	0,15	0,323			8	
Сумська	2038,51	139,23	0,61	0,12	2,80	5144,38	28,38	7,36	0,80	0,85	0,59	0,80	0,98	0,56	0,69	0,35	0,296			14	
Тернопільська	1311,70	120,94	0,75	0,09	2,95	5171,97	32,74	4,30	0,99	0,89	0,97	0,92	0,98	0,56	0,63	0,62	0,179			24	
Харківська	2404,70	252,69	0,53	0,20	6,77	5217,97	28,37	11,33	0,70	0,60	0,41	0,53	0,96	0,55	0,69	0,00	0,445			3	
Херсонська	1711,16	149,50	0,67	0,11	2,44	5214,41	29,81	4,62	0,88	0,83	0,77	0,82	0,99	0,55	0,67	0,59	0,237			20	
Хмельницька	1794,40	159,19	0,67	0,12	1,88	5376,14	35,28	8,45	0,86	0,81	0,77	0,79	0,99	0,52	0,60	0,25	0,301			12	
Черкаська	2062,80	177,48	0,62	0,12	3,46	5336,62	30,03	6,88	0,79	0,77	0,63	0,80	0,98	0,53	0,67	0,39	0,305			11	
Чернівецька	1367,94	143,26	0,74	0,09	1,73	5178,03	37,59	4,51	0,97	0,84	0,94	0,91	0,99	0,56	0,57	0,60	0,201			22	
Чернігівська	1886,94	150,80	0,65	0,12	2,43	5272,96	15,88	8,56	0,84	0,83	0,70	0,81	0,99	0,54	0,85	0,24	0,275			16	
м. Київ	5132,02	526,49	0,38	0,34	180,00	8043,02	61,60	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,00	0,00	0,26	1,00	0,844			1	

Додаток Ж

Таблиця Ж.9.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Інвестиційна активність» у 2013 році

	Вихідні показники				Нормалізоване значення показника				Інтегральний показник	Рейтинг регіону
	капітальні інвестиції у розрахунку на 1 особу, грн	прямі іноземні інвестиції у розрахунку на 1 особу, дол	рентабельність інвестицій	інвестовіддача	капітальні інвестиції у розрахунку на 1 особу	прямі іноземні інвестиції у розрахунку на 1 особу	рентабельність інвестицій	інвестовіддача		
Вінницька	3546,4	191,5	0,45	5,92	0,9172	0,9874	0,8449	0,6015	0,162	22
Волинська	2995,0	328,8	0,38	6,20	0,9432	0,9739	0,9027	0,5592	0,155	23
Дніпропетровська	6178,8	2749,3	1,50	7,18	0,7929	0,7349	0,0000	0,4080	0,516	2
Донецька	6155,6	828,8	0,86	5,91	0,7940	0,9245	0,5162	0,6037	0,290	9
Житомирська	2166,5	306,9	0,49	8,54	0,9823	0,9760	0,8107	0,1986	0,258	13
Закарпатська	1865,4	349,2	0,37	8,09	0,9965	0,9719	0,9074	0,2688	0,214	17
Запорізька	3508,0	632,3	1,31	7,95	0,9190	0,9439	0,1540	0,2904	0,423	3
Івано-Франківська	3288,1	590,0	0,41	6,92	0,9294	0,9481	0,8813	0,4482	0,198	21
Київська	11348,5	1157,4	0,67	3,33	0,5489	0,8921	0,6733	1,0000	0,221	16
Кіровоградська	3062,8	160,9	0,75	7,85	0,9400	0,9905	0,6065	0,3051	0,289	10
Луганська	4916,3	391,9	0,31	4,85	0,8525	0,9676	0,9566	0,7669	0,114	24
Львівська	3489,9	674,9	0,63	6,45	0,9199	0,9397	0,6980	0,5204	0,231	14
Миколаївська	3917,8	241,7	0,56	6,39	0,8997	0,9825	0,7612	0,5290	0,207	19
Одеська	4374,9	701,0	0,54	5,88	0,8781	0,9371	0,7765	0,6087	0,200	20
Полтавська	5734,2	732,3	0,90	6,13	0,8139	0,9340	0,4868	0,5696	0,299	8
Рівненська	2315,6	270,9	0,40	7,76	0,9753	0,9796	0,8880	0,3198	0,209	18
Сумська	2178,7	372,1	0,99	9,84	0,9817	0,9696	0,4093	0,0000	0,410	6
Тернопільська	2631,7	64,3	0,81	6,08	0,9604	1,0000	0,5538	0,5779	0,227	15
Харківська	3092,4	782,3	1,01	9,18	0,9386	0,9291	0,3918	0,1008	0,410	5
Херсонська	1791,9	256,2	0,74	9,77	1,0000	0,9810	0,6168	0,0098	0,348	7
Хмельницька	2392,9	171,7	0,82	7,26	0,9716	0,9894	0,5479	0,3954	0,274	12
Черкаська	2395,5	704,3	0,97	9,69	0,9715	0,9368	0,4294	0,0218	0,410	4
Чернівецька	2355,5	88,6	0,26	6,10	0,9734	0,9976	1,0000	0,5750	0,114	25
Чернігівська	2407,2	120,7	0,63	8,53	0,9710	0,9944	0,7020	0,2011	0,283	11
м. Київ	22979,0	10190,7	1,24	4,44	0,0000	0,0000	0,2071	0,8287	0,741	1

Додаток Ж

Таблиця Ж.10.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Інвестиційна активність» у 2014 році

	Вихідні показники				Нормалізоване значення показника				Інтегральний показник	Рейтинг регіону
	капітальні інвестиції у розрахунку на 1 особу, грн	прямі іноземні інвестиції у розрахунку на 1 особу, дол	рентабельність інвестицій	інвестовіддача	капітальні інвестиції у розрахунку на 1 особу	прямі іноземні інвестиції у розрахунку на 1 особу	рентабельність інвестицій	інвестовіддача		
Вінницька	3398,7	137,2	0,93	6,88	0,9151	0,9893	0,7405	0,5103	0,211	18
Волинська	3123,4	260,6	0,69	6,06	0,9289	0,9738	0,8421	0,6260	0,157	23
Дніпропетровська	5883,3	2335,0	1,54	7,02	0,7898	0,7130	0,4825	0,4893	0,381	3
Донецька	2962,2	593,7	1,05	8,80	0,9371	0,9319	0,6906	0,2372	0,301	7
Житомирська	2105,9	227,3	0,80	8,49	0,9802	0,9780	0,7957	0,2807	0,241	14
Закарпатська	2015,0	265,9	0,49	7,94	0,9848	0,9731	0,9262	0,3593	0,189	20
Запорізька	3741,1	480,0	1,54	7,56	0,8978	0,9462	0,4846	0,4137	0,314	6
Івано-Франківська	4852,5	671,0	0,31	4,44	0,8418	0,9222	1,0000	0,8554	0,095	24
Київська	10631,0	967,9	0,56	3,42	0,5505	0,8849	0,8961	1,0000	0,167	22
Кіровоградська	3035,8	84,1	1,42	7,77	0,9333	0,9960	0,5317	0,3839	0,289	9
Луганська	2280,6	289,4	0,34	5,23	0,9714	0,9702	0,9885	0,7432	0,082	25
Львівська	3522,1	545,1	0,76	6,54	0,9088	0,9381	0,8140	0,5586	0,195	19
Миколаївська	3061,7	196,7	1,10	7,94	0,9320	0,9818	0,6707	0,3592	0,264	11
Одеська	3543,9	599,6	0,83	7,56	0,9077	0,9312	0,7825	0,4137	0,241	15
Полтавська	5883,0	721,9	1,19	6,07	0,7898	0,9158	0,6322	0,6241	0,260	12
Рівненська	2213,7	226,9	0,94	7,91	0,9748	0,9781	0,7369	0,3638	0,237	17
Сумська	2381,4	234,8	1,50	9,08	0,9663	0,9771	0,5002	0,1979	0,340	5
Тернопільська	2269,5	52,3	1,35	7,37	0,9720	1,0000	0,5622	0,4396	0,257	13
Харківська	2776,9	637,6	1,54	10,47	0,9464	0,9264	0,4826	0,0000	0,411	2
Херсонська	1785,6	195,2	1,17	8,98	0,9964	0,9820	0,6405	0,2115	0,292	8
Хмельницька	2915,3	145,7	1,21	6,97	0,9394	0,9883	0,6215	0,4966	0,239	16
Черкаська	2383,7	408,3	1,48	9,38	0,9662	0,9552	0,5086	0,1547	0,354	4
Чернівецька	1713,3	75,6	0,52	7,88	1,0000	0,9971	0,9133	0,3681	0,180	21
Чернігівська	2285,5	95,3	1,10	8,91	0,9712	0,9946	0,6692	0,2212	0,286	10
м. Київ	21553,9	8007,3	2,68	4,65	0,0000	0,0000	0,0000	0,8254	0,794	1

Додаток Ж

Таблиця Ж.11.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за занапямом «Бізнес-середовище» у 2013 році

Регіон	Вихідні показники						Нормалізоване значення показника						Інтегральний показник	Рейтинг
	Кількість зайнятих працівників на одне підприємство, осіб	Обсяг реалізованої продукції на одне підприємство, млн. грн.	Кількість малих підприємств на 100 тис. осіб, одиниць	Частка збиткових підприємств, %	Фінансові результати підприємств до оподаткування (сальдо) на одне підприємство, млн. грн.	Інтегральний показник інфраструктури підтримки підприємства, об'єктів на 10 тис. населення*	Кількість зайнятих працівників на одне підприємство, осіб	Обсяг реалізованої продукції на одне підприємство, млн. грн.	Кількість малих підприємств на 100 тис. осіб, одиниць	Частка збиткових підприємств, %	Фінансові результати підприємств до оподаткування (сальдо) на одне підприємство, млн. грн.	Інтегральний показник інфраструктури підтримки підприємства, об'єктів на 10 тис. населення		
Вінницька	17	5,0	542	29,2	0,07	2,37	0,71	0,88	0,95	0,29	0,41	0,90	0,308	10
Волинська	20	10,2	498	34,6	-0,11	2,44	0,56	0,58	0,97	0,70	0,54	0,90	0,292	14
Донецька	26	15,8	809	34,9	0,24	4,81	0,20	0,25	0,84	0,73	0,28	0,78	0,508	4
Дніпропетровська	30	20,0	623	32,4	-0,05	0,53	0,00	0,00	0,92	0,53	0,50	1,00	0,488	2
Житомирська	18	4,8	492	36,1	0,00	3,60	0,64	0,90	0,97	0,82	0,46	0,84	0,230	22
Закарпатська	14	5,0	457	26,8	0,02	2,63	0,85	0,88	0,99	0,11	0,45	0,89	0,306	13
Запорізька	20	7,7	795	33,4	0,41	1,76	0,55	0,73	0,85	0,61	0,16	0,94	0,362	6
Івано-Франківська	12	5,2	555	27,2	-0,13	1,06	1,00	0,87	0,95	0,14	0,55	0,97	0,253	20
Київська	20	12,4	1021	31,7	0,40	1,92	0,56	0,45	0,76	0,48	0,16	0,93	0,444	5
Кіровоградська	14	6,2	710	25,4	0,15	2,05	0,87	0,81	0,88	0,00	0,35	0,92	0,360	7
Луганська	30	9,2	478	33,5	-0,73	2,37	0,01	0,64	0,98	0,62	1,00	0,90	0,308	11
Львівська	19	7,0	703	35,2	0,15	1,45	0,60	0,77	0,89	0,75	0,35	0,95	0,283	15
Миколаївська	13	5,0	890	27,3	0,10	4,78	0,96	0,88	0,81	0,15	0,39	0,78	0,341	8
Одеська	14	5,2	1045	31,6	-0,02	1,07	0,90	0,87	0,75	0,47	0,47	0,97	0,261	19
Полтавська	23	11,0	653	31,5	0,63	4,54	0,37	0,53	0,91	0,47	0,00	0,79	0,489	3
Рівненська	18	5,5	420	36,2	-0,31	2,05	0,66	0,85	1,00	0,82	0,69	0,92	0,175	24
Сумська	22	5,9	479	35,5	0,15	1,33	0,45	0,83	0,98	0,77	0,35	0,96	0,277	16
Тернопільська	16	9,6	457	30,9	0,06	1,57	0,77	0,62	0,98	0,42	0,42	0,95	0,307	12
Харківська	17	6,2	909	35,7	0,07	3,92	0,71	0,81	0,80	0,79	0,41	0,82	0,276	17
Херсонська	12	3,3	727	31,8	0,03	1,74	1,00	0,98	0,88	0,49	0,44	0,94	0,213	23
Хмельницька	17	5,0	499	31,8	0,08	1,58	0,72	0,88	0,97	0,49	0,40	0,95	0,265	18
Черкаська	18	7,6	589	30,0	0,05	1,76	0,64	0,73	0,93	0,35	0,42	0,94	0,332	9
Чернівецька	14	3,0	437	36,4	-0,03	1,89	0,90	1,00	0,99	0,84	0,48	0,93	0,142	25
Чернігівська	18	5,4	547	33,3	0,02	1,26	0,68	0,86	0,95	0,60	0,45	0,96	0,250	21
м. Київ	18	15,6	2892	38,5	0,12	19,60	0,67	0,26	0,00	1,00	0,37	0,00	0,616	1

Додаток Ж

Таблиця Ж.12.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за занапямом «Бізнес-середовище» у 2014 році

Region	Вихідні показники						Нормалізоване значення показника						Інтегральний показник	Рейтинг
	Кількість зайнятих працівників на одне підприємство, осіб	Обсяг реалізованої продукції на одне підприємство, млн. грн.	Кількість малих підприємств на 100 тис. осіб, одиниць	Частка збиткових підприємств, %	Фінансові результати підприємств до оподаткування (сальдо) на одне підприємство, млн. грн.	Інтегральний показник інфраструктури підтримки підприємництва, об'єктів на 10 тис. населення*	Кількість зайнятих працівників на одне підприємство, осіб	Обсяг реалізованої продукції на одне підприємство, млн. грн.	Кількість малих підприємств на 100 тис. осіб, одиниць	Частка збиткових підприємств, %	Фінансові результати підприємств до оподаткування (сальдо) на одне підприємство, млн. грн.	Інтегральний показник інфраструктури підтримки підприємництва, об'єктів на 10 тис. населення		
Вінницька	16	7,2	547	28,9	-0,13	4,05	0,81	0,88	0,85	0,38	0,00	0,81	0,378	9
Волинська	18	11,1	500	33,5	-1,23	2,44	0,76	0,74	0,87	0,64	0,08	0,90	0,336	15
Донецька	26	18,2	758	34,3	-2,09	4,83	0,48	0,50	0,77	0,69	0,14	0,77	0,494	4
Дніпропетровська	41	33,1	245	36,6	-3,77	0,53	0,00	0,00	0,96	0,82	0,26	1,00	0,440	2
Житомирська	18	5,7	492	35,4	-0,38	3,62	0,77	0,93	0,87	0,75	0,02	0,84	0,304	22
Закарпатська	14	5,7	460	26,2	-0,35	2,80	0,90	0,93	0,88	0,23	0,02	0,88	0,361	12
Запорізька	19	9,5	785	31,8	-0,63	1,45	0,72	0,80	0,76	0,55	0,04	0,95	0,365	10
Івано-Франківська	12	5,3	553	26,2	-1,15	1,10	0,97	0,94	0,85	0,23	0,07	0,97	0,329	17
Київська	20	14,5	975	32,7	-1,62	1,93	0,70	0,63	0,70	0,60	0,11	0,93	0,392	6
Кіровоградська	13	7,4	743	22,2	-0,43	2,06	0,93	0,87	0,78	0,00	0,02	0,92	0,414	5
Луганська	40	14,2	134	31,9	-14,41	2,36	0,02	0,64	1,00	0,55	1,00	0,90	0,315	21
Львівська	19	8,1	698	34,0	-0,47	1,45	0,74	0,85	0,80	0,67	0,02	0,95	0,329	18
Миколаївська	12	6,1	868	26,9	-0,84	5,09	0,95	0,91	0,73	0,27	0,05	0,76	0,387	7
Одеська	14	6,5	962	30,8	-1,27	1,16	0,90	0,90	0,70	0,49	0,08	0,97	0,327	19
Полтавська	23	13,2	650	28,9	-0,32	4,58	0,60	0,67	0,81	0,38	0,01	0,79	0,455	3
Рівненська	17	7,3	422	34,6	-1,47	2,07	0,80	0,87	0,90	0,70	0,09	0,92	0,285	24
Сумська	20	6,9	485	32,6	-0,12	2,47	0,68	0,89	0,87	0,59	0,00	0,90	0,345	13
Тернопільська	16	11,8	455	28,7	-1,12	1,58	0,84	0,72	0,88	0,37	0,07	0,94	0,363	11
Харківська	17	7,1	869	35,3	-0,27	4,13	0,80	0,88	0,73	0,74	0,01	0,81	0,337	14
Херсонська	11	3,9	738	30,7	-0,31	1,60	1,00	0,99	0,78	0,48	0,01	0,94	0,299	23
Хмельницька	16	6,1	506	30,5	-0,49	1,68	0,82	0,91	0,87	0,47	0,03	0,94	0,327	20
Черкаська	17	9,1	614	27,6	-0,72	1,80	0,79	0,81	0,83	0,31	0,04	0,93	0,381	8
Чернівецька	13	3,5	428	35,0	-0,22	1,32	0,92	1,00	0,89	0,73	0,01	0,96	0,248	25
Чернігівська	17	6,8	535	31,0	-0,52	1,27	0,79	0,89	0,85	0,50	0,03	0,96	0,330	16
м. Київ	17	17,8	2898	39,8	-2,62	19,46	0,78	0,52	0,00	1,00	0,17	0,00	0,588	1

Додаток Ж

Таблиця Ж.13.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Розвиток сільських територій» у 2013 році

Область	2013															
	Вихідні показник							Нормалізоване значення показника							Інтегральний показник	Рейтинг
	Загальна площа житлових приміщень в розрахунку на одного сільського мешканця	Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами у сільській місцевості	Кількість учнів в розрахунку на один денний загальноосвітній навчальний заклад у сільській місцевості	Забезпеченість населення амбулаторно-поліклінічною допомогою (відвід. за зміну на 10000 осіб)	Наявність тракторів і комбайнів у розрахунку на 1000 га сільськогосподарських угідь	Обсяг валової продукції сільського господарства на 100 та сільськогосподарських угідь, тис. грн.	Заклади культури та мистецтва у сільській місцевості, на 1000 сільського населення	Загальна площа житлових приміщень в розрахунку на одного сільського мешканця	Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами у сільській місцевості	Кількість учнів в розрахунку на один денний загальноосвітній навчальний заклад у сільській місцевості	Забезпеченість населення амбулаторно-поліклінічною допомогою (відвід. за зміну на 10000 осіб)	Наявність тракторів і комбайнів у розрахунку на 1000 га сільськогосподарських угідь	Обсяг валової продукції сільського господарства на 100 та сільськогосподарських угідь, тис. грн.	Заклади культури та мистецтва у сільській місцевості за регіонами (бібліотеки, демонстратори фільмів, клубні заклади) на 1000 сільського населення		
Вінницька	33,9	46	93	215,20	13,11	979,31	2,50	0,474	0,342	0,713	0,319	0,674	0,214	0,440	0,546	19
Волинська	23,5	35	92	178,80	24,86	765,83	2,20	0,962	0,632	0,724	0,000	0,000	0,495	0,560	0,518	16
Дніпропетровська	27,5	38	103	288,10	9,19	688,50	1,90	0,775	0,553	0,620	0,959	0,630	0,597	0,680	0,312	1
Донецька	25,9	51	96	199,50	7,64	645,19	1,90	0,850	0,210	0,687	0,182	0,693	0,654	0,680	0,435	7
Житомирська	29,4	48	76	263,70	9,95	652,70	3,50	0,685	0,289	0,857	0,745	0,600	0,644	0,040	0,449	11
Закарпатська	23,8	50	174	243,00	14,02	1072,06	1,10	0,948	0,237	0,000	0,563	0,436	0,092	1,000	0,532	17
Запорізька	26,9	39	105	214,60	7,73	447,12	1,90	0,803	0,526	0,604	0,314	0,689	0,915	0,680	0,353	4
Івано-Франківська	25,5	21	134	195,40	17,42	1138,01	1,80	0,681	1,000	0,355	0,146	0,299	0,006	0,720	0,542	18
Київська	44	52	114	217,30	11,83	990,05	2,30	0,000	0,184	0,527	0,338	0,524	0,200	0,520	0,672	24
Кіровоградська	28,1	45	80	296,90	9,61	641,73	2,70	0,746	0,368	0,823	1,036	0,613	0,659	0,360	0,342	3
Луганська	25,9	39	80	220,70	7,42	382,46	2,60	0,850	0,526	0,823	0,368	0,702	1,000	0,400	0,333	2
Львівська	25,5	25	89	203,00	16,62	869,85	2,50	0,681	0,895	0,747	0,212	0,331	0,358	0,440	0,476	14
Миколаївська	23,3	57	93	218,40	7,73	530,62	2,40	0,784	0,053	0,708	0,347	0,689	0,805	0,480	0,448	10
Одеська	26,6	43	139	208,60	9,04	514,84	1,70	0,629	0,421	0,309	0,261	0,636	0,826	0,760	0,451	12
Полтавська	30	46	81	265,70	11,36	866,20	2,60	0,657	0,342	0,816	0,762	0,543	0,363	0,400	0,445	9
Рівненська	23,8	41	146	247,00	21,00	829,26	1,90	0,948	0,474	0,245	0,598	0,155	0,412	0,680	0,573	20
Сумська	28,6	53	67	240,00	9,05	651,10	2,90	0,723	0,158	0,940	0,537	0,636	0,646	0,280	0,440	8
Тернопільська	25	34	73	200,30	18,51	836,42	3,00	0,892	0,658	0,886	0,189	0,255	0,402	0,240	0,497	15
Харківська	26,1	40	88	245,70	8,71	671,49	2,50	0,840	0,500	0,758	0,587	0,650	0,620	0,440	0,372	5
Херсонська	22,7	59	119	195,30	7,81	554,68	1,90	1,000	0,000	0,483	0,145	0,686	0,773	0,680	0,462	13
Хмельницька	31,4	49	75	199,40	10,65	780,24	3,60	0,592	0,263	0,870	0,181	0,572	0,476	0,000	0,578	21
Черкаська	33,1	57	88	243,00	12,32	1142,21	2,60	0,512	0,053	0,751	0,563	0,504	0,000	0,400	0,602	22
Чернівецька	25,5	47	173	196,20	17,35	1007,48	1,50	0,681	0,316	0,009	0,153	0,302	0,177	0,840	0,646	23
Чернігівська	34,6	36	60	236,20	9,44	542,89	3,60	0,441	0,605	1,000	0,504	0,620	0,789	0,000	0,434	6

Додаток Ж

Таблиця Ж.14.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Розвиток сільських територій» у 2014 році

Область	2014														інтегральний	Рейтинг
	Вихідні показник							Нормалізоване значення показника								
	Загальна площа житлових приміщень в розрахунку на одного сільського мешканця	Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами у сільській місцевості	Кількість учнів в розрахунку на один денний загальноосвітній навчальний заклад у сільській місцевості	Забезпеченість населення амбулаторно-поліклінічною допомогою (відвід. за зміну на 10000 осіб)	Наявність тракторів і комбайнів у розрахунку на 1000 га сільськогосподарських угідь	Обсяг валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	Заклади культури та мистецтва у сільській місцевості, на 1000 сільського населення	Загальна площа житлових приміщень в розрахунку на одного сільського мешканця	Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами у сільській місцевості	Кількість учнів в розрахунку на один денний загальноосвітній навчальний заклад у сільській місцевості	Забезпеченість населення амбулаторно-поліклінічною допомогою	Наявність тракторів і комбайнів у розрахунку на 1000 га сільськогосподарських угідь	Обсяг валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь	Заклади культури та мистецтва у сільській місцевості за регіонами (бібліотеки, демонстратори фільмів, клубні заклади)		
Вінницька	34,6	45	92	217,40	12,85	1083,63	2,5	0,381	0,333	0,721	0,633	0,618	0,140	0,324	0,550	20
Волинська	25,4	34	92	178,70	25,06	811,86	2,2	0,685	0,639	0,717	0,457	0,000	0,440	0,405	0,522	17
Дніпропетровська	27,9	36	106	288,30	8,54	648,06	1,8	0,603	0,583	0,598	0,956	0,836	0,621	0,514	0,327	2
Донецька	15,9	41	112	83,90	5,29	602,1	0	1,000	0,444	0,549	0,025	1,000	0,672	1,000	0,330	3
Житомирська	32,7	46	75	263,40	8,80	685,07	3,5	0,444	0,306	0,867	0,842	0,822	0,580	0,054	0,441	11
Закарпатська	24,1	47	175	237,20	14,19	1070,92	1,1	0,728	0,278	0,000	0,723	0,550	0,154	0,703	0,552	21
Запорізька	27,4	37	108	223,50	7,61	432,21	2	0,619	0,556	0,584	0,661	0,883	0,859	0,459	0,340	4
Івано-Франківська	26,5	21	133	196,60	17,27	1210,63	1,8	0,649	1,000	0,368	0,538	0,394	0,000	0,514	0,505	16
Київська	46,1	52	119	229,00	11,29	1048,71	2,3	0,000	0,139	0,483	0,686	0,697	0,179	0,378	0,634	23
Кіровоградська	28,4	43	79	298,00	9,25	628,86	2,8	0,586	0,389	0,833	1,000	0,800	0,642	0,243	0,358	5
Луганська	17,2	23	86	78,40	5,38	304,69	1,5	0,957	0,944	0,770	0,000	0,996	1,000	0,595	0,248	1
Львівська	26,2	26	89	202,80	16,71	918,43	2,5	0,659	0,861	0,750	0,566	0,422	0,323	0,324	0,442	12
Миколаївська	23,8	56	95	219,60	7,67	494,24	2,4	0,738	0,028	0,699	0,643	0,880	0,791	0,351	0,410	7
Одеська	27,3	42	142	208,00	9,82	501,7	1,7	0,622	0,417	0,285	0,590	0,771	0,783	0,541	0,427	9
Полтавська	30,6	45	81	264,50	11,42	842,54	2,7	0,513	0,333	0,815	0,847	0,690	0,406	0,270	0,447	13
Рівненська	24,1	37	147	245,40	21,28	874,14	1,9	0,728	0,556	0,246	0,760	0,191	0,371	0,486	0,523	18
Сумська	30,4	51	66	243,80	8,35	713,82	2,9	0,520	0,167	0,948	0,753	0,845	0,548	0,216	0,429	10
Тернопільська	26,1	34	72	204,60	18,36	949,41	3	0,662	0,639	0,892	0,575	0,339	0,288	0,189	0,488	15
Харківська	26,9	39	90	243,10	8,53	693,7	2,5	0,636	0,500	0,734	0,750	0,836	0,571	0,324	0,378	6
Херсонська	23	57	119	200,80	7,65	581,9	1,9	0,765	0,000	0,487	0,557	0,881	0,694	0,486	0,447	14
Хмельницька	32	47	74	200,50	10,48	897,11	3,5	0,467	0,278	0,877	0,556	0,738	0,346	0,054	0,526	19
Черкаська	34	55	88	243,30	12,26	1120,53	2,5	0,401	0,056	0,755	0,751	0,647	0,099	0,324	0,567	22
Чернівецька	25,9	46	172	192,30	23,31	1057,77	1,4	0,669	0,306	0,022	0,519	0,089	0,169	0,622	0,658	24
Чернігівська	39,5	36	60	240,30	9,19	580,32	3,7	0,218	0,583	1,000	0,737	0,803	0,696	0,000	0,423	8

Додаток Ж

Таблиця Ж.15.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Навколишнє природне середовище» у 2013 році

	Вихідні показники					Нормалізоване значення показника					інтегральний показник	рейтинг
	викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, т/км ²	скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, м ³ /особу	утворення відходів, т/особу	площа природно-заповідного фонду (фактична), % від території регіону	частка капітальних інвестицій на охорону і раціональне використання природних ресурсів в загальних обсягах капітальних інвестицій по регіону, %	викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, т/км ²	скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, м ³ /особу	утворення відходів, т/особу	площа природно-заповідного фонду (фактична), % від території регіону	частка капітальних інвестицій на охорону і раціональне використання природних ресурсів в загальних обсягах капітальних інвестицій по регіону, %		
Вінницька	8,6	1	1,8	2,24	0,51	0,02	0	0,02	1	0,95	0,602	18
Волинська	2,4	1	0,5	10,9	0,1	0	0	0	0,36	0,99	0,730	6
Дніпропетровська	35,9	98	91,1	2,8	4,89	0,11	0,84	1	0,96	0,49	0,320	25
Донецька	62,1	116	12,2	3,46	5,45	0,19	1	0,13	0,91	0,43	0,468	23
Житомирська	3,0	2	0,53	4,58	0,03	0	0,01	0,01	0,83	1	0,63	16
Закарпатська	5,4	2	0,1	13,92	0,34	0,1	0,01	0	0,13	0,97	0,758	4
Запорізька	13,0	43	2,6	4,53	5,1	0,04	0,37	0,03	0,83	0,47	0,652	13
Івано-Франківська	18,2	1	1,22	15,71	1,97	0,05	0	0,01	0	0,79	0,830	1
Київська	9,9	2	1,4	3,99	9,57	0,02	0,01	0,01	0,87	0	0,818	2
Кіровоградська	3,0	5	39,3	4,04	0,29	0	0,04	0,43	0,87	0,97	0,538	22
Луганська	19,6	63	7,9	3,42	2,89	0,06	0,54	0,09	0,91	0,7	0,540	21
Львівська	10,9	18	1,0	7,21	1,67	0,03	0,15	0,01	0,63	0,83	0,670	11
Миколаївська	3,4	21	2,1	3,07	0,73	0	0,17	0,02	0,94	0,93	0,588	19
Одеська	4,9	34	0,3	4,53	0,34	0,01	0,29	0	0,83	0,97	0,580	20
Полтавська	6,1	3	4,0	4,95	1,6	0,01	0,02	0,04	0,80	0,84	0,658	12
Рівненська	2,8	6	1,4	9,05	1,74	0	0,04	0,01	0,49	0,82	0,728	7
Сумська	3,3	24	0,7	7,41	0,59	0	0,2	0,01	0,62	0,94	0,646	14
Тернопільська	4,2	3	0,6	8,87	0,15	0,01	0,02	0,01	0,51	0,99	0,692	9
Харківська	10,5	4	0,8	2,36	2,09	0,03	0,03	0,01	0,99	0,78	0,632	15
Херсонська	2,6	2	0,4	7,88	0,41	0	0,01	0	0,58	0,96	0,690	10
Хмельницька	3,9	1	0,8	15,17	0,32	0,01	0	0,01	0,04	0,97	0,794	3
Черкаська	7,2	6	0,8	3,02	0,96	0,02	0,04	0,01	0,94	0,9	0,618	17
Чернівецька	4,8	2	0,5	12,80	0,18	0,01	0,01	0	0,22	0,98	0,756	5
Чернігівська	2,9	16	0,6	7,67	2,0	0	0,13	0,01	0,60	0,79	0,694	8
м. Київ	309,6	104	0,3	14,90	0,32	1	0,89	0	0,06	0,97	0,416	24

Додаток Ж

Таблиця Ж.16.

Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Навколишнє природне середовище» у 2014 році

	Вихідні показники					Нормалізоване значення показника					інтегральний показник	рейтинг
	викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, т/км ²	скидання забруднених вод у поверхневі водні об'єкти, м ³ /особу	утворення відходів, т/особу	площа природно-заповідного фонду (фактична), % від території регіону	частка капітальних інвестицій на охорону і раціональне використання природних ресурсів в загальних обсягах капітальних інвестицій по регіону, %	викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, т/км ²	скидання забруднених вод у поверхневі водні об'єкти, м ³ /особу	утворення відходів, т/особу	площа природно-заповідного фонду (фактична), % від території регіону	частка капітальних інвестицій на охорону і раціональне використання природних ресурсів в загальних обсягах капітальних інвестицій по регіону, %		
Вінницька	7,4	1	1,5	2,24	0,13	0,02	0	0,02	1,00	0,99	0,594	20
Волинська	2,3	1	0,6	11,7	0,1	0	0	0,01	0,54	1	0,690	6
Дніпропетровська	32,5	95	78,9	2,9	7,7	0,12	1	1	0,97	0,63	0,256	25
Донецька	42,9	69	4,1	3,46	2,9	0,16	0,72	0,05	0,94	0,86	0,454	24
Житомирська	2,6	2	0,5	4,58	0,95	0	0,01	0,01	0,89	0,96	0,626	11-12
Закарпатська	4,7	2	0,1	13,94	0,21	0,01	0,01	0	0,43	0,99	0,712	4
Запорізька	10,9	41	2,9	4,57	13,2	0,03	0,43	0,04	0,89	0,36	0,650	10
Івано-Франківська	19,9	1	1,3	15,71	2,09	0,07	0	0,02	0,34	0,9	0,734	2
Київська	9,0	1	0,7	3,97	20,7	0,02	0	0,01	0,92	0	0,810	1
Кіровоградська	2,6	4	40,4	4,04	0,81	0	0,03	0,5	0,91	0,97	0,518	23
Луганська	3,2	13	1,6	3,42	4,2	0	0,13	0,02	0,94	0,8	0,622	14
Львівська	9,6	18	1,3	7,21	1,48	0,03	0,18	0,02	0,76	0,93	0,616	15-16
Миколаївська	2,8	21	1,9	3,07	1,45	0	0,21	0,02	0,96	0,93	0,576	22
Одеська	4,6	21	0,3	4,53	0,12	0,01	0,21	0,01	0,89	0,99	0,578	21
Полтавська	5,8	3	3,4	4,95	1,49	0,01	0,02	0,04	0,87	0,93	0,626	11-12
Рівненська	2,8	6	1,2	9,05	0,76	0	0,05	0,01	0,67	0,97	0,660	8
Сумська	3,0	18	0,8	7,41	0,55	0	0,18	0,01	0,75	0,98	0,616	15-16
Тернопільська	3,6	2	0,8	8,88	0,18	0,01	0,01	0,01	0,67	0,99	0,662	7
Харківська	8,4	4	0,8	2,36	0,92	0,02	0,03	0,01	0,99	0,96	0,598	19
Херсонська	2,2	1	0,4	7,88	0,35	0	0	0	0,72	0,99	0,658	9
Хмельницька	3,8	1	0,9	15,17	0,18	0,01	0	0,01	0,36	0,99	0,726	3
Черкаська	6,5	4	0,8	3,02	0,6	0,02	0,03	0,01	0,96	0,98	0,600	18
Чернівецька	4,6	3	0,4	12,80	0,23	0,01	0,02	0	0,48	0,99	0,690	5
Чернігівська	2,7	18	0,8	7,71	1,0	0	0,18	0,01	0,73	0,96	0,624	13
м. Київ	256,2	2	0,5	22,6	0,82	1	0,01	0,01	0	0,96	0,604	17

Додаток 3

Перелік основних законодавчих та нормативно-правових документів в сфері регулювання територіального розвитку та регіональної політики в Україні (2014-2015рр.)

1. Закон України «Про ратифікацію Додаткового Протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування», №1664-18 від 09.04.2014.
2. Закон України «Про співробітництво територіальних громад», №1508-VII від 17.06.2014.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства», №320-VIII від 02.09.2014.
4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи», № 71-VIII від 28.12.2014.
5. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо реформи міжбюджетних відносин)», № 79-VIII від 28.12.2014.
6. Закон України «Про засади державної регіональної політики», №156-VIII від 05.02.2015.
7. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», №157-VIII від 05.02.2015.
8. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад», №837-VIII від 26.11.2015.
9. Закон України про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, №835-VIII від 26.11.2015.
10. Закон України про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо фінансової забезпеченості надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування), №836-VIII від 26.11.2015.
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг», №88-VIII від 10.12.2015.
11. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», №333 від 01.04.2014.
12. Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», №591 від 08.04.2015.
13. Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», № 385 від 06.08.2014.
14. Постанова КМУ «Питання використання у 2015 р. коштів ДФРР», №195 від 18.03.2015.

15. Постанова КМУ «Про затвердження методики формування спроможних територіальних громад», №214 від 08.04.2015.
16. Постанова ВРУ «Про план законодавчого забезпечення реформ в Україні», №2986 від 04.06.2015.
17. Постанова КМУ «Про утворення Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку», №714 від 16.09.2015.
18. Указ Президента України "Про Раду регіонального розвитку", №224/2015 від 14.05.2015.
19. Указ Президента України "Про Раду з питань національної єдності", №697/2015 від 11.12.2015.

Наукове видання

Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2016. – 218 с.

(Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

© ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України", 2016.

Підп. до друку 26.01.2016. Формат 70х108/16 . Папір оф. № 1. Гарн. літ. Офс. друк.
Ум.-друк. арк. 20,67. Наклад 100. Зам. _____ .

Оригінал-макет виготовлено в ДУ "Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України"
79026 Львів, вул. Козельницька, 4.

Видруковано ФОП "Омельченко В.Г."
79026 Львів, вул. Козельницька, 4.

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	63
1.2.1. Оцінка динаміки структурних зрушень в економіці регіонів 15	3
1.2.2. Аналіз змін галузево-секторальної структури економіки регіонів 18	3
1.2.3. Особливості структурних пропорцій у зовнішньоекономічній діяльності регіонів України 23	3
1.2.4. Структурні процеси у розвитку підприємництва 31	3
1.2.5. Тенденції змін і проблеми функціонування базових галузей промисловості Донецької області у контексті сучасної кризової ситуації 36	3
1.2.6. Структурні зміни в економіці Луганської області 46	3
1.3.1. Стан та ризики бюджетної децентралізації в умовах трансформації фінансових основ місцевого самоврядування в Україні 52	3
1.3.2. Проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери в контексті планування та виконання місцевих бюджетів 60	3
1.6.1. Соціально-демографічні процеси та поселенська мережа 104	3
1.6.2. Умови життєдіяльності 110	3
1.6.3. Медичне забезпечення і стан здоров'я 113	3
1.6.4. Освітнє середовище 114	3
1.6.5. Сільський зелений туризм 115	3
1.6.6. Перспективи розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади в Україні 117	3
1.7.1. Навколишнє природне середовище регіонів України та тенденції його змін 124	3
1.7.2. Аналіз економіко-екологічного стану регіонів України за допомогою методів багатовимірної статистики 131	3
2.2.1. Рейтинг регіонів за напрямом «Соціально-демографічний розвиток» 158	3
2.2.2. Рейтинг регіонів за напрямом "Економічний розвиток" 159	3
2.2.3. Рейтинг регіонів за напрямом "Інфраструктурне забезпечення" 161	3
2.2.4. Рейтинг регіонів за напрямом "Фінансове забезпечення" 162	3
2.2.5. Рейтинг регіонів за напрямом "Інвестиційна активність" 164	3
2.2.6. Рейтинг регіонів за напрямом "Бізнес-середовище" 165	3
2.2.7. Рейтинг регіонів за напрямом "Розвиток сільських територій" 167	3
2.2.8. Рейтинг регіонів за напрямом "Навколишнє природне середовище" 168	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	6
1.1. Демографічний потенціал розвитку регіонів у світлі новітніх міграційних викликів 6	
1.2. Динаміка структурних зрушень та особливості структурних пропорцій в економіці регіонів України	14
1.2.1. Оцінка динаміки структурних зрушень в економіці регіонів	15
1.2.2. Аналіз змін галузево-секторальної структури економіки регіонів	18
1.2.3. Особливості структурних пропорцій у зовнішньоекономічній діяльності регіонів України	23
1.2.4. Структурні процеси у розвитку підприємництва	31
Таблиця 1.5	34
1.2.5. Тенденції змін і проблеми функціонування базових галузей промисловості Донецької області	36
1.2.6. Структурні зміни в економіці Луганської області	46
1.3. Формування та використання фінансового потенціалу регіонів	52
1.3.1. Стан та ризики бюджетної децентралізації в умовах трансформації фінансових основ місцевого самоврядування в Україні	52
Нормативно-правове забезпечення проведення бюджетної децентралізації в Україні	53

Таблиця 1.15.....	56
Бюджетно-податкові зміни в Україні, 2015 рік	56
1.3.2. Проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери в контексті планування та виконання місцевих бюджетів	60
Середня та дошкільна освіта	60
Таблиця 1.16.....	64
Сфера охорони здоров'я	65
Соціальний захист та соціальне забезпечення	70
Таблиця 1.17.....	71
Таблиця 1.18.....	75
1.4. Інвестиційна діяльність та її ефективність на регіональному рівні	76
Таблиця 1.19.....	78
Таблиця 1.20.....	79
Таблиця 1.21.....	80
Рис. 1.36. Інтегральний індекс ефективності інвестицій в Україні	85
Рис. 1.37. Інтегральний індекс ефективності інвестицій	86
1.5. Розвиток регіональних метрополій в Україні.....	91
1.6. Тенденції розвитку сільських територій	103
1.6.1. Соціально-демографічні процеси та поселенська мережа	104
1.6.2. Умови життєдіяльності	110
1.6.3. Медичне забезпечення і стан здоров'я	113
1.6.4. Освітнє середовище.....	114
1.6.5. Сільський зелений туризм	115
1.6.6. Перспективи розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади в Україні	117
1.7. Екологічна ситуація в регіонах України	124
1.7.1. Навколишнє природне середовище регіонів України та тенденції його змін...124	
1.7.2. Аналіз економіко-екологічного стану регіонів України за допомогою методів багатомірної статистики	131
1.8. Проблеми та перспективи реалізації адміністративно-територіальної реформи....138	
РОЗДІЛ 2. РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	155
2.1. Методика рейтингового оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів...155	
• економічний розвиток;.....	155
• інфраструктурне забезпечення;.....	155
• інвестиційна активність;	155
2.2. Рейтинг регіонів України.....	158
2.2.1. Рейтинг регіонів за напрямом «Соціально-демографічний розвиток»	158
2.2.2. Рейтинг регіонів за напрямом «Економічний розвиток»	159
2.2.3. Рейтинг регіонів за напрямом «Інфраструктурне забезпечення»	161
2.2.4. Рейтинг регіонів за напрямом «Фінансове забезпечення»	162
Вагомим чинником соціально-економічного розвитку регіону є наявність достатніх обсягів фінансових ресурсів, які можуть бути використані для фінансування поточної діяльності та реалізації стратегічних проектів. При цьому рівень фінансового забезпечення визначається здатністю акумулювати бюджетний ресурс за рахунок внутрішніх джерел, його спрямованістю у капітальні інвестиції, залученістю банківської системи регіону до кредитування проектів економічного розвитку.....	162
2.2.5. Рейтинг регіонів за напрямом «Інвестиційна активність»	164
2.2.6. Рейтинг регіонів за напрямом «Бізнес-середовище»	165
2.2.7. Рейтинг регіонів за напрямом «Розвиток сільських територій»	167
2.2.8. Рейтинг регіонів за напрямом «Навколишнє природне середовище»	168
Додаток Б.....	173

Таблиця Б.1	173
Додаток Ж	201
Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Економічний розвиток» у 2013 році	203
Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Економічний розвиток» у 2014 році	204
Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Інфраструктурне забезпечення» у 2013 році	205
Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Інфраструктурне забезпечення» у 2014 році	206
Таблиця Ж.9.	209
Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Інвестиційна активність» у 2013 році	209
Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Інвестиційна активність» у 2014 році	210
Таблиця Ж.11.	211
Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Бізнес-середовище» у 2013 році	211
Таблиця Ж.12.	212
Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Бізнес-середовище» у 2014 році	212
Таблиця Ж.13.	213
Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Розвиток сільських територій» у 2013 році	213
Таблиця Ж.14.	214
Розрахунок інтегрального індексу регіонів за напрямом «Розвиток сільських територій» у 2014 році	214
Таблиця Ж.15.	215
Таблиця Ж.16.	216
19. Указ Президента України "Про Раду з питань національної єдності", №697/2015 від 11.12.2015.	218